

TEK EBEVEYNLİ AİLELER

Ankara 2011

T.C. BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.
BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TEK EBEVEYNLİ AİLELER

Ankara 2011

T.C.
BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
YAYINLARI

Tek Ebeveynli Aileler

Proje İzleme ve Değerlendirme Grubu
Ercan ŞEN, Gürol VURAL, Mustafa TURĞUT

Proje Yürütücüsü

Sabiha Örüñ, Semiha Feyzioğlu

Proje Grubu

Danışmanlar: Prof. Dr. Ümran Korkmazlar, Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar

Proje Asistanları: Ceren Kuşcuoğlu, Melisa Eyiakkan

Moderatörler: Semiha Feyzioğlu, Ceren Kuşcuoğlu, Melisa Eyiakkan, Gültüğ Tuncel

Tolga Yıldız, Pınar Engin Fidancı, Zeynep Durmuş, Elçin Elçi, Nilay Göncü,

Sabiha Örüñ, Deniz Yücelen, Fatma Umut Beşpınar, Ebru Kardeşler

Saha Ekibi: Levent Aksöyek, Pınar Özçelik, Aysun Yüksel

Üretim Sorumlusu: Derya Erkal

Birinci Basım

Ankara 2011

Yayına Hazırlayan

Ahmet Rasim KALAYCI

Genel Yayın No

148

Bilim Serisi

ISBN

978-975-19-5004-8

Tasarım ve Uygulama

MAKROMEDYA

Mithatpaşa Cad. 31/16 Kızılay - ANKARA

Tel: 0 312 431 85 64

www.makromedya.com.tr

İletişim

Tunus Cad. No:24, 06680, Kavaklıdere - Ankara

Tel: +90-312-416 80 56 • Fax: +90-312-419 29 80

e-posta: aile@aille.gov.tr

www.aille.gov.tr

©2011 Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün izni olmaksızın tamamı veya herhangi bir bölümü herhangi bir biçimde veya yöntemde, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt olarak çoğaltılamaz.

©2011 All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission of T.R. Prime Ministry Directorate General of Family and Social Research.

SUNUŞ

Aile, bireyin toplumsal bağının kurulması noktasında, hayatın temelini oluşturan sosyal bir kurumdur. Aile kurumunun, toplum hayatında gerçekleştirdiği temel işlevler; çocukların bakımı, yetiştirilmesi, eğitilmesi ile aile bireyleri arasındaki duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasıdır.

Ancak ailenin yapısı, sosyal koşullar ve ekonomik etmenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmekte, buna bağlı olarak da farklı aile modelleri ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda; boşanma, terk, ayrı yaşama ya da ölüm gibi nedenlerle, tek ebeveynli aileler günümüzde hızla çoğalan bir aile modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimsel çalışmalar; bir ebeveyn ve ona bağımlı olarak yaşayan çocuk veya çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan, tek ebeveynli ailelerin sayısının son yirmi yılda yaklaşık iki katına çıktığını ortaya koymaktadır. Ailenin dağılması ve tek ebeveynli olarak varlığını korumaya çalışması sürecinde, aile üyelerinin bu süreçten genellikle olumsuz biçimde etkilenmeleri de kaçınılmaz olmaktadır.

Ölüm, terk, ayrı yaşama ve boşanma sonrası oluşan tek ebeveynli ailede; çocuğun bakımı, evin düzeni, rol ve sorumluluklar gibi aileye ilişkin temel alanlarda, ailede kalan ebeveynin yükünün artması kaçınılmazdır. Bu durum, tek ebeveyne olağanüstü sorunlar ve sorumluluklar da yüklemektedir.

Ülkemizde tek ebeveynli aile olgusunu; psiko-pedagojik, ekonomik, sosyolojik, demografik, hukuksal, kültürel vb. açılardan ele alan bütüncül yaklaşım ve çalışmalar son derece yetersizdir. Mevcut çalışmalar, daha çok tek ebeveyn olmanın, özellikle de boşanmanın; çocuk ve çocuk-ebeveyn ilişkisi açısından olumsuz yönlerine odaklanmıştır. Bu da Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin sorunlarının saptanmasını, aile bireylerinin bu yeni oluşumdan nasıl etkilendiklerini, sorunların tedavi mekanizmalarının ortaya çıkarılmasını ve ortaya konulacak verilerle, çözüm yollarının ve yapılacak projeksiyonların neler olabileceğinin ortaya konmasını imkânsız kılmaktadır.

Bu araştırma, tasvir edici olmakla birlikte farkındalık oluşturma ve koruma odaklı olarak, Türkiye'de tek ebeveynli aileler ile ilgili şimdiye kadar yürütülmüş araştırmalardan hem örneklem büyüklüğü hem de içeriği bakımından çok daha farklı ve kapsamlı olarak tek ebeveynli ailelerin yaşamlarını derinlemesine irdelemiştir.

Araştırmada; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış mülakat, odak grup görüşmeleri, doküman inceleme ile psiko-pedagojik test gibi nicel ve özgün nitel yöntemler kullanılmıştır.

Elde edilen veriler; tek ebeveynli aile algısı, aile deneyimleri, anne – baba ve çocuk ilişkisi, yaşanan hukuksal süreçler, ekonomik durum, sosyal hayat etkisi, sorunlarla baş etme yöntemleri bağlamında sınıflandırılıp değerlendirilmiş ve son olarak da özellikle sosyal politika uygulayıcılarına yönelik önerilere yer verilmiştir.

Bu araştırmanın bu alanda yapılacak çalışmalara yol gösterici olmasını diliyorum, araştırma ekibine ve emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Selma Aliye KAVAF
Devlet Bakanı

ÖNSÖZ

Modernleşme ve iktisadi büyüme yolunda seri adımlar atmakta olan ülkemizde, yeni karşılaştığımız önemli sosyal olgulardan biri de tek ebeveynli ailelerin sayısının hızla artmakta olduğudur.

Aile çalışmalarında alt bir konu olan tek ebeveynli aileler üzerine çalışmalar özellikle son dönemde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuya artan ilginin arkasında tek ebeveynlik olgusunun genel olarak tüm toplumlarda eskiye oranla daha sık rastlanması yatmaktadır. Ancak tek ebeveynli ailelerin ilişki dinamikleri ve bu sürece dair deneyimleri farklı toplumsal ve kültürel yapılarda farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de konuya ilişkin çalışmalar son derece sınırlıdır ve daha çok tek ebeveyn olmanın, özellikle de boşanmanın çocuk ve çocuk ebeveyn ilişkisi açısından olumsuz yönlerine odaklanmaktadır.

Literatürde tek ebeveynlik olgusunu ekonomik, sosyolojik, demografik ve hukuksal açılardan ele alan yaklaşımların eksikliği, Türkiye’deki tek ebeveynli aileleri dünyadaki örneklerle kapsamlı bir şekilde karşılaştırmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle tek ebeveynli ailelerin profilini belirleyecek kapsamlı ve özellikle niteliksel araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Türkiye’deki tek ebeveynli ailelerin durumlarını belirlemek amacıyla, gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada, temel hedef anne, baba ve çocukların tek ebeveynli aile olarak yaşadıkları süreçleri anlamak, yaşanan güçlükleri ve gereksinimlerini belirlemektir.

Bu araştırma, Türkiye’de tek ebeveynli aileler ile ilgili şimdiye kadar yürütülmüş araştırmalardan hem örneklem büyüklüğü hem de içeriği bakımından farklı ve daha kapsamlıdır. Bu çalışma planlanırken farklı bakış açılarından veriler elde edebilmek için, birbirinden bağımsız olarak çocukların, annelerin ve babaların, aile algıları, tek ebeveynli aile olma deneyimleri ve yaşadıkları güçlüklerle nasıl baş ettikleri niteliksel olarak irdelenmiştir. Tek ebeveynli aile olmanın, psiko-pedagojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki olmak üzere farklı alanlardaki etkileri araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında, İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa ve Erzurum illerinde kent ve kırdaki toplam 33 odak grup ve 276 yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme yapılmış, toplam 473 tek ebeveynli aile bireyinden veri toplanmıştır.

Bu çalışmanın bulguları tek ebeveynli ailelerin en az zararlı yeni hayatlarını düzenleme, düzeltme ve iyileştirme konularında atılacak adımlar için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmada tek ebeveynli aile bireylerine yönelik çeşitli aksiyon önerileri de sunulmuştur. Hukuksal prosedürlere dair öneriler arasında ebeveynlerin hem tek ebeveyn olma sürecinde hem de sonrasında nafaka, mal rejimi ve velayet gibi konularda ücretsiz hukuksal danışmanlık alabileceği birimlerin yaygınlaştırılması yer almaktadır. Bununla birlikte aile mahkemelerindeki pedagogların çocuğun ruhsal sağlığını merkeze koyan bir yaklaşımın belirlenmesinde rol alması gerektiği ve özellikle çocuğun birlikte yaşamayacağı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdürmesinin önemi konusunda yönlendirici olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu tür ilişkilerin sağlıklı ve düzenli yürütülmesi için aile buluşma noktaları gibi merkezlerin oluşturulması çözüm yöntemlerinden birisidir. Çalışmada önemi vurgulanan diğer bir nokta ise, tek ebeveynlere ve özellikle tek ebeveyn olan annelere yönelik öncelikli istihdam politikaları oluşturulmasıdır.

Tek ebeveynli aileler konusunda gerek üniversitelerimizde gerek kamuda yapılacak araştırmaların çoğalması gerektiği aşikardır. Bu alanda yapılacak başka çalışmalara rehberlik etmesi temennisiyle araştırmanın gerçekleştirilmesinde ve kitap olarak basılmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Doç.Dr.Ayşen GÜRCAN
Genel Müdür

TEŞEKKÜR

Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin tecrübelerini anlamaya yönelik yürütölen bu çalışmanın hazırlanması ve kitabın hazırlanmasında teşekkür borçlu olduğumuz pek çok kişi ve kurum bulunmaktadır.

Öncelikle farklı uzmanlık alanlarını bir araya getiren ve büyük bir örneklemini içeren bu kapsamlı çalışmanın hazırlanması, yürütölməsi ve raporlanması aşamasında değerli fikirlerini ve katkılarını bizden esirgemeyen proje danışmanlarımız Prof. Dr. Ümran Korkmazlar ve Yard. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar'a teşekkürlerimizi iletmeyi bir borç biliriz.

Projeyi başından sonuna kadar beraber yürüttüğümüz ve proje boyunca yoğun emek sarf eden proje yöneticisi Semiha Feyzioğlu, proje asistanları Ceren Kuşcuoğlu ve Melisa Eyiakkan'a da teşekkür ederiz.

Tek Ebeveynli Aileler çalışmasının yürütölməsi aşamasında farklı disiplinlerde uzmanlaşmış kişilerle işbirliği içerisinde olunmuştur. Programın uygulama sürecini uyum içinde hayata geçiren proje ekibi önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu nedenle proje ekibindeki saha ekibimize ve tüm moderatörlerimize de değerli katkıları ve emekleri için ayrıca teşekkür ederiz.

Projenin kitaplaştırılması aşamasında kitabın sayfa düzeni ve kapak tasarımını gerçekleştiren Serap Ergel'e de emeği için teşekkür ederiz.

Aynı zamanda proje sürecinin her aşamasında bize destek olan ve proje boyunca desteklerini hep yanımızda hissettiğimiz ASAGEM Proje İzleme ve Değerlendirme Grubu'nun değerli üyeleri Mustafa Turğut, Gürol Vural ve Ercan Şen'e sonsuz teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

Bu projeyi bir sosyal sorumluluk projesi olarak gören ve proje süresince kaynaklarını seferber eden Ipsos KMG'ye ve değerli çalışanlarına da teşekkür etmeyi ayrıca borç biliriz.

Her şeyden önemlisi çalışmamıza katılmayı kabul edip bizimle tecrübelerini paylaşan ve bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan tüm tek ebeveynli aile üyelerine teşekkür etmek isteriz. Onların görüşmeler boyunca bize teşekkürlerini buradan projede emeği geçen herkese de ayrıca iletmek isteriz.

Son olarak da; böylesine kapsamlı ve önemli bir araştırma projesini gerçekleştirmek için harekete geçen ve tüm süreç boyunca desteğini hissettiren Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürü Sayın Doç. Dr. Ayşen Gürcan'a da teşekkürlerimizi sunarız.

Sabiha Örüñğ
Ipsos KMG Kalitatif Araştırma Direktörü

İÇİNDEKİLER

TABLULAR LİSTESİ

KISALTMALAR LİSTESİ

ÖZET	1
1. GİRİŞ	17
1.1. Araştırmanın konusu	17
1.2. Literatür	17
1.3. Amaç ve hedefler	39
1.3.1. Amaç	39
1.3.2. Yakın Hedefler	40
1.4. Önem ve Gerekçeler	41
1.5. Hedef Kitle	41
2. YÖNTEM VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ	45
2.1. Kavramsal Şema	45
2.2. Araştırmanın Metodolojisi	46
2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar	46
2.3.1. Evren	46
2.3.2. Örneklem	47
2.3.3. Örneklem Şeması	48
2.4. Veri Toplama Araçları	50
2.4.1. Görüşmecı Eğitimi	52
2.4.2. Katılımcıların Belirlenmesi ve Saha Uygulamaları	52
2.4.3. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	52
3. ARAŞTIRMA BULGULARI	57
3.1. Tek Ebeveynli Aile Bireylerinin Aile Algısı	57
3.1.1. Aile Kavramını Tanımlarken Kullanılan İmgeler	57
3.1.2. Aileyi Tanımlarken Kullanılan/ Seçilen Kelimeler/Kavramlar/ Benzetmeler	65
3.2. Ailede Ebeveynlerin Rolü	68
3.2.1. Ailede Annenin Rolü	68
3.2.2. Ailede Babanın Rolü	76
3.3. Tek Ebeveynli Aile Olarak Deneyimler: Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem ve Son Dönem Düşünceleri; Duyguları ve Bedensel Tepkileri	83

3.3.1. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Deneyimleri	84
3.3.2. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Deneyimleri	87
3.3.3. Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Deneyimleri	92
3.3.4. Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Deneyimleri	94
3.3.5. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Deneyimleri	96
3.3.6. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Deneyimleri	98
3.4. Tek Ebeveynli Ailelerde Anne, Baba ve Çocuk İlişkisi	102
3.4.1. Çocuk ve Birlikte Yaşadığı Ebeveyni ile İlişkisi	106
3.4.2. Çocuk ve Birlikte Yaşamadığı Ebeveyni ile İlişkisi	106
3.5. Tek Ebeveynli Ailelerde Yaşanan Hukuksal Süreçler	109
3.5.1. Nafaka	111
3.5.2. Mal Rejimi	115
3.5.3. Velayet	117
3.6. Tek Ebeveynli Ailelerde Ekonomik Durum	120
3.6.1. Ekonomik Duruma Genel Bakış	121
3.6.2. Ekonomik Yükü Arttıran Faktörler	123
3.6.3. Ekonomik Yükü Hafifleten Faktörler	125
3.6.4. Tek Ebeveynli Olmanın İş Hayatına Etkisi	132
3.7. Tek Ebeveyn Olmanın Sosyal Hayata Etkisi	134
3.7.1. Tek Ebeveyn Olmanın Ebeveynlerin Sosyal Hayatına Genel Etkileri	134
3.7.2. Tek Ebeveyn Olarak Yalnız Kadın ve Yalnız Erkek Olmak	139
3.7.3. Tek Ebeveyn Olmanın Cinsel Hayata Etkisi	142
3.7.4. Tek Ebeveynlerin Yeniden Evlenmeye Yaklaşımı	145
3.7.5. Tek Ebeveynli Olmanın Çocuğun Sosyal Hayatına Genel Etkisi	148
3.8. Tek Ebeveynli Ailelerin Baş Etme Yöntemleri	158
3.8.1. Bireysel Baş Etme Yöntemleri	159
3.8.2. Sosyal Destek	166
3.8.3. Psikolojik Destek	171
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	179
5. ÖNERİLER	185
5.1. Hukuksal Sürece İlişkin Öneriler	185
5.2. Tek Ebeveynli Ailelerin Yaşadığı Ekonomik Sıkıntılara İlişkin Öneriler	186
5.3. Sosyal Hayata İlişkin Öneriler	188
5.4. Psikolojik Destek Alma Yollarına İlişkin Öneriler	189
5.5. Yeni Araştırmalara İlişkin Öneriler	191

6. KAYNAKÇA	197
7. EKLER	211
7.1. Ek 1 - Odak Grup Görüşme Akışı - Çocuklar	211
7.2. Ek 2 - Odak Grup Görüşme Akışı - Ebeveyn	219
7.3. Ek 3 - Yarı Yapılandırılmış Soru Formu - Çocuk	226
7.4. Ek 4 - Yarı Yapılandırılmış Soru Formu- Ebeveyn	239
8. SINGLE PARENTS STUDY	253

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Odak Gruplar Örneklem Dağılımı	48
Tablo 2. Odak Gruplar – Kent-Kır ve SES Dağılımı	49
Tablo 3. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Örneklem Dağılımı	49
Tablo 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler – Kent-Kır ve SES Dağılımı	49
Tablo 5. Annelerin "Aile" Kavramını İfade Ederken Kullandıkları Görsel İmgeler ...	58
Tablo 6. Babaların "Aile" Kavramını İfade Ederken Kullandıkları Görsel İmgeler ...	59
Tablo 7. Tek Ebeveyn Anne ve Babaların Kolaj Çalışmalarından Örnekler	60
Tablo 8. Çocukların "Aile" Kavramını İfade Ederken Kullandıkları Görsel İmgeler ..	62
Tablo 9. Tek Ebeveynli Çocukların Kolaj Çalışmalarından Örnekler	63
Tablo 10. Cümle Tamamlama Çalışması – Ebeveynlerin Anne Algısı	69
Tablo 11. Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Anne Algısı	71
Tablo 12. Cümle Tamamlama Çalışması Ebeveynlerin Tek Ebeveyn Anne Algısı	72
Tablo 13. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi Soru 24:“Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan annenin temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır.”	73
Tablo 14. Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Tek Ebeveyn Anne Algısı Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi Soru 22:“Babanın yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan anne temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır.”	74
Tablo 15. Cümle Tamamlama Çalışması – Ebeveynlerin Baba Algısı Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi Soru 40:“Babanın olmadığı; yalnız anne ve çocuğun yaşadığı bir ailede erkek çocuğun önünde bir erkek örneği olmaması önemli bir sorundur.”. 74	74
Tablo 16. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi Soru 14:“Anne, ailenin geçimini sağlamak için baba ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.”	75
Tablo 17. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi Soru 13:“Baba, ailenin geçimini sağlamak için anne ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.”	76
Tablo 18. Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Baba Algısı	77
Tablo 19. Cümle Tamamlama Çalışması Ebeveynlerin Tek Ebeveyn Baba Algısı	77

Tablo 20. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 22: "Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşamayı sorumluluklarını arttırdığı için yaşamını zorlaştırır."	78
Tablo 21. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 23: "Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan babanın temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır."	80
Tablo 22. Cümle Tamamlama Çalışması	
Çocukların Tek Ebeveyn Baba Algısı	
Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 23: "Annenin yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan baba temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır."	80
Tablo 23. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Düşünceleri	82
Tablo 24. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Duyguları	82
Tablo 25. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Düşünceleri	83
Tablo 26. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Duyguları	84
Tablo 27. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Bedensel Tepkileri	85
Tablo 28. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 3: "Anne-baba arasındaki sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması çocuk için en iyi çözümdür."	88
Tablo 29. Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Düşünceleri	89
Tablo 30. Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Duyguları	90
Tablo 31. Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Düşünceleri	92
Tablo 32. Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Duyguları	92
Tablo 33. Babaların Tek Ebeveyn Olarak Bedensel Tepkileri	93
Tablo 34. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Düşünceleri	94
Tablo 35. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Duyguları	95
Tablo 36. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Düşünceleri	96
Tablo 37. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Duyguları	97
Tablo 38. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Bedensel Tepkileri	98
Tablo 39. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 14: "Anne babanın boşanması durumunda çocuğa hangi ebeveynle yaşamak istediği sorulmalıdır."	99
Tablo 40. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 46: "Yasalar çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile ilişkilerini sürdürmesi konusunda düzenlemeler yapmalıdır."	100

Tablo 41. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 31:“Çocuğuyla yalnız yaşamak anne için ekonomik sorunlar yaratır.”	102
Tablo 42. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 32:“Çocuğuyla yalnız yaşamak baba için ekonomik sorunlar yaratır.”	119
Tablo 43. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 31:“Tek ebeveynli ailede yaşayan çocuk parasal sorunlar yaşar.”	120
Tablo 44. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 47:“Yasalar tek ebeveynli çocuğun ekonomik refahını güvence altına almak için düzenlemeler yapmalıdır.”	121
Tablo 45. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 49:“Devlet boşanan, terk edilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden anne/babaya ihtiyaç durumunda maddi destek sağlamalıdır.”	122
Tablo 46. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Anketi	
Soru 19:“Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması iş arkadaşları ile ilişkilerini olumsuz etkiler.”	123
Tablo 47. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 34:“Anne için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir.”	131
Tablo 48. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 35 :“Baba için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir.”	131
Tablo 49. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 38:“Bir çocuğun anne babasının ayrılmış olması ya da anne/babasının vefat etmiş olması kendi arkadaşları ile ilişkisini olumsuz etkiler.”	137
Tablo 50. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 39:“Ebeveynlerden birinin boşanma, vefat gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını olumsuz etkiler.”	143
Tablo 51. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Anketi	
Soru 11:“Ebeveynlerden birinin boşanma, ölüm gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını etkiler.”	143
Tablo 52. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 37:“Çocuklar anne babalarının ayrıldığını ya da anne / babasını kaybettiğini başkalarından gizlemek ister.”	149
Tablo 53. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 40:“Tek ebeveynli ailede birden çok çocuk olması çocukların sorunlarını kardeşleriyle paylaşmalarını sağlayabileceği için sorunları hafifletir.”	150

Tablo 54. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 48: "Devlet tek ebeveynli çocuğa psikolojik destek sağlamalıdır."	151
Tablo 55. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 50: "Devlet boşanan, terk edilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden ebeveynlere ihtiyaç durumunda psikolojik destek sağlamalıdır." ...	155
Tablo 56. Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 40: "Tek ebeveynli ailede birden çok çocuk olması çocukların sorunlarını kardeşleriyle paylaşmalarını sağlayabileceği için sorunları hafifletir."	170
Tablo 57. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 48: "Devlet tek ebeveynli çocuğa psikolojik destek sağlamalıdır."	175
Tablo 58. Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi	
Soru 50: "Devlet boşanan, terk edilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden ebeveynlere ihtiyaç durumunda psikolojik destek sağlamalıdır."	175

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASAGEM	Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
CLEISS	Center of European and International Liaisons for Social Security
DELNI	UK Government Department of Employment and Learning
EUROSTAT	European Community Statistical Office
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
KELA	The Social Insurance Institution of Finland
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NUTS	Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
SES	Sosyo-ekonomik Statü
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
TİAK	Televizyon İzleme Araştırma Kurulu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
€	Avrupa Birliği Para Birimi - Avro
AUD \$	Avustralya Para Birimi - Dolar

ÖZET

ÖZET

Son yıllarda pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de tek ebeveynli ailelerin sayısı hızla artmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin profilini belirleyecek kapsamlı ve özellikle niteliksel araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma, Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin durumlarını belirlemek amacıyla, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) adına, IPSOS KMG Araştırma ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. tarafından yapılmıştır. Araştırmanın Danışmanları Prof. Dr. Ümran Korkmazlar ve Yar. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar rehberliğinde gerçekleştirilen bu çalışmada temel hedef anne, baba ve çocukların tek ebeveynli aile olarak yaşadıkları süreçleri anlamak, yaşanan güçlükleri ve gereksinimlerini belirlemektir.

Bu çalışma planlanırken farklı bakış açılarından veriler elde edebilmek için, birbirinden bağımsız olarak çocukların, annelerin ve babaların, aile algıları, tek ebeveynli aile olma deneyimleri ve yaşadıkları güçlüklerle nasıl baş ettikleri niteliksel olarak irdelenmiştir. Elde edilen veriler niceliksel yöntemlerle de desteklenmiştir. Tek ebeveynli aile olmanın, psiko-pedagojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki olmak üzere farklı alanlardaki etkileri araştırılmıştır.

Araştırmanın ana hedefi, tek ebeveynli ailelerde gerek ebeveynin gerekse çocukların deneyimlerini ortaya çıkarıp gereksinimlerini belirleyerek, olası sorunlarla baş etmelerine yol gösterecek veriler elde etmektir. Araştırma yöntemleri hakkında Başbakanlık ASEGEM'den geribildirim alınmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma, tasvir edici olmakla birlikte farkındalık yaratma ve koruma odaklıdır. Bu nedenle araştırma, anket soruları sormakla sınırlı kalmayıp, film, kolaj, cümle tamamlama,

kurabiye adam, mektup yazma teknikleri gibi geniş bir aktarım yelpazesi kullanarak odak gruplar ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşturulmuştur. Odak grupların amacı mevcut durumun tespiti, tek ebeveynli aile olmanın getirdiği güçlükler ve aile bireyleri üzerindeki etkilerini, bunlarla baş etme yöntemlerini anlamaktır. Odak gruplarda yaratılan grup dinamiği sayesinde katılımcıların kendilerini rahat ifade etmeleri sağlanarak, psikoterapi teknikleri yardımı ile daha detaylı verilere ulaşmak hedeflenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise kapalı uçlu anket soruları ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin ve odak grupların son bölümünde rahatlatma egzersizi olarak katılımcılara mektup uygulaması yaptırılmıştır.

Çalışma kapsamında, İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa ve Erzurum illerinde kent ve kırdaki toplam 33 odak grup ve 276 yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme yapılmış, toplam 473 tek ebeveynli aile bireyinden veri toplanmıştır. Odak grup ve yarı yapılandırılmış görüşme sayısı ve dağılımı TÜİK 2009 ve IPSOS KMG Hane Tüketim Paneli verileri temel alınarak belirlenmiştir. Odak gruplar ve yarı yapılandırılmış görüşmeler anne, baba ve çocuğu kapsayacak şekilde oluşturulmuş, tek ebeveynli ailenin ait olduğu sosyo-ekonomik sınıfın (SES) ve yaşadığı yerin dağılımı nitel olarak anlamlı veri sağlayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada hedef kitle, sosyo-ekonomik statüye göre ayrılmıştır. Bu sınıflandırma hane reisinin (haneye en yüksek geliri getiren kişi) eğitim seviyesini ve mesleğini temel alan SES matrisi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmada yüksek SES grubu AB; orta SES grubunu C1C2; düşük SES grubu ise DE olarak tanımlanmıştır.

Araştırmanın verilerinin çözümlenmesi ve yorumlanması; yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup çalışmalarındaki ses kayıtlarının, cümle tamamlamaların, kolajların ve kurabiye adam uygulamalarının analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumlar, anne, baba, çocuk; SES; il; kent-kır bazında gruplandırılmıştır. Nicel araştırma bulguları, nitel araştırma bulgularını desteklediğinden ayrı bir bölümde ele alınmamış, nitel araştırma bulguları ile birlikte verilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Aile Algısı

Tüm katılımcılar, aile denildiğinde anne, baba ve çocuğun bir arada yaşadığı sistemi anlamaktadır. Ebeveynler, anne-babanın sürekli anlaşmazlık yaşamaları durumunda ayrılmalarının aile üyeleri için daha sağlıklı sonuçlar doğuracağını düşünmektedirler. Çocuklar ise anne ve babalarını bir arada görmeyi tercih etme eğilimindedir. Ailede anne;

hem ebeveynlerin hem de çocukların gözünde, yaşamını çocuğuna adadığı ve çocuğunu karşılık beklemeden sevdiği için fedakâr, kutsal ve vazgeçilmezdir. Aile bireyleri için anne, aileyi bir arada tutan kişidir. Tek ebeveyn olan anne ise, eşi ile birlikte yaşayan anneye kıyasla daha güçlü olması gereken; çocuğu için hayata tutunan ve sürekli mücadele içinde bulunan bir kişi olarak algılanmaktadır. Babalar ise, çocuk için güven ve gücün simgesidir ve tüm aile bireyleri tarafından evin reisi olarak aileyi korumaktan ve evin geçimini sağlamaktan sorumlu kişi olarak algılanmaktadır. Tek ebeveyn olan baba, eşi ile birlikte yaşayan babaya göre çocuğu ile daha fazla ilgilenen; ancak daha çok ev dışı işlerle özdeşleştirildiği için özellikle çocuk bakımı ve ev işleri konusunda zorluk çeken bir kişi olarak görülmektedir.

Tek Ebeveynli Aile Olarak Deneyimler

Anneler tek ebeveyn oldukları ilk zamanlarda genel olarak çocuğu tek başına yetiştirmekle ilgili yoğun bir endişe yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Annelerin endişelerinin diğer önemli nedenleri ise tek ebeveyn olarak karşılaştıkları maddi sıkıntılar ve sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlardır.

Anneler bir sorunla karşılaştıklarında çözüm için tek başlarına kaldıklarını, hatta bu sorunu paylaşacak kimse olmadığından kendilerini yalnız hissettiklerini ve boşluğa düştüklerini belirtmişlerdir. Bu duyguların yanı sıra ayrılmış ya da boşanmış anneler, mutlu bir evlilik sürdürmeyi başaramadıklarını düşündüklerinden daha çok buruk ya da mutsuz olduklarını; eşi vefat eden anneler ise eşlerini bir daha göremeyeceklerinden daha çok acı ve üzüntü hissettiklerini ifade etmişlerdir. Anneler aynı zamanda çocuklarının bu durumdan olumsuz etkileneceğini düşündüklerinden ve tek ebeveynli aile olmayı çocuğa nasıl açıklayacakları ile ilgili endişe yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Az sayıda anne, tek ebeveynli aile olduktan hemen sonraki dönemde evlilikteki olumsuz deneyimlerin sona ermesiyle kendini rahatlamış ve huzurlu hissettiğini ifade etmiştir.

Tek ebeveyn olarak son dönemlerde ise annelerin düşünce ve duygularının çoğunlukla olumlu yönde değiştiği anlaşılmaktadır. Anneler eşlerinin yokluğunda ayakta kalabildiklerini, çocukları ile kendilerine yeniden bir yaşam kurabildiklerini, kendilerini daha güçlü ve özgüvenli hissettiklerini ya da evliliklerinde yaşadıkları duygusal ve fiziksel şiddet gibi sorunların ortadan kalkması ile daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürdüklerini dile getirmişlerdir. Ancak tek ebeveyn olarak son dönemlerde kendisini hâlâ kötü hissettiğini belirten anneler de bulunmaktadır. Bu durumun temel sebepleri, ekonomik sıkıntılar, sosyal hayata karıştıkları zaman kendilerini yalnız ve eksik hissetmeleri, çocuğun tek ebeveynli olmasından dolayı mutsuz olduğunu düşünmeleridir. Eşi tarafından terk edilen

ve eşinden haber alamayan annelerin ise kaygılarının ve çaresizlik hissini devam ettiği görülmüştür.

Babalar tek ebeveyn oldukları ilk dönemlerde kendilerini duygusal açıdan zayıf ve yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu dönemde babaların en büyük kaygısı tek başlarına çocuklarını nasıl büyütecekleri ile ilgilidir. Ancak annelerden farklı olarak babaların kaygıları ekonomik olmayıp, çocuk bakımı konusunda kendilerini yetersiz hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Babaların ayrılığın başlangıcında ortak duyguları yoğun bir acı ve üzüntüdür. Eşleri vefat eden babalar çoğunlukla o dönemde hissizleştiklerini ya da kendilerinde olmadıklarını; ayrılmış ya da boşanmış babalar ise kırgın, kızgın ve öfkeli hissettiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte boşanmış ya da ayrılmış babaların bir kısmı da evliliğin getirdiği sorumluluklardan kurtuldukları için ve daha fazla sosyalleştiklerinden dolayı kendilerini daha özgür hissettiklerinden de söz etmişlerdir.

Ancak tek ebeveyn olan babalar zaman ilerledikçe genellikle kendilerini daha az özgür hissetmektedirler. Daha önceden çocuk ile ilgili sorumluluk çoğunlukla annede iken tek ebeveyn olarak babalar bu sorumluluğu tek başlarına üstlenmekle daha kısıtlı ve sınırlı bir hayat yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Babaların büyük bir kısmında son dönemde eşin yokluğunun yarattığı yalnızlık ve boşluk duygusunun devam ettiği; bu duygunun sosyal hayatın yanı sıra daha çok ev içinde hissedildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle eşinden ayrılmış ya da boşanmış babalarda pişmanlık duygusu çoğunlukla baskındır; kendini daha sağlıklı, rahat ve huzurlu gören babaların azınlıkta olduğu söylenebilir. Ancak, çocuğu ile bir düzen kurmayı başardıktan sonra, ilk dönemlerde kendini duygusal açıdan zayıf, yetersiz hisseden babaların, kendini tekrar güçlü hissettikleri görülmektedir.

Tek ebeveynli oldukları ilk dönemlerde tüm çocuklar, evden ayrılan ebeveyni bir daha görememe korkusu ya da vefat eden ebeveyne karşı duyulan özlem nedeniyle büyük bir üzüntü, mutsuzluk ve yalnızlık içinde olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle 12 yaş ve üzerindeki çocuklar, çevresindekilere ya da yakınlarına karşı eskisine göre daha hırçın ya da öfkeli olduklarını dile getirmişlerdir. Tek ebeveynli olduktan sonra 12 yaş ve üzeri çocuklar ebeveynlerinin kendilerine duydukları sevginin azalacağını düşünürken; daha küçük yaştaki çocuklar ise anne babasının neden ayrıldığını anlamaya çalışmaktadır. Eğer çocuk tek ebeveynli olduğu ilk zamanı hatırlamayacak kadar küçükse, bu tür sorgulamaları daha çok okula başladıktan sonra yapmaktadır.

İlerleyen dönemlerde de tek ebeveynli olmaktan ötürü çocukların kendilerini mutsuz hissetmesinin nedenlerinden birisi, ailece birlikte yaptıkları faaliyetleri artık sadece anne ya da sadece baba ile yapmalarıdır. Özellikle kendi yaşlıları ile ailece bir araya geldikleri

faaliyetlerde ebeveynlerden birinin yokluğu çocukta eksiklik duygusu yaratmaktadır.

Zamanla tek ebeveynli olmayı kabullenen çocuklar da bulunmaktadır. Bu daha çok vefat yaşayan çocuklarda görülürken; anne-babası ayrılmış ya da boşanmış olan çocuklarda anne-babalarının tekrar bir araya gelmeleri ile ilgili umutlarının sürmesi kabullenmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak ebeveynlerinin diğer ebeveynin yokluğunda da mutlu olabildiğini görmek ve her ebeveynle de düzenli iletişim içinde olmak bu süreci kolaylaştırmaktadır.

İlerleyen dönemlerde tek ebeveynli olma deneyimine bazı çocuklar daha şiddetli tepki verebilmekte; bu tepkiler kız ve erkek çocuklarında birbirinden farklılık göstermektedir. Bu süreci daha olumsuz tecrübe eden erkek çocuklarının içlerine çok daha fazla kapanık olduğu ve kendilerini daha zor ifade ettiği görülürken; kız çocukların öfkelerini daha rahat ifade ettiği ya da ölme isteğinden daha sık söz ettiği görülmüştür.

Tek Ebeveynli Ailelerde Anne – Baba ve Çocuk İlişkisi

Tek ebeveynli aile olduktan sonra çocuk ve birlikte yaşadığı ebeveyni arasındaki ilişki çoğunlukla olumlu yönde değişmektedir. Çocuk ve ebeveyn, anne-babanın boşanması ya da ebeveynlerden birinin vefatından sonra birbirlerine sevgilerini daha çok göstermeye çalışmaktadır. Erkek çocuğu ya da büyük yaşta kız çocuğu olan anneler, babanın yokluğu nedeniyle çocuk üzerinde otorite sağlamak zorlanabilmektedir. Bununla birlikte, erkek çocuklar, evin erkeği rolünü benimseyerek annenin ve kız çocuklarının hayatına müdahale edebilmektedir. Baba ve çocuk ilişkisinde olumsuzlukların yaşandığı örnekler ise özellikle kız çocuğunun ergenliğe girdiği dönemlere denk gelmektedir. Kız çocukları bedenlerinde olan fiziksel değişimleri ya da erkek arkadaş gibi konuları babaları ile paylaşamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Kız çocuk-baba ilişkisindeki diğer sıkıntı ise erkek çocuk-anne ilişkisine benzer şekilde çocuğun istediği faaliyetlerin yapılmamasıdır.

Çocuğu ile beraber yaşamayan anneler, babalara göre çocukla daha düzenli ilişki sürdürmektedir: Görüşülen yaklaşık her beş anneden dördü düzenli ilişki içinde iken; babaların yaklaşık yarısı çocuğu ile düzenli görüşmektedir. Kırdaki yaşayan çocukların birlikte yaşamadığı anne ya da babası ile düzenli görüşme oranı, kenttekilere göre daha düşüktür. Bunun yanında düşük SES'ten çocukların anneleriyle düzenli görüşme oranının da diğer SES'ten çocuklara göre düşük olduğu görülmüştür. Çocukların cinsiyetinin ise düzenli görüşme oranları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak 13 yaş ve altındaki çocuklarda diğer ebeveyn ile düzenli görüşmelerin oranı; 13 yaş üstündeki çocuklara göre daha yüksektir. Bu noktada tek ebeveyn olma süresi arttıkça düzenli görüşme oranının düştüğünün altı çizilmelidir.

Annenin çocuk ile düzenli ilişki kuramamasının temel nedeni annenin başka bir bölgede olan baba evine geri dönmesi ve maddi imkansızlıklar olarak açıklanabilir. Annenin yeniden evlenmesi ya da çocuk ile görüşmeye karşı isteksizlik duyması da buna neden olabilmektedir. Babaların çocuk ile düzenli ilişki kurmama nedenlerinin başında babanın isteksizliği gelmekte; ayrıca babanın yeniden evlenmesi, başka bir şehre ya da ülkeye taşınması gibi faktörler de buna neden olmaktadır.

Ebeveynin düzenli iletişim konusundaki isteksizliği, özellikle erkek çocukların iletişimin sürdürülmesine dair motivasyonunu azaltmaktadır. Ayrıca babanın anneye karşı uyguladığı fiziksel ya da duygusal şiddetten ötürü de çocuklar kendi istekleri doğrultusunda babaları ile görüşmeyi reddedebilmektedir.

Tek Ebeveynli Ailelerde Yaşanan Hukuksal Süreçler

Çalışmada tek ebeveynli ailelerin yaşadığı hukuksal sıkıntılar daha çok boşanma yaşamış ailelerin deneyimleri doğrultusunda ele alınmıştır. Vefat sonrası ebeveynlerin yas dönemini çok net hatırlamadıkları bu nedenle karşılaştıkları hukuksal süreçlerde zorluk yaşamadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Boşanmış ebeveynler de genel olarak hukuksal prosedürlere dair bir eleştiri yapmamaktadır; sıkıntılarının çoğunu eşten kaynaklanan anlaşmazlıklar olarak tanımlamaktadır. Tek ebeveynli olarak karşılaşılan hukuksal süreçler nafaka, mal paylaşımı ve velayet başlıklarında detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmada babalar arasında eski eşinden nafaka aldığını belirten bulunmamaktadır. Annelerin arasında ise, eşinden herhangi bir nafaka almayan annelerin sayısı, eşinden nafaka alanların yaklaşık olarak 2 katıdır. Düşük SES'ten olan ya da kırdan yaşayan annelerin eşlerinden yaygın olarak maddi bir yardım alamadıkları görülmüştür. Bunun bir nedeni annenin nafaka başvurusu yapmaması iken diğer neden babanın nafakayı ödememesidir. Anneler nafaka başvurusu yapmamalarının nedenlerini; babanın maddi gücünün olmaması, baba ile ileride muhatap olmak istememesi, babanın nafakayı pazarlık konusunu yapması ya da başvuru karşısında tehditte bulunması olarak açıklamaktadırlar. Mahkeme tarafından yoksulluk ve/ya iştirak nafakası bağlanmasına rağmen eşin nafakayı ödememesine de sıkça rastlanılmaktadır. Babayı çocuklarının gözünde kötü bir duruma düşürmemek; böyle bir durumda çocuk ile kendi ilişkilenin de bozulacağından endişe duymak; mahkeme ile uğraşmak istememek; birikmiş nafaka bedelini babanın karşılayamayacağını düşünmek; prosedürler hakkında bilgi sahibi olmamak gibi nedenlerle anneler bu konuda mahkemeye başvurmamaktadırlar.

Boşanma sırasında en sık yapılan mal paylaşımı evdeki eşyaların paylaşılmasıdır. Ebe-

veyenlerden birinin baba evine dönmesi ya da evden ayrılmış olması bu paylaşımı etkilemektedir. Görüşülen annelerin yarısından fazlası boşanırken mal varlığı paylaşımı olmadığını belirtmiştir. Bu anneler, mal paylaşımı olmamasının temel nedenini babanın borç içinde olması ya da paylaşımı gerektirecek mal varlığının bulunmaması olarak açıklamaktadır. Babanın mal varlığını saklaması da annelerin yaşadıklarını ifade ettikleri sıkıntılardan birisidir.

Boşanma sonrasında çocuğun velayeti Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi çoğunlukla anneye verilmektedir. Özellikle çocuğun yaşının küçük olduğu durumlarda mahkemenin eğilimi velayeti anneye verme yönündedir ve genellikle ebeveynlerin tercihi de bu yöndedir. Annenin evi terk ettiği; annenin aldatması nedeniyle boşanmanın gerçekleştiği; annenin maddi ya da psikolojik açıdan yeterli olmadığı durumlarda velayeti babalar almaktadır. Anne-baba genel olarak anlaşmalı olarak velayetin annede olmasını talep ettiğinden, çocuğa kiminle yaşamak istediği nadiren sorulmaktadır. Sorulduğu durumlarda ise çocuklar çoğunlukla kararsızlık hissetmektedir. Ancak yine de tüm çocuklar bu sorunun kendilerine sorulması gerektiği konusunda hemfikirlerdir. Ebeveynlerinden birini tercih etmek durumunda olduklarında bu çoğunlukla annedir; en göze çarpan nedeni ise babalarının anneleri kadar kendilerine iyi bakamayacağını düşünmeleridir.

Tek Ebeveynli Ailelerde Ekonomik Durum

Anne ve babalar tek ebeveyn olarak ekonomik sıkıntı içinde bulduklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bu sıkıntılarını en çok çocuklarla ilgili konularla ilişkilendirmektedirler. Artan okul masraflarını karşılayamama, çocukları dershaneye gönderememe, beraber tatile çıkamama ve çocukların diğer isteklerini karşılayamamak, çocuk ile ilgili ekonomik sıkıntıların en çok hissedildiği konulardır. Anneler kira, ev masrafları gibi konularda da sıkıntı yaşarken; babalar bunları daha az dile getirmektedir. Özellikle düşük SES grubundaki annelerin gelir getirecek bir işte çalışmamlarının yanı sıra nafaka almakta yaşadıkları sıkıntılardan dolayı da daha fazla ekonomik zorluk çektikleri görülmektedir.

Babalar ise ilk dönemlerde konsantrasyonlarının azalması nedeniyle maddi kayıp yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bu dönemde işten ayrılan, iş değiştiren hatta iş yerini kapatan babalar vardır. Özellikle yüksek SES grubundaki babaların yaşadığı sıkıntı ise çalışan eşin getirdiği gelirin tek ebeveyn olduktan sonra ortadan kalkmasıdır. Babaların, tek ebeveyn olduktan sonra dışarıda yeme-içmeye daha fazla para harcanıyor olması gibi ilk dönemlerde sosyal hayatındaki harcamaların artması da ekonomik yükünü arttırmaktadır.

Çocukların çoğu da benzer şekilde tek ebeveynli olduktan sonra ekonomik sıkıntı

yaşadıklarını ifade etmiş; bu sıkıntıları okul, kıyafet, oyuncak, sosyal aktivitelere katılım gibi kendi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yaşadıklarını söylemişlerdir.

Tek ebeveynli aileler yaşadıkları bu ekonomik sıkıntıları çeşitli yollarla gidermeye çalışmaktadır. Ebeveynin ya da çocuğun iş gücüne katılımı; ebeveynin ailesinden ya da kurum ve kuruluşlardan maddi destek almak bu yolların başında gelmektedir. Tek ebeveynli ailelerin maddi açıdan yardım aldıkları kurum ve kuruluşların ise daha çok Kaymakamlık ve Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı olduğu görülmektedir. Özellikle babalara kıyasla anneler ve düşük SES grubundan tek ebeveynli aileler daha fazla oranda kurumsal yardım almakta ya da kurumsal yardıma başvurmaktadır.

Tek ebeveyn olmak iş hayatında da zorluk yaratabilmektedir. Annelerin iş hayatında zorluk yaşadıkları konular çocuk bakımı ile ilgili çevresinden yardım alamadığında çalışma motivasyonunun düşmesi; çocuk ile ilgili acil durumlarda iş yerlerinden diğer ebeveynlere göre daha sık izin almak zorunda kalmaları, tek ebeveyn olmalarından ötürü işyerlerinde sözlü ya da fiziksel tacize uğramaları nedeniyle işten ayrılmak ya da iş değiştirmek zorunda kalabilmeleri; bu tür durumları yaşamamak için tek ebeveyn olduğunu söyleyememeleridir. Çocuğun bakımı gibi faktörlerin dışında babalar tek ebeveyn oldukları ilk zamanlarda alkol kullanımının ve sosyal hayatın artmasının olumsuz etkilerini yaşayabilmektedir. Bu durum genellikle ilk dönemde yaşansa ve geçici olsa da, kimi durumlarda babaların işlerini kaybetmelerine ya da uzun vadeli olumsuz ekonomik sonuçlara neden olabilmektedir.

Tek Ebeveynli Aile Olmanın Sosyal Hayata Etkisi

Sosyal hayatın tek ebeveyn olduktan sonra çoğunlukla olumsuz etkilenmesi de söz konusudur. Anneler tek ebeveyn olduktan sonra daha az sosyalleşmek durumunda kalmaktadır. Çevrenin, özellikle kadınların kendilerini eşlerine karşı potansiyel tehlike olarak algılamaları da, annelerin sosyalleşmeyi tercih ettiği ortamları ve zamanları kısıtlamaktadır. Çevredeki kadınların önyargılı yaklaşımlarının yanında, karşı cinsin farklı beklentilerine karşı kendini koruma duygusu da sosyal hayatlarını kısıtlamalarına neden olmaktadır. Çevrenin yaklaşımları ile birlikte anne kendini daha fazla eve kapatmakta ve insanlardan soyutlamaktadır. Anneler çocuklarının da benzer şekilde anne-baba bir arada yaşayan aileleri görmekten dolayı üzüntü yaşayabileceğini düşünmekte; bu nedenle sosyal çevrelerini buna göre şekillendirmektedirler.

Özellikle kırdan ya da küçük ve nispeten daha kapalı bir çevre içinde yaşayan anneler dedikodu ile daha fazla karşılaşmakta, bu nedenle dışarı çıkarken akrabaları, arkadaşları veya

tercihen erkek çocuklarını da yanlarına almaya özen göstermektedirler. Vefat sebebiyle tek ebeveyn olan annelerin sosyal hayatlarının boşanma ya da ayrılık yaşayan annelere göre daha az etkilendiği anlaşılmaktadır. Çevreden daha fazla destek aldıkları görülen eşi vefat etmiş anneler, sosyal hayatta kendilerini daha az yalnız hissetmektedir.

Tek ebeveyn olmanın babaların sosyal hayatını olumsuz etkileme sebeplerinden biri anneler gibi kendilerini farklı hissetmelerinden dolayı, anne babanın bir arada yaşadığı ailelerin bulunduğu ortamlardan kaçınmalarıdır. Babalar özellikle tek ebeveynliğin son dönemlerinde, çocuklarıyla daha fazla ilgilenilebilmek adına sosyal hayatlarını kısıtlamakta, önceden görüştükları arkadaşlarıyla çok daha seyrek görüşmektedir. Vefat nedeniyle tek ebeveyn olan babalar her ne kadar çevreden destek görseler de hissettikleri kayıp duygusu sonucunda sosyalleşme istekleri, diğer tek ebeveyn olan babalara göre daha azalmaktadır.

Çalışmada tek ebeveyn olduktan sonra cinsel hayatın etkilenip etkilenmediği de sorgulanmıştır. Tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisinin cinsel hayatın olumsuz etkilenmesi olduğu düşüncesine katılma oranı ebeveynin cinsiyetine göre farklılık göstermektedir. Ebeveynlerin çoğu babaların cinsel hayatının olumsuz etkilendiğini düşünürken (%63); annelerin cinsel hayatının olumsuz etkilendiği düşüncesine katılım oranı daha düşüktür (%38). Tek ebeveyn olan anneler sadece toplumsal baskılar nedeniyle değil, yaşanan psikolojik ve ekonomik sorunlar nedeniyle de cinselliğe dair duygularını bastırılmış, cinselliği bir ihtiyaç gibi görmekten vazgeçmişlerdir. Tek ebeveynli olmaktan kaynaklı sıkıntılardan ötürü isteksizlik yaşadığını söyleyenler yüksek SES grubundan kentte yaşayan anneler iken, düşük SES grubundan ve kırdı yaşayan anneler ise kadının erkek gibi cinselliğe bir ihtiyaç olarak yaklaşmadığını düşünmekte bu nedenle kendilerinin de böyle bir istek içinde olmadıklarını ifade etmektedirler.

Tek ebeveyn olarak yeniden evlenmeye bakış ise anne ve babalarda farklılık göstermektedir. Anneler temel olarak çocuğun üvey babadan olumsuz etkileneceğini düşündüğünden evlilikten uzak durmakta iken; babalar, evin düzeninin sağlanması, çocukların bakımı ve çocukların önünde kadın modeli olması amacıyla yeniden evlenmeye daha olumlu bakmaktadır. Yeniden evlenmek, çalışan ve yüksek sosyo-ekonomik gruptan olan anneler için yeniden büyük bir yükün altına girmek gibi algılandığından, bu gruptaki anneler daha düşük SES grubundan ve çalışmayan annelere göre yeniden evlenmeye daha soğuk bakmaktadır. Ekonomik nedenlerle evlenmeyi düşünen annelerin daha çok düşük SES grubundan olduğu görülmüştür. Daha düşük SES'ten babaların ise daha yüksek gruba oranla evliliğe daha olumlu baktığı görülmüştür. Bununla beraber küçük yaşta çocukları olan babalar, üvey annenin çocuk ile ilişkisi konusunda endişeler yaşadığından evlenmeyi düşünmemekte, çocukların yaşı büyüdükçe bu fikre daha sıcak bakmaktadır.

Tek ebeveynli olmanın çocukların sosyal hayatına etkileri de genel olarak olumsuzdur. Özellikle ev dışı sosyal hayata daha çok karıştıkları ilkököl döneminde, tek ebeveynli olma sürecinde psikolojik destek almayan ya da anne ve babanın boşanma ya da vefat sonrası düzgün iletişim kuramadığı çocukların kendilerini akranlarından farklı hissettiği görülmektedir. Bu çocuklar tek ebeveynli olmayı utanılacak bir durum olarak görmekte; bu nedenle de çevreleriyle kurduğu iletişimi kısıtlamaktadırlar.

Tüm SES gruplarından tek ebeveynli çocuklar okul başarılarının genel olarak olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Yüksek SES grubundan çocuklar; daha düzenli sosyal ve psikolojik destek aldıklarından ve arkadaş çevrelerinde özellikle boşanma nedeniyle tek ebeveynli olan çocukların daha çok olması nedeniyle okul başarısının olumsuz etkilendiğini diğer SES grubundan çocuklara göre daha az dile getirmiştir. Tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerinde ise kız çocukları, yaşanan üzüntüyü unutmak için derslerine daha çok ağırlık verdiklerini belirtmektedir. Düşük SES grubundaki erkek çocukları arasında ise okulu tamamen bırakan ve çalışmaya başlayanlar bulunurken, kız çocukları da nadir de olsa, tek ebeveynli olduktan sonra okul masraflarının aileye yük olması nedeniyle ya da ev içindeki sorumlulukları yüzünden okulu bırakabilmektedir.

Öğretmenlerin çocuğa yaklaşımı da tek ebeveynliliğin okul hayatına etkisinde belirleyici bir unsurdur. Yine de öğretmenlerin tavrı konusunda farklılıklar olduğu görülmüştür. Tek ebeveynli olduğu için öğretmenlerin bir kısmı çocuklara pozitif ayrımcılık uygulamakta; bu özellikle tek ebeveynli olduğu ilk dönemlerde çocuğun bu yeni durumla baş etmesine yardımcı olmaktadır. Öğretmenlerin bir kısmı da tek ebeveynli olmayı bu konuyu hiç açmayarak ya da konuyu sürekli dile getirerek normalleştirmeye çalışmaktadır. Konunun bu şekilde üzerine gidilmesi yoluyla normalleştirilmesi çocuğa yardımcı olmaktan ziyade olumsuz durumlara yol açmaktadır. Rehber öğretmenlerle konuşmak çoğu zaman öğrencilere iyi gelmektedir. Rehber öğretmenin verdiği tavsiyeler ya da istenilen zamanda konuşacak birinin olması çocuklar açısından rahatlatıcıdır. Ancak bazı rehber öğretmenlerin çocukla yeteri kadar ilgilenmediği, çocuğun yaşadıklarına dair yönlendirmeler yerine genel geçer yönlendirmelerde bulunduğu da ifade edilmiştir.

Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri

Tek ebeveynli aile üyeleri yaşadıkları sıkıntılarla baş etmek için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin baş etmek için geliştirdiği yöntemler arasında bireysel yöntemler en sık başvurulanlardır. Bunlar ev işiyle oyalanma, tek başına kalıp düşünmek ve daha çok dinsel inançlara ağırlık vermektir. Çocukların varlığı özellikle ilk dönemde anneleri yaşama bağlayan unsur olmakta, yaşanan yalnızlık hissini azaltmaktadır.

Tek ebeveyn oldukları ilk dönemde yaşadıklarıyla baş edemeyen anneler bunu farklı şekillerde göstermektedir. Eşleri vefat etmiş anneler, sürekli uyuduklarını, ağladıklarını ya da her şeye tepkisiz kaldıklarını belirtirken; boşanma ya da ayrılık yaşamış anneler bunlara ek olarak, kendilerini daha fazla suçladıklarını ve intiharı düşündüklerini söylemişlerdir.

Babaların ise neredeyse tümünün, tek ebeveynli olduktan sonraki ilk zamanlarda hayatları düzensizleşmiştir. Anneler gibi babalar da, ilk dönemde yaşananları düşünmemeye; kendilerini çeşitli şekillerde teselli etmeye çalışmaktadır. Tek ebeveynliğin son dönemlerinde çocuğuyla daha fazla zaman geçirmeye başlayan babalar için de çocuğun varlığı bir baş etme yöntemi olmaktadır. Yaşadıklarıyla baş edemeyen babaların ise normalden fazla alkol tüketmeleri, gece hayatına ağırlık vermeleri, karşı cinsle kısa süreli duygusal ya da cinsel ilişkiler yaşamaları söz konusudur.

Çocuklar ise tek ebeveynli aile oldukları ilk dönemde daha çok içlerine kapanmakta; yüksek sesle müzik dinleyerek, resim yaparak, tek başlarına kalmayı tercih etmektedir. İlerleyen dönemde hobiler, dikkatlerini başka bir alana yoğunlaştırmalarına yardımcı olmaktadır. Evde evcil bir hayvanın varlığı da çocukların kendilerini daha iyi hissetmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle yaşça büyük erkek çocuklarda yeni durumla baş edememe artan saldırganlık ile kendini göstermektedir. Özellikle 15–17 yaş grubunda ve düşük SES grubundaki erkek çocuklarının alkol ve sigara kullandığı görülmektedir. Kız çocuklar ise yaşadıklarıyla baş edemediği için intihar etmek isteğinden ya da intihar teşebbüsünde bulunduğundan söz etmişlerdir.

Bireyin çevresindeki yakınları, arkadaşları ve diğer kişilerden aldığı psikolojik, ekonomik ve diğer destekler olarak tanımlanan sosyal destek mekanizmalarının tek ebeveynli ailelerin yaşadığı çeşitli sıkıntıları çözme noktasında önem taşıdığı görülmektedir. Annelerin büyük bir kısmı ilk dönem yaşadıkları sıkıntıları akranları olan arkadaşlarıyla; babalar da daha çok iş arkadaşları ve yakın arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Dışarıdan alınan bu destek, ebeveynler üzerindeki baskıyı ve hissedilen yalnızlık hissini azaltmaktadır. Çocuklar için de çevreden alınan destek önemlidir. İlk dönemde, özellikle yaşça büyük çocuklar, evde değişen durumdan kaçınmak için dışarıda arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirmektedir.

Yaşanılanlarla baş etmede ailenin desteği yine önemli bir rol oynamaktadır. Aile, çevrenin dışlamasına ya da olumsuz tutumuna karşı tek ebeveyn olan anne ve babaya dayanak olabilmektedir. Görüşülen annelerde boşanma sonrası ailesinin tam desteğini alanların bu süreci çok daha kolay atlatabildikleri, kendilerine olan güvenlerinin daha fazla, yaşama karşı bakışlarınınsa daha olumlu olduğu görülmüştür.

Bunların dışında iş hayatı da psikolojik sorunların atlatılmasına yardımcı olmaktadır. Bu aslında daha çok anneler için geçerlidir. Anneler için çalışma hayatı, evden uzaklaşıp düşüncelerini başka bir kanala yönlendirdikleri bir mecradır, aynı zamanda da evi geçindirmeye başladıklarında kendilerini daha güçlü hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Babalar için ise iş hayatı sadece ilerleyen dönemlerde yaşadıklarını atlatmalarında önemli rol oynamaktadır.

İş hayatının anneler üzerindeki olumlu etkisine benzer şekilde okul hayatının kız çocuklarına olumlu bir etki sağladığı görülmektedir. Kız çocukları için derslerde başarılı olmak o dönemde kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olduğu gibi geleceklerine dair bir güvence kazanmalarına da yardımcı olmaktadır.

Tek ebeveyn olduktan sonra tüm aile bireyleri için yaygın olmamakla birlikte psikolojik destek alındığı da görülmektedir. Bu destek çoğunlukla ilk iki yıl içerisinde alınmakta olup, daha sonra tedaviye son verilmektedir. Görüşülen annelerin yarısına yakını tek ebeveyn olduktan sonra psikolojik destek almıştır. Özellikle orta SES grubundan anneler, düşük ve yüksek SES grubuna göre psikolojik destek almayı daha sık tercih etmektedir. Görüşülen babaların ise yalnızca yaklaşık dördte biri psikolojik destek almıştır. Psikolojik destek alan babaların çok büyük bir bölümü orta ve üst SES grubundandır. Psikolojik destek daha çok devlet hastanelerinden; nadir olarak da özel hastane, klinik ve kadınlarla ilgili çalışan derneklerden alınmaktadır. Devlet hastanelerinden alınan destek çoğunlukla ilaç kullanımının önerilmesi ile sınırlı kalmaktadır. İlaç tedavisi düşük SES grubundaki annelerde daha yaygın iken, terapi görenler daha çok yüksek SES grubundaki annelerdir.

Psikolojik destek alan çocuk sayısı ise düşüktür. Erkek çocuklarda bu oran daha da düşüktür; destek alan erkek çocukların hepsi kentte yaşamaktadır. Çocukların büyük bölümü ilaç kullanmamakta; sadece terapi görmektedir. Hastanelerin yanı sıra rehberlik öğretmenlerinin yönlendirmesiyle belediyelerin ve MEB'in sağladığı psikolojik destekten faydalanan çocukların sayısı çok azdır.

Öneriler

Bu çalışmanın bulguları tek ebeveynli ailelerin en az zararlı yeni hayatlarını düzenleme, düzeltme ve iyileştirme konularında atılacak adımlar için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmada tek ebeveynli aile bireyelerine yönelik çeşitli aksiyon önerileri sunulmuştur. Hukuksal prosedürlere dair öneriler arasında ebeveynlerin hem tek ebeveyn olma

sürecinde hem de sonrasında nafaka, mal rejimi ve velayet gibi konularda ücretsiz hukuksal danışmanlık alabileceği birimlerin yaygınlaştırılması yer almaktadır. Bununla birlikte aile mahkemelerindeki pedagogların çocuğun ruhsal sağlığını merkeze koyan bir yaklaşımın belirlenmesinde rol alması gerektiği ve özellikle çocuğun birlikte yaşamayacağı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdürmesinin önemi konusunda yönlendirici olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu tür ilişkilerin sağlıklı ve düzenli yürütülmesi için aile buluşma noktaları gibi merkezlerin oluşturulması çözüm yöntemlerinden birisidir.

Çalışmada önemi vurgulanan diğer bir nokta ise, tek ebeveynlere ve özellikle tek ebeveyn olan annelere yönelik öncelikli istihdam politikaları oluşturulmasıdır. İşgücüne katılım ile ilgili bir diğer husus da çalışan tek ebeveynli anne ve babaların çalışma süresi boyunca çocuklarını bırakacakları ücretsiz kreş ve gündüz bakımevleridir. Ekonomik alandaki diğer bir öneri ise tek ebeveynli ailelere yönelik vergi indirimi, aile yardımı ya da çocuk yardımı gibi ekonomik paketlerin oluşturulmasıdır. Ancak bu teşviklerin kötüye kullanma riskine karşın denetim mekanizmasının oluşturulması, bu tür teşviklerin doğru hedef kitleye ulaşması açısından önemlidir.

Tek ebeveynli aile üyelerinin karşılaştıkları en büyük sıkıntılardan birisi toplumdaki tek ebeveynli aile olmaya yönelik önyargılardır. Bu önyargıları ortadan kaldırmak için ders kitapları, reklam ve TV dizileri gibi mecralarda iki ebeveynli örneklerin yanı sıra sağlıklı ve mutlu tek ebeveynli aile örneklerinin sergilenmesi önerilmiştir.

Tek ebeveynli aile fertlerinin psikolojik sağlıklarını desteklemek ve/veya bozulmamasını sağlamak adına, devlet tarafından sağlanacak ücretsiz psikolojik destek hizmetinin sağlanması ve bu konuda bilgilendirmelerin yapılması, aile bireylerinin bu süreçle sağlıklı bir şekilde baş etmelerine yardımcı olacaktır. Psikolojik destek programlarının tek ebeveynli ailelere özgün şekilde hazırlanması; bu tür destek programlarının aile danışma merkezleri gibi kurumlarda da daha yaygın ve etkin bir şekilde yürütülmesi ve tek ebeveynli aile olmanın hemen öncesinde ve sonrasında tüm süreci kapsayacak şekilde düzenlenmesi, bu dönemin daha kolay atlatılmasına olanak sağlayacaktır.

Sonuç olarak sağlıklı birey, sağlıklı ve fonksiyonel aileyi oluşturacak, sağlıklı aile de sağlıklı toplumu oluşturacaktır. Sağlıklı toplum için, ailede yaşayan bireylerin mutlaka süregelen ilişkilerini güçlendirecek ve pozitif kimlik, öz saygı ve becerileri geliştirecek bir ortamın yaratılmasına ihtiyaç vardır.

Prof. Dr. Ümran Korkmazlar-Ora
İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi
Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi

GİRİŞ

1. GİRİŞ

1.1. *Araştırmanın Konusu*

Aile, bireyin toplum ile arasındaki bağın kurulması noktasında toplum hayatının temelini oluşturan bir sosyal kurumdur. Aile kurumunun, toplum hayatında yerine getirdiği en temel iki işlev, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile aile bireyleri arasında duygusal, psikolojik, sosyal ihtiyaçların karşılanmasıdır. Ancak aile toplumsal koşullar ve ekonomik etmenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmekte buna bağlı olarak da farklı aile modelleri ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda tek ebeveynli aileler günümüzde yaygınlaşan bir aile modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin, ebeveynlerin bir arada yaşadığı ailelere göre duygusal, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının farklılaştığı ve benzerlik gösterdiği noktalar bulunmaktadır.

Bu araştırmanın konusu Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin yaşamlarının derinlemesine irdelenmesidir. Bu bağlamda, öncelikle Türkiye'de ve dünyada tek ebeveynli aileler üzerine yapılmış sosyolojik ve psikolojik literatür incelenmiş, daha sonra geniş bir örneklem ile Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin duygusal, psiko-pedagojik, sosyal, kültürel, hukusal ve ekonomik ihtiyaçlarını nitel araştırma metodlarıyla belirlemek hedeflenmiştir. Bu araştırma Türkiye'de tek ebeveynli aileler ile ilgili şimdiye kadar yürütülmüş araştırmalardan hem örneklem büyüklüğü hem de içeriği bakımından farklı ve daha kapsamlıdır.

1.2. *Literatür*

Aile çalışmalarında bir alt alan olan tek ebeveynli aileler üzerine çalışmalar özellikle son dönemde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuya artan ilginin arkasında tek ebeveynlik olgusunun genel olarak tüm toplumlarda eskiye oranla daha sık rastlanması yatmaktadır.

Ancak tek ebeveynli ailelerin ilişki dinamikleri ve bu sürece dair deneyimleri farklı toplumsal ve kültürel yapılarda farklılıklar göstermektedir. Buna bağlı olarak, bu bölümde Türkiye ve dünyadaki tek ebeveynli aile üzerine yoğunlaşan çalışmalar bu farklılıkları da göz önünde bulundurarak incelenmiştir. Tek ebeveynlik olgusunu ele alan psikoloji, sosyoloji, demografi ve ekonomi gibi farklı disiplinlerin yaklaşımları bu bölümde kısaca değerlendirilmiştir.

Aile ve Tek Ebeveynli Ailenin Tanımı

Bilindiği gibi, en genel anlamıyla evlilik, kan bağı ya da evlat edinme gibi yolların birbirine bağladığı bireylerin oluşturdukları toplumsal birime aile denmektedir (TÜİK, 2006). Bu tanıma ek olarak White ve Klein'in (2002) aileyi diğer toplumsal gruplardan farklılaştırmayı amaçlayan çalışmalarında vurguladıkları özellikler sayılabilir; (1) Aile uzun süren bir toplumsal ilişkiler ağıdır, çünkü farklı kuşaklardan ilişkileri kapsar, (2) biyolojik, evlilik ve diğer hukuksal düzenlemelerle tanımlanmış ilişkilere dayanır ve (3) son olarak da daha geniş ölçekli akrabalık ilişkilerinin bir parçasıdır. Seccombe ve Warner (2004) bu tanımlayıcı özelliklere bir de ailenin bireyin aile, akraba ve son olarak da toplumsal ilişkilere aidiyet geliştirmesindeki önemini eklemiştir. Tek ebeveynli aile ise, bir ebeveyn ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Tek ebeveynli aile formunun ortaya çıkmasına neden olan etkenlere baktığımızda eşlerden birinin ölümü, uzun süren ya da sürekli yokluğu veya boşanma gibi faktörler görülmektedir.

Dünya Literatüründe Aileler ve Tek Ebeveynli Aileler

Aile Çalışmaları

Aile uzun zamandır sosyal bilimlerin önemli bir araştırma alanı olmasından dolayı, özellikle antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinde farklı coğrafyalardaki farklı aile pratiklerine bakarak ailenin evrensel özelliklerini ve farklılıklarını tartışan çalışmalar yer almaktadır. Bunlardan en bilinen ve tartışılan şüphesiz Murdock'un 1949 yılında yayınlanan 250 farklı toplumda aile kurumunu incelemesine dayanarak gerçekleştirdiği antropolojik eserdir. Murdock (1949) ailenin cinsellik, üreme, ekonomik ve çocukların eğitimi gibi dört temel işlevinin bu toplumlarda ortak olduğunu göstermektedir. Ailenin işlevleri ile ilgili diğer bir çalışma ise Parsons'ın çalışmasıdır (1955). Parsons (1955) çalışmasında ailenin iki temel ve kalıcı işlevi üzerinde durmaktadır; çocukların ilk sosyalleşmesinin sağlanması ve ebeveynler için eş ve ebeveyn olma gibi yetişkin yaşamında önemli yer tutan kimliklerin gelişmesi.

Aile üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, evrensel ya da tek bir aile formunun varlığı düşüncesinin son yıllarda gittikçe sorgulandığını görmekteyiz (Edgar, 2004). Yine de, aile kurumu küresel anlamda farklı bölgelerde ve farklı dönemlerde bazı benzerlikleri de barındırmaktadır (Edgar, 2004; Ingoldsby, 2006). Bu benzerlikler literatürde ana hatlarıyla, ailenin yerine getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel fonksiyonlar olarak özetlenmektedir. Her ne kadar farklı tarihi ve toplumsal bağlamlarda, aileler, farklı ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlar yerine getirirse de içinde bulunduğu toplumda diğer kurumsal etkenlerle karşılıklı etkileşim halinde oluşu evrensel olarak gözlenen ortak bir olgudur (Ingoldsby, 2006). Aile içinde bulunduğu toplumun ve tarihsel dönemin özellikleriyle karşılıklı etkileşim içindedir; başka bir deyişle aile dinamikleri ve ilişkileri ancak ailenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapı göz önüne alınarak anlaşılabilir.

Ailenin büyüklüğü ve kimlerden oluştuğu da çeşitli araştırmaların konusudur. Aile literatüründe çekirdek ve geniş aile gibi farklı formların hangi toplumlarda, hangi tarihsel dönemlerde, ne gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıktığı birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır (Georgas, J. et al., 2001). Edgar (2004) ve Georgas'ın (2006) da değindiği gibi aileler ekonomik kriz dönemlerinde göç gibi faktörlerle küçülerek, ya da tarımsal ekonomide iş gücüne ihtiyaç olduğunda büyüyerek ekonomik yapıya uyum gösterme stratejileri geliştirmektedir. Tarım kaynaklı gelirin azalması gibi durumlarda küçülerek; geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçiş olmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması da bu çerçevede tartışılmaktadır.

Tek Ebeveynli Aile Formunun Artış Nedenleri Üzerine Çalışmalar

Aile çözümlerindeki artış ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Örneğin boşanmayı kadınların çalışma hayatına katılarak ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasına bağlayan araştırmalar mevcuttur (Oppenheimer, 1994). Kadınların kendilerinin ve çocuklarının geçimini sağlayabilmesi, kötü giden evliliklere maddi nedenlerle tahammül etmemelerine neden olmaktadır. Ayrıca maddi nedenlerle yeniden evlenen dullar yerine de tek ebeveyn olarak yaşayan, kendinin ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayan dul annelere rastlanmaktadır.

Literatürde tek ebeveynlik formunda olduğu gibi ailenin küçülmesini, modernleşme ve endüstrileşmenin bir sonucu olarak ele almamak gerektiği, çünkü geçmişte de anne-baba ve çocuk(lar)dan oluşan aile genellemesinin gerçekçi olmadığını ifade eden sosyal bilim araştırmacıları da bulunmaktadır. Kain (1990) geçmişte ortalama ömrün bugüne göre daha kısa olması dolayısıyla ebeveynlerden birinin ölümü sonrası tek ebeveynliğin oldukça sık, hatta iki ebeveynliğe göre daha sık, rastlanan bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Sadece

ebeveynlerden birinin ölümü ile değil, aynı zamanda ebeveynlerin birlikteliğini tehdit eden zorunlu göç, savaş, açlık, kıtlık gibi diğer nedenlerle de idealize edilen iki ebeveyn ve çocuklardan oluşan aile formunun dışında formlar görülmektedir (Coontz, 1992). Bu çalışmalar farklı aile formlarının bugün görülen sebepler dışındaki nedenler dışında da tarihte yer aldığını bize göstermektedir.

Tek Ebeveynli Aile Kavramına Yaklaşımlar

Son dönemde tek ebeveynli aileler üzerine odaklanan çalışmalarda tek ebeveynli aile ile diğer aile formları karşılaştırılmakta ve bu formun farklılığı üzerinde durulmaktadır. Ekonomik olarak gelişmiş Batı ülkelerinde tek ebeveynli aile üzerine yapılan araştırmalar, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren artarak literatürde yer almıştır. 1970'lere dek tek ebeveynli aile tipini olmaması gereken bir toplumsal hastalık olarak gören yaklaşımlar ağırlıklıdır (Goode, 1948; Cavan, 1964). İlk dönemlerde bu aile formu bir "sapma" ve "eksiklik" olarak ele alınmıştır. Bu nedenle, bu ilk dönem çalışmalarında bu formun ortaya çıkmasını önlemenin yollarının arandığı çalışmalar mevcuttur. Tek ebeveynli aile formunun toplumsal etkilerini tartışan çalışmalar, bu formun artan suç, çocukların okul başarısızlığı gibi nedenlere yol açtığını ifade etmektedirler.

Özellikle 1970'lerden sonra ise bu aile formunu bir "eksiklik" ve "sapma" yerine bir "farklılık" olarak ele alan çalışmalara rastlamaktayız. Farklılıklara değinen bu dönem çalışmaları bu formu çift ebeveynli ailelerle farklı boyutlarda kıyaslamaktadır. Bu dönemde tek ebeveynli aile formunun ailenin bireylerine ve aile bireyleri arası ilişkilere etkisini ve tek ebeveynli ailelerin bu sürecin kendine özgü zorlukları ile nasıl başa çıktıklarını inceleyen çalışmalar görülmektedir. Bu aile formunun gittikçe artmasıyla, bu formda yaşanan zorlukları ve sorunları aşmayı ve/ya etkilerini azaltmayı hedefleyen sosyal politika önerilerini geliştiren çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Bununla birlikte 1970'lerden sonra tek ebeveynli aileyi toplumsal sapma olarak kabul eden çalışmalar hâlâ literatürde yer alabilmektedir. Bu tür çalışmalarda özellikle bu aile formunun çocuklarda yol açtığı sorunlar araştırılmıştır (Cavan, 1964; Glenn ve Kramer, 1987; Krein, 1986; Mueller ve Cooper, 1986; Wallerstein ve Blakeslee, 1989; Whitehead, 1993). Babanın otorite figürü olarak yer almadığı yalnız anneleriyle yaşayan çocukların hem kişisel gelişmelerindeki sorunlara bakılmakta, hem de toplumsal sorunlara neden olduklarının altı çizilmekte; aynı zamanda tek ebeveynli aileler toplumsal patolojilere neden olarak görülmektedir (Kitson, 1992). Bu tür çalışmalara bir diğer örnek de çocuğun psikolojik gelişimi ve duygusal açıdan olgunlaşmasında karşılaşılan aksaklıkları vurgulayan araştırmalardır (Hetherington, Cox ve Cox, 1985; Wallerstein ve Kelly, 1980).

Bazı çalışmalar ise çocukların davranış bozuklukları ve öğrenme zorluklarının (Astone ve McLanahan, 1991), “parçalanmış aile”den gelen çocukların kendilerinin de “parçalanmış aile” kurma riskinin altını çizmektedir (Glenn ve Kramer, 1987; Wallerstein ve Blakeslee, 1989). Hem kendisinin sorunlu bir form olarak ele alınması, hem de neden olduğu ekonomik, toplumsal ve psikolojik sorunlara odaklanılması dolayısıyla sözü edilen yıllarda araştırmaların bu konuya olumsuz bir önyargı ile baktığını söylemek abartı olmayacaktır.

Tek Ebeveyn Olan Anneler ile İlgili Çalışmalar

Tek ebeveynli ailelerin dünyada ve Türkiye’de genellikle kimlerden oluştuğuna bakıldığında kadın hane reisli ailelerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bunun toplumsal ve kültürel nedenleri mevcuttur. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre, çocuğun bakım ve yetiştirilmesinden annenin sorumlu görülmesi nedeniyle hem bireysel, hem toplumsal, hem de hukuksal faktörler yalnız annelerin, babalara göre daha yaygın olmasına neden olmaktadır.

Kadın hane reisli aileler, literatürde ekonomik olarak kadına bağımlı olan aileler olarak tanımlanmaktadır (Chant, 2003). Her ne kadar kadın reisli aileler çift ebeveynli ailelere kıyasla dünyada bir azınlık kategorisi olarak karşımıza çıksa da, özellikle Latin Amerika’da diğer bölgelere göre daha yaygındır (Buvinic and Gupta, 1997). Chant’ın (2003) da belirttiği gibi kadın hane reisli aileler özellikleri açısından oldukça heterojen bir gruptur. Zorluklarla başa çıkma stratejileri ve geliştirdikleri yöntemlerin farklılık göstermesinde kadınların hangi ekonomik, toplumsal, kültürel, ve demografik gruplardan geldiğinin etkisi vardır.

Aile reisinin kadın olmasına karşı, muhafazakâr değer setleri ve önyargılar çerçevesinde bakan çalışmalar, bu ailelerin üyelerine “mağdur” olarak bakmaktadır. Tek ebeveynli aile formu ile kadının toplumsal cinsiyet rollerine aykırı davranmak zorunda kaldığını iddia eden bu çalışmalar (Glasser ve Navarre, 1965; Cavan, 1964; Josephson, 1969), bu aile formunun sadece kadına değil, çocuğa ve topluma da olumsuz etkileri olduğunu iddia etmektedirler. Bu etkilerin arasında çocukların disiplin edilmesinde karşılaşılan zorluklar, tek ebeveynli aile formunun çocukların zihninde cinsiyet rollerindeki karmaşalara neden olması, annelerin kendilerini güvensiz hissetmeleri, suçluluk duyguları deneyimlemeleri ya da tek ebeveynli aileye yapıştırılmış tüm bu olumsuz yargılardan kurtulmak için yeni bir ilişki içine girme çabası ve bunun hem kendisi hem de çocuğu için yol açacağı yeni sorunlardan bahsedilmektedir.

“Parçalanmış aile”yi dramatik olarak ele alan ve bu sebepten dolayı bu formun çocuklara

ve topluma olumsuz etkilerine odaklanan çalışmalardan, bu olguyu bir aile formu olarak ele alan çalışmalara geçiş oldukça uzun zaman almıştır. Bu noktada Brandwein, Brown ve Maury Fox (1974)'un çalışması önemli bir katkı sunmaktadır. Araştırmacılar, literatürde 1950 ve 1960'lardaki çalışmalarda tek ebeveynli ailelerdeki yalnız annelere yüklenen olumsuz sosyal etiketleri incelemektedirler. Çalışma, tek ebeveynli aileler ile çift ebeveynli aileleri karşılaştırarak ailenin işlevleri açısından tek ebeveynli ailelerde bir eksiklik olmadığını altını çizmektedirler. Ayrıca tek ebeveynli ailelerin homojen olmadığı, kendi içinde farklılıklar gösterdiğini belirten çalışma Batı'da kadınların tek ebeveynli olmalarının farklı nedenlerine değinmektedirler; (1) evlilik dışı çocuk sahibi olmak, (2) eşten ayrılmak ya da boşanmak, (3) dul kalmak. Bu üç farklı nedenle tek ebeveynli anne olmanın farklı sonuçlara neden olduğuna değinen yazarlar, özellikle ayrılan ve boşanan kadınların tek ebeveynlik deneyimlerine odaklanmaktadır.

1970 sonrasında tek ebeveynli ailenin işlevlerini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Tek ebeveynli ailenin işlevleri incelendiğinde (Brandwein, Brown ve Maury Fox, 1974) ekonomik, otorite, çocuk bakımı ve ev işlerini kapsayan ev içi sorumluluklar ve destek mekanizmaları şeklinde dört temel işlev karşımıza çıkmaktadır.

Tek Ebeveyn Olan Anneler ile İlgili Çalışmalar: Ekonomik Boyut

Ekonomik boyut üzerine olan çalışmalardaki genel yaklaşım, tek ebeveynliğin ailenin refah düzeyinin düşmesine neden olduğudur (Amato ve Keith, 1991; Krein ve Beller, 1988; Norton ve Glick, 1986). Literatürde, adeta tek ebeveynliğin diğer etkenlerden bağımsız olarak yoksulluğa neden olduğunu iddia eden çalışmalar mevcuttur. Kadınların iş gücü piyasasındaki dezavantajlı konumuyla tek ebeveynli olmanın neden olduğu çocuk bakımından ve ev işlerinden tek başına sorumlu olmak gibi bazı özel durumlar birleştiğinde yalnız anneler ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Goldberg'in (1990) çalışması, kadınların genelde düşük ücretli işlerde yoğunlaşması ve erkeklere kıyasla doğum ve diğer ailevi nedenler dolayısıyla daha kesintili bir iş yaşamı deneyimine sahip olmalarının bu tür ailelerde yoksulluğa neden olduğunu göstermektedir. Kadınların ekonomik yaşamda karşılaştıkları zorluklar ve ayrımcılıkların ailenin maddi durumuna etkisi çift ebeveynli ailelerde erkeklerin çalışmasıyla "telafi" edilse de, kadın reisli hanelerin tek ebeveynli aileler arasında yaygın olduğu düşünüldüğünde, tek ebeveynli ailelerin bu konuda çok daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. İşgücü piyasasında kadına yönelik ekonomik ayrımcılık, eski eşlerin ayrıldıkları eşlerine maddi olarak destek olmaması, çocukların velayetini genelde kadınların alması gibi nedenlerden dolayı kadınların ekonomik durumları kötüleşmektedir. Yazıldığı dönemde büyük bir etki yaratan Brown ve Maury Fox (1974)'un ve Norton ve Glick'in (1986) çalışmaları tek ebeveynli olmayı tek başına bir

neden olarak görmekten ziyade, bunun bir sonucu olan sosyo-ekonomik statü kaybının ve çocukların eğitimine yapılan yatırımın azalmasının, ailede yoksunluğa ve problemlere neden olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir. Yine benzer bir yaklaşımı benimseyen Winchester (1990) da İngiltere ve Avustralya’da yalnız annelerin toplumdaki ataerkil yapı dolayısıyla yoksullaştığını ve sosyal açıdan marjinalleştiğini ifade etmektedir. Özellikle geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin beklentiler ve iş gücü piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılığın yalnız annelik deneyimi yaşayan kadınların yoksullaşmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Tek Ebeveyn Olan Anneler ile İlgili Çalışmalar: Hane Reisi Olarak Annenin Rolü ve Sorumlulukları

Ailenin bir diğer işlevi olarak otorite ele alınmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri otorite figürü olmayı erkeğe özgü karakterlerden biri olarak görmektedir. Ancak burada toplumsal kabul ve önyargıların, kadının otorite figürü olmasını zorlaştırıcı, hatta çoğu zaman imkansız kılan etkisinden söz etmek gerekmektedir. Kadınların “aile reisi” otoritesini uygulamasına, bağımsız kararlar almasına sosyal çevre, akraba, aile ve kimi zaman eski eş ve çocukları dahi engel olabilmektedirler. Ayrıca bazı araştırmalar da kadınların otorite figürü ve karar verici konumda olma deneyimlerinin erkeklere göre çok daha sınırlı olması dolayısıyla yalnız annelerin zor deneyimler yaşayabildiklerini söylemektedir. Kadınlar şefkatli ve sıcak olmakla, otoriter ve kararlı olmayı bir arada deneyimlemek konusunda tecrübe sahibi değillerdir. Annelik onların zihinlerinde şefkatli olmayı ve çocuklarını koşulsuz sevmeyi gerektirmektedir. Aynı zamanda bu tür bir beklenti çocuklar ve toplumun gözünde de mevcuttur. Eşler arasında cinsiyete dayalı bir rol dağılımını hayata geçirmek konusunda anne ve baba toplum baskısına maruz kalabilmektedir. Cinsiyete bağlı toplumsal rol dağılımı, bir diğer deyişle otoriter baba ve şefkatli anne olmak “iyi” ebeveyn olmanın bir gerekliliği olarak görülmektedir. Ebeveynlerden birinin, anne ya da baba, bu iki rolü de hayata geçirmesinin mümkün olmadığını öngören yaklaşımın sorgulanması gerekmektedir.

Bir diğer başlık evde yerine getirilen iş ve sorumluluklardır. Ev işlerini kadının görevleri arasında gören toplumsal değerler ve normlar, bu konuda da yalnız anneyi zor bir ikilemde bırakmaktadır. Anne ya tam zamanlı olarak ev işleri ve bakım işleriyle meşgul olacak ya da literatürde “süperkadın” olarak ifade edilen şekilde evdeki sorumluluklarını yerine getirirken aynı zamanda evin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için ücretli bir ya da birden çok işte çalışacaktır. Kadınların çalışması durumunda eski eşlerinden destek almaları nadiren yaşanmaktadır. Literatürde bu durumun anne için ne kadar zor olduğunun altını çizen çalışmalar bulunmaktadır, anneler kendilerine uyku ve dinlenme için bile ayıracak

zaman bulamayabilmektedirler (Colletta, 1983; Sanik ve Mauldin, 1986). Çocuğun yaşı ile aile ve sosyal çevrenin desteğinin olup olmaması, kadın üzerindeki sorumlulukların niteliği ve niceliğini dönüştürmektedir. Burada yine kadının sosyal statüsü ve ekonomik birikimi de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddi durumu daha iyi olan kadınlar bu tür hizmetleri satın alabilmekte ve çocuklarıyla “kaliteli zaman” geçirerek daha az gerilimli bir ilişki yaşayabilmektedir.

Tek Ebeveyn Olan Anneler ile İlgili Çalışmalar: Sosyal Destek

Son başlık ise sosyal destek mekanizmaları olarak ele alınmaktadır. Bazı çalışmalar (Goode, 1948; Rainwater ve Yancy, 1967) yalnız anne ve çocuktan oluşan ailenin “toplumsal bir zindanda” (social limbo) yaşamak zorunda kaldığını belirtmektedir. Özellikle 1940’lardan 1960’ların sonuna dek, yalnız anneler birçok ayrımcılık, sosyal damgalanma ve dışlanmaya maruz kalmıştır. “Ailesine sahip çıkamamış,” “evinin düzenini bozmuş,” “erkeğini elinde tutamamış” olarak görülen boşanmış, ayrılmış ya da terk edilmiş kadın çoğu zaman sosyal destek mekanizmalarından mahrum kalmaktadır. Bazı durumlarda bu durum sosyal izolasyona kadar gidebilmektedir (Hetherington, Cox ve Cox, 1979; Wallerstein ve Kelly, 1980). Yalnız annenin sosyal çevresi tarafından desteksiz bırakılması, iş arkadaşları ve komşuları tarafından dışlanmaya varan olumsuz tavırlara maruz kalması bu deneyimi daha da güçleştirmektedir. Ancak özellikle anneanne ve teyze gibi yakın aile çevresinin desteği, annenin maddi, ev içi ve duygusal sorumluluklarını hafifletebilmektedir (Hanson, 1986).

Tek Ebeveyn Olan Baba ile İlgili Çalışmalar

Hane reisinin baba olduğu tek ebeveynli ailelere odaklanan çalışmalar incelendiğinde daha çok babaların çocuğun velayetini aldığı durumları (Greif, 1985; Greif ve DeMarris, 1990; Umberson ve Williams, 1993) ve yalnız ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkinin dinamiklerin inceleyen araştırmaların yoğunluklu olduğu görülmektedir.

Tek Ebeveyn Olan Baba ile İlgili Çalışmalar: Baba ve Çocuk Arasındaki İlişki

Babanın çocuğun velayetini alamadığı durumları inceleyen çalışmalara bakıldığında; Umberson ve Williams (1993) çocuğun velayetini kaybetmenin baba için boşanmanın en olumsuz yanı olduğunu belirtmiştir. Danziger ve Radin (1990) ise babanın fiziksel eksikliğinin, çocukla ilişki ve iletişim kurmasına, dolayısıyla “iyi baba” olmasına engel olmayabileceğini göstermektedirler. Aynı araştırma göstermektedir ki, babaların çalışıp çalışmamaları da ayrılma/boşanma sonrası çocukları ile ilişkilerini etkilemektedir.

Maldonado'ya (2005) göre babalar çocukların duygusal ve zihinsel gelişmeleri için temel öneme sahiptirler ve boşanma sonrası çocuklarını terk etmemelidirler. Çalışmanın önemli bir kısmı çıkartılan kanunların da bu konuda katkılarının olması gerekliliğine ayrılmıştır. Boşanma sonrası çocuğun sadece ekonomik değil, zihinsel ve duygusal gelişiminde anne ve babanın bu sorumluluğu paylaşması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çalışmada bahsedilen diğer bir konu ise, babalığın sadece ekonomik katkı ve sorumlulukla sınırlı olmadığıdır. Ancak, boşanan babalar seyrek şekilde çocuklarını görmekte ve ilişkilerini de en aza indirmektedirler. Yargı da bunu desteklemekte, bu tür düzenlemeler babaların kendisinde de mali katkılarının dışındaki çocuklarına olan katkılarının önemli olmadığı hissiyatına yol açmaktadır. Bu tür bir ilişki, "babalık" yerine "amcalık" ilişkisi ya da "Disneyland Babaları", "ziyaret eden amcalar" olarak nitelendirilebilecek bir ilişki düzeyinde kalmaktadır. Ebeveynlik yedi gün yirmi dört saat sürecek bir deneyim olarak algılandığı için sadece hafta sonları belli etkinlik ve hobileri birlikte yerine getirmekle sınırlı olan "babalık" deneyiminin sahiçiliği sorgulanmaktadır. Buna karşı babalarıyla düzenli bir ilişkide olan çocukların yaşadığı sorunlar azalmakta, kendilerine güvenleri artmaktadır. Çalışmada, çocuklara ilişkin alınan kararların ebeveynler arasında paylaşılmasının yolunu açan yeni hukuksal düzenlemelerin yapılması, çocuk için ortak bir yasal himayenin gerekliliği, bunun yanında da babalığı besleyen ve teşvik eden kanunları yaratmanın önemi vurgulanmıştır. Bunların oluşturulması sadece çocuğun refahı ve çıkarları için değil, tüm toplumun çıkarları için gereklidir.

Çocuğu ile birlikte yaşayan babaları ele alan çalışmalar arasında Hawkins ve Belsky (1989) yalnız ebeveynlik deneyimi yaşayan babaların çocukları ile ilişkilerini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre, çocukların cinsiyeti babanın çocuklarla kurdukları ilişkilerin niteliğini belirlemektedir. Çocuklar ve eve ilişkin hem annelik hem de babalık rollerini yerine getirmek erkeklerin toplumsal erkeklik rolleriyle çatışabilmektedir. Annesiz bir aile kurmanın toplumsal olarak kadından beklenen bazı rolleri yerine getirmeyi gerektirdiğinin altını çizmektedirler. Buna tepki olarak, tek ebeveyn olarak yaşayan erkeklerin, erkekliğe bağlı sosyal rolleri yerine getirmesi "erkeklik" algısına bağlı özgüvenlerini arttırmaktadır. Bunun için de erkekler daha az ev işleri ile uğraşma ve işlerine daha fazla zaman ayırma yoluna gitmektedirler.

Yine yalnız babaların deneyimlerine odaklanan bir diğer çalışmada (Risman, 1986), "anneliğin" sadece kadınlara özgü bir sorumluluk alanı olmadığını göstermektedir. Risman evi "yuva" yapanın sadece kadın olmadığını, erkeğin de kadının/annenin yokluğunda bu rolü üstlendiğini göstermektedir. Aynı zamanda erkeğin ekonomik statüsü ve sosyal sınıf pozisyonu, çocuk ile baba arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Yazar,

erkeklerin çocukları ile iyi ilişkiler geliştirmesi ve çocuk için iyi bir ev hayatı sağlamasının desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Burgess (1994) ise makalesinde, dul kalan babaların, bir yandan ailedeki geleneksel gelir getirici rolünü gerçekleştirmeye devam ederken, bir yandan da çocuklarının duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap verebilecek yetiye de sahip olduklarını belirtmektedir. Hook and Chalasani (2008), araştırmalarında tek ebeveyn babaların “annelik” yapıp yapmadıklarını sorgularlar. Araştırmaya göre, tek ebeveyn babalar aynı anda hem anne hem de baba olmanın baskısını sürekli olarak yaşamaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, tek ebeveyn babalar, çocuklarıyla ilgilenme ve çocuk bakımı için annelere kıyasla kısmen daha az vakit harcarken; evli babalara göre daha fazla vakit harcamaktadırlar.

Tek ebeveyn anne ve tek ebeveyn babaların kız ve erkek çocukları ile ilişkilerini ise Updegraff, McHale, Crouter ve Kupanoff (2001) yaptıkları bir çalışmada incelemiştir. Bu çalışmaya göre babalar ergenlik döneminde olan çocukların arkadaşları ile ilişkisi hakkında annelere göre daha az bilgi sahibidir. Çocukları ve çocuklarının arkadaşları ile birlikte zaman geçirme ise çocuğun ve ebeveynin cinsiyeti ile orantılıdır. Babalar erkek çocukları ile daha fazla zaman geçirirken; anneler kız çocukları ile daha fazla zaman geçirmektedir.

Tek Ebeveyn Olan Baba ile İlgili Çalışmalar: Sosyal Hayat

Tek ebeveyn olmanın babanın sosyal hayatına olan etkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Gasser ve Taylor’ın (1976) dul ve boşanmış babaları incelediği araştırmanın sonucuna göre, vefat ya da boşanma nedeniyle tek ebeveyn olan babaların evin yönetimi ve çocuğun bakımı gibi sorumluluklar nedeniyle sosyal hayatlarını kısıtladıkları ve diğer tek ebeveyn babalarla ilişki kurmaya yönelik bir değişim geçirdiğini belirtmektedir. Yine aynı araştırmada, dul ve boşanmış babalar sosyal açıdan karşılaştırılmış; dul babaların komşularıyla ilişkisinin boşanmış babalara göre daha sıcak olduğu görülmüştür. Boşanmış olmanın daha fazla dışlanmaya yol açtığı anlaşılmıştır.

Tek Ebeveyn Olan Anne ve Babayı Karşılaştırmalı İnceleyen Çalışmalar

Ayrılma/boşanma/vefat olayının kendisinin aile bireyleri için ne kadar zor olduğunu gösteren çalışmalar bu “olay”ın ve ardından gelen sürecin aile bireylerinde yol açtığı psikolojik sorunlara odaklanmaktadır (Pledge, 1992; Aseltine ve Kessler, 1993; Shapiro,

1996; Wang ve Amato, 2000). Sadece ebeveynlerden birinin yokluğunda ortaya çıkan zorluklar değil, bir de bunlara eklenen “dolaylı zorluklar” olarak ifade edilebilecek taşınma, okul değiştirme ve maddi zorlukların neden olduğu psikolojik sorunların ortaya çıkması birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu konuda bireylerin farklı başa çıkma ve uyum stratejilerine bakan çalışmalara da rastlanmaktadır (Kitson ve Morgan, 1990; Wang ve Amato, 2000). Bu olgunun yol açtığı sorunlarla başa çıkmayı kolaylaştıran faktörler bireylerin eğitim, meslek ve maddi geliri gibi önemli bireysel kaynaklar olarak ele alınmaktadır (Kitson, 1992; Ross ve Wu, 1995). Kişilerin bu olaya karşı algılarının olumlu, nötr veya olumsuz oluşu da psikolojik durumlarını etkilemektedir (Newman, 1986; Booth ve Amato, 1991; Wang ve Amato, 2000). Kişilerin yaş, cinsiyet, ırk ve etnisiteleri gibi demografik özellikleri de bu süreçle psikolojik olarak nasıl başa çıktıklarını etkileyebilmektedir. Bazı araştırmacılar (Aseltine & Kessler, 1993; Shapiro, 1996) kadınlar için bu sürecin daha ciddi psikolojik zararlar verdiğini iddia ederken, diğer araştırmacılar (Wallerstein, 1996) erkekler için sürecin daha sancılı yaşandığını belirtmektedirler. İleri yaşlardaki bireyler için bu durum daha zor olarak yaşanmaktadır (Chiriboga, 1982).

Tek ebeveyn anne ile tek ebeveyn babayı karşılaştıran çalışmalar arasında Richards ve Schmiege'nin (1993) çalışması tek ebeveynli aile formunun karşılaştığı zorluklarla birlikte, güçlü olma hallerine de bakmaktadır. Bu araştırmanın en önemli bulgusu, yalnız anne ve yalnız babaların çok benzer deneyimler yaşadığını ortaya koymasındır. Araştırmaya katılan yalnız ebeveynlerin üçte ikisi yalnız ebeveynlik deneyiminin neden olduğu zorlukların zamanla azaldığını belirtmektedirler. Zorluk çekilen alanlara baktığımızda, maddi sorunlar yalnız annelerde en önemli sorun iken, yalnız babaların karşılaştığı en önemli sorun eski eşle yaşanan sorunlar şeklinde ifade edilmektedir. Hem kadınlar hem de erkeklerin yaşadığı sorunlar arasında ikinci sırada iş yükünün fazlalığı yer almaktayken, kadınlar için bu erkeklere oranla daha ciddi boyutlarda yaşanan bir sorundur. Sosyal hayatta yaşanan zorluklar, yalnızlık ve dışlanmışlık hissi de yine bu kadınlar için daha ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin tek ebeveynlere belli kazanımlar sağladığı da gözden kaçmamalıdır. Ebeveynlik becerilerinin gelişmesi, bir aileyi idame ettirmek/yönetmek, iletişim, kişisel olarak gelişme ve maddi destek sağlamak bunlardan başlıcaları olarak sayılabilmektedir. Anne ve babaların farklılaştığı tek nokta maddi destek konusunda görülmektedir. Erkekler için aileyi maddi olarak desteklemeyi bir kazanım olarak algılamak çok sık rastlanan bir durum değilken, kadınlar için bu çok daha önem kazanmaktadır. Anne ve babaların çoğunluğu tek ebeveynli olma deneyiminin zamanla kolaylaştığını belirtmektedirler.

Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile ile İlgili Çalışmalar

Niceliksel Çalışmalar

Türkiye’de aile araştırmalarına baktığımızda ise üç temel nicel çalışma dikkat çekmektedir. HÜNEE (1968) tarafından yapılan aile yapısı araştırması, DPT tarafından 1988’de gerçekleştirilen Türk Aile Yapısı ve ASAGEM tarafından 2006’da gerçekleştirilen Türkiye’de Aile Yapısı araştırması. Bu üç araştırma birbirlerine yöntem, amaç ve sorular açısından benzerlik göstermektedir. Üçü de Türkiye’deki aile yapısını ulusal düzlemde anket tekniği ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Abduşoğlu ve Turğut’un (2009) belirttiği gibi 2006 Aile Yapısı Araştırmasında iki tür soru yöneltilmiştir. Olguları, statüyü ve cevaplayanların yaş, cinsiyet, evlilik durumu, meslek gibi özelliklerini öğrenmeyi amaçlayan objektif sorular ve bireylerin bazı durum ve olaylara ilişkin tavır ve algılarını ölçen subjektif sorular yöneltilmiştir. 2006 verileri baz alındığında Türkiye’de ortalama hane halkının büyüklüğü 3,8’dir. Bu kır ve kentte farklılık göstermektedir (Kırda 4; kentte 3,7). Hanelerin %6’sı tek kişilik hane iken, %80.7’si çekirdek, %13’ü ise geniş ailedir. Çekirdek aile tanımı içine tek ebeveynli aileler de girmektedir.

Türkiye’deki evlilikleri incelediğimizde kadınlar ve erkeklerin yarısından fazlasının ilk evliliklerini 18-24 yaşları arasında gerçekleştirdiği görülmektedir. Kadınlar erkeklere oranla daha genç yaşlarda evlenmektedir. Kadınların %31,7’si 18 yaşın altında evlenirken erkeklerde bu oran %6,9’a düşmektedir. Türkiye’de özellikle kadınlar için hala görücü usulü evliliğin en yaygın evlenme biçimi olduğu görülmektedir. Kadınların %36,2’si ailelerin karar vermesi sonucu görücü usulü ile evlenmekte; %28’i de görücü usulüyle tanışıp evlenme kararını kendileri almaktadır. Erkekler ise daha çok evlenecekleri kişileri kendileri seçmekte, ancak ailesinin de onayını alarak evlenmektedir(%35,2). Görücü usulü tanışıp evlenme kararını kendileri alan erkeklerin oranı ise %31,9’dur. Aile onayının ve izninin olmadığı evlilikler ise hem kadınlar hem erkekler için %7’nin altında kalmaktadır.

TÜİK’in 2009 yılı boşanma verilerine baktığımızda (TÜİK Resmi Sayfası, 2009), Türkiye’de boşanan çiftlerin sayısında artış olduğunu görmekteyiz. 2010 yılının ilk çeyreği ile geçen yılın aynı dönemi karşılaştırıldığında boşanma sayısında %4,8’lik bir artış olmuştur. Türkiye’deki boşanma hızınının 2009’da binde 1,59’a ulaşarak, son yirmi yılda iki katına çıkması dikkat çekicidir. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2009 yılındaki boşanma nedenlerinde geçimsizlik en üst sırada yer almaktadır. ASAGEM’in 2006 Aile Yapısı Araştırması’na bakıldığında; “evliliğinizi hangi durumlarda sona erdirirsiniz?” sorusuna ise en sık verilen cevaplar; aldatma, kötü davranış, eşin alkolik veya kumarbaz olmasıdır. Kadının kocasını aldatması hem erkekler

hem de kadınlar için en olası boşanma sebebi olarak görünürken (erkeklerde %92, kadınlarda %87,2), erkeğin karısını aldatmasının boşanmaya yol açacağını düşünenlerin oranı erkeklerde %57,6; kadınlarda ise %60,6'dır.

Abduşoğlu ve Turğut (2009), boşanan kadınlar arasında yeniden evliliğin erkeklere kıyasla daha düşük oranda kaldığını göstermektedir. Yeniden evlenmekten kaçınmanın nedenleri kadınlar ile erkekler arasında farklılıklar göstermektedir. Boşanan kadınlar (%52,3) ve erkekler (%72,7) için tekrar evlenmekten kaçınmalarının temel nedenini yeni evlilikte de eskisindeki benzer sorunlarla karşılaşma endişesi oluşturmaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla çok daha yüksek oranda yeni eşin, çocuklar için iyi bir ebeveyn olmamasına ilişkin korkularını yeniden evlenmeme nedeni olarak dile getirmektedirler. Kadınların %33,6'sı bu nedenle yeniden evlenmek istemediklerini belirtirken, bu oran erkeklerde %9,1'e düşmektedir.

Niteliksel Çalışmalar

Bu konuda durumu tespit eden istatistiksel çalışmalar dışında Türkiye'de konuya ilişkin çalışmalar son derece sınırlıdır ve daha çok tek ebeveyn olmanın, özellikle de boşanmanın çocuk ve çocuk ebeveyn ilişkisi açısından olumsuz yönlerine odaklanmaktadır (Şentürk, 2006; Serin ve Öztürk, 2007; Alikışıfoğlu, 2008; Yılmaz, 1998; Şirvanlı, 1999; Şirvanlı, 2003; Toksoy 2005; Yıldız, 2004). Literatürde tek ebeveynlik olgusunu ekonomik, sosyolojik, demografik ve hukuksal açılardan ele alan yaklaşımların eksikliği Türkiye'deki tek ebeveynli aileleri dünyadaki örneklerle kapsamlı bir şekilde karşılaştırmayı güçleştirmektedir.

Türkiye'de tek ebeveynli aileler ile ilgili yapılan çalışmalardan birisi Şentürk'ün (2006), ailenin parçalanmasının çocuk üzerinde yarattığı etkiyi incelediği araştırmasıdır. Bu çalışmada tek ebeveynli olmanın çocuğun eğitim hayatını olumsuz etkileyeceğini, içe kapanıklık, saldırganlık, suç işleme ve intihar eğilimleri gibi asosyal davranışlar göstermesine etki ettiğini iddia etmektedir.

Bu konudaki diğer bir çalışma da, Serin ve Öztürk'ün (2007), 17 ilköğretim okulunda 9-13 yaş grubundaki öğrencilerle yürüttüğü çalışmadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, anne-babası boşanmış çocukların, boşanmamış çocuklara göre kaygı düzeylerinin daha yüksek, benlik saygılarının da daha düşük olduğu saptanmıştır.

Alikışıfoğlu (2008) ise, yaptığı çalışmada bir çocuğun cinsel kimliğinin oluşumunda aile bireylerinin etkisinden bahsetmiştir. Annenin kadın modeli, babanın da erkek rol modeli sergileyerek çocuğun sağlıklı bir cinsel kimlik oluşturmasındaki önemine değinmiştir.

Bu ebeveynlerden birinin yokluğu, çocuğun riskli cinsel davranışlar sergilemesine neden olabileceğini öne sürmüştür.

Yılmaz (1998) iki ebeveynli ve boşanmış tek ebeveynli ailelerden gelen kız ve erkek üniversite öğrencileri arasında çalışma yürütmüştür. Dürtü kontrolü, duygu düzeyi, sosyal ilişkiler, mesleki ve eğitimsel amaçlar ve ruh sağlığı ölçeklerinde, tek ebeveynli olan erkek öğrencilerin, iki ebeveyn olan erkek öğrencilerden ve tek ebeveynli olan kız öğrencilerden daha düşük puan aldığı görülmüştür.

Şirvanlı da (2003) 53'ü evli, 53'ü boşanmış ailelere sahip üniversite öğrencileri arasında yürüttüğü çalışmada, boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin babalarını daha az şefkatli ve daha kontrolcü olarak gördükleri, ancak öğrenciler arasında anne algısının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine başka bir araştırmasında Şirvanlı (1999) ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri ile çalışmış ve çatışma yaşamayan ebeveynlerin çocuklarının, çatışmalı ve boşanmış anne- babaların çocuklarına oranla çevrelerinden aldıkları sosyal desteğin daha fazla olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Yine aynı çalışmada kız çocukların erkek çocuklara göre; yaşı küçük olan çocukların büyük çocuklara göre daha fazla sosyal destek aldıklarını düşündükleri saptanmıştır.

Toksoy (2005), vefat nedeniyle tek ebeveynli olan ergenlerin uyum düzeylerini incelemiştir. Annesi vefat eden ergenlerin, babası vefat eden ergenlere göre daha düşük bir uyum düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın, aynı çalışmada, ebeveynlerin vefatı üzerinden geçen süreye bağlı olarak; vefat sonrası psiko-sosyal destek alıp almamalarına göre veya vefattan sonra oluşan taşınma, ebeveynin yeniden evlenmesi gibi yaşam değişikliklerine bağlı olarak ergenlerde uyum farklılıkları olmadığı savunulmaktadır.

Yıldız (2004), da ebeveynlerden birini ölüm nedeniyle kaybeden çocuğun yaşayacağı kaygıdan bahsetmektedir. Yıldız, çocuğun kaygısının nedenini, kayıptan önceki yaşamlarının aynı şekilde devam edip etmeyeceği endişesi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, hayatta kalan ebeveynin tutumu, çocuğun kaygısını gidermekle doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Bu aşamaya kadar bahsi geçen çalışmaların çoğunun literatür incelemesinde tartışılan birinci dönem çalışmalarına benzer bir yaklaşımı benimsediği ve bu olguyu "toplumsal bir sapma" olarak gördüğü söylenebilir. Bu konu tek ebeveynli bir ailede yaşamının çocuğa olumsuz etkileriyle sınırlı olarak ele alınamayacak kadar çok yönlü ve çok boyutludur. Bu bölümde örnekleri tartışılan diğer boyutları da kapsayacak, disiplinler arası ve

bütüncül yaklaşımları benimsemiş sosyal araştırmaların ivedilikle yapılmasının toplumsal katkısı büyük olacaktır.

Dünyada Tek Ebeveynli Aile Politikaları

Diğer Ülkelerde Tek Ebeveynli Aile İstatistikleri

Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde tek ebeveynlik olgusuna sıklıkla rastlanmaktadır. Lehmann, ve Wirtz'in (2004) EUROSTAT raporuna göre, 16 yaşın altında ya da 16-24 yaşında olup ekonomik açıdan aktif olmayan ve ebeveyne bağımlı olan çocukların bulunduğu tek ebeveynli hane sayısı 15 AB ülkesinde 2001 yılında 4.3 milyondur; bu rakam 15 Avrupa ülkesindeki tüm hanelerin %3'ünü oluşturmaktadır. Bu oran, İngiltere'de %5; İspanya'da, İtalya'da ve Lüksemburg'da ise %1 civarındadır. Çocuklu ailelerden oluşan tüm haneler içinde ise tek ebeveynli hanelerin oranı bu ülkelerde %9'dur.

Tek ebeveynli hanelerde ebeveynin cinsiyetine bakıldığında ise %90'ının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu oran tüm AB ülkelerinde benzerlik göstermekte ancak İsveç %26 erkek tek ebeveyn oranıyla farklılaşmaktadır. Yaş dağılımına baktığımızda ise %86'sının 25-49 yaş aralığı arasında olduğu söylenebilir. İrlanda'da 16-24 yaş arasında genç tek ebeveynli ailelerin oranı ortalamanın üzerinde iken (İrlanda %11; diğer AB ülkeleri ortalaması %2); Yunanistan ve Portekiz'de ise 50-65 yaş grubundaki tek ebeveynlerin oranı ortalamanın üzerindedir (Yunanistan'da %23, Portekiz'de %22; diğer AB ülkeleri ortalaması %11) (Lehmann ve Wirtz, 2004).

Diğer Ülkelerde Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Politikalar

Tek ebeveynli aile formunun artış gösterdiği bu ülkelerde tek ebeveynli ailelere özgü sosyal politikaların geliştirildiği görülmektedir. Sosyal politika, devletin sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve bireysel sosyal hizmetleri içeren plan, proje ve hizmetlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Pierson ve Thomas, 1999). Aile politikaları ise sosyal politikanın önemli bir parçası olup; aile bütünlüğünü ve iyiliğini amaçlayan çocuk yardımı, aile planlaması, sosyal yardım, vergi muafiyeti ve konut politikası gibi pek çok alandaki proje, plan ve hizmetleri de kapsayan bir kavramdır (Flaquer, 2000).

Ülkelerin aile politikaları kapsamında tek ebeveynli ailelere yönelik sosyal politika yaklaşımları ve uygulamalarının benzerlik gösterdiği ve farklılaştığı noktalar bulunmaktadır. Devletlerin sunduğu yardımlar aile tipi, aile büyüklüğü, çocuk yaşı ve gelir gibi kriterler temel alınarak belirlenmektedir. Tek ebeveynli ailelerin ek yardım aldığı

ya da o yardımın sadece tek ebeveynli ailelere sunulduğu ülkelerin bulunmasının yanı sıra çift ebeveynli ailelere göre daha düşük yardım aldığı ülkeler de bulunmaktadır.

Avusturya'da aile ile ilgili sosyal politikalar çocuk sahibi olmayı teşvik edecek şekilde düzenlenmiştir (ASAGEM, 2006). Ailelere, nakdi yardım çerçevesinde aile yardımı ve çocuk bakım yardımı yapılmaktadır. Aile yardımında, eğer çocuk ailenin yanında kalıyorsa 18 yaşına kadar bu yardımdan faydalanmaktadır. Çocuk bakım yardımı olarak ise bebek genel olarak 30 aylık olana kadar aileye ayda 350 Avro (€) ödenmektedir. Çocuk bakım yardımı alanların %20'sinden fazlası tek ebeveynli ya da düşük gelirli ailelerdir. Bu yardımı almak için iş gücünde yer almak bir kriter değildir. Bununla birlikte tüm ailelere çocukları okula ücretsiz taşıma hizmeti verilmektedir (Statistics Austria, 2009). Avusturya'da aile yardımı alan aileler ayrıca çocukları için vergi iadesi almaya da hak sahibidir. Tek ebeveynli aileler için aylık vergi iadesi miktarı bir çocuk için 130 €, iki çocuk için 305 €, 3 çocuk için 525 €, 3 çocuktan fazla her çocuk için ek olarak 220 €'dur. Nakdi yardımların yanı sıra çocuğun bakımı da devlet tarafından desteklenmektedir. Bu, kadınların iş gücünde yer almalarını kolaylaştırıcı politikalardan birisidir. Hemen hemen bütün şehirlerde tüm üç yaş altı çocuklara yönelik kreşler mevcuttur. Üç yaş üstü çocuklar için de okulların bünyesinde anaokulları bulunmaktadır. Bunlar dışında gündüz bakım yuvaları da bulunmaktadır. Gündüz bakım yuvalarında anneleri çalışan çocuklar için esnek bir program izlenmektedir (ASAGEM, 2006).

İngiltere tek ebeveynli aileler için özel bir sosyal politikası sistemi geliştirmiştir. Bu politikanın temel amaçlarından birisi, ailelerin iş gücüne katılım oranını arttırmaktır. Örneğin New Deal For Lone Parent programı tek ebeveynli ailelerin mesleki gelişimlerini desteklemek ve iş sahibi olmalarını kolaylaştırmayı hedeflemektedir (DELNİ, UK Government Department of Employment and Learning). 1997'den beri uygulanan iş gücü piyasasına yönelik politikalar sonucu, devletten maddi yardım alan tek ebeveynli ailelerin sayısında azalma meydana gelmiştir; bu durum da hükümet harcamalarına yansımıştır. Çocuk bakımı ebeveynlerin işe gitmelerindeki en büyük engellerden birini oluşturduğundan, bu sistemle anne babaları işte tutmak için çocuk yardımı yapılmakta ve çocukların 3 yaşından itibaren okula gönderilmeleri teşvik edilmektedir (ASAGEM, 2006). Bunun dışında, tek ebeveynli ailelere gelir yardımı da yapılmaktadır; 7 yaşın altında çocuğu olan düşük gelirli tek ebeveynli aileler bu gelir yardımından faydalanabilmektedir. Tek ebeveynli ailelerin faydalanabildiği diğer yardım ise işsizlik yardımıdır. Ebeveynin iş arıyor olması şartı bulunmakta; bu kapsamda haftada yaklaşık 65 Pound işsizlik yardımı yapılmaktadır (Birleşik Krallık Hükümeti Kamu Hizmetleri Resmi Sitesi, 2010). Finansal destek çerçevesinde vergi indiriminden faydalanmak için ise tek ebeveynli ailenin halihazırda iş gücünde yer alması ve haftada en az 16 saat çalışıyor olması gerekmektedir (OECD, 2008).

Fransa'da aileye yönelik sosyal politikalar kapsamında aile yardımı, doğum yardımı, çocuk bakım yardımı gibi çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Tek ebeveynli aileler yardımlardan genel olarak çift ebeveynli aileler ile benzer şekilde faydalanmaktadır. Örneğin aile yardımında 2 ya da daha fazla çocuklu tüm ailelere herhangi bir kriter aranmadan ya da iş gücünde olup olmasına bakılmaksızın 2 çocuk için 124 € ve diğer ekstra her bir çocuk için 160 € ödeme yapılmaktadır. Tek ebeveynli ailelere ek olarak sunulan yardımlar kapsamında engelli çocukların ailelerine yapılan nakdi yardımlar yer almaktadır. Çocuğun engelli olması nedeniyle çalışmayı bırakan, çalışma saatlerini azaltan ya da bu konuda yardım alan tek ebeveynli aileler daha fazla maddi yardım almaktadır. Ayrıca 20 yaşın altında bir hastalık nedeniyle bakıma muhtaç çocuğu olan tek ebeveynli ailelere aylık 49 € ödenmektedir (CLEISS- Center of European and International Liaisons for Social Security, 2010).

Finlandiya sosyal politikalar kapsamında ailelere yönelik 3 başlıkta yardımda bulunmaktadır; aile izni, aile hizmetleri ve aile yardımları (ASAGEM, 2006). Aile formuna bakılmaksızın anne için 105 gün doğum izni ve babalar için 18 gün izin, gelire oranlı doğum yardımı, doğum sonrası için 158 gün ebeveyn izni verilmektedir (ASAGEM, 2006). Ebeveyn izni sonrasında ebeveynlere en küçük çocukları 3 yaşına ulaşınca kadar ücretsiz evde bakım izni verilebilmektedir. Aile hizmetleri altında yer alan çocuk bakım evlerinin ücretleri ise ailenin boyutuna ve gelirine göre belirlenmektedir. Düşük gelirli aileler için ve 6 yaşındaki tüm çocuklar için okul öncesi eğitim ücretsizdir. 7-15 yaş tüm çocuklar için zorunlu olan okul eğitiminde bütün ders malzemeleri, sıcak öğle yemeği, okul doktoru hizmetleri ücretsizdir. Aile yardımı çerçevesinde ise yapılan aile ödeneği çocuk sayısına bağlıdır. Çocuk başına aylık 100-172 € arasında yapılan yardıma ek olarak tek ebeveynli aileler ayrıca aylık yaklaşık 36,60 € almaktadır (KELA- The Social Insurance Institution of Finland, 2010). Bununla birlikte tüm ailelere aylık 118 € çocuk bakım ödeneği verilmektedir. Tek ebeveynlerin de faydalandığı barınma ödeneği ise özellikle düşük gelirli insanların barınma maliyetlerini azaltmayı hedeflemektedir. (ASAGEM, 2006).

İrlanda'da 15 yaş altı çocuğa sahip olan 802.500 aileden 104.800'ü tek ebeveynlidir (ASAGEM, 2006). Yapılan nakdi yardımlara bakıldığında tek ebeveynli ailelerin haftada 196 €; çocuk başına da haftada ayrıca 30 € aldıkları görülmektedir. Bunun için tek ebeveynin haftada 425 € az kazanıyor olması ve eski eşinden yardım almaması gerekmektedir. Tüm ailelere yönelik verilen çocuk yardımı ise çocuk sayısı ile birebir ilişkilidir (Tek çocuk aylık 150 €, iki çocuk aylık 300 €) (İrlanda Sosyal Hizmetler Resmi Sitesi, 2010). Bunun dışında, Aile Destek Ajansı vasıtasıyla tek ebeveynli ailelere danışmanlık hizmeti verilmektedir. Bu hizmetten ebeveynleri boşanmış ya da vefat etmiş çocuklar ve bu kayıp

nedeniyle yoksulluk çeken aileler faydalanabilmektedir. Tek ebeveynli ailelere yönelik oluşturulan “Aile Arabuluculuk Merkezleri” ayrılan çiftlerin birbirleriyle diyalog içinde olup uzlaşmaya varmasına ve birlikte karar almasına yardımcı olmaktadır. Bu merkezlerde ailelere çocukların bakımı, finansal destek, sahip olunan mallarla ilgili konularda ücretsiz danışmanlık verilmektedir (ASAGEM, 2006).

Avusturya’da ise aile politikaları kapsamında vergi yardımı, doğum yardımı, doğum sonrası ebeveynlik yardımı gibi çeşitli yardımlar bulunmaktadır. Çocukların mali yükünü azaltmak amacıyla tüm çocuklu ailelere çocuğun yaşına ve hane gelirine bağlı olarak vergi yardımı yapılmaktadır. Bu vergi yardımına ek olarak tek ebeveynli aileler 5 yaş altındaki çocuk için yıllık 3,555 Dolar (AUD \$), 5-15 yaş arası çocuk için 2,478 AUD \$ vergi yardımı almaktadır. Tek ebeveynli ailenin bu yardımdan faydalanabilmesi için yıllık gelirlerinin 150,000 doların altında olması gereklidir (Avustralya Hükmeti Aile Yardımı Ofisi Resmi Sayfası, 2010). Bu yapılan yardımların yanı sıra boşanma durumunda hem ebeveynlere hem de çocuklara duygusal destek verebilecek çeşitli ücretsiz danışmanlık merkezleri ve tek seferlik olmak üzere ücretsiz olan hukuksal danışmanlık merkezleri mevcuttur (Avusturya Hükümeti Çocuk Destek Ajansı Resmi Sayfası, 2010).

İspanya’da da çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi aile modelleri değişmekte ve tek ebeveynli ailelerin sayısında artış olmaktadır (ASAGEM, 2006). İspanya’da çıkarılan yeni kanunla boşanma süreci kolaylaştırılmıştır; artık boşanma davaları 3 ay içerisinde sonuçlandırılmaktadır. Bu süreçte Aile Danışma Merkezleri çiftler arasında uzlaşma sağlanmasında etkili olduğundan boşanan çiftlerden uzlaşarak ayrılanların sayısı uzlaşmadan ayrılanların sayısından daha fazladır. Anne-baba-çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı devam etmesi amacıyla sivil toplum örgütleri 18 yaş ve altındaki çocuğu olan tek ebeveynli ailelere yönelik “aile buluşma noktası” açmakta; bu proje devlet tarafından maddi olarak desteklenmektedir. Çocuk birlikte yaşadığı anne ya da babası tarafından merkeze getirilmekte, böylece birlikte yaşamadığı anne ya da babası çocuğunu görebilmektedir. Burada anne ve babalar çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda uzmanlardan destek alabilmektedir (ASAGEM, 2006). Aile politikaları kapsamında İspanya ailelere çocuk yardımında da bulunmaktadır. Tek ebeveynli ailelere standart yardıma ek olarak tek seferlik ekstra bir yardım yapılmaktadır. Ayrıca 3 yaşın altındaki tek ebeveynli ailelere yılda 1,200 avroluk bir vergi indirim politikası da bulunmaktadır (OECD, 2008).

Diğer Ülkelerde Tek Ebeveynli Aile Politikalarını İnceleyen Çalışmalar

Literatürde ise tek ebeveynli ailelere yönelik devletlerin sosyal politikalarının etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma konularından birisi tek ebeveynlerin iş gücüne

katılımlarıdır. Lehmann ve Wirtz'in (2004) istatistiki verilerine göre AB ülkelerinde, sadece 25–49 yaşında tek ebeveynlerin iş gücüne katılım oranı %70'dir. Bu oran her bir AB ülkesinde farklılık göstermektedir. Örneğin Lüksemburg %94 ve Avusturya %86 ile en yüksek orana sahipken; bu oran İngiltere ve Belçika'da %65'in altında kalmaktadır. Ancak bu noktada Strell ve Duncan (2004) bu politikaların tek ebeveyn olan annelerin iş gücüne katılmalarını kolaylaştırmaktan ziyade iş gücüne katılmalarını zorunlu kıldığından bahsetmektedir. Bu eleştiriyi Avusturya'nın refah sistemi üzerinden yapmaktadır. Çalışma, yeterli devlet desteği alamayan bu annelerin fakirlik seviyesine düşmemek için bir yandan annelik görevini sürdürürken bir yandan da çalışma yükünü üstlenmek zorunda kaldıklarına işaret etmektedir.

Kjeldstad (1998) ise, 1998 sonrasında Norveç'in sosyal refah politikalarını incelemiştir. 1998'e kadar 8 yaşından küçük çocuğu olan tek ebeveynli ailelere çocuk yardımı yapılırken, 98 sonrasında çocuk yaşı yardım için 3'e indirilmiştir. Bugün tek ebeveynli ailelerin bu hizmetten faydalanması öğrenci olmalarına; yarı zamanlı çalışmalarına ya da iş arıyor olmalarına bağlıdır. Kjeldstad; bu politikadaki değişikliğin nedenini, kadınların artık iş gücüne daha fazla katılarak erkeklerle eşit şartlara sahip olması ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca hamilelik izninin düzenlenmesi ve devlet kreşlerinin yaygınlaşmasının da bu politika için temel oluşturduğunu düşünmektedir. Böylece kadının toplumda daha fazla rol alabilmesi ve iş gücüne katılması hedeflenmektedir. Bu çalışma tek ebeveyn olmanın iş gücüne katılımı arttırdığını söyleyen çalışmaların tersine, çalışan oranında çok az bir artış olduğu eleştirisinde bulunmaktadır (Kjeldstad, 1998). Daha önceki yıllara göre çok büyük bir artış olmadığı ya da evli anneler ile kıyaslandığında büyük bir farklılık gözlenmediği düşünüldüğünde bu düzenlemenin işsizlik oranının düşürülmesinde gözle görülür olumlu bir etkisi olduğunu söylemenin zor olduğundan bahsetmektedir.

Sosyal politikaların yetersiz olduğu ülkelerde ise farklı destek mekanizmaları devreye girebilmektedir. Ruspini (1999), Almanya, İngiltere ve İtalya'da tek ebeveyn anneler üzerine yaptığı çalışmada; bu annelerin evli olan annelere göre yoksulluk süresinin daha fazla olduğunu söylemektedir. Bu 3 ülke arasında ise tek ebeveynli anneler arasında kalıcı yoksulluk riskinin en yüksek olduğu İngiltere, en az olduğu ülke ise Ruspini'ye göre İtalya'dır. Bunun nedenini ise İtalya'da ebeveynin ailesinin oynadığı role dayandırmaktadır. Aile, yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı ebeveyn için güvence sağlamaktadır. Akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu; çocuk ve ebeveynin uzun süre bir arada yaşadığı bu ülkede aile politikalarının yetersizliğini ebeveynin kendi ailesi telafi etmektedir.

Son olarak literatürde bu konuda sosyal politika önerilerinin yer aldığı çalışmalara

baktığımızda, öncelikle bu olguya dair önyargıları sorgulamamız gerektiğinin altını çizen çalışmalar vardır. Demo'ya (1993) göre çocukların ve ebeveynlerin yeni bir aile formuna uyumunu kolaylaştıracak ve bu süreci destekleyecek sosyal politikaların güçlendirilmesi gereklidir. Maddi zorluklar tek ebeveynli ailelerin, özellikle de yalnız annelerin yaşadığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Devlet tarafından çocukların maddi olarak desteklenmesi sadece bireysel ve aile boyutunda olumlu sonuçlara yol açmayacak aynı zamanda toplumsal olarak da kısa ve uzun vadede faydalı olacaktır. Çocuğun gelişiminin sadece aile ile sınırlı olmayan toplumsal bir sorumluluk alanına girdiğini benimseyen yaklaşımlar etkin olduğunda, çocuğa maddi desteğin yanı sıra okul ve sosyal hayatında da kolaylaştırıcı bazı politikalar hedeflenebilmektedir. Çocuk ve gençlik merkezleri çocuğu destekleyebilecekken, yetişkinler için destek grupları da anne ve babanın bu zor süreçle daha kolay başa çıkmalarını sağlayabilecektir (Danziger ve Radin, 1990; Richards ve Schmiege, 1993; Barth, Claycomb ve Loomis, 1988; Pong, Dronkers, Hampden-Thomson, 2003).

Burden (1986) ve Danziger ve Radin'in çalışmaları (1990) bir diğer önemli noktanın daha altını çizmektedir; iş ve istihdam politikalarının geliştirilmesinin dolaylı olarak bu süreçte karşılaşılan zorlukları azaltıcı gücüne değinmektedirler. Her iki ebeveyn için de zorlukları azaltıcı bir faktör düzenli maddi gelir ve sosyal yaşamı sağlayan iş deneyimidir. Bu yüzden ebeveynler için istihdam olanaklarını arttırıcı eğitim, iş bulma ve işe yerleştirme programlarının etkinleştirilmesinin bu konudaki zorlukları dolaylı olarak azaltacağını ileri sürmektedirler. Çalışanlar için ise işyerinde kadın ve erkek ayrımcılığının tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi, işyerlerinin ve çalışma saatlerinin daha "aile dostu" haline getirilmesi, kreşlerin her iki ebeveynin sosyal hakkı olarak görüldüğü düzenlemelerin geliştirilmesi, dar gelirli ve yoksul tek ebeveynli ailelerin çocuklarının devlet tarafından temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi politikalar konuyla ilgilenenler tarafından savunulmaktadır.

Aksi takdirde Le Bourdais, Desrosiers, Laplante'ın (1995) belirttiği gibi, bu aile formunda yaşanması çok daha olası olan ekonomik sorunlar, çocukların psikolojik gelişimini, okul başarısını etkilemekte; tek ebeveynli aile döngüsü dediğimiz benzer yaşam şartlarının kuşaklar boyu tekrarlama eğilimine neden olmakta ve uzun vadede kuşakların ekonomik durum ve toplumsal statülerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Türkiye'de Tek Ebeveynli Aileler ile İlgili Sosyal Politikalar

Türkiye'de ulusal düzlemde aile politikalarının oluşturulması için son yıllarda önemli

adımlar atıldığı görülmektedir. Örneğin, 1989 yılında kurulan Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 2004 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü olarak yeniden yapılandırılmış ve aileyi ilgilendiren sosyal politika üretimine daha aktif katkı yapabilmesi hedeflenmiştir. Bu kuruluşun amaçları arasında, Türkiye'deki aile ile ilgili sosyal sorunların tespit ve çözümü ve ailenin bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesine yönelik bilimsel araştırmalar ve projeler geliştirmek ve bunların gerçekleştirilmesini sağlamak, bu yolla da aileye yönelik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Hukuksal düzenlemelere bakıldığında son yıllarda yine özellikle tek ebeveyn olma sürecinde yaşanan sıkıntıları gidermeye yönelik düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. 1998 yılında yürürlüğe giren Ailenin Korunmasına Yönelik Kanun ile eşlerden birinin veya çocukların aile içi şiddete maruz kalmaları durumunda, alınacak tedbirler konusunda düzenlemeler yapılmış, şiddet uygulayan eşin evden uzaklaştırılması gibi önlemlerin kanun güvencesi altına alınması sağlanmıştır.

18.01.2003 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile kurulan Aile Mahkemeleri'nde ise, aile hukukundan doğan dava ve işlerin çözümüne yeni bir yaklaşım getirilmiştir. Kurulan Aile Mahkemelerinin görev alanı boşanma, ayrılık, velayet, nafaka vb. gibi aile hukukundan doğan dava ve işlerle ilgilenmektedir. Kanunun önemli yanlarından biri ise, bu mahkemelerin bünyelerinde tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olan birer psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı bulundurma zorunluluğudur. Bunun yanında, boşanma durumunda, barolar ebeveynlere ücretsiz avukat sağlamakta, ebeveynin hukuksal süreci bu avukat vasıtasıyla takip edebilmesi mümkün olabilmektedir.

Ancak; Türkiye'de aile politikası oluşturma çabalarına karşın, Avrupa Birliği ülkelerindeki gibi kapsamlı bir aile politikası uygulaması henüz tam anlamıyla hayata geçirilememiştir.

Çoban ve Özbesler'e göre (2009), Türkiye'de aileyi sürekli gelir sahibi yapacak önlemler ve istihdam politikalarının neredeyse hiç olmadığı söylenebilir. Aile yardımları ve ayni nakdi yardımlar olsa da bunların yetersiz olduğu ve aileyi daha bağımlı kıldığını söylemek mümkündür. Yine aynı çalışmaya göre diğer bir problem de ayni ve nakdi yardım kanallarının dağınık olmasıdır. SHÇEK, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, belediyeler, STK'lar gibi birbirinden farklı pek çok kurum ve kuruluş bu tür hizmetler sunmaktadır. Bu konudaki diğer bir problem de, yardım alınacak ailelerin nasıl tespit edileceğidir ve hak sahipliği ölçütleridir. Bu dağınık yapı, yardımın gerçekleştirilmesi aşamasında sıkıntılar yaratabilmektedir.

Aile politikalarından bir diğeri de eşler arasında iletişim, aile planlaması, kadın sağlığı gibi

konularda eğitim ve danışma hizmetlerinin verilmesidir. Örneğin; SHÇEK bünyesinde, 1997 yılında kurulan Aile Danışma Merkezleri'nde ücretsiz hizmet verilmekte, ailelerin karşılaşılabileceği sosyal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik sorunlarla baş edebilmesi için ailelere danışmanlık hizmeti sağlanmaktadır. Bu hizmetleri veren çok sayıda kurum ve kuruluş olmasına rağmen yine bu konuda da bütüncül bir hizmet politikasının olmaması sorunlar yaratabilmektedir.

Kreş, yaşlı bakımevleri gibi ailenin işlerini devralacak hizmetler ve aile dışı kurumsal yapılara baktığımızda ise bu konulardaki temel sorumluluk SHÇEK'tedir. Ancak, Türkiye'de yaygın olan kreş ve gündüz bakımevlerinin ulaşılabilir olmaması, özellikle gelir düzeyi düşük aileleri zorda bırakmaktadır. Kamu kurumlarının kreş hizmetleri sınırlı iken, SHÇEK'in çalışan annelere yönelik ücretsiz kreş ve gündüz bakımevleri artık hizmet vermemektedir (Çoban ve Özbesler, 2009). SHÇEK izni ile açılan özel kreş ve gündüz bakımevlerinde ise, yönetmelik gereği, her kreşte en az 2 çocuk olmak olacak şekilde %5 oranında kontenjan ayrılmış; bu kontenjan dahilinde ücretsiz bakım hizmeti verilmesi şart koşulmuştur. Bu ücretsiz bakımdan, eşi vefat etmiş ve çalışan ebeveynlerin çocukları ve çalışmak zorunda olan ve boşanmış kişilerin çocukları da yararlanabilmektedir. Ancak, 1675 adet kreş ve gündüz bakımevi bulunmasına rağmen sadece 877 çocuğun ücretsiz bakım hizmetinden yararlanıyor olması bu hizmetin yeterince yaygınlaştırılmadığını göstermektedir (SHÇEK Resmi Sayfası, 2010).

SHÇEK'in aileler ve özellikle tek ebeveynli aileler için yapmakta olduğu diğer çalışmalara baktığımızda ise, bu çalışmalardan tek ebeveynli aileler için göze çarpanlarından birisi kadın konukevleridir. Kadın konukevlerine kabul edilen kadınların tanımı arasında "eşler arası anlaşmazlıklar nedeniyle evini terk eden ya da eşleri tarafından terk edilen ve bu sebeple yardıma ihtiyaç duyan, fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik şiddete uğrayan, boşanma ya da eşin ölümü nedeniyle ekonomik ve sosyal yoksunluk içine düşmüş, istenmeyen evliliklere zorlanan, evlilik dışı hamile ya da çocuk sahibi olan ve bu nedenle ailesi tarafından kabul edilmeyen kadınlar" da bulunmaktadır (SHÇEK Resmi Sayfası, Kadın Konukevleri).

Kadın konukevlerinde, kadınların durumlarının incelenmesi ve sorunlarının çözülmesi hedeflenmekte, mümkün olduğu durumlarda kadınlara istihdam, yeni bir ev bulma konusunda yardım edilmektedir. Ayrıca kadınlar psikolojik destek ve mesleki eğitim, gerektiği durumlarda da hukuki danışmanlık konusunda gerekli kanallara yönlendirilmekte ve bu süreç boyunca maddi yardım da yapılmaktadır.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne bağlı vakıflar da aynı ve nakdi yardım sağlamaktadır. Ancak bu yardım için herhangi bir şekilde sosyal

güvenlik kuruluşlarından aylık ve gelir almamak şartı aranmaktadır. Bu durumda eşinin vefat maaşı/ anne-baba emeklisi ile geçinen tek ebeveynli aileler bu yardımlardan faydalanamamaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın yönetmeliğinde öncelikli ve acil destek grubunda yer alacak başvuru sahipleri tanımında tek ebeveynli aileler, ebeveynin kronik hastalık, özür durumu, iş gücü kaybı gibi nedenlerle "çalışamaz" durumda olduğu aileler ile sınırlı tutulmuştur (Başbakanlık SYDGM, 2010).

Tek ebeveynli aile olma sürecinde geliştirilen bu politikalar umut verici olsa da; tek ebeveynli olma sonrası ebeveyn ve çocuğun yaşamlarını eskisi gibi sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan kalıcı politikalar henüz yerleşmemiştir. Tek ebeveynli aileler için geliştirilen ve uygulanan politikalar henüz sadece aynı ve nakdi yardım seviyesindedir. Türkiye'de henüz tek ebeveynli ailelere yönelik bütünsel politikaların varlığından söz etmek oldukça zordur.

1.3. Amaç ve Hedefler

1.3.1. Amaç

Bu araştırma ile Türkiye'de boşanma, ayrılık, ya da vefat nedeniyle ebeveynlerden birinin yokluğunun, aile bireylerine psikolojik, ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel etkilerinin saptanması hedeflenmiştir. Bu amaçla aile bireylerinin söz konusu bu oluşumdan nasıl etkilendikleri, varsa karşılaşılan sorunların çözümü için geliştirilen mekanizmalar detaylı olarak incelenmiş ve tek ebeveynli aileler hakkında elde edilen verilerle aksiyon önerileri geliştirilmiştir.

Çalışma sonuçları, ebeveyn ve ona bağımlı çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunları anlamak ve çözüm yollarını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılacaktır.

Bu araştırma ASAGEM'in tanımlanan görevleri arasında bulunan sosyal sorunların tespiti ve çözümü ile Türkiye'deki ailelerin daha yakından tanınmasını sağlayacak verilerin elde edilmesine de yardımcı olacaktır.

1.3.2. Yakın Hedefler

Bu çalışmanın ana hedefine ulaşabilmek için incelenen yakın hedefler aşağıda yer almaktadır:

- Türkiye’de boşanma, ayrılık ya da vefat nedeniyle ailede ebeveynlerden birinin yokluğunun aile bireylerinde oluşturduğu etkilerin saptanması.
 - › Tek ebeveynli aile oluşumunun çocukların psikolojik ve sosyal gelişimi üzerindeki etkilerin gözlemlenmesi.
 - › Yine bu oluşumun ebeveyn üzerindeki psikolojik etkileri, ekonomik yükü, sosyal iletişim ağlarındaki değişimlerin ortaya çıkarılması.
 - › Ayrıca aile bireylerinin birbiriyle olan ilişkisi üzerindeki etkilerinin incelenmesi
- Bu yeni durumda ortaya çıkan sorunlarla baş etme yöntemlerinin irdelenmesi
 - › Bireysel baş etme yöntemlerinin anlaşılması
 - › Tek ebeveynli aile üyelerinin süreçle baş etmelerine yardımcı olan destek mekanizmalarının ortaya konulması
- Araştırma bulguları doğrultusunda;
 - › Tek ebeveynli aile olarak ilk ve son dönemde yaşanan psikolojik sorunların giderilmesinde ailelere yardımcı olmaya yönelik aksiyon planının oluşturulması
 - › Tek ebeveynli ailelerin sosyo-kültürel alanda karşılaştıkları sorunların giderilmesi yönünde öneriler sunulması
 - Ayrıca toplum nezdinde tek ebeveynli ailelere yaklaşımdaki muhtemel önyargıların ortadan kaldırılması yönünde çalışmalar için öneriler geliştirilmesi
 - › Tek ebeveynli aile bireylerinin ekonomik açıdan karşılaştıkları sorunlar karşısında alınabilecek önlemlerin paylaşılması

- › Tek ebeveynli ailelere dair var olan hukuki düzenlemelerde karşılaşılan sorun alanlarının tespit edilmesi ile bu alanlarda ne gibi bir iyileştirmeye gidilebileceğine dair içgörülerin elde edilmesi hedeflenmiştir.

1.4. Önem ve Gerekçeler

Günümüzde bir ebeveyn ve onunla yaşayan çocuk veya çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı ve boşanma olgusunun daha sık görüldüğü gözlemlenmektedir. Türkiye’de de benzer şekilde özellikle 1990 sonrası tek ebeveynli ailelerin sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir. TÜİK boşanma verilerine göre 2010 yılının ilk çeyreği ile geçen yılın aynı dönemi karşılaştırıldığında boşanma sayısında %4,8’lik bir artış mevcuttur. Tek ebeveynli ailelerin sayısının artış gösterdiği bu günlerde ülkemizde gerek ebeveynin gerekse çocukların karşılaştıkları durumları belirleyen kapsamlı ve özellikle niteliksel araştırmalara daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma ile ortaya çıkarılan veriler ışığında geliştirilecek çözüm önerileriyle aile kurumunun bütünlüğünün korunabilmesi ve devamlılığının sağlanması önceliklidir.

1.5. Hedef Kitle

Nitel yöntemlerle gerçekleştirilen çalışmada ana hedef kitle;

- › Tek ebeveyn olan anne
- › Tek ebeveyn olan baba
- › Tek ebeveynli kız çocuk
- › Tek ebeveynli erkek çocuk

Bu çalışmada anne ya da baba olarak tanımlanan; kendisine bağlı bir çocuk/çocukları olan ve çocuk/çocukları ile yaşayan; boşanma ya da ayrılık nedeniyle eşi ile birlikte yaşamayan ya da eşi vefat etmiş bireydir. Boşandığı halde eşi ile birlikte yaşayanlar bu araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmada görüşülen anne ve babalar 18–55 yaş arasından seçilmiştir. Bu yaş aralığındaki kişilerin kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri öngörüldüğü için bu yaş aralığı ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir.

Kız ya da erkek çocuk ise, tek ebeveyni ile yaşayan (anne ya da babası) 7–17 yaş

aralığındaki bireyler olarak tanımlanmıştır. 7 yaşın altındaki çocuklar henüz okul çağında olmadıklarından kendilerini ifade etme biçimleri okul çağındaki çocuklardan farklılaşmaktadır. Sözel olarak kendilerini daha sınırlı ifade etmektedirler. Bu nedenle çalışmaya dâhil edilmemişlerdir.

En az 6 aydır tek ebeveynli aile olan kişiler çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu sürenin tek ebeveynli aile bireyinin tek ebeveynli olmakla ilgili belirli bir tecrübe kazanması ve bu tecrübeyi paylaşmaya hazır olması için yeterli olduğu öngörülmüştür. Vefat durumunda ise 1 yıldan daha fazla süredir tek ebeveynli aile olma şartı aranmıştır. Bir seneden kısa süre önce eşi vefat etmiş ebeveyn ya da ebeveyni vefat etmiş çocuğun saha çalışmasına katılmaları kendileri için psikolojik açıdan risk oluşturabileceğinden, bu çalışmada yer almaları uygun bulunmamıştır.

YÖNTEM
ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

2. YÖNTEM VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

2.1. Kavramsal Şema

Kavramlar, dış dünyayı anlamlandırma için geliştirilen ifadelerdir. Bu kavramlar sayesinde irdelenen konuyu soyut bağlamda düşünür, işler ve anlamlandırabiliriz. Bu nedenle bu araştırmada da araştırma konusunu ele alırken hangi kavramların hangi amaçla kullanıldığının önceden tanımlanması çok önemlidir. Bu çerçevede araştırma kapsamında aile, tek ebeveynli aile, ayrılık, boşanma, vefat, baş etme yöntemleri, sosyal destek, psikolojik destek, kavramları birbiriyle ilişkili olarak ele alınmıştır.

Aile: TDK'ya göre aile evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanmaktadır.

Tek Ebeveynli Aile: Ebeveynlerden birinin boşanma, ayrılık ya da vefat nedeniyle yokluğu durumunda diğer ebeveyn ve çocukların bir arada yaşadığı bir aile modelidir.

Ayrılık: Eşlerden birinin terk etmesi ya da ortak karar alınarak henüz mahkeme kararı olmaksızın beraber yaşamaktan ve evlilik birliğinden vazgeçmeleri ayrılık olarak tanımlanmıştır.

Boşanma: Yine TDK'da boşanma eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması olarak tanımlanmaktadır.

Vefat: Ebeveynlerinden birinin çeşitli nedenlerden dolayı hayatının sona ermesi olarak tanımlanmıştır.

Baş Etme Yöntemi: Tek ebeveynli aile üyelerinin tek ebeveynli aile olmaktan kaynaklı sıkıntılarını, olumsuz duygu ve düşüncelerini ortadan kaldırmak için gerçekleştirdikleri her türlü eylem, yöntemlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal Destek: Tek ebeveynli aile üyelerinin çevrelerinde bulunan, arkadaş, komşu, aile üyeleri gibi kişilerden aldıkları maddi ve manevi bütün destek türleri sosyal destek olarak tanımlanmıştır.

Psikolojik Destek: Herhangi bir kurum, kuruluş ya da organizasyon çerçevesinde alınan psikolojik ve psikiyatrik destek olarak tanımlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada temel olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2005) nitel araştırmayı; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel sürecin izlendiği araştırma” (2005: 39) olarak tanımlamaktadırlar (s.39).

Nitel araştırmanın yanı sıra çalışmada nicel araştırma yöntemine de yer verilmiştir. Nitel araştırma verileriyle elde edilen bulguların nicel araştırma yoluyla elde edilen anket sonuçlarıyla uyum göstermesi, aynı zamanda araştırmanın güvenilirliğini de arttırmaktadır. Nitel araştırma sayesinde, konu çok boyutlu olarak incelenebilmiş, nicel yöntemler ise araştırma sonuçlarına zenginlik katmıştır.

2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları ile ilgili ayrıntılar, evren ve örneklem başlıkları altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.3.1. Evren

Bu çalışmada bir ebeveyn ve onunla yaşayan çocuk veya çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan Türkiye’deki tek ebeveynli ailelerin toplamı çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

2.3.2. Örneklem

Çalışma kapsamında, İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa ve Erzurum illerinde toplam 473 kişi ile görüşülmüştür. Kent ve kırdaki toplam 32 odak grup ve 270 yarı yapılandırılmış görüşme hedeflenmiş, çalışmanın sonunda toplam 197 kişiden oluşan 33 odak grup ve toplam 276 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

Odak grup ve yarı yapılandırılmış görüşme sayısı hedef kitleyi belirleyen değişkenler olan anne, baba, çocuk, sosyo-ekonomik grup ve kent-kır yapısının nitel yapıda anlamlı veri sağlayacak şekilde dağılımı ile oluşturulmuştur. Bu dağılım oluşturulurken TÜİK ADNKS 2009 verileri temel alınmıştır (TÜİK Resmi Web Sayfası, 2009).

Türkiye’de tek ebeveynli hanelerin oranı net olmamakla beraber örneklem oluşturulurken referans olarak Ipsos KMG hane tüketim panelindeki hanelerin yapısı alınmıştır. Ipsos KMG hane tüketim panelinde temel değişkenlerde Türkiye temsiliyeti temel alınarak seçilmiş 6500 hane yer almaktadır. Bu hanelerin %9,5’i tek ebeveynli hanelerden oluşmaktadır. Bu ailelerin %8,6’sı tek ebeveynin anne olduğu evlerden oluşurken yalnızca %0,9’u babalardan oluşmaktadır. Bu verilerden hareketle çalışmada annelerin tek ebeveyn olduğu kişilerle görüşmelere ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte niteliksel bir çalışma olması itibarıyla tek ebeveyn olarak babaların da dahil olduğu bu sürecin dinamiklerini anlamak için babalarla anlamlı veri toplamaya olanak verecek sayıda görüşme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada hedef kitle, sosyo-ekonomik statüye göre ayrılmıştır. Bu sınıflandırma hane reisinin (haneye en yüksek geliri getiren kişi) eğitim seviyesini ve mesleğini temel alan sosyoekonomik sınıflandırma (SES) matrisi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmada yüksek SES grubu AB; orta SES grubunu C1C2; düşük SES grubu ise DE olarak tanımlanmıştır.

Çalışma genelinde illere göre dağılım ve kent-kır ayrımı gözetilmiştir. İllerin belirlenmesinde TÜİK’in 12 NUTS sınıflandırılması esas alınmıştır. Nüfusu 20.001 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri kent; 20.000 ve aşağısında nüfusa sahip yerleşim yerleri ise kır olarak tanımlanmıştır. SES bazında kent ve kır dağılımları ise Televizyon İzleme ve Araştırma Komitesi (TİAK) ölçümleri SES dağılımına göre gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1

Odak Gruplar Örneklem Dağılımı

İller	Kişi Sayısı			Odak Grup Sayısı		
	Toplam	Anne	Baba	Kız çocuk	Erkek çocuk	Toplam
Ankara	25	2	1	1	1	5
İstanbul	60	5	2	2	1	10
İzmir	33	2	1	1	1	5
Adana	23	3	-	1	-	4
Şanlıurfa	16	1	1	-	1	3
Erzurum	21	2	-	-	1	3
Samsun	19	2	-	1	-	3
TOPLAM	197	17	5	6	5	33

2.3.3. Örneklem Şeması

Odak gruplar ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin illere göre kent-kır; anne, baba ve çocuk ve SES bazında dağılımı Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Toplam odak grup sayısı 33 ile sınırlandırılmış; anne, baba ve çocuklarla yapılan odak grup dağılımı Türkiye'deki tek ebeveyn olan anne-baba ve tek ebeveynli çocuk oranları ile ilgili Ipsos KMG Hane Tüketim Panel'indeki veriler baz alınarak yapılmıştır. Bu verilere göre babalarla yapılması kararlaştırılan odak grup sayısının annelerle yapılandan daha az olması gerektiği görülmüştür. Ancak babalardan zengin veri elde edebilmek için odak grup sayısının yeterli olması gerektiği de göz önüne alınmıştır. Odak grup sayısı beş ile sınırlandırıldığından her ilde babalarla odak grup yapılmamış, ancak her bir ilde babalarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Benzer şekilde kız çocuk ve erkek çocuk odak grupları illere göre dağıtılmış, her bir ilde en az bir çocuk odak grubu yapılması sağlanmıştır. Babalara benzer şekilde her bir ilde yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler hem kız hem de erkek çocuklarını kapsamıştır.

Tablo 2

Odak Gruplar – Kent-kır ve SES Dağılımı

İller	Kent	Kır	ABC1C2	DE
Ankara	3	2	4	1
İstanbul	9	1	7	3
İzmir	3	2	4	1
Adana	3	1	3	1
Şanlıurfa	2	1	2	1
Erzurum	2	1	1	2
Samsun	2	1	2	1
TOPLAM	24	9	23	10

Tablo 3

Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Örneklem Dağılımı

İller	Anne	Baba	Kız çocuk	Erkek çocuk	Toplam
Ankara	20	7	7	6	40
İstanbul	45	11	19	18	93
İzmir	20	7	6	7	40
Adana	13	4	5	4	26
Şanlıurfa	13	4	4	5	26
Erzurum	12	3	5	5	25
Samsun	12	4	5	5	26
TOPLAM	135	40	51	50	276

Tablo 4

Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler - Kent - kır ve SES Dağılımı

İller	Kent	Kır	AB	C1C2	DE
Ankara	30	10	10	19	11
İstanbul	78	15	23	59	11
İzmir	28	12	8	18	14
Adana	19	7	6	11	9
Şanlıurfa	16	10	3	15	8
Erzurum	18	7	2	14	9
Samsun	18	8	5	12	9
TOPLAM	207	69	57	148	71

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmada odak grup ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılmıştır. Odak grupların amacı mevcut durumun tespiti, tek ebeveynli aile olmaktan kaynaklı durumların bireyler üzerindeki etkileri, eğer varsa bu durumların yol açtığı sorunları ve bunlarla baş etme yöntemlerini anlamaktır. Odak gruplarda yaratılan grup dinamiği sayesinde katılımcıların kendilerini rahat ifade etmeleri sağlanmıştır. Odak gruplarda psikoterapide kullanılan çeşitli yansıtma teknikleri kullanılarak daha derine ulaşan bulgular elde edilmiştir. Teknikler seçilirken travmatik yaşantıların ortaya çıkabileceği düşünülerek katılımcıları koruyan, iyileştiren ve geliştiren tekniklerin seçilmesine dikkat edilmiştir.

Odak Gruplarda Kullanılan Teknikler:

Film Çalışması: Odak grupların giriş kısmında, katılımcılara 1978 yapımı Orhan Aksoy'un Neşeli Günler adlı sinema filminden sahnelerin derlendiği yaklaşık 7 dakikalık bir kayıt izletilmiştir. Adile Naşit ve Münir Özkul'un boşanan çifti oynadığı bu filmde çocuklardan üçü annede ve üçü babada kalmıştır. Film özellikle boşanma sonrasında aile üyelerinin yaşadıklarına odaklanmaktadır. Bu filmin seçilmesinin bir diğer nedeni de filmin çocuk ve yetişkinler tarafından bilinen ve sevilen bir film olmasıdır. Derlenen kayıt izletildikten sonra katılımcıların görüşleri alınmıştır. Filmde anlatılanlar ile kendi hayatları arasındaki benzerlik ve farklılıklar sorgulanmıştır. Bu teknik ile katılımcıların paylaşma ve dışı vuruma ısınması ve konuya daha rahat giriş yapmaları hedeflenmiştir.

Cümle Tamamlama Çalışması: Bu uygulamada ebeveyn ve çocuklara ayrı formlar dağıtılmış, bu formlarda aile bireylerini nasıl algıladıklarını, tek ebeveynli aile üyelerine bakışlarını ve tek ebeveynli aile olarak çeşitli durumlar karşısındaki yaklaşımlarını anlatmalarına olanak verilmiştir. Bu ayrıca yazılı olarak da veri toplanmasına yardımcı olmuştur.

Kolaj Çalışması: Katılımcıların aile algılarını anlamak için kolaj çalışması yaptırılmıştır. Kolaj tekniği, sanatla dışavurumda olduğu gibi bireyle ilgili önemli ipuçlarını elde etmeye, tek ebeveynlilik gibi hassas bir konunun üstelik de bir grup içinde çalışılmasına olanak veren, rahatlatıcı ve koruyucu etkisi olan bir tekniktir. Bu kolaj çalışmasında katılımcılardan renkli boya kalemleri, dergiler ve/ya oyun hamurlarını kullanarak "sizin için aile nedir, ne ifade eder?" sorusunu yanıtlamaları istenmiştir. Daha sonra her bir katılımcı gruptaki diğer kişilerle hazırladığı kolajı paylaşmış ve kendisi için ailenin ne anlama geldiğini sözel olarak da açıklamıştır.

Kurabiye Adam Çalışması: Katılımcıların tek ebeveynli olma tecrübelerini derinlemesine anlamak için odak gruplarda her katılımcıya birer insan bedeni “kurabiye adam” görse-li dağıtılmıştır. Bu görsel üzerinde katılımcıların tek ebeveynli aile oldukları ilk ve son dönemdeki düşünce, duygu ve bedensel tepkilerini not almaları istenmiştir. Bu yöntemle ilk dönemden bugüne değişen ya da aynı kalan düşünce, duygu ve bedensel tepkiler or-taya çıkarılmıştır. Bu teknik aynı zamanda tek ebeveynli aile üyelerinin kendilerindeki olumlu değişimleri fark etmelerine de olanak vermiştir.

Mektup Çalışması: Odak grubun son bölümünde katılımcılara rahatlatma egzersizi olarak mektup uygulaması yaptırılmıştır. Katılımcılardan istedikleri herhangi birine istedikleri konuda mektup yazmaları istenmiştir. Bu kişinin mutlaka hayatta olan birisi olması gerekmediği, vefat etmiş birisi olabileceği gibi açıklamalar yapılmıştır. Bu mektupta şimdiye kadar söylemek isteyip söyleyemedikleri olumlu ya da olumsuz her şeyi yazabilecekleri belirtilmiştir. Yazdıkları mektupları zarfa koymaları istenmiştir. Mektup uygulamasının ana amacı katılımcıyı rahatlatmak olduğundan grup esnasında paylaşımları istenmemiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise kapalı uçlu anket soruları ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Katılımcılardan öncelikle kapalı uçlu soruları cevaplandırmaları istenmiş, daha sonra derinlemesine görüşmelerde kendi deneyimlerini paylaşmalarını sağlayacak sorular yönlendirilmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerde Kullanılan Teknikler:

Anket: Derinlemesine görüşme öncesi katılımcılara verilen ifadelere dörtlü skalada katılım düzeylerini belirtecekleri bir anket formu uygulanmıştır. Ebeveyn ve çocuklara ayrı form uygulanmıştır. Böylelikle en yüksek sorun yaşanan alanların belirlenmesi ve bu verilerin öncelikli aksiyon planının oluşturulması için yönlendirici olması hedeflenmiştir.

Derinlemesine Görüşme: Derinlemesine görüşmelerde ise tek ebeveynli olma deneyim-leri farklı başlıklar altında irdelenmiştir. Katılımcılar tek ebeveynli aile olma süreçlerini en başından günümüze kadar detaylı olarak paylaşmıştır.

Mektup Çalışması: Yarı yapılandırılmış görüşmelerin son bölümünde odak gruptakine benzer şekilde katılımcılara rahatlatma egzersizi olarak mektup uygulaması yaptırılmıştır.

2.4.1. Görüşmeci Eğitimi

Araştırma projesinde çalışan tüm moderatörlere ve proje ekibine bir gün süren bir eğitim verilmiştir. Bu eğitimde proje yöneticisi Sabiha Örüng görüşmecilere araştırmanın amaçları ve kapsamını detaylı olarak anlatmıştır. Eğitim programında tek ebeveynli aileler kavramını proje danışmanı Prof. Dr. Ümran Korkmazlar psiko-pedagojik açıdan; proje danışmanı Dr. Fatma Umut Beşpınar sosyolojik açıdan, Yard. Doç. Alper Gümüş ise hukuksal açıdan ele almıştır. Daha sonra proje danışmanları eşliğinde odak grup formları üzerinde uygulamalı eğitim verilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların sahada karşılaşılabilecekleri durumlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

2.4.2. Katılımcıların Belirlenmesi ve Saha Uygulamaları

Saha süreci Ipsos KMG saha yönetici danışmanlığında saha supervizörleri tarafından yürütülmüştür.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak gruplarda katılımcıların temini için ebeveyn ve çocuk olarak iki ayrı temin formu hazırlanmıştır. Katılımcılar bu temin formunda yer alan kriterler bazında seçilmiş ve katılmayı kabul eden kişiler davet edilmiştir. Katılımcılara toplantının konusu anlatılmış ve odak grup ve görüşmeler öncesinde kendi rızaları ile katıldıklarına dair yazılı beyan alınmıştır. Çocuklar için de ebeveynlerinin yazılı rızalarının yanı sıra çocuklardan görüşme ve odak grupların başında rızaları sözlü olarak alınmıştır.

Odak gruplar ve görüşmeler için ebeveyn ve çocukların kendilerini rahat ifade edebilecekleri yerler seçilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir'de kentte ve Adana'da kentte ve kırdı yaşayan kişilerle odak grup ve görüşmeler Ipsos KMG stüdyolarında gerçekleştirilmiştir. Geri kalan odak grup ve görüşmeler ise ilköğretim okullarında, öğretmenevlerinde ve katılımcıların kendi evlerinde gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışması Ipsos KMG bünyesinde yer alan uzman moderatörler; sosyoloji veya psikoloji alanında çalışan ya da yüksek lisans eğitimi alan kişiler tarafından yürütülmüştür. Odak gruplar yaklaşık olarak 3 saat; yarı yapılandırılmış görüşmeler ise yaklaşık 1 saat 15 dakika sürmüştür.

2.4.3. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak gruplar sırasında katılımcıların onayı ile ses kaydı

alınmıştır. Bu kayıtlar, daha sonra ses kaydı döküm ekibi tarafından çözümlenmiştir. Bu ses kayıtları konuşmaların daha kapsamlı olarak analiz edilmesine olanak tanımıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular ve yorumlar belirli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Her bölüm ise kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklar anne, baba, çocuk; SES; il; kent-kır bazında gruplandırılmıştır. Raporda incelenen konular önce ebeveynler sonra çocuklar açısından ele alınmıştır. Bu yolla raporda devamlılık ve bütünlük oluşturma hedeflenmiş, okuyucunun da raporu daha kolay takip etmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber görüşülen ebeveyn ve çocuklardan birebir alıntılara da yer verilerek araştırmanın geçerliliği desteklenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde yapılan anketlerin girişi yapıldıktan sonra analiz edilmiştir. Geniş bir örneklem sayısına sahip olmanın avantajı da kullanılarak, sayısal olarak da analiz yapılmasına olanak bulunmuştur. Nicel araştırma bulguları nitel araştırma bulgularını desteklediğinden ayrı bir bölümde ele alınmamış, nitel araştırma bulguları ile birlikte verilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Tek Ebeveynli Aile Bireylerinin Aile Algısı

Bu bölümde tek ebeveynli aile bireylerinin aile tanımlarına ve aile ile ilgili algılarına yer verilmiştir. Odak gruplarda anne, baba ve çocukların aile algılarını anlamak için kolaj çalışması yaptırılmıştır. Renkli boya kalemleri, dergiler ve/veya oyun hamurlarını kullanarak katılımcılardan “aile” kavramının kendilerinde çağrıştırdıklarını kolaj tekniği ile yansıtmaları istenmiştir. Daha sonra her bir katılımcı gruptaki diğer kişilerle hazırladığı kolajı paylaşmış ve kendisi için ailenin ne anlama geldiğini sözel olarak da açıklamıştır. Böylece katılımcıların grupta yapılan önceki aktivitelerde ailelerinde yaşadıklarına dair anıları aktive olmuşken, aile konusundaki algılarını kelimelerin ötesinde yansıtabilmeleri sağlanmıştır.

3.1.1. *Aile Kavramını Tanımlarken Kullanılan İmgeler*

Odak grupta aile kavramının kolajını yaparken kullanılan imgeler arasındaki benzerliklerin anneler ve çocuklar arasında daha fazla olduğu görülmüştür. Babalar daha az sembol kullanmışlardır. Yaşanılan il, kent-kır ve SES faktörlerine göre katılımcılar arasında farklılık görülmemiştir.

- Tek ebeveyn olarak anneler aileyi anlatmak için en fazla anne ve çocuğun yer aldığı kolajlar hazırlamıştır. Aile tanımları içinde tek ebeveynli ailelerin de yer aldığı bir göstergesi kabul edilebilir. Daha sonra en sık kullanılan imge kadın ve erkekten oluşan çiftlerdir. Çift imgelerinde gelin-damat ve mutlu çift görselleri kullanmaları dikkat çekicidir. Bundan sonraki sırada kullandıkları imgeler sırasıyla anne-baba-çocuk, doğa, ev, yalnız kadın ve yalnız çocuktur (Tablo 5).

Tablo 5

Annelerin "aile" kavramını ifade ederken kullandıkları görsel imgeler

Kullanılan görsel imgeler	Kullanım sayısı
Anne + çocuk	39
Çift	27
Anne+baba+ çocuk	22
Doğa, güneş	21
Ev	19
Yalnız kadın	15
Yalnız Çocuk	15
Ev ve aile	8
Ağaç	7
Baba+ çocuk	7
Kalp	6
Yalnız adam	4
Yemek	4
Parçalamış-ayrı ayrı aile bireyleri	2
Kelebekler, balıklar	2
Aile+Büyük ebeveyn	2
Hamile anne+çocuk	2
Piknik	2
Eller	2
Büyük ebeveyn+çocuk	1
Anahtar	1
Gülen ağız	1
Masaj	1
Yaşlı çift	1
Şirinler	1
Akrabalar	1
Oğul+gelin	1
Kalp içinde aile	1
Yatak	1
Kırık kalp	1
Kitap	1

• Babalar aileyi tanımlarken annelerle benzer olarak en fazla anne ve çocuğun yer aldığı kolajları yapmıştır. Sadece baba ve çocuğun yer aldığı aile kolajı ise çok daha seyrek. Anne ve çocuk kolajlarından sonra en sık kullandıkları imgeler sırasıyla yalnız çocuk ve anne-baba-çocuktur. Yani aile tanımının içinde anne ya da çocuk ilk sıralarda yer alırken baba daha geri planda kalmaktadır. Bunların dışında kullanılan imgeler sırasıyla çift, ev, doğa ve yalnız kadındır (Tablo 6).

Tablo 6

Babaların "aile" kavramını ifade ederken kullandıkları görsel imgeler

Kullanılan görsel imgeler	Kullanım sayısı
Anne + çocuk	13
Yalnız Çocuk	9
Anne+baba+ çocuk	7
Doğa, güneş	6
Çift	6
Doğa	5
Yalnız kadın	5
Baba+çocuk	3
Ev ve aile	3
Parçalamış-ayrı ayrı aile bireyleri	2
Torun dede	1
Ağaç	1
Eller	1
Çocuklar	1
Süreç	1
Yalnız adam	1

Tablo 7

Tek Ebeveyn Anne ve Babaların Kolaj Çalışmalarından Örnekler

Adana Kır 15-17 yaş kız çocuk

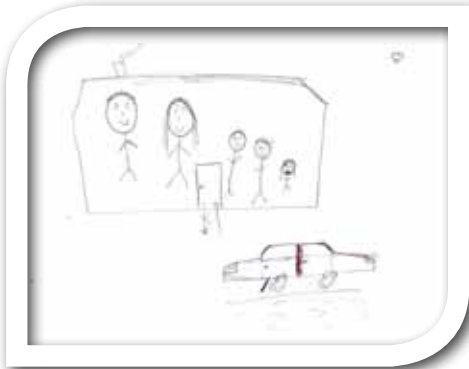
Ankara 8-9-10-11 yaş erkek

Ankara 10-11 yaş kız çocuk

Erzurum Kent 12-14 yaş erkek çocuk

İstanbul 15-17 yaş erkek çocuk

İstanbul Kent 8-9 yaş kız çocuk

İzmir Kent 12-14 yaş erkek çocuk

İzmir Kent 15-17 yaş kız çocuk

Samsun Kent 10-11 yaş kız çocuk

İstanbul Kent 18-55 yaş anne

İzmir Kır 18-55 yaş anne

Samsun Kır 18-55 yaş anne

Tek ebeveynli çocukların aileyi anlatmak için en sık yaptıkları kolaj anne, baba ve çocuğun bir arada olduğu kolajlardır. Yani çocuk için ailede her iki ebeveyn ve çocuk birlikte bulunmaktadır. Bunun dışında aileyi anlatmak için kullandıkları imgeler sırasıyla anne ve çocuk, yalnız çocuk, doğa, çift, baba ve çocuk, ev, ev ve anne-baba-çocuktur (Tablo 8). Çocuk katılımcılardan babasını kaybeden 8 yaşındaki bir kız çocuk kolajını vermemiş ve paylaşmamıştır.²

Tablo 8

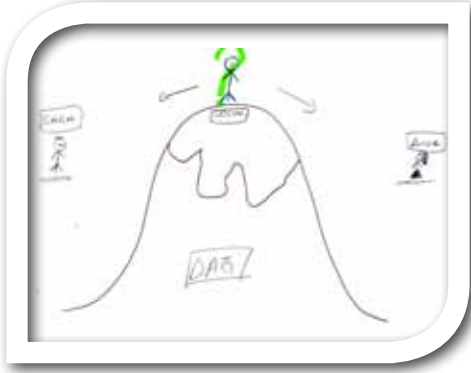
Çocukların "aile" kavramını ifade ederken kullandıkları görsel imgeler

Kullanılan görsel imgeler	Kullanım sayısı
Anne+baba+çocuk	28
Anne+çocuk	23
Anne+çocuk	20
Doğa, güneş	11
Çift	10
Baba+çocuk	9
Ev	7
Ev ve aile	6
Yalnız adam	5
Yalnız kadın	3
Yemek masası, yemek	3
Hayvan ailesi	2
Çocuklar	2
Kalp	2
Aile Piknikte	2
Aile Piknikte	2
Giysiler	2
Araba	2
Parçalamış-ayrı ayrı aile bireyleri	2
Kalp içinde anne baba çocuk	1
Şemsiye	1
Ağaç	1
Dede	1
Bir vücutta anne baba	1
Yaşlı çift	1
Polis arabası	1
Geniş aile	1

² Bu kız çocuğunun babasının kaybı ile ilgili hala sorun yaşadığı ve psikolojik desteğe gereksinimi olduğu düşünülmüş, annesi bilgilendirilmiştir.

Tablo 9

Tek Ebeveynli Çocukların Kolaj Çalışmalarından Örnekler

İstanbul Kent 15-17 yaş erkek çocuk

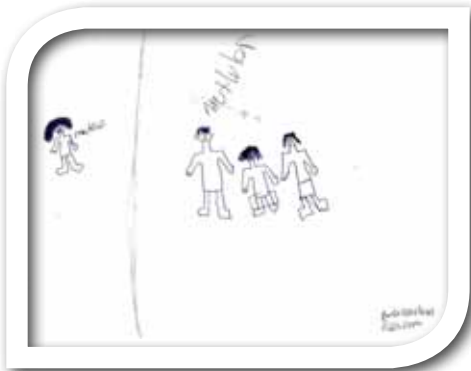
Samsun Kent 10-11 yaş kız çocuk

Ankara Kır 8-11 yaş erkek çocuk

Ankara Kent 10-11 yaş kız çocuk

Erzurum Kent 12-14 yaş erkek çocuk

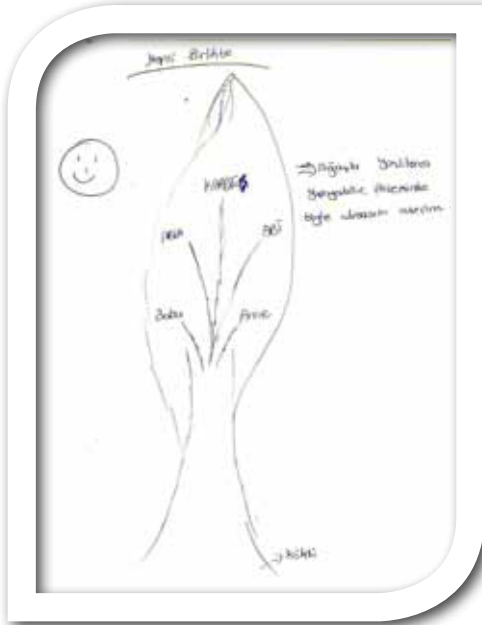
Adana Kır 15-17 yaş kız çocuk

Adana Kır 15-17 yaş kız çocuk

Urfa Kent 9-10-11 yaş erkek çocuk

İstanbul Kent 12-14 yaş kız çocuk

Ankara 10-11 yaş kız çocuk

3.1.2. Aileyi Tanımlarken Kullanılan/Seçilen Kelimeler/Kavramlar/Benzetmeler

Her bir katılımcı gruptaki diğer kişilerle hazırladığı kolajı paylaşmış ve kendisi için ailenin ne anlama geldiğini sözel olarak da açıklamıştır. Yaşanılan yer, SES ve kırsal kent faktörlerine göre farklılık görülmemiştir. Aile bireylerine göre benzerlik ve farklılıklar aşağıda ele alınmıştır:

Anneler aile denildiğinde sıklıkla sevgi, destek ve güvenden söz etmişlerdir. Anneler aile tanımı yaparken sıklıkla tek ebeveyn olmadan önceki yaşamlarına duydukları özlemi de dile getirmişlerdir. Şiddet gören, aldatılan anneler ise aileyi “çocuğum ve ben” olarak tanımlamıştır. Ayrıca çiftin arasındaki ilişkinin de aile sistemini ne kadar çok etkilediğinin farkındalığı, hatta cinsel hayatın, çiftler arasındaki paylaşımın önemini de dile getirmişlerdir. Ayrıca pikniğe gitmek gibi bir arada yapılan aktivitelerin birleştirici etkisini belirten anneler de vardır.

“Aile güvenli bir limandır. Ailede herkes birbirini kollamalı ve beraber eğlenmelidirler.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Aile her şeye ortak karar vermek. Bunlar da çocukmuş diyip küçük görmeyecek bir baba.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Mutlu aile şiddet, aldatma, yalan olmayan, senin vereceğin kadar biraz da karşıda olması, hayatı güzel paylaşmak, yalansız, dolansız. Akşam kocan gelir, karşılırsın, mutlu olursun.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Aile kavgasız gürültüsüz mutlu bir evliliştir, anlayışlı, saygılı sevgili bir hayat tarzı.” (Anne, 18-55 yaş, DE SES, kırsal, İzmir, odak grup)

“Kadın erkek ve çocuk bana göre aile kenetlenmiş ellerdir, ele ele verip tutuşmak önemli.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Aile dediğimizde cinsellik olmadan aile olmuyor, anne babanın yatak odasında başlıyor mutluluk, bir masada anne baba ve çocukların oturup yemek yemesi.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Evin içinde 5 kişi kalmak, kimsenin karışmadığı bir hayat sürmek, huzur içinde yaşamak güzel bir duygu.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Ağaç bütünlüğü sembolize ediyor benim için. Benim için çok kutsal aile olmak.”

(Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Bir arada olan ve birbirini seven, o ailede küçük bir çikolata bile çok memnun eder insanı. Ne kadar içinde sürtüşmeler kavğalar olsa da.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, Samsun, odak grup)

Babalar da sıklıkla aile bütünlüğünden, aile fertlerinin bir arada yaşamasının öneminden söz etmişlerdir. Bunun da kişinin temel mutluluk kaynağı olduğunu söylemişlerdir.

“Birbirini seven bir karı koca ve meyveleri.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Benim için aile hep bir arada bulunduğu sürece bir orman olabilir... İnsan beraber olduğu sürece her şeyi yapabilir. Ama beraber değilseniz mutluluğu nerde ararsanız arayın olmuyor.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Mutlu bir yuva... Duman da sıcak bir yuva anlamına geliyor.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Benim için anne baba ve evlattan oluşan bir aile, mutlu bir ailedir yeterlidir benim için.” (Baba, 18-55 yaş, DE SES, kent, İstanbul, odak grup)

“3 tane insan. Mutlu aile, baba, kız ve eşi el ele tutuşuyorlar.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Evi, 3 insan, güneş, insanlar, ağaç. Mutlu bir yaşantı, iyi geçinmek, dürüstlük.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“İki sevginin birleşmesi, bir evin oluşumu, çoluk çocuk büyümesi, aile mutluluk demek.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

Çocuklar genellikle aile fertlerinin birbirlerine olan sevgilerinin ve desteklerinin, özellikle de anne-babanın çocuğa desteğinin, ne kadar önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Aile sistemi içinde herkesin bir fonksiyonu olduğunu ve sistemin parçalarının ahenkli ve sağlıklı ilişkiler içinde olmasının bütünü nasıl etkilediğine değinmişlerdir. Bir erkek çocuk kanat ve uçmak metaforunu kullanmış, “bir parça bile eksik olsa aile işlevini yerine getiremez” diyerek bu durumu tarif etmiştir (Erkek çocuk, 15-17 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup). Çocuklar tek ebeveynli olmanın onları etkilediğini de sıklıkla ifade etmişlerdir. Tek ebeveynli çocukların sıklıkla dile getirdiği diğer kavram aile bağlarıdır. Aile ilişkilerinin sağlam olması ve bunun yarattığı güven ortamı ile bunun sonucunda da mutlu olmaktan söz etmişlerdir. Gökkuşacağı ve bulut metaforlarını kullanan bir çocuk “Ailede güneş açar, yağmur yağsa bile gökkuşacağı üstlerine doğar. Her zaman beraber gezerler. Bulutlar siyahtır aile yokken” diyerek parçalanmanın önemini dile getirmiştir (Erkek çocuk, 12-14 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup).

Aileyi ağaca benzeten bir çocuk “Ben de bir ağaç çizdim. Hiç ayrılmıyorlar. Hep beraber yaşıyorlar. Aileler de yüzyıllarca beraber yaşarlar. Köklü ağaç ama... Dede, babaanne, herkesin yaşadığı büyük bir aile” diyerek çocuk ailenin köklü ve devamı olan yapısından bahsetmektedir (Kız çocuk, 12-14 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup). Aynı bir ağacın yüzyıllar boyunca yaşaması gibi ailenin de nesilden nesile aktarılmasından ve köklerinden; ayrıca geniş aileyle de birlikte çoğalan aile ilişkilerinden bahsetmektedir.

“Kanatları birer anne ve baba olarak 2 kanat yaptım. Baba çocuğuyla ilgilenmezse çocuk zor uçar. Bir anne de çocuğuyla ilgilenmezse bir tarafı eksik olduğu için çocuk zor uçar. Eğer iyi bir aile olursa bence çocuk rahatça uçabilir. İki kanadın da olması gerekir.” (Erkek çocuk, 15-17 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Küçükken de böyle resimler çizerdim resim dersi için, benim annem babam boşandığından beri, 4. sınıfta falandım, 9 senedir böyle bir resim çizmemişimdir. Sıradan bir ev anne baba çocuk. Benim için aile budur, bir ev anne baba çocuklar belki kardeşler hep beraber.” (Erkek çocuk, 15-17 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Aile deyince benim aklıma çekirdek aile ve geniş aile geliyor. Çekirdek aile anne baba ve çocuktan oluşan geniş aile ise anne baba çocuklar anneanne babaanne dedeleri de kapsıyor.” (Kız çocuk, 8-9 yaş, DE SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Ben burada annemle babam ayrı olduğu için onların yeniden evlenmiş hallerini resmettim, Ashında birbirlerini seviyorlar ama aileleri yüzünden ayrıldılar.” (Kız çocuk, 9-11 yaş, ABC1C2 SES, kent, Ankara, odak grup)
“Aile, ev kurup mutlu olan insanlar. Baba, anne, çocuk var ailede... Aile sevgi demek, mutluluk demek ... Aile toplumun temelidir. Ailede kararlar birleşir,

ona göre karar alırlar. Herkes ailede istediği şeyi yapabilir, oyun oynayabilir, ders kitabı okuyabilir.” (Erkek çocuk, 8-11 yaş, DE SES, kırsal, Ankara, odak grup)

“Aile diyince aklıma mutlu anne baba ve çocuk geliyor. Aile bence hiç birbirinden kopmayan anne baba çocuktur.” (Erkek çocuk, 12-14 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Birlikte olmak mesela, sevgi olması, ailemle beraber olduğum zaman kendimi huzurlu hissediyorum. Bence aile mutluluk...” (Erkek çocuk, 12-14 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Bir tane ev: Bu evin olması için illa anne baba ve çocuklar gerek. Biri yoksa o ev değildir illa bir sorun yaşanır. Evde annemle baba bir sorun yaşadığıysa onlar da seni dinlemez ortada kalırsın, kime gideceğini bilemezsin.” (Erkek çocuk, 12-14 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Aile kocaman bir yürek... Burada anne baba çocuk ilişkisi sıcak bir mutluluk akıyor” (Erkek çocuk, 15-17 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

3.2. Ailede Ebeveynlerin Rolü

Bu bölümde aile bireylerinin anne ve baba ile ilgili algılarına yer verilmektedir. Ayrıca tek ebeveyn olan anne ve babaya bakış açılarına da değinilmektedir. Çalışmadaki bulgular temel olarak odak gruplardaki film ve cümle tamamlama uygulaması ile yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki anketlere verilen yanıtlara dayanmaktadır. Film uygulamasında katılımcılara Neşeli Günler filminden bazı sahneler izlettirilmiştir ve katılımcılar filmdeki aile bireylerinin rolü üzerine kolayca özdeşleşerek yorumlarda bulunmuşlardır. Cümle tamamlama uygulamasında farklı medeni duruma sahip anne ve babalar hakkındaki yazdıkları ifadeler derlenmiştir. Aynı zamanda görüşmelerde uygulanan anketlere anne, baba ve çocukların verdikleri yanıtlar da analiz edilmiştir.

3.2.1. Ailede Annenin Rolü

Ebeveynlerin Algısı

Ebeveynler tarafından annenin rolü çocukla ilgili sorumluluklar ve eş olarak sorumluluklar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Anneler, iyi anneyi daha çok annenin çocukla ilişkisi üzerinden tanımlarken; babaların iyi anne tanımı çocuğun yanı sıra annenin eş olarak

rolüne de dayanmaktadır.

Yan sayfada ki tablo cümle tamamlama uygulamasında ebeveynlerin annenin rolü ile ilgili ifadelerini göstermektedir.³ Bu tabloya göre ebeveynlerin anneyi fedakâr bir kişi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Hem anneler hem de babalar iyi bir annenin çocuğunu kendisinden daha çok düşüneceğini, kendisini ona adayacağını ve hatta gerekirse onun için ölmeyi göze alacağını ifade etmiştir.

Tablo 10

Cümle Tamamlama Çalışması – Ebeveynlerin Anne Algısı

"Benim için anne"	
Annelerin algısı	Babaların algısı
Annenin Çocuk İle İlişkisi	
Fedakar, özverili, çocuğu için yaşayan, kendisini çocuğuna adanmış	Fedakar, çocuğu için yaşayan, kendisini çocuğuna adanmış
Karlıksız seven ve sevgisini gösteren	Çocuğunu seven
Çocuğunun her şeyiyle ilgilenen	Çocuğunun her şeyiyle ilgilenen, onu büyüten ve yetiştiren
Çocuğuna destek olan, koruyan, her zaman yanında olan	Çocuğuna destek olan, koruyan
Hayatın anlamı, vazgeçilmez, olmazsa olmaz	Vazgeçilmez
Kutsal, nimet, melek	Kutsal, kıymetli
Sabırlı	
Anlayışlı, empati kuran, arkadaş gibi olan, dinleyen	
Güçlü, mücadeleci	
Çocuğunu eğiten	
Annenin Aile İle İlişkisi	
Aileyi toparlayıcı	Ailesine bağlı
Ailesine bağlı	Eşine saygılı
Aileyi idare eden	Eşine hizmet eden, bakan
	Ailenin yükünü taşıyan
	Ailesine sahip çıkan
	Aile faydasını öne çıkaran

³Tabloda yer alan ifadeler söylenme sıklığına göre sıralanmıştır.

Çocuğunu karşılıksız seven ve çocuğun her şeyi ile ilgilenen kişi olarak çocuk büyütme ve yetiştirme sorumluluğunun temel olarak annede olması gerektiği düşünülmektedir. Film uygulamasında da çocuk büyütme başlıca sorumlu kişinin anne olarak algılandığı görülmüştür. Bu nedenle ebeveynler annenin vazgeçilmez, olmazsa olmaz olduğunu ifade etmiştir.

Cümle tamamlama uygulamasında ebeveynlerin sıklıkla belirttiği üzere anne kutsal bir kişi olarak görülmektedir. Bu nedenle de annenin ailedeki varlığı çok önemli görülmekte ve yerini başkasının alabilmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Çocukların kendilerinden bir parça olarak gördükleri kişi olarak düşünüldüğünden yokluğunun çocukta eksiklik duygusuna yol açacağı belirtilmektedir.

Annenin algılanan rollerinden birisi de çocuk ile arkadaşlık ilişkisi kurabilmesidir. Annenin bu rolü babalardan ziyade anneler tarafından dile getirilmiştir. Çocuğunu dinleyen, anlayan ve çocukla empati kurabilen bir annenin önemini vurgulamışlardır.

Ailede çocukla asıl ilgilenmesi gereken kişi olmasının yanı sıra ayrıca aileyi toparlaması gerektiği düşünülen kişi de annedir. Özellikle babalar iyi bir annenin yuvasına bağlı olması ve ailesine sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte annenin eşine saygılı, eşine iyi bakan ve hizmet eden olmasını da önemli bulmaktadırlar. Yani annenin aynı zamanda eşi ve yuvası için de özverili olması gerektiği düşünülmektedir. Temel olarak kendisinden ziyade aile faydasını göz önünde bulundurması gerektiği algısı mevcuttur.

Çocukların Algısı

Tek ebeveynli çocukların annenin rolü ile ilgili algısı ebeveynler ile benzerlik göstermektedir. Çocuklar da, çocuğa en iyi bakabilecek ve çocuğu en iyi yetiştirebilecek olan kişinin anne olduğunu düşünmektedir. Anne, çocuğu için fedakârlık yapan ve kendisinden çok çocuğunu düşünen kişi olarak tanımlanmaktadır. Çocuklar, annelerin her zaman çocuklarının yanında olacağını düşünmektedir. Ebeveynler gibi çocuklar tarafından da anne ailede olmazsa olmaz kişi olarak görülmektedir. Buna ek olarak, çocuklar iyi bir annenin çocuğunu üzmemesi, çocuğuna kötü söz söylememesi, bağırması ya da çocuğunu dövmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Çocukların SES grubu ve yaşadıkları yere göre annenin algılanan sorumluluklarının farklılaşmadığı görülmektedir. Çocukların cinsiyeti göz önüne alındığında ise; kız ve erkek çocuklarının annenin çocuk ile sorumlulukları konusunda benzer algıya sahip oldukları aile ile ilgili sorumlulukları konusunda ise farklılık gösterdikleri görülmektedir.

Hem kız hem de erkek çocuklar ev işlerini yapmaktan sorumlu kişinin anne olduğunu ifade etmiştir. Ancak eş ile ilgili sorumluluklarda kızlar eşine yardımcı olması gerektiğini söylerken, erkek çocukları eşine yardımcı olmasından ziyade eşine iyi bakması gerektiğini belirtmiştir. Farklı yaştaki çocuklar arasında da annenin rolü ile ilgili benzer yaklaşımlar söz konusudur. Öne çıkan en belirgin farklılık ise 12 yaş ve üzerinde çocuklar arasında annelerini arkadaş olarak gördüklerinden bahsedenlerin bulunmasıdır. Annelerinin kendilerini anladığını ve dinlediğini ifade etmişlerdir.

Tablo 11

Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Anne Algısı

"Benim için anne"	
Kız çocuklarının algısı	Erkek çocuklarının algısı
Annenin Çocuk İle İlgili Sorumlulukları	
Çocuğa en iyi bakan, ilgilenen, yetiştiren	Çocuklarına en iyi bakan, ilgilenen ve yetiştiren
Sevgi gösteren	Sevgi gösteren
Fedakâr, çocuğunu her şeyden çok düşünen	Fedakâr, çocuğunu her şeyden çok düşünen
Olmazsa olmaz, vazgeçilmez, hayatın anlamı, kıymetli	Olmazsa olmaz, vazgeçilmez, hayatın anlamı, en değerli kişi
Çocuğunun her zaman yanında, destek olan	Çocuğunun her zaman yanında, sahip çıkan
Arkadaş, paylaşan, çocuğunu anlayan, eğlence kaynağı	Arkadaş, dertleşebildiğim, paylaşan, anlayan
Melek	Melek, en iyi kalpli insan
Çocuğuna bağırmayan	Çocuğuna kötü söz söylemeyen
Çocuğunu dövmeyen	Çocuğunu üzmeyen
Annenin Aile ile İlgili Sorumlulukları	
Eşine yardımcı olan	Eşine iyi bakan
Ev işlerini yapan	Yemek yapan
Aileyi idare eden	Ev işlerini yapan

Ebeveynlerin Tek Ebeveyn Olan Anne ile İlgili Algıları

Cümle tamamlama uygulamasında; tek ebeveyn olan anneler ile ilgili yorumlara bakıldığında ise; anne ve babaların birçok noktada hem fikir oldukları görülmektedir. Hem anneler hem de babalar tek ebeveyn olarak yaşayan bir annenin hayatının zor olacağını düşünmektedir. Eğer annenin ekonomik bağımsızlığı yoksa tek ebeveyn olarak daha fazla zorlanacağını da eklemişlerdir.

Tablo 12

Cümle Tamamlama Çalışması – Ebeveynlerin Tek Ebeveyn Anne Algısı

"Benim için tek ebeveyn anne"	
Annelerin algısı	Babaların algısı
Sorumluluğu tek başına omuzlayan	Zorluk ve mücadele içinde olan
Fedakâr, hayatı çocuğu üzerine kuran	Maddi gücü olmadığı daha fazla zorluk içinde olan
Çocuğa hem anne hem baba olan	Hem anne hem baba olan
Çocuğuna bazen yeterli olamayan	Yalnız
Maddi gücü olmadığı daha fazla zorluk içinde olan	Takdir edilmesi gereken
Daha güçlü olması gereken	
Yalnız, yalnızlık korkusu olan	
Çocuk için hayata tutunan	

Tek ebeveyn olarak annenin çocuğuna hem annelik hem de babalık yapacağını ifade etmişlerdir. Odak gruplarda film çalışmasında ortaya çıkan bulgular da bu algıları desteklemektedir. Katılımcılar bu filmde tek ebeveyn olarak annenin tipik bir Türk annesi gibi fedakâr olduğundan söz etmişlerdir. Onlara göre Adile Naşit'in canlandırdığı karakter çocuğu için güçlü olmaya ve ayakta kalmaya çalışmaktadır. Annenin eşi ile birlikte yaşadığı durumda sorumlulukları daha çok evin içi ile sınırlı iken; babanın yokluğunda anne, babaya atfedilen "eve ekmek getirme" rolünü de almaktadır. Algılanan ve beklenen sorumlulukları iki katına çıkmaktadır. Ancak anneler, tek ebeveyn olarak annelerin çocuğuna bazen yeterli olamayacağından söz etmektedirler. Babalar arasında ise tek ebeveyn olarak annenin takdir edilmesi gerektiğini düşünenler bulunmaktadır.

Tek ebeveyn olduktan sonra annenin değişen sorumluluklarından da söz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde tek ebeveyn olarak annenin ev işlerini yapmakta zorlanacağı ile ilgili ifadeye ebeveynlerin çoğunun katılmadığı görülmektedir (%62). Babaların yaklaşık yarısı (%49) tek ebeveyn olan annelerin ev işlerinde zorlanacağını düşünürken, annelerin ise %35'i aynı görüşü paylaşmaktadır. Bu soruyu yanıtlayan anneler arasındaki farklılıklara bakıldığında ise, kentte yaşayan ya da daha yüksek SES'ten olan anneler diğer annelere kıyasla babanın yokluğunun ev işlerinin yapılmasını zorlaştıracağı fikrine daha az katılmaktadır.

Anneler ve babalar, tek ebeveyn olarak annenin yalnız olduğundan ya da kendisini yalnız hissettiğinden söz etmişlerdir. Çocuğun varlığının ise bu yalnızlık duygusunun daha az hissedilmesine yardımcı olacağını eklemiştir.

Tablo 13 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 24

"Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan annenin temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır." (%)

	Cinsiyet		Anneler Yaşadığı bölge		Anneler SES			Toplam
	Baba	Anne	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Ebeveyn
Kesinlikle katılmıyorum	18	28	26	33	32	27	25	25
Katılmıyorum	33	38	44	15	43	41	25	37
Katılıyorum	26	16	15	19	11	13	29	18
Kesinlikle katılıyorum	23	19	15	33	14	19	21	20
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Yukarıda bahsedilenler boşanmış, ayrılmış ya da eşi vefat eden anneler için ortak noktalar; ancak tek ebeveyn olma nedenine göre anneye bakış açısının farklılaştığı noktalar da bulunmaktadır. Örneğin, anneler ve babalar boşanmış annenin toplumsal baskı hissedeceğinden sıklıkla bahsetmişlerdir. Bununla birlikte anneler arasında boşanma sonrasında tek ebeveyn olarak annenin kendisini iyi hissedebileceğini, ancak üzüntüsünün çocuğun yaşayacağı olumsuz deneyimden ötürü olacağını söyleyenler bulunmaktadır.

Boşanmamış ancak eşiyile ayrı yaşayan anne ile boşanmış anneye bakış ise birbirinden çok farklıdır. Ancak boşanmamış annenin hayatında daha çok belirsizlik olacağı bu nedenden ötürü hayatına bir yön çizmekte daha fazla zorlanacağı ifade edilmiştir. Eşinin bir iş için başka bir şehir ya da ülkede yaşamak zorunda kalması durumunda ise baba maddi yönden aileyi desteklediği için, annenin baba rolünü üstlenmesine gerek kalmamaktadır. Ancak anne yine de babanın fiziksel yokluğunun neden olduğu eksikliği gidermek gibi bir sorumluluğa sahiptir.

Vefat durumunda ise; eşinin kaybı kendi tercihi olmadığı için anne hazırlıksızdır. Bu nedenle tek ebeveyn olan anneler; eşi vefat eden annenin durumunu talihsizlik, kadersizlik, şanssızlık olarak görmektedir. Babalar da benzer şekilde vefat durumunda annenin acı içinde olacağını söylemişlerdir. Vefat yaşayan annenin, ailenin yükünü tek başına üstlenmesi söz konusudur; eşiyile ayrılmış ya da boşanmış annenin ise sorumluluklarını baba ile zaman zaman paylaşma şansı bulunmaktadır.

Çocukların Tek Ebeveyn Olan Anne ile İlgili Algıları

Tablo 14

Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Tek Ebeveyn Anne Algısı

"Benim için tek ebeveyn olarak anne"	
Kız çocuklarının algısı	Erkek çocuklarının algısı
Zorluk ve mücadele içinde olan	Zorluk ve mücadele içinde olan
Hem anne hem baba olan	Evi geçindirmekte zorluk yaşayabilen
Tüm sorumluluğu üstlenen	Çocuğuna her istediğini alamayan
Yalnız olan	İş bulmakta zorlanan
Pişmanlık duyan, üzülen	Tüm sorumluluğu üstlenen
Çocuğuna her zaman tek başına yetemeyen	Üzülen
Mutlu	Sahipsiz
	Mutlu

Cümle tamamlama uygulamasında kız ve erkek çocukları, tek ebeveyn olan annenin hayatla mücadele içinde olduğunu ifade etmişlerdir. Çocuğun bakımı, ev işleri ve iş hayatını birlikte yürütmeye tüm sorumluluğu üstlenen kişidir. Annenin tek ebeveyn olduktan sonra sorumluluklarının arttığını dile getirenler daha çok 12 yaş ve üzerindeki çocuklardır.

Bununla birlikte babanın yokluğunda annenin ev işlerinde zorlanacağını düşünen çocukların oranı ebeveynlerden farklı olarak %60'tır. Kız ve erkek çocukları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 15 *Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 22*

Babanın yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan anne temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır. (%)

	Kız çocuk	Erkek çocuk	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	17	20	18
Katılmıyorum	27	18	22
Katılıyorum	33	28	31
Kesinlikle katılıyorum	23	34	29
TOPLAM	100	100	100

Tek ebeveyn olan annelerin üzgün olduğunu söyleyen çocukların yanı sıra mutlu olduklarını da ifade edenler bulunmaktadır. Tek ebeveyn olarak annenin yalnız hissedeceğini söyleyen çocuklar ise 12 yaş ve üzerindeki çocuklardır.

Kız ve erkek çocukları arasında en öne çıkan farklılık ise erkek çocuklarının maddiyatla ilgili sıkıntıları daha fazla dile getirmeleridir. Erkek çocukları tek ebeveyn olarak annenin maddi sorunlar yaşayabileceğini bu nedenle evi geçindirmekle ilgili sıkıntı içinde olabileceğini ifade etmişlerdir. Erkek çocukları ayrıca annenin çocukların maddi isteklerini her zaman karşılayamayacağını da düşünmektedir. Annelerin iş gücüne katılımı konusunda da zorluk yaşayabileceğinden söz etmişlerdir.

Tablo 16
Cümle Tamamlama Çalışması – Ebeveynlerin Baba Algısı

"Benim için baba"	
"Benim için tek ebeveyn olarak anne"	
Annelerin algısı	Babaların algısı
Babanın Çocukla İlişkisi	
Güven	Olmazsa olmaz, herşey, kök ağacı, ciğer
Güç	Çocuğa örnek olan, erkek model
Koruyucu	Güçlü
Olmazsa olmaz, her şey	Çocuğuna sahip çıkan
Sevgi veren	Çocuğu hayata hazırlayan
Çocuğa örnek olan, erkek model	Sevgi veren
Çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılayan	Çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılayan
Fedakâr	Çocuğuna vakit ayıran, çocukları ile konuşan
Çocuk yetiştirmede önemli	
Çocuğun davranışlarını, hayatını gözlemleyen	
Korkulan	
Çocukları ile arkadaş olan	
Babanın Aile ile İlişkisi	
Evin direği, temeli, reisi	Evin direği, reisi
Güven veren	Ailesinin maddi ihtiyaçlarını karşılayan
Koruyucu	Aileden birinci derece sorumlu
Sorumluluk sahibi	Fedakâr
Ailesinin yanında olan	Ailesi ile vakit geçiren, eve vaktinde gelen
Ailesinin maddi ihtiyaçlarını karşılayan	Çalışkan, çalışan
Dürüst	Dürüst
Ailesine düşkün	Alkol kullanmayan
Çalışan	
Alkol kullanmayan	
Kumar oynamayan	
Eşini aldatmayan	

3.2.2. Ailede Babanın Rolü

Ebeveynler babayı, çocuk ile ilişkisi ve aile ile ilgili sorumlulukları üzerinden tanımlamaktadır. Anneler ile kıyaslandığında babaların aile ile ilgili sorumluluklarından daha fazla söz edildiği görülmektedir.

Baba denildiğinde ebeveynlerin ilk aklına gelen güven ve güç duygularıdır. Bu nedenle ailede babanın varlığı çocukta güven ve güç duygusunun oluşması bakımından da önemli bulunmaktadır. Hem anneler hem de babalar, çocuklar için evde baba modelinin olmasını önemli bulmaktadır (%81). Çocuklardan bazıları da babalarını idol olarak gördüklerini belirtmiştir. Bu nedenle özellikle erkek çocuklar için cinsiyet rolleri açısından örnek alacağı babanın evde olmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Hatta bu nedenle dede veya dayı gibi erkek akrabaların çocuk ile iletişim kurmaları anneleri tarafından desteklenmektedir. Böylece erkek çocuklarının güçlü bir erkek olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 17 Ebeveynler Yanı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 40

"Babanın olmadığı; yalnız anne ve çocuğun yaşadığı bir ailede erkek çocuğun önünde bir erkek"

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	4	5	3	7	5	3	5	4
Katılmıyorum	14	21	15	17	11	19	10	15
Katılıyorum	38	41	40	33	46	35	40	39
Kesinlikle katılıyorum	44	33	42	43	38	43	45	42
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Ebeveynler, babanın anne gibi çocuk için vazgeçilmez olduğu konusunda hem fikirdir. Bu nedenle çocuğa sevgisini göstermesinin ve vakit ayırmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte ebeveynlerin hem film uygulamasında anne ve baba karakterlerine yaptıkları yorumlardan hem de grup ve görüşmelerde kendi deneyimlerini paylaştıkları bölümlerden yola çıkarak; annenin babaya göre çocuklarının duygusal ve işlevsel ihtiyaçlarını daha fazla karşılayabildiğini düşündükleri de görülmektedir.

Babanın bir diğer rolü de çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ebeveynlere göre aslında babanın bu sorumluluğu sadece çocuk ile sınırlı değil tüm aileye karşıdır. Ebeveynlerin gözünde baba iş gücüne katılmaktan sorumlu kişidir. Farklı sosyo-ekonomik

statülere göre de bu algıda önemli bir farklılaşma gözükmemektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde yapılan anket bulguları da babanın iş gücüne katılım sorumluluğu ile ilgili algıyı desteklemektedir. Annenin evi geçindirme sorumluluğunun daha arka planda olduğu anlaşılmaktadır. Annenin, ailenin geçimini sağlamak için baba ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabileceği düşüncesine katılan ebeveynler azınlıktadır (%15). Bunun nedeni film uygulamasında ebeveynlerin belirttiği üzere annenin önceliğinin evi bir arada tutmak ve çocuğun bakımını üstlenmek olduğu algısı olabilir. Ancak babanın ailenin geçimini sağlamak için anne ve çocuktan ayrı yaşayabileceğini düşünen ebeveynler daha fazladır (%52). Bir diğer önemli nokta ise anne ve babaların bu konuya yaklaşımlarının farklı olmamasıdır. Aynı zamanda kırdaki ve kentlerde yaşayan ebeveynler arasında da bu konuya yaklaşımın benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 18 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 14

“Anne, ailenin geçimini sağlamak için baba ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	35	41	36	35	46	29	43	36
Katılmıyorum	51	44	49	53	46	54	45	50
Katılıyorum	9	8	10	4	5	11	4	9
Kesinlikle katılıyorum	5	7	5	8	3	6	8	5
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 19 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 13

“Baba, ailenin geçimini sağlamak için anne ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabiliriz.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	18	18	18	17	14	16	28	18
Katılmıyorum	31	26	30	28	35	31	20	29
Katılıyorum	40	33	41	30	46	36	35	39
Kesinlikle katılıyorum	11	23	11	25	5	17	17	14
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Cümle tamamlama uygulamasında babanın hem anne hem de babalar tarafından evin direği ve reisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Aileden birinci derecede sorumlu kişi

baba olarak algılanmaktadır. Anneler babanın koruyucu rolüne değinmişlerdir. Buna göre aileye sahip çıkmak ve kol kanat germek babanın görevidir. Aynı zamanda ailenin kendisini güvende hissetmesini sağladığını da belirtmişlerdir. Bu nedenle babayı, annenin ve çocuğun sırtını dayayacağı duvar, arkasını yasladığı dağ olarak tanımlamışlardır.

Dürüst olmak babanın ailesine karşı sorumlulukları arasında sayılmaktadır. Anneler bununla birlikte babanın kumar oynamaması, aşırı alkol kullanmaması ya da eşini aldatmaması gerektiğinden de söz etmişlerdir. Alkol kullanmama ile ilgili ifadeler babaların kendileri tarafından da dile getirilmiştir.

Tablo 20

Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Baba Algısı

"Benim için baba"	
Kız çocuklarının algısı	Erkek çocuklarının algısı
Babanın Çocukla İlişkisi	
Değerli, kıymetli	Çocuğunu seven
Çocuğunu düşünen	İdol
Çocuğunu seven	Değerli
Koruyucu, çocuğuna sahip çıkan	Koruyucu
Çocuğuna ilgi gösteren	Çocuğuyla ilgilenen, vakit geçiren, birlikte çeşitli aktiviteler yapan
Güven duyulan, zor durumda başvurulana	Çocuğunu yönlendiren
Mükemmel	Çocuğunun maddi isteklerini karşılayan
Çocuğunu dövmeyen	Çocuğuna vakit ayıran, çocukları ile konuşan
Çocuğuna bağırmanın	
Çocuğu ile arkadaş olan, onu tanıyan	
Babanın Aile ile İlgili Rolü	
Evin maddi geçimini sağlayan	Ailenin direği, reisi
Ailede çalışması gereken kişi	Çalışkan, çalışan
Fedakâr	Evin maddi geçimini sağlayan
Eşini düşünen	Ailesine sahip çıkan
Ailesine sahip çıkan	Eşyle kavga etmeyen
Anlayışlı	

Çocuklar tarafından baba, kendileri ile ilişkileri ve ailesine karşı sorumlulukları çerçevesinde tanımlanmaktadır.

Babanın kendileri için çok değerli ve kıymetli olduğu konusunda kız ve erkek çocukları hem fikirdir. Çocuklar babayı hayatlarında önemli bir güç kaynağı olarak görmektedir. Babanın çocuklar için gücü temsil ettiği film ve cümle uygulamalarının yanı sıra gruplarda ve görüşmelerde paylaştıkları kendi deneyimlerinden de anlaşılmaktadır. Birlikte yaşarken bu daha çok otorite olarak adlandırılrsa ve zaman zaman olumsuz bir anlam taşısa da; babanın evden ayrılması ya da vefat etmesiyle çocuk kendisini güçsüz hissetmekte ve kendisinin annesi tarafından yeteri kadar korunamayacağını düşünmektedir. Yani çocuğu özellikle fiziksel dış etkenlere karşı koruma sorumluluğu daha çok babaya atfedilmektedir.

Babanın kız ve erkek çocuklarının örnek aldığı kişi olduğu görülmektedir. Baba erkek çocuklar tarafından idol olarak tanımlanırken; kız çocuklar tarafından mükemmel olan kişi olarak görülmektedir. Bu nedenle çocuklar tarafından hata yapmaması gereken bir kişi olarak algılandığı söylenebilir.

Bunun yanı sıra çocukların anne ile karşılaştırıldığında baba için vazgeçilmez gibi sıfatları daha az kullandıkları görülmektedir. Aslında bunun nedeni ebeveynler gibi çocukların da babanın anne gibi çocuklarına bakamayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çocuğun bakımı söz konusu olduğunda babanın daha arka planda olduğunu düşündükleri söylenebilir.

Babanın çocuk ile ilişkisinde algılanan sorumluluklarından birisi de çocuk ile arkadaş olmasıdır. Erkek çocukları bunu daha çok tecrübe ettiklerinden dolayı kendileri ile çeşitli aktiviteler yapan kişinin baba olduğundan bahsederken; kız çocukları ise daha çok bu konudaki dileklerini dile getirmektedir.

Kız çocuklarının ayrıca babanın çocuğuna sözlü ya da fiziksel şiddet uygulamaması gerektiğinden bahsetmesi de dikkat çekicidir.

Babanın aile ile ilgili sorumlulukları konusunda ise çocuklar ebeveynlerle benzer şekilde düşünmektedir. Baba ailenin reisi olarak algılanmaktadır. Ailede çalışması gereken asıl kişinin baba olduğu ve evi geçindirmekten sorumlu olduğu düşüncesi yaygındır. Erkek çocukları bununla birlikte babanın çocuğun maddi ihtiyacını karşılaması gerektiğini de eklemişlerdir.

Çocuklar ayrıca babanın ailesine sahip çıkması ve anlayışlı olması gerektiğini de vurgulamıştır. Babanın eşine olan sorumlulukları konusunda kız ve erkek çocuklarının farklı ifadeler kullandığı görülmektedir. Kız çocukları sorumlu babayı eşini düşünen baba olarak tanımlarken, erkek çocukları eşiyile kavga etmeyen olarak ifade etmiştir.

Ancak babanın tek ebeveyn olarak yaşayacağı zorlukların annenin yaşayacakları zorluklardan farklı olacağı düşünülmektedir. Film çalışmasında da görüldüğü gibi daha çok ev dışı işlerle özdeşleştirilen babanın; annenin yokluğunda özellikle bazı alanlarda zorluk yaşayacağı düşünülmektedir. Anneden beklenen yemek yapma, ütü yapma gibi ev işlerini ve çocuğun bakımını babanın üstlendiğinden bu sefer babanın hem ev içi hem ev dışı sorumlulukları sahiplendiğinden bahsedilmiştir. Anneler ve babalar bu konuda hem fikirdir; ancak anneler arasında tek ebeveyn olan annenin “hem anne hem baba rolünü kıyırma” konusunda babalara göre daha başarılı olacağını düşünen çok sayıda anne vardır. Tek ebeveyn olan babanın; çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalacağını yani çocuğun yemeği ve giyimiyle yeteri kadar ilgilenemeyeceğini, çocuk büyütmede anne kadar başarılı olamayacağını ifade etmişlerdir.

Ayrıca anneler ile kıyaslandığında çocuğu anlama konusunda anne kadar iyi olmadıklarını, bu nedenle duygusal açıdan da yetersiz olabileceklerinden söz etmişlerdir. Babalar ise tek ebeveyn olan babanın bu konuda başkasından yardım alacağını ifade etmişlerdir.

Anneler ve babalar tek ebeveyn olan babanın fedakârlık yapacağı görüşünü paylaşmaktadır. Ancak babanın çocuk yetiştirme konusunda anne kadar fedakârlık yapmayacağını düşünen anneler de bulunmaktadır. Anneler, babanın tek ebeveyn olduktan sonra kendini özgür hissedeceğini ve kendi hayatlarını yaşayacaklarının eleştirisini yapmıştır. Yine de anneler arasında tek ebeveyn olan babanın eşi ile bir arada olan babaya göre çocuğuyla daha fazla ilgileneceğini ifade edenler olduğu da belirtilmelidir.

Bununla birlikte, anne ile kıyaslandığında babanın evin düzenini sürdüremeyeceği ya da oturtamayacağı gibi olumsuz yargılar da öne çıkmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelere göre, annenin yokluğunda çocuğuyla yalnız yaşayan babanın temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanacağı düşüncesine katılanların oranı %90'dır. Annenin yokluğunun ev işlerinin yapılmasını zorlaştıracağı fikrine daha çok katılan babalar ise çoğunlukla kentte yaşayan ya da daha yüksek SES'ten babalardır.

Ebeveynler aynı anne gibi babanın da tek ebeveyn olduktan sonra yalnız hissedeceğini ifade etmiştir. Ancak babanın tek ebeveyn olma nedeni de babaya bakışı etkileyebilmektedir. Örneğin anneler arasında eşiyile boşanmış babanın pişman olabileceğini söyleyen anneler bulunmaktadır. Babalar ise boşanmış babanın evlilikten soğuyabileceğinden ya da sorumluluklarının hafifleyeceğinden söz etmiştir.

Annelerin ve babaların eşi vefat eden babaya bakışları ise benzerdir. Vefat durumunda babanın acı içinde olacağını ya da şanssız olacağını dile getirmişlerdir. Aslında benzer algı

eşi vefat eden anneler için de geçerlidir.

Tablo 23 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 23

"Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan babanın temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	2	10	4	23	0	6	25	3
Katılmıyorum	7	8	8	8	0	11	8	7
Katılıyorum	37	26	27	23	22	33	17	35
Kesinlikle katılıyorum	54	56	61	46	78	50	50	55
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Çocukların Tek Ebeveyn Olan Baba ile İlgili Algıları

Tablo 24

Cümle Tamamlama Çalışması – Çocukların Tek Ebeveyn Baba Algısı

"Benim için tek ebeveyn olarak baba"	
Kız çocuklarının algısı	Erkek çocuklarının algısı
Hem anne hem baba olan	Hem anne hem baba olan
Sorumluluğu üstlenen	Zorluk ve mücadele içinde olan
Eşinin yokluğunu hisseden	Sorumluluğu üstlenen
Yalnız hisseden	Annenin yokluğunu hissettirmemeye çalışan
Her ev işini yapamayan	Ev işleri yapan, ev işlerini öğrenmeye çalışan
Çocukla ilgilenen	Hayatını çocuğuna adayan
Çocuğunu iyi tanıyamayan	Eşinin olmasını isteyen

Cümle tamamlama uygulamasında ve kendi deneyimlerini paylaştıkları bölümlerdeki bulgulara bakıldığında ise tek ebeveyn olan babanın çocuğa hem annelik hem de babalık yaptığını düşündükleri görülmektedir. Aynı tek ebeveyn olan anne gibi farklı sorumlulukları sahiplenmek durumunda kalmıştır. Çocuklar, odak çalışmada gösterilen filmde yer alan babaya benzer şekilde tek ebeveyn olduktan sonra babanın ev işlerini ve çocuk bakımını öğrenmeye başladığını ifade etmişlerdir. Tek ebeveyn olan babanın, annenin yokluğunu kendileri hissetseler de çocuğa hissettirmemeye çalıştığını eklemiştir.

Bununla beraber çocuklar da genel olarak ebeveynler gibi tek ebeveyn olan babanın ev işlerini yapmakta zorlanacağını düşünmektedir. Kız ve erkek çocukları arasında ise

anlamalı bir farklılık bulunmamaktadır. Çocuklar kendi deneyimlerini paylaşırlarken babanın yemek gibi ev işlerinde zorlanacaklarını ve bu nedenle çocuğun bakımında da zorluk yaşayacaklarını ifade etmiştir.

Tablo 25 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 23

"Annenin yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan baba temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır." (%)

	Kız çocuk	Erkek çocuk	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	4	12	9
Katılmıyorum	9	4	6
Katılıyorum	33	22	28
Kesinlikle katılıyorum	53	61	57
TOPLAM	100	100	100

3.3. Tek Ebeveynli Aile Olarak Deneyimler: Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem ve Son Dönem Düşünceleri; Duyguları ve Bedensel Tepkileri

Bu bölümde tek ebeveynli aile olduktan sonra ebeveynlerin ve çocukların ilk dönemlerde neler düşündükleri, nasıl hissettikleri ve bu duygu ve düşüncelerin bedenlerine nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Tek ebeveynliğin ilerleyen zamanlarında bu duygu, düşünce ve bedensel tepkilerde bir değişiklik yaşanıp yaşanmadığı irdelenmiştir. Bu deneyimlerle ilgili temel bulgular odak gruplarda kurabiye adam adı verilen uygulamadan elde edilmiştir. Bu uygulamada katılımcılara düşünce, duygu ve bedensel tepkiyi daha kolay ayırt etmeleri için bir insan görselinin olduğu kağıtlar dağıtılmış; katılımcılardan ilk ve son zamanlardaki bu deneyimlerini kısaca not etmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılar bu deneyimlerini odak gruptaki diğer katılımcılarla paylaşmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu soru bölümü de katılımcıların deneyimlerini paylaşmalarına olanak vermiştir.

Odak gruplarda kurabiye adam uygulamasına ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu soru bölümünde verilen yanıtlara bakıldığında; tek ebeveyn oldukları ilk zamanlarda, annelerin aklından ilk geçen düşüncenin eşleri olmadan çocuğu ile tek başına maddi ve manevi olarak ayaklarının üstünde durmayı başarıp başaramayacaklarıdır. Bu nedenle çoğu anne o günlerde geleceğe dair yoğun endişe taşıdıklarını belirtmiştir. Tek ebeveyn olarak çocuklarıyla hayatlarını sürdürebilmeyi başaramama korkusunun hâkim olduğunu söylemişlerdir. Kendilerini o günlerde sıkıntılı, karamsar ve gergin olarak tanımlamaktadırlar.

3.3.1. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Deneyimleri

Tablo 26 Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Düşünceleri

Genel Düşünceler
Hayatın anlamsızlaştığını
Sorumluluklarla ilgili düşünceler
Çocuğun ve kendisinin geleceğini düşünmesi gerektiğini
Evi maddi olarak geçindirip geçindiremeyeceğini
Evin bütçesinden birincil derecede sorumlu olduğunu
Çocuk ile ilgili düşünceler
Çocuğu tek başına nasıl yetiştireceğini
Çocuğa hem anne hem de baba olması gerektiğini
Çocuğa nasıl bir açıklama yapacağını
Çocuğu bu kadar erken doğurmaması gerektiğini
Evlilik / eşle ilgili düşünceler
Evlilikte başarısız olduğunu
Vefat eden eşini bir daha göremeyeceğini
Eş seçiminde yanlış karar verdiğini
Evlenmeden önce eşini daha iyi tanıması gerektiğini
Bir daha asla evlenmeyeceğini
Fiziksel şiddetin sona erdiğini
Duygusal şiddetin sona erdiğini
Yalnız olmakla ilgili düşünceler
Daha önce tüm aile ile yapılan aktivitelerin artık birlikte yapılmayacağını
Sorunu tek başına çözmesi gerektiğini
Bir sorunla karşılaştığında paylaşacak kimsenin olmadığını
Sosyal çevre ile ilgili düşünceler
Çevrenin nasıl bir tepki vereceğini

“Eyyvah! Başarabilecek miyim?” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kırsal, İstanbul, odak grup)

“Bu hayata nasıl uyum sağlayacağım, ayaklarımın üstünde nasıl duracağım?” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2, kent, İstanbul, odak grup)

Tablo 27

Annelerin Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Duyguları

Olumsuz duygular	Olumlu duygular
Endişe	Rahatlama
Acı	Huzur
Mutsuz	
Karamsarlık, umutsuzluk	
Gerginlik	
Sıkıntı	
Korku	
Burukluk	
Özlem	
Şaşkınlık	
Yalnızlık	
Boşluk	
Pişmanlık	
Kırgınlık	
Kızgın	
Panik	
Depresyon	
İntihar etme isteği	

Bu kaygıların temel olarak çocuğu tek başına yetiştirmekle ilgili olduğu görülmektedir. Daha önce çocuğun sorumluluğu iki kişi tarafından paylaşılırken, bundan sonra tüm yükü kendilerinin taşıyacağı duygusu annelerde korku yaratmaktadır.

Aynı zamanda ilk günlerde olumsuz duyguya yol açan başlıca etkenlerden birisi maddi sıkıntılardır. Daha sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatıldığı üzere anne için tek ebeveyn olmanın ekonomik zorlukları daha fazladır; bu zorluklar da annelerin duygularına birebir yansımaktadır.

“Nasıl geçinirim, çocuklarıma nasıl bakarım, yaşayabilir miyim, ayaklarımla üstüne basabilir miyim?” (Anne, 18-55 yaş, DE SES, kır, Samsun, odak grup)

“Hayatla nasıl yapacağım, nasıl mücadelelerle uğraşacağım? Kimseye muhtaç olmadan nasıl evladımı yaşarım?” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

Tek başına ayakta kalma endişesinin yanı sıra anneler genel olarak o dönemi çok acılı, üzüntülü, mutsuz ve buruk zamanlar olarak hatırlamaktadır. Bu duygular çoğu annenin yaşadığı ortak olumsuz duygulardır. Ayrılmış ya da boşanmış annelerde bu duygu genellikle mutlu bir evlilik sürdürmeyi başaramadıklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber bazı anneler eşlerine karşı duydukları özlemden ötürü de mutsuz olduklarını dile getirmiştir. Vefat nedeniyle tek ebeveyn olan annelerde ise bu özlem duygusu çok daha baskındır. Eşlerini bir daha göremeyeceklerini düşündüklerini, bu nedenle o dönemi büyük şaşkınlık içinde geçirdiklerini ve hayatın kendileri için renksizleştiğini söylemişlerdir

“Sürekli onu bir daha göremeyeceğimi düşünüyordum.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2, kent, Adana, odak grup)

Bu duyguların kaynağı sadece kendileri değil aynı zamanda çocuklarıdır. Çocukların babasız büyüyecekleri ve bu nedenle kendilerini hep üzgün ve eksik hissedecekleri düşüncesi de annelerde mutsuzluğa yol açmıştır.

Genel olarak, ilk dönemlerde oldukça yalnız hissettikleri ve bir boşluk içine düştükleri, bunun da depresyona yol açtığı dile getirilmektedir. Daha önce tüm aile ile yapılan aktivitelerin tek ebeveyn olduktan sonra birlikte yapılmayacağı; bir sorunla karşılaştıklarında çözüm için tek başlarına kalacakları hatta bu sorunu paylaşacak kimse olmayacağı düşüncesi bu duyguya yol açmaktadır. Bu da annelerin kendilerini eksik ve zayıf hissetmelerine neden olmaktadır.

Bununla birlikte tek ebeveyn oldukları ilk dönemde sinirli bir ruh hali içinde olduklarından da bahsetmişlerdir. Eşinden ayrılan ya da boşanan annelerde yaşanan zor dönem için eşi suçlu ve sorumlu görmekten kaynaklı kızgınlık ve öfke görülebilmektedir. Eşi vefat eden anneler ise bu duyguyu doğrudan bir kişiye yönlendirmekten ziyade genel olarak hayata karşı “ısyan ettiklerini” söylemiştir. Ayrıca yaşanan depresyon nedeniyle tek ebeveynliğin erken dönemlerinde çocuğa hoşgörüsüz davranma da söz konusu olabilmektedir. Ayrıca annelerin bazıları tek ebeveyn olma durumunu ve nedenini çocuğa açıklamakla ilgili çekince de yaşamaktadır. Çocuğa bu durumu nasıl açıklamak gerektiğine dair bir kararsızlık söz konusudur. Çevrenin yaklaşımı ile ilgili de annelerin endişesi bulunmaktadır. Bu özellikle eşiyile ayrılan ya da boşanan anneler için geçerlidir. Bu tür endişeler yaşayan anneler daha içe kapanık olmuşlardır.

Ayrıca o dönemde hayatın kendileri için bir anlamı kalmadığını belirten annelerden

bazıları aynı dönemde intihar etmeyi düşündüklerini dile getirmişlerdir.

Eşinden ayrılan ve boşanan bazı anneler pişmanlık duygusu yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu pişmanlık duygusu genel olarak ayrılma kararından ziyade; eşiyile evlenmeden önce daha iyi tanıyamamaktan, bu nedenle de yanlış seçim yaptıklarına inanmalarından kaynaklanmaktadır.

“Benim şimdiki aklım olsa evlendiğim eşimi önce tanımaya çalışırdım, arkadaşlık yapardım sonra onunla evlenirdim. Görücü usulüyle evlenmezdim.” (Anne, 18-55 yaş, DE SES, kent, İstanbul, odak grup)

Eşiyile ayrılma ya da boşanma nedeniyle tek ebeveyn olan anneler arasında o dönemi olumlu duygularla hatırlayan az sayıda da olsa anne vardır. Bu anneler de gelecek ve çocuk yetiştirme ile ilgili endişe yaşasalar da kötü giden evliliğin sona ermesinden dolayı rahatlama ve huzur duymaktadır.

“Evliyken çocuğumla yalnızdım şimdi de yalnızım, evine düşkün bir baba hiç olmadı, küfür ve şiddet vardı, ... kurtuldum.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, Ankara, odak grup)

3.3.2. Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Deneyimleri

Odak gruplardaki kurabiye adam uygulaması tek ebeveynliğin ilk ve son dönemlerini karşılaştırmamıza olanak vermektedir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmelerde de ilk zamandan bu zamana kendi bakış açılarında ve duygularında değişen bir şey olup olmadığı da sorulmuştur. Buna göre; annelerin tek ebeveynliğin ilerleyen zamanlarında genel olarak daha olumlu düşünce ve duygulara sahip olduğu görülmektedir. Bu değişikliğin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Ebeveynlerin en sık bahsettiği boşanma ya da ayrılık nedenleri şiddetli geçimsizlik, fiziksel şiddet, maddi sıkıntılar ve kültürel farklılıklardır.⁴ Eşleriyle ayrılmış ya da boşanmış annelerin çoğu hayatlarında bu tür sorunların, özellikle duygusal ve fiziksel şiddetin yer almadığını bu nedenle çok daha huzurlu, mutlu ve rahat bir hayat sürdüklerini dile getirmektedir.

⁴ Katılımcıların ayrılık ya da boşanma nedeni çalışmada ayrıntılı olarak sorgulanmamıştır; ancak eşin kendisine ve çocuğa yeteri kadar ilgi göstermemesi; eşin işsiz olmasından ya da borçlanmasından, hane gelirinin yetersizliğinden kaynaklı maddi sıkıntılar, aşırı alkol kullanımı, özellikle kendisine ve zaman zaman çocuğa yönelik fiziksel şiddet; aldatma; din, yaşam tarzı gibi konularda kültürel farklılıklar ayrılma ya da boşanma nedeni olarak karşımıza çıkmıştır.

Tablo 28

Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Düşünceleri

Genel düşünceler
Hayatın her şeye rağmen yaşamaya değer olduğunu
Her şeyin daha da güzel olacağını
Sorumluluklarla ilgili düşünceler
Tek başına ayaklarının üzerinde durabildiğini
Hem anne hem de baba olmayı başardığını
Maddi açıdan zorluk çektiğini
Ailesinin kendisine destek olduğunu
Evlilik / eşle ilgili düşünceler
Fiziksel şiddetin sona erdiğini
Duygusal şiddetin sona erdiğini
Ekonomik istismarın sona erdiğini
Eşle daha önce ayrılması gerektiğini
Eşinin dönmesini beklediğini
Çocuk ile ilgili düşünceler
Çocuğun huzursuz bir evde büyümesinden tek ebeveynli bir ailede büyümesinin daha iyi olduğunu
Çocuğun eğitiminin, aile kurmasının ve iş sahibi olmasının önceliği olduğunu
Yalnız olmak / sosyal çevre ile ilgili düşünceler
Sosyal hayata ne kadar karışması ve kendisini ne kadar kısıtlaması gerektiğini
Tek ebeveyn anne olduğunu çevresinde kimlerle paylaşabileceğini

“Çalışmıyordu, evde huzursuzluk çıkarıyordu, şimdi daha mutluym.” (Anne, 48 yaş, E SES, kır, Adana, ayrılık, 5 yıl)

“Huzuru bulduk biz. Mesela biz kavga etmiyorduk ama samimi de değildik beyimle. Ben oturma odasında otururdum o salonda otururdu. Dolayısıyla çocuklar etkileniyordu. Aile olarak görmüyorlardı. Kavga yoktu ama küs havası vardı.” (Anne, 53 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 8 yıl)

“Daha kötüydü kavga varken. Ben bu kiloda değildim. 48 kiloya düşmüştüm. Evliliğin sonuna doğru daha da kötüleşti, çalışmıyordu, şiddet uyguluyordu.” (Anne, 44 yaş, B SES, kent, Şanlıurfa, boşanma, 4 yıl)

Diğer bir etken de herhangi bir nedenden ötürü tek ebeveyn olan annenin ilk zaman yaşadığı gelecek kaygısının artık büyük oranda azalmış olmasıdır. Bugün eskisi kadar

endişeli olmadıklarını, kendilerini daha güçlü ve özgüvenli hissettiklerini vurgulamışlardır. Geleceğe dair karamsarlık belirli bir zamandan sonra azalmakta ya da ortadan kalkmaktadır. Çocuğu ile kendisine yeniden bir yaşam kurabildiğini görmek bu olumlu duygulara zemin hazırlamıştır. Bu başarı, anneye kendisini gururlu hissettirmektedir.

Tablo 29

Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Duyguları

Olumlu Duygular	Olumsuz duygular
Huzur	Özlem
Mutluluk	Tedirginlik
Rahatlık	Yalnızlık
Güç	Eksiklik
Özgüven	Üzüntü
Gurur	Acı
Özgürlük	
İyimserlik	
Kabullenme	
Daha az kaygı	
Daha az korku	

“11 senedir ayıryım, tek başıma bayağı işler başardım. Okuttum, evlendirdim, mutluyum.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, vefat, 11 yıl)

“O sorumluluğu daha fazla alıyorsun; dışarıda çalışıp para kazanıyorsun, çocuğun okulu, akşam onun dersi ile yemek filan, böyle kendini daha başarılı, güvenli ve çocuğuna daha yakın görüyorsun.” (Anne, 50, C2 SES, kent, İstanbul, boşanma, 14 yıl)

Annelerin tek ebeveyn olmalarının sosyal hayatlarına etkisi daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Anneler çevrenin dedikodu yapmasından korktukları için sosyal hayata karışırken tedirgin iken; bazı anneler de tersine kendisini daha özgür hissetmektedirler. Bu özgürleşmeyi hissedenler, daha çok eski eşlerini kıskanç olarak tanımlayan annelerdir. Kıyafet, çalışma hayatı, eve gidiş geliş saatleri gibi çeşitli konularda eşlerinin yaptığı baskının sona ermesiyle kendilerini daha bağımsız hissetmektedirler.

“Özgürsün, istediğin saatte girip çıkıyorsun, karışan yok, kimseye hesap vermek zorunda değilsin.” (Anne, 53 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 10 yıl)

Annelerinin tek ebeveyn olarak düşünce ve duygularının ilerleyen zamanlarda daha olumluya gittiği, bedenlerinin verdiği tepkilerin zaman içinde farklılaşmasından da anlaşılmaktadır. Odak çalışmalarda kurabiye adam uygulaması ile bu farklılaşma net olarak ortaya çıkarılmıştır. Tablo 25, annelerin ilk ve son dönem karşılaştırmalı bedensel tepkilerini içermektedir.

Tablo 30
Annelerin Tek Ebeveyn Olarak Bedensel Tepkileri

İlk dönem bedensel tepkiler	Son dönem bedensel tepkiler
Yorgunluk, bitkinlik, halsizlik, sürekli hasta gibi hissetme, ağırlık	Yorgunluk, bitkinlik, halsizlik, ağırlık
Hissizlik, tüm bedenin uyuşması	Hissizlik
Mide rahatsızlıkları (mide sancıları, kramp, ülser)	Mide rahatsızlıkları (mide sancıları, kramp, ülser)
Baş ağrısı, migren	Baş ağrısı, migren
Ağlama	Ağlama
Uykusuzluk	
Tansiyon	Tansiyon
Ateş, içinin alev gibi yanması	Ateş
Sürekli uyuma isteği	
Kalp rahatsızlıkları (çarpıntı, ağrı, kalp çarpıntısı, nefes alış verilerde düzensizlik)	Kalp ağrısı
Kolesterol	Kolesterol
Menopoz	Menopoz
Cinsel isteksizlik	Cinsel isteksizlik, erkeksi hissetme
Elde ve ayakta uyuşma; sızı	
Bayılma, gözlerin kararması	
Regl düzensizliği	
Beyin uyuşukluğu	
Saçın beyazlaması	
Titreme	
Panik atak	
Gözlerin yanması	
Boğazın düğümlenmesi; boğulma hissi	
Belde uyuşmalar	Bel fıtığı
Kilo kaybı, iştahsızlık	İştahsızlık
Guatr	Guatr
İlk dönemde yaşanmayan sonradan tecrübe edinilen bedensel tepkiler	
Kalp krizi	
Damar tıkanıklığı	
Erken yaşlanma	

Azalan ya da ortadan kalkan olumsuz tepkilere rağmen tek ebeveynliğin ilerleyen zamanlarında da beden olumsuz tepkiler verebildiği görülmektedir. Annelerin büyük bölümü bugün daha olumlu düşünce ve duygulara sahip olsa da ilk dönemdeki olumsuz deneyimleri bedende tansiyon, menopoz, kolesterol gibi süregelen hastalıklara yol açmıştır. Bunun dışında tek ebeveyn olarak annelerin bir kısmı bugün de olumsuz düşünmeye ve hissetmeye devam ettiklerinden bedenlerinde bunun etkisini halen yaşamaktadır.

Tek ebeveynliğin ilerleyen zamanlarında kabullenme özellikle eşi vefat eden annelerde daha yaygındır. Eşlerine karşı özlem ve içlerinde sızı duymaya devam ettikleri, ancak tek ebeveynlik durumunu zaman içinde kabullendikleri gözükmemektedir.

Bununla beraber kendisini hala kötü hissettiğini belirten annelerin sayısı da az değildir. Annelerden bazıları kendilerini oldukça yalnız ve eksik hissetmeye devam etmektedir. Bu, özellikle sosyal hayatın içine karıştıkları durumlarda kendisini daha fazla göstermektedir.

“Ne kadar dar bir hayat yaşıyorum. Çocuğu sünnet ettirdim babasız. Düğün yaptım babasız. Bayramları babasız. Babasızlık çok zor bir şey; sahibsiz kaldığımı düşündüm.” (Anne, 53 yaş, C2 SES, kır, Erzurum, vefat, 12 yıl)

“Kötü tarafı, paylaşacak birini bulamıyorsunuz, çocuklarla paylaşamayacağınız şeyler oluyor, ekonomik şeyler oluyor, söyleyecek kimse de yok. O zaman birini arıyorsunuz, keşke olsa diyorsun.” (Anne, 54, B SES, kent, İstanbul, boşanma)

Çocuğunun tek ebeveynli olmasından dolayı duyulan üzüntü ilerleyen zamanlarda da devam etmektedir. Çocuğun bu üzüntüyü sürekli içinde taşıyacağından endişe edilmektedir. Ancak yine de çocuğun mutsuz bir evde anne ve baba ile birlikte büyümesinden tek ebeveyn ile daha mutlu ve sağlıklı olacağına inanılmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki anket uygulamasında anne ve babaların %69'u anlaşmazlık durumunda çocuk için en iyi çözümün anne ve babanın ayrılması gerektiğini söylemiştir.

Eşi tarafından terk edilen ve eşinden haber alamayan ya da terk nedenini hala bilmeyen annelerin ise ilk dönemde yaşadıkları bunalımı uzun süreler devam ettirdikleri görülmektedir. Buradan da görüldüğü gibi sürece yönelik belirsizlik ya da süreci tam olarak kavrayamama ve anlamama annenin içinde bulunduğu olumsuz duyguların sürmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kendilerini geçen zamana rağmen hala çaresiz, yaşlanmış ve yorgun hissetmektedir.

Tablo 31 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 3

“Anne-baba arasındaki sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması çocuk için en iyi çözümdür.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE		
Kesinlikle katılmıyorum	10	21	13	15	10	14	15	13	
Katılmıyorum	13	36	14	30	14	18	23	18	
Katılıyorum	43	26	43	25	46	35	40	39	
Kesinlikle katılıyorum	34	17	30	30	30	33	23	30	
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	

3.3.3. Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Deneyimleri

Tablo 32

Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Düşünceleri

Genel düşünceler
Hayatın bittiğini
Sorumluluklarla ilgili düşünceler
Çocuğun ve kendisinin geleceğini düşünmesi gerektiği
Evin düzenini nasıl devam ettireceği
Artık bekâr bir erkek olduğunu
Çocukla ilgili düşünceler
Çocuğa tek başına nasıl bakacağını
Annesinin yokluğunu hissettirmemesi gerektiğini
Çocuğu iyi birisi olarak yetiştirmesi gerektiğini
Evlilik / eşle ilgili düşünceler
Yeniden evlenip evlenmemesi gerektiğini
Evlenmeden önce eşini daha iyi tanıması gerektiği
Eşyle tekrar bir araya gelip gelemeyeceklerini

Odak gruplarda kurabiye adam uygulamasında ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu soru bölümünde; babalar da tek ebeveyn oldukları ilk dönemlerde annelere benzer şekilde çocuğu; tek başlarına nasıl yetiştirecekleri ile ilgili kaygı taşıdıklarını belirtmiştir. Bu kaygı annelerin taşıdığı kaygıdan biraz daha farklı bir nedene dayanmaktadır. Çocuğun bakımında annenin daha başarılı olacağına dair algı bu endişeye neden

olmaktadır. Bu nedenle genelde güçlü olmakla özdeşleştirilen babalar bu dönemde kendini yetersiz hissedebilmektedir. Özellikle kız çocuğu olan babalar bu kaygıyı daha fazla hissetmektedir. Bunda kız çocuğunu annesiz yetiştirmenin zorluklarına dair yaygın düşünce ve algılar etkilidir.

“Çocukların sorumluluğunu üstlenmek evli iken daha kolaydı. Tek başına üstesinden gelebilmek kaygısı ve buna karşı nasıl önlemler alabilirim diye düşündüm.” (Baba, 18-55 yaş, DE SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Neyse ki benim erkek çocuğum var; kız çocuğum olsa daha zor olurdu.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, Ankara, odak grup)

Tablo 33
Babaların Tek Ebeveyn Olarak İlk Dönem Duyguları

Olumsuz duygular	Olumlu duygular
Kaygı	Özgürlük
Yetersizlik, eksiklik /Yalnız	Sevinç
Yalnızlık	Rahatlık / Keyif
Acı / Üzüntü	Keyif
Üzüntü	
Kırgınlık	
Kızgınlık	
Öfke / Boşluk	
Boşluk	

Hem vefat hem de ayrılık ya da boşanma nedeniyle tek ebeveyn olan babaların ortak duygusu genel olarak ilk dönemde yoğun bir acı ve üzüntü yaşamalarıdır. Babalar ayrıca o dönemde hissizleştiklerini ya da kendilerinde olmadıklarını da dile getirmektedir. Ancak, ayrılmış ya da boşanmış babalar hissettikleri kırgınlık, kızgınlık ve öfke ile eşi vefat eden babalardan ayrılmaktadır.

Cümle tamamlama ve film uygulamasında bahsedildiği gibi baba genel olarak güçlü olmakla özdeşleştirilmektedir. Ancak tek ebeveynliğin ilk dönemlerinde baba kendini duygusal açıdan zayıf ve yetersiz hissedebilmektedir.

Bazı babaların tek ebeveyn olduklarının hemen ertesinde tek başlarına olmaktan dolayı duydukları kaygı nedeniyle yeniden evlenmeyi akıllarından geçirdikleri görülmektedir. Babalarda yeniden evlenmeye olan eğilimin annelere göre daha fazla olduğu söylenebilir. Türkiye’de yeniden evlenme oranları da bu bulguyu destekler niteliktedir; babaların

yeniden evlenme oranı annelere göre daha yüksektir.

Boşanmış ya da ayrılmış babalar genellikle ilk aylarda oldukça özgür hissettiklerinden söz etmiştir. Kendilerini bekâr bir erkek gibi görmeleri; evliliğin sorumluluklarının azaldığı düşüncesi bunun nedenlerinden birisidir. Ayrıca tek ebeveyn olarak çocuğun bakımı ile ilgili yaşadıkları kaygıyı azaltmak için daha fazla sosyalleştiklerinden kendilerini o dönemde özgür hissettiklerinden bahsetmişlerdir.

“5 yaşında bir çocuk, nasıl baş ederim, tekrar evlenmeliyim.” (Baba, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

Boşanmış ya da ayrılmış babalar genellikle ilk aylarda oldukça özgür hissettiklerinden söz etmiştir. Kendilerini bekâr bir erkek gibi görmeleri; evliliğin sorumluluklarının azaldığı düşüncesi bunun nedenlerinden birisidir. Ayrıca tek ebeveyn olarak çocuğun bakımı ile ilgili yaşadıkları kaygıyı azaltmak için daha fazla sosyalleştiklerinden kendilerini o dönemde özgür hissettiklerinden bahsetmişlerdir.

3.3.4. Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Deneyimleri

Tablo 34

Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Düşünceleri

Genel düşünceler
Zorluk yaşadığını ama yine de alışmaya başladığını
Sorumluluklarla ilgili düşünceler
Çocuğun ve torunun geleceğinin kendisi için en önemli şey olduğunu
Çocukla ilgili düşünceler
Kısmen hem anne hem de baba olabildiğini
Çocuğa annenin yokluğunu hissettirmemeye çalışmanın zor olduğunu / mümkün olmadığını
Evlilik / eşle ilgili düşünceler
Çocuk büyüdüğü için artık evlenebileceğini
Eşini hala özlediğini
Yanlış kişiyle evlendiğini

İlk dönemde hissedilen özgürlük duygusu zaman içinde babalarda azalma göstermektedir. İlk zamanlarını rahat, özgür, keyifli diye tanımlayan babalar sonrasında kendilerini daha az özgür hissetmeye başlamışlardır. Bunun nedeni ise şu şekilde açıklanabilir; evli kaldıkları dönemde çocuğun sorumluluğu daha çok annededir; babalar sosyal hayatlarına ve kendilerine daha fazla zaman ayırabilmektedir. Tek ebeveyn olarak geçirdikleri ilk

dönem baba için bir geçiş dönemidir. Annenin yokluğu babaya zamanla çocuğuna karşı sorumlulukları ile ilgili farkındalık kazandırmaktadır. Babalar bugün evde kendilerini bekleyen çocukları olduğu ve bu konuda kendilerini daha sorumlu hissettikleri için daha kısıtlı ve sınırlı bir hayat yaşamaktadırlar.

Tablo 35
Babaların Tek Ebeveyn Olarak Son Dönem Duyguları

Olumsuz duygular	Olumlu duygular
Kısıtlılık	Güçlü
Yalnızlık	Gururlu
Boşluk	(Azalan) özgürlük
Üzüntü	Sağlıklı
İmrenme	Rahatlık
Pişmanlık	Huzur
Keder	Neşeli
Kabullenememe	Mutlu
Özlem	Gülyüzlü

“Sorumluluklarımı arttırıyor, 5 saat çalışıyorsam 8 saat çalışıyorum artık. Her şey onlara endeksli yani.” (Baba, 41 yaş, D SES, kır, İzmir, boşanma, 10 yıl)

“Eşim şimdi yemek yapmıştır, sıcak yerde yatarım diye düşünüyorsun ama eve gidince suya düşüyor. Bir boşluğa düşer gibi. İlk bir iki ay hiç hissetmiyorsun. Ama ondan sonra fark etmeye başlıyorsun. Kışın eve git sobayı yak, çocuklara yemek yap. İş yaparken aklım çocuklarda kalıyor.” (Baba, 18-55 yaş, DE SES, kır, Şanlıurfa, odak grup)

Bununla birlikte eşin yokluğunun yarattığı yalnızlık, boşluk ve üzüntünün devam ettiği bazı örnekler de görülmektedir. Bu örneklerde birlikteliğini sürdüren çiftlere imrenme söz konusudur. Babaların bu duyguyu sosyal hayatın yanı sıra daha çok evin içinde taşıdıkları anlaşılmaktadır. Ayrılmış ya da boşanmış babalardan bazıları bu nedenle tek ebeveyn olmanın pişmanlığını taşıdıklarından söz etmiştir. Kendisini daha sağlıklı, rahat ve huzurlu gören babaların azınlıkta olduğu söylenebilir.

“Destekçi arıyorsunuz. Dışarıda mutlu çift gördüğünde imreniyorsun; yastığa kafanı koyunca tek yatıyorsun. TV izliyorsun, tek başına.” (Baba, 40 yaş, B SES, kır, İzmir, boşanma, 3 yıl)

“Eve girdiğim zaman kendimi boşlukta hissediyorum. Eşimin karşılması yok. Bir topluma girersiniz orada dışlanırsınız ya da ben evde kendimi hâla öyle hissediyorum.” (Baba, 42 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 2.5 yıl)

Bir diğer dikkat çekici nokta ise ilk dönemlerinde kendini duygusal açıdan zayıf, yetersiz hissedilen babaların çocuğu ile bir düzen kurmayı başardıktan sonra kendini tekrar güçlü ve gururlu olarak tanımlamasıdır.

“Ben gurur duyuyorum neden çünkü bir gün okula pis göndermedik, bir gün okula ütüsüz göndermedim, bir gün aç bırakmadım, kabuvaltısız bırakmadım. Bir annenin yapması gereken ev işlerini yapmak beni gururlandırıyor.” (Baba, 47 yaş, C2 SES, kent, İzmir, boşanma, 13 ay)

Kurabiye adam uygulamasında babaların tek ebeveyn olarak bahsettikleri bedensel tepkilerine baktığımızda ise ilk dönemlerini daha çok yorgun, halsiz olarak geçirdiklerini; bedenlerinin hissizleştiği görülmektedir. Son dönemlerde bu tür bedensel tepkiler ortadan kalkarken tansiyon, kalp rahatsızlığı gibi hastalıklar devam edebilmektedir.

Tablo 36

Babaların Tek Ebeveyn Olarak Bedensel Tepkileri

İlk dönem bedensel tepkiler	Son dönem bedensel tepkiler
Yorgunluk, bitkinlik, halsizlik	
Hissizlik	
Ağlama	
Tansiyon	Tansiyon
Kalp rahatsızlıkları (yavaş atması; sıkışması)	Kalp rahatsızlığı
Gözlerde yanma, görme bozukluğu	Görme bozukluğu
Bayılma	
Bel ağrısı, fıtık	Bel fıtığı
Uykusuzluk	
Baş ağrısı, migren	
Ayakta sekme	Ayakta sekme

3.3.5. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Deneyimleri:

Tek ebeveynli oldukları ilk dönemlerde hemen hemen tüm çocuklar büyük bir üzüntü ve mutsuzluk içinde olduklarını belirtmişlerdir. Kurabiye adam uygulamasında ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu bölümünde paylaştıkları bu üzüntülerinin temel

nedenleri evden ayrılan ebeveyni bir daha görememe korkusu ya da vefat eden ebeveyne karşı duyulan özlemdir. O dönemde kendilerini yalnız hissetmişlerdir. Ayrıca ayrılık ya da boşanma yaşanan ailelerdeki ve daha çok 12 yaş ve üzeri çocuklar ebeveynlerinin kendilerine duydukları sevginin azalacağından kaygı duymuştur.

Tablo 37

Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Düşünceleri

Genel düşünceler
Ailesinin böyle bir şeyi hiç yaşamamış olmasını dilediği
Tek ebeveynli olduğunda küçük olmasından ötürü olanların farkında olmadığı
Ebeveynlerle ilgili düşünceler
Artık birlikte yaşamayacağı ebeveynini tekrar görüp göremeyeceği
(vefat eden) annesini/babasını bir daha göremeyeceği
Ebeveynlerinin ayrılmamış olmalarını dilediği
Anne/babasının vefat etmemiş olmasını dilediği
Evi kimin geçindireceğini
Kendileri ile ilgili düşünceleri
Sahipsiz, tek başına kaldığını
Ebeveynlerinin kendisini eskisi kadar sevmeyeceklerini
Ebeveynlerini nasıl barıştılabileceğini
Tek ebeveynli aile olma nedenleri ile ilgili düşünceler
Ebeveynlerinin neden ayrıldığını
Neden kendi ailesinin başına geldiğini
Ayrılık nedeninin kendisi olup olmadığı
Ebeveynlerinin hata yaptığını
Kendi fikrini sormadıkları
Sosyal hayatla ilgili düşünceler
Tek ebeveynli olduğunu arkadaşlarına nasıl anlatacağı

Daha küçük yaşta çocukların ise özellikle tek ebeveynli olma nedenlerini anlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemde anne ve babasının neden ayrılmaya ya da boşanmaya karar verdiğini anlamak bu yaş dönemindeki çocuklar için çok önemli gözükmektedir. Ebeveynlerinin böyle bir karar alarak hata yaptıklarını ya da kendilerini düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Tek ebeveynli ilk zamanlarda özellikle bu yaş grubundaki çocukların ebeveynlerinin ayrılmamış, boşanmamış ya da vefat etmemiş olmasını diledikleri görülmektedir.

Tablo 38
Çocukların Tek Ebeveynli Olarak İlk Dönem Duyguları

Olumsuz duygular	Olumlu duygular
Mutsuzluk, üzüntü	
Korku	
Kaygı	
Özlem	
Yalnızlık	
Eksiklik	
Boşluk	
Sinir	
Öfke	
Hırçınlık	
Acı	
Kırgınlık	
Şaşkınlık	

Bu olumsuz duyguların etkisini bedenlerinde oldukça fazla hissetmişlerdir. Bu bedensel tepkilerin çocukların yaşına göre çok farklılaşmamaktadır. Tepkiler en sık ağlama; baş ağrısı; mide bulantısı; karın ağrısı; sürekli uyuma isteği; kalp ağrısı – çarpıntısı olarak kendini göstermektedir.

Eğer çocuk tek ebeveynli olduğu ilk zamanı hatırlamayacak kadar küçükse ilköğretim yaşına kadar bu etki kendisini daha az göstermektedir. Sosyal hayatın içine karıştıkları ilk zaman yukarıda ifade edilen diğer tek ebeveynli çocukların verdiği duygusal tepkileri vermeye başlamaktadırlar.

12 yaş ve üzerindeki çocuklar aynı zamanda evin sorumlulukları konusunda da endişeler yaşamıştır. Ev içi sorumluluklar ve ailenin geçimi konusunda ne tür değişiklikler olacağını düşünmüşlerdir.

Bu dönemde çevresindekilere ya da ailesine eskisine göre daha hırçın ya da öfkeli tepkiler gösteren çocuklar da bulunmaktadır. Bu tür tepkilerin küçük yaştaki çocuklardan ziyade daha çok 12 yaş ve üzerindeki çocuklar tarafından verildiği anlaşılmaktadır.

3.3.6. Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Deneyimleri

Bugün ise; çocukların ailece birlikte yaptıkları aktiviteleri sadece anne ya da sadece baba

ile yapmaları çocuklarda mutsuzluğun devamına neden olmaktadır. Bu aktivite bazen birlikte kahvaltı yapmak gibi sıradan günlük bir faaliyet olabilirken, bazen de mezuniyet, karne günü, doğum günü gibi kendileri için özel günleri bir arada kutlamak olabilir. Odak gruplarda ve görüşmelerde çocukların tek ebeveynli olarak en zorlandıkları şeyler sorulmuştur. Buna göre çocukların ailece yapılan aktivitelerin artık yapılmayacağını daha fazla kabullendikleri; kendi yaşlıları ile ailece bir araya geldikleri aktivitelerde ise hem anne hem de babayı yanında görmek istedikleri anlaşılmaktadır. Kendilerini yanında anne ve babası bulunan akranları ile karşılaştırmakta ve bunun yokluğu çocukta eksiklik duygusu yaratmaktadır.

Tablo 39

Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Düşünceleri

Genel düşünceler
Tek ebeveynli aile olarak da mutlu olabildiklerini
Ne olursa olsun yine de birleşmelerini dilediğini
Ebeveynlerle ilgili düşünceler
Birlikte yaşadığı ebeveynin kendisine hem anne hem de baba olduğunu
Tüm aile yapılan aktiviteleri şimdi sadece annesiyle ya da babasıyla yapmak zorunda olduğunu
Birlikte yaşamadığı ebeveyni hafta sonu görmek için sabırsızlandığını
Birlikte yaşamadığı ebeveynin kendisi ile iletişim içinde olmak istemediğini
Kendileri ile ilgili düşünceleri
Daha fazla sorumluluk sahibi olduğunu
Ailesinin kendisine daha fazla ilgi gösterdiğini
Tek ebeveynli aile olma nedenleri ile ilgili düşünceler
Ebeveynlerinin neden ayrıldığını hala bilmediğini; anlamadığını
Sosyal hayatla ilgili düşünceler
Yaşlıları tüm aile birlikte olduklarında kendi ailesinin neden bir arada olmadığını

“Çünkü baba olmuyor, kahvaltımız şenlikle olmuyor. Baba yok, tek anne ile ben. Bir sandalye boş kalıyor. Ve tuvalette iki tane dış fırçası oluyor.” (Kız çocuk, 8, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 5 yıl)

“Çok zor, yanında olmaması annemin. Sınav günü yalnız gittim, ablam dershanedeydi, babam çalışıyordu, tek başıma gitmek zorunda kaldım. Herkesin anne-babası yanındaydı, ben tek gittim. Sınav çok güzel geçti, sevinci paylaşamadım.” (Kız çocuk, 14, C2 SES, kent, Ankara, vefat, 4 yıl)

Tablo 40

Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Duyguları

Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Son Dönem Duyguları	
Olumsuz duygular	Olumlu duygular
Mutsuzluk, üzüntü	Kabullenme
Özlem	Olgunluk
Korumasız, sahipsiz	Mutluluk
Öfke	(Azalan) mutsuzluk, üzüntü
Ölme isteği	Dayanıklılık
Güçsüzlük	
Kaygı	
Sinir	

Çocukların bir bölümü de zaman geçtikçe tek ebeveynli olmayı kabullendiklerini belirtmiştir. Bu kabullenmenin vefat yaşayan çocuklarda daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Anne-babası ayrılmış ya da boşanmış olan çocuklarda bu kabullenmenin daha düşük olmasının nedeni ise çocuğun anne-babasını tekrar bir araya getirmek için çaba sarf etmesi ya da bu umutlarını kaybetmemesi olarak açıklanabilir. Anne ya da babasının bir arada mutlu olmadığını ve ayrı olarak daha mutlu olduklarını gözlemleyen çocuklarda bu kabullenmenin arttığı söylenebilir. Aynı zamanda her ikisi ile de düzenli iletişim içinde olan çocuklarda bu kabullenme daha fazladır.

“Ben annemin ya da babamın eksikliğini hissetmiyorum çünkü ikisini de istediğim zaman görebiliyorum. ... Kötü bir durum ama kabullenmek gerekiyor.” (Kız çocuk, 13 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 3 yıl)

Ayrıca çocuklar yaşlarına göre kendilerini daha olgun bulmaktadır. Birlikte yaşadığı ebeveynin yükünü hafifletmek için daha fazla sorumluluk almakta, bu nedenle kendini “daha az çocuk” gibi görebilmektedir. Bu özellikle 12 yaş ve üzerindeki çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Anneler ve babalar da benzer şekilde tek ebeveynli olan çocuğun daha çabuk olgunlaşacağını düşünmektedir. Bu destek manevi desteğin yanı sıra maddi destek olarak da kendini gösterebilmektedir.

“Babasız olmak kötü bir şey, biraz da aileye destek vermek zorunda kaldığımız için çocukluktan uzaklaşıyorsun.” (Erkek çocuk, 17 yaş, B SES, kent, İstanbul, vefat, 10 yıl)

Babanın yokluğunda özellikle 12 yaş ve üzeri çocuklarda ve erkek çocuklarında kendini korumasız hissetme söz konusudur. Baba her zaman çocuğu ve aileyi korur algısı onun yokluğunda çocuğun kendisini güçsüz ve desteksiz hissetmesine neden olmaktadır. Bu özellikle fiziksel olarak babanın kendisini koruyabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

“Kendimi korumasız hissediyorum.” (Erkek çocuk, 12 yaş, D SES, kırsal, Adana, vefat, 12 yıl)

“... Eskiden, kavga ederken arkamda babam var diyordum ama hiç annem var diye düşünmedim. Baba farklı bir şey, her kavgaдан çıkartır alır beni. Bütün erkekler için öyle. Bir güvence ama anneme güvenemiyorum çünkü bir kadın. Güven olarak annem babamın yerini dolduramaz. Birine vururken babana duyduğum güvenle vuruyorsun belki. Belki de ben öyle düşünüyorum durumumdan dolayı çünkü babamın vefatından sonra ben kavga etmemeye başladım.” (Erkek çocuk, 14 yaş, C2 SES, kent, İstanbul, vefat, 1 yıl)

Geçen zamana karşın bazı çocuklar üzerinde bu durumun yarattığı olumsuz etki kendisini daha şiddetli olarak göstermektedir. Görüşülen çocuklar arasında ailesine karşı öfkeli; yaşamak istemediğini söyleyen ya da içine kapanık, kendini ifade edemeyen çocuklar bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ve odak gruplarda bu durumla ilgili 2 önemli nokta dikkat çekmiştir. Erkek çocuklarının görüşmeler süresince içlerine çok daha fazla kapanık olduğu ve kendilerini ifade etme konusunda daha zorlandıkları görülürken; öfkesini gösteren ya da ölme isteğinden söz edenlerin çoğunlukla kız çocukları ya da daha büyük yaşta çocuklar olduğuna tanık olunmuştur. Bu, tek ebeveyne sahip olmayı kabullenme duygusunu ortaya çıkaran nedenler ile ilişkilendirilebilir. Ebeveynin ölümünü çocuklar daha kolay kabullenebilmektedirler.

Çocukların büyük bir bölümü özellikle daha küçük yaşta çocuklar, anne ve babalarının tekrar bir araya gelmesini dilemeye devam etmektedir. Ancak bedenleri artık bu duruma büyük bir tepki göstermemektedir. Kurabiye adam uygulamasından da anlaşıldığı üzere; son dönemlerde ağlama, kalp sıkışması, yorgunluk gibi bedensel tepkiler anneler günü gibi özel günlerde ve anne ya da babalarını hatırlamalarına neden olacak ortamlar sonucu kendisini daha çok göstermektedir.

Tablo 41

Çocukların Tek Ebeveynli Olarak Bedensel Tepkileri

İlk dönem bedensel tepkiler	Son dönem bedensel tepkiler
Ağlama	Ağlama
Baş ağrısı	
Kalp ağrısı / çarpıntısı	Kalp ağrısı/çarpıntısı
Mide bulantısı	
Karın ağrısı	
Uykusuzluk ya da çok fazla uyumak	
Baş dönmesi	
Hissizlik	
Ürperme; tüylerin diken diken olması	
Kilo kaybı	
Halsizlik, yorgunluk	Halsizlik, yorgunluk
Konuşmamak	
El titremesi	
Gözün içine bakamama	
Ateş, yanma	
Terleme	
Beynin durmuş gibi hissedilmesi	
Saçkıran olma	

3.4. Tek Ebeveynli Ailelerde Anne, Baba ve Çocuk İlişkisi

Bu bölümde tek ebeveynli ailede çocuğun birlikte yaşadığı ve ayrı yaşadığı ebeveyni ile ilişkisine yer verilmiştir. Tek ebeveynli aile olduktan sonra ilişkinin değişip değişmediği ve eğer varsa ne yönde değişiklik olduğuna dair bulgulara değinilmiştir. Bu bulgular odak gruplarda ve yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların kendi deneyimlerini paylaştıkları açık uçlu sorulara verilen yanıtlara dayanmaktadır. Ayrıca görüşmelerde uygulanan anket verileri de bu bulguları desteklemektedir.

3.4.1. Çocuğun Birlikte Yaşadığı Ebeveyni ile İlişkisi

Tek ebeveynli aile olduktan sonra çocuk ve birlikte yaşadığı ebeveyni arasındaki ilişki çoğunlukla olumlu yönde değişmektedir. Çocuk ve ebeveyn anne-babanın boşanması ya da ebeveynlerden birinin vefatından sonra birbirlerine sevgilerini daha çok göstermeye, birbirlerinin isteklerini daha çok yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu davranış değişikliği sadece ebeveyninden kaynaklanmamakta; çocuklar da benzer eğilim içine girmektedir.

Çocuk ve ebeveyn birbirlerini destek olarak görmektedirler.

Ebeveynler, tek ebeveyn olduktan sonra çocuklarının durumla baş etmelerine ve hayata daha çok bağlanmalarına yardımcı olduğunu söylemişlerdir. Bu nedenle tek ebeveyn olan anne ve babaların çocuklarına eskisine göre daha fazla düşkün olduğu görülmektedir. Örneğin anne-baba birlikte yaşayan ailelerdeki babalara kıyasla tek ebeveyn olan babaların çocukları ile daha fazla zaman geçirdiği böylece çocukları ile daha fazla yakınlaştıkları söylenebilir.

Çocuklar da anne ve babaları ile birlikte yaşadıkları zamanla bugünü kıyasladıklarında çoğunlukla ebeveynlerinin tek ebeveynli aile iken kendilerine karşı daha hoşgörülü, daha az sinirli olduklarını dile getirmektedir. Bununla beraber kendilerinin de anne ve babalarının değerini daha iyi anladıklarını ifade etmişlerdir. Yine de özellikle boşanma ya da ayrılığın yaşandığı ilk dönemlerde çocuklar ebeveynlerine karşı kızgın, sinirli olabilmekte ve asabi davranabilmektedir. Hem kız hem de erkek çocukları arasında bu tür duygular yaşadıklarını dile getirenler vardır. Çocuklar anne ve babalarını barıştırmak için çeşitli yöntemleri denediğinde bu yöntemlerin başarısız olması ya da barışmaları yönündeki beklentilerinin karşılanmaması ise ebeveynlerine yönelik olumsuz tepki vermelerine yol açmıştır. Buna rağmen çocuklar ebeveynlerinin ilk dönemlerde kendilerini yalnız hissettiğini düşündüklerinden onlara destek olmak amacıyla daha fazla söz dinlediklerinden de bahsetmiştir. Tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerine bakıldığında ise; genel olarak birlikte yaşadığı ebeveynin hem anne hem de baba rolünü üstlenmesi çocukları etkilemektedir. Kendilerini önceden şımarık, yaramaz, asi olarak tanımlayan çocukların büyük bölümü ebeveynlerine karşı bugün daha uysal olduklarını düşünmektedir.

Ebeveynler çocuğun tek ebeveynli olmaktan ötürü olumsuz duygular yaşamasını engellemek ya da bu duyguları azaltmak için çocuğun tüm isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca eşinin artık hayatında yer almaması ebeveynde çocuğunu da kaybedebileceği endişesi yaratabilmektedir. Bu endişe çocuğun daha önce karşılanmayan isteklerinin bugün karşılanmasına neden olmaktadır. Boşanma ya da ayrılık durumunda bunun bir diğer nedeni de çocuğun diğer ebeveyne daha fazla yakınlaşmasını engelleme duygusudur; eğer çocuğun isteklerini tam olarak yerine getiremezse çocuğun kendisinden uzaklaşacağı korkusu vardır. Ebeveynler çocuklarının isteklerini yerine getirme konusunda daha hassas davrandıklarını belirtirken çocuklar da taleplerini dile getirme konusunda daha hassas olduklarını belirtmiştir. Özellikle ebeveynlerinin maddi açıdan zorlandıklarını hisseden çocuklar isteklerini sınırlamaktadır ya da daha az dile getirmektedir. Birlikte yaşadığı ebeveyni baskı altında bırakmamak için çocuklar bu

isteklerini abla ya da ağabeyleri ile de paylaşabilmektedirler. Daha az sayıda da olsa farklı muamelenin farkında olan ve isteklerini hem annesinden hem babasından talep eden çocuklar da bulunmaktadır. Böylece anne ve babaları birlikte yaşadıkları döneme göre artan istekleri aileleri tarafından karşılanmaktadır.

Çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkinin daha olumlu olduğu durumların yanı sıra ilişkinin daha kötüye gitmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu noktada anne ve çocuğun birlikte yaşadığı tek ebeveynli aile ile baba ve çocuğun birlikte yaşadığı tek ebeveynli ailedeki ilişkiler ayrı olarak ele alınabilir.

Her ne kadar birlikte yaşayan anne ve çocuk arasındaki ilişki genel olarak olumlu olsa da sorumluluğu paylaşp paylaşmaması; iş gücüne katılımı, tek ebeveyn olma nedeni, çocuğun cinsiyeti ya da yaşına göre ilişkide sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir.

Annenin sorumluluğunu eski eşyle ya da kendi ailesi gibi yakın çevresiyle paylaşmadığı durumlarda bu sorumluluğunun yükünün anne-çocuk ilişkisine yansıdığı görülmektedir. Annelerin bu noktada çocuklarına karşı daha fazla tahammülsüz davranmaları söz konusudur.

Annenin iş gücünde yer alıp almaması çocukla geçirilen zamanın miktarında önemli rol oynamaktadır. Özellikle tek ebeveyn olduktan sonra çalışmaya başlayan annelerin çocukları ile geçirdikleri zaman bu doğrultuda azalmaktadır. Bununla birlikte anne zaten baba ile birlikte yaşadığı dönemde de çalışıyor olsa da tek ebeveyn olarak üzerlerinde daha fazla sorumluluk olması beraber geçirilen zamanı azaltmaktadır.

Annenin tek ebeveyn olma nedeni de çocuk ile ilişkisini etkileyebilmektedir. Vefat durumunda annelerin çocuklarına ilgilerinin azalması söz konusu olabilmektedir. Vefat sonrası ilk dönemlerde annelerin çocuklarına karşı çok sinirli olduğu ya da zamanının çoğunu uyuyarak geçirdikleri için onlara zaman ayırmadıkları görülmektedir.

Ailelerde otoriter baba figürünün yokluğu anne-çocuk ilişkisini etkileyebilmektedir. Anneler bu nedenden ötürü çocuklarına söz dinletmekte sıkıntı yaşadıklarını söylemiştir. Bu durum daha çok erkek çocuğu ya da büyük yaşta kız çocuğu olan anneler tarafından dile getirilmiştir.

Anneleriyle birlikte yaşayan erkek çocukları evin çocuğu olmaktan ziyade evin erkeği rolünü daha fazla benimseyebilmektedir. Anneyi ve eğer varsa kardeşleri korumak, onlara

sahip çıkmak erkek çocuğuna yüklenen bir sorumluluktur. Bu sorumluluk çocuğa sadece anne tarafından değil aynı zamanda çevre tarafından da verilmektedir. Bu nedenle 14–17 yaş aralığındaki erkek çocuğun ya da yaşı daha küçük olmasına rağmen evin en büyük erkek çocuğunun evin reisi gibi davranması söz konusu olabilmektedir. Evin reisi gibi davranma örnekleri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Okulu kendi kararıyla bırakıp aileyi geçindirmek için çalışmaya başlamanın yanı sıra annelerinin yeniden evlenmesine karşı çıkmak şeklinde de kendini gösterebilmektedir. Hem kardeşlerinin, özellikle kız kardeşlerinin, hem de annelerinin hayatına daha fazla müdahale etmeyi de beraberinde getirmektedir. Örneğin bazı anneler yeniden evlenmeyi isteseler bile erkek çocuklarının buna izin vermeyeceklerinden ötürü ertelediklerini ya da vazgeçtiklerini belirtmiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemli boyutlarından birisi de beraber gerçekleştirilen aktivitelerdir. Erkek çocukları arasında futbol maçına gitmek, arabalarla ilgilenmek gibi bazı aktiviteleri anneleri ile yapamadığından şikâyet edenler ve bu nedenle babalarını özlediklerini ifade edenler bulunmaktadır.

“Çevremdeki arkadaşlarım, okuldaki arkadaşlarım babalarıyla araba pazarına gidiyorlar, gezmeye gidince insan içleniyor.” (Erkek çocuk, 17 yaş, B SES, ket, İstanbul, vefat, 10 yıl)

Çocuk ve babanın birlikte yaşadığı tek ebeveynli ailelerde de ebeveyn ve çocuk ilişkisini olumsuz etkileyen faktörler bulunmaktadır. Baba-çocuk ilişkisinin olumsuz etkilenmesine neden olan faktörler çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı ve babanın sorumluluklarını hala, babaanne gibi akrabalarla paylaşım paylaşmaması ile yakından ilişkilidir.

Kız çocuğu özellikle ergenliğe girdiği dönemlerde babası ile bazı şeyleri paylaşamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Bu durum sadece kız çocukları tarafından dile getirilmemektedir; babalar da kız çocuklarının bu tür sıkıntıları olduğunun farkındadır. Özellikle bedenlerinde olan fiziksel değişimleri ya da erkek arkadaş gibi konuları kız çocuğu babası ile paylaşamamaktadır. Kız çocukları bu tür durumlarda eğer mümkünse anneleri ile iletişime geçmektedir. Mümkün olmadığı noktalarda ise fiziksel değişimlerini hala, babaanne gibi kadın akrabalara danışmakta; erkek arkadaş gibi konuları ise yakın kız arkadaşlarına anlatmaktadırlar. Babalar da toplumda bu tür konuların kız çocuk ve baba arasında paylaşılmasının alışlageldik olmadığını ve kendi ailelerinde de benzer bir durumun söz konusu olduğunu söylemiştir. Ancak buradaki dikkat çekici nokta; kız çocukları babalarının kendilerinin bu tür sıkıntılar yaşadıklarının farkında olmadıklarını düşünürken, babaların bu sıkıntıların farkında olmasıdır.

“Ben biraz utangacım, babamla yaşamak da beni biraz utandırıyor, özel bir durumum olduğunda babama söyleyemiyorum, arkadaşlarıma söylüyorum.” (Kız çocuk, 13 yaş, D SES, kent, Adana, 2 yıl)

“Mesela erkek arkadaşımızın olduğunu babamıza söyleyemiyoruz.” (Kız çocuk, 10-12 yaş, ABC1C2 SES, kent, Samsun, odak grup)

Anne ve erkek çocuğun beraber yaşadığı tek ebeveynli ailelerde olduğu gibi baba ve kız çocuğunun birlikte yaşadığı ailelerde bir kısım aktivitelerin birlikte yapılması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Babalarının kendileri ile oyun oynamadığını dile getiren kız çocukları çoğunlukla 14 yaş altındakiler ya da tek çocuk olanlardır. Bazı babalar ise kız oyunu yerine erkek oyunu olarak adlandırılan oyunları oynamayı tercih etmesi, baba-kız ilişkisine mesafe getirmektedir. Örneğin erkek kardeşi olan kızlar babalarının futbol gibi erkek oyunları oynamaya daha fazla vakit ayırdığından bahsetmiştir.

“Babam ve kardeşim hep erkek oyunları oynuyorlar. Ben diyorum evcilik oynayalım, o diyor futbol oynayalım, voleybol oynayalım diyorum, tamam diyor ama ben mutlu olmuyorum. Baba öğretmencilik, annecilik gibi oyunları oynayalım diyorum ama onları pek sevmiyor.” (Kız çocuk, 13 yaş, D SES, kent, Ankara, boşanma, 2 yıl)

Bunun dışında kız çocuğu baba ile birlikte yaşama durumunda ev işlerinden sorumluluğu olabilmektedir. Sorumluluğun kapsamı kız çocuğunun yaşına göre değişmektedir. Bu sorumluluk, toz almak, yatak toplamak ya da arada sırada yemek yapmaya yardımcı olmakla sınırlı kalabildiği gibi tüm ev işlerini de kapsayabilmektedir. Eğer babanın babaanne, hala gibi yakın bir akrabası bu tür sorumlulukları baba ile paylaşmıyorsa kız çocuğun evdeki sorumluluğu daha fazla olmaktadır. Ebeveynler tarafından kız çocuğunun ev işlerine yardımcı olması amacıyla baba ile yaşamasının; erkek ya da daha küçük yaştaki çocukların da anne ile kalmasının tercih edildiği durumlara rastlanmıştır. Bu kız çocuğunun babası ile olan ilişkisini farklı bir rol içinde sürdürmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte babası ile yaşayan erkek çocuklarında da ev işlerinin paylaşılmasının baba-çocuk ilişkisi üzerinde olumsuz bir etkisi olabilmektedir. Erkek çocuk kız çocuk kadar bu sorumlulukları almadığından ötürü yemek gibi işlerde hanede zorluk yaşanabilmekte erkek çocuk bu nedenle babası ile yaşamaktan sıkıntı duyabildiğini dile getirmektedir.

3.4.2. Çocuğun Birlikte Yaşamadığı Ebeveyni ile İlişkisi

Çocuk ile diğer ebeveynin düzenli ilişki sürdürmesi ilişkinin belirli bir rutinde devam

etmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada düzenli görüşme sadece görüşme sıklığı bazında tanımlanmamaktadır. Haftanın en az üç dört günü görüşmek; hafta sonları bir araya gelmek, yaz tatilini birlikte geçirmek ya da ayda bir iki defa mutlaka görüşmek de düzenli görüşme tanımı içine dâhil edilmiştir. Çocuk ile hiç görüşmeme, belirli bir görüşme rutinine sahip olmama ya da iki üç ayda bir görüşme; yılda bir gibi nadiren görüşme ise bu tanımın dışındadır ve ilerleyen bölümlerde düzenli görüşmeme olarak adlandırılacaktır.

Düzenli iletişimin devam ettiği ailelerde, çocuk ve diğer ebeveyn daha çok hafta sonlarında görüşmektedir. Hafta içinde görüşmeler ise daha nadirdir. Her hafta sonu olmasa da düzenli olarak ayda bir ya da iki defa görüşen de çok sayıda aile vardır. Yaz tatili boyunca diğer ebeveynde kalan çocuklar da bulunmaktadır. Ayrıca bayram, doğum günü gibi özel günlerde de bir araya gelmeye dikkat edilmektedir. Çocuklar bütün özel günlerde bir arada olmaya önem vermektedir. Ancak ebeveyni ile daha nadiren görüşen çocuklar ebeveynler için genellikle daha özel kabul edilen bayramlarda bir araya gelebilmekte ya da telefonla iletişim kurmaktadır.

Bu görüşmelerde çoğunlukla çocuğun sevdiği aktiviteler yapılmaktadır. Örneğin sinema, lunapark, alışveriş merkezine gidilmekte, futbol maçı gibi birlikte sportif aktiviteler yapılmakta ya da birlikte yemek yenilmektedir. Bununla beraber ebeveynin akrabaları da bu günlerde ziyaret edilebilmektedir. Anne, baba ve çocuğun birlikte zaman geçirdiği tek ebeveynli aile örnekleri ise çok azdır. Ancak bu paylaşımı yaşayan çocuklar bu durumu gururla anlatmaktadır.

Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisi üzerinden ebeveynin cinsiyeti, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı, ailenin sosyo-ekonomik statüsü ve yaşadığı yerin etkisi olup olmadığı incelenmiştir.

Çocuğu ile beraber yaşamayan anne ve babalar arasındaki farka bakıldığında; annelerin babalara göre çocukla daha düzenli ilişki sürdürdükleri söylenebilir. Yaklaşık her beş anneden dördü düzenli ilişki içindedir. Babaların ise yaklaşık yarısı çocuğu ile düzenli görüşmektedir.

Çocuğun sosyo ekonomik statüsünün birlikte yaşamadığı ebeveyn ile düzenli ilişki sürdürmedeki rolüne bakıldığında; orta ve yüksek SES tek ebeveynli ailelerde çocuk ile birlikte yaşamadığı ebeveyn arasındaki ilişkisinin daha düzenli sürdüğü görülmektedir. Yani düşük SES grubundan ailelerde düzenli görüşme oranı daha düşüktür. Tek ebeveynli ailenin sosyo-ekonomik statüsünün çocuk ve baba arasında düzenli ilişkinin devam

etmesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Diğer ebeveynle çocuğun düzenli görüşme oranları ailenin kırdaki ve kentte yaşamlarına göre de değişiklik göstermektedir. Kentte yaşayan çocuklar ile birlikte yaşamadıkları ebeveynleri kırdakilere göre düzenli görüşmektedir. Bu hem anne hem babalar için geçerlidir.

Daha detaylı olarak bakılacak olursa; annelerin neredeyse tamamının kentte yaşayan çocuklarıyla düzenli olarak görüştüğü görülmektedir. Kırdaki yaşayan çocuğu ile düzenli görüşen ve düzenli görüşmeyen annelerin sayısı ise birbirine yakındır. Babalarda ise; çocuğun kentte yaşama durumunda düzenli görüşen ve düzenli görüşmeyenlerin sayısı birbirine yakın iken; kırdaki yaşayan çocuklar ile babaların nadiren görüştüğü ya da hiç görüşmedikleri görülmektedir.

Birlikte yaşanılmayan ebeveynle düzenli görüşmeye çocuklarının cinsiyetinin belirgin bir etkisi bulunmamaktadır. Yani diğer ebeveynle düzenli görüşenlerin oranı kız ve erkek çocuklarında benzerlik göstermektedir.

Ancak düzenli görüşme çocukların yaşı ile de ilişkilidir. 13 yaş ve altındaki çocuklarda diğer ebeveyn ile düzenli görüşenlerin oranı; 13 yaş üstündeki çocuklara göre daha yüksektir. Ancak bu noktada tek ebeveynlik süresine de bakmak gerekmektedir. 5 yıl ve daha kısa zamandır tek ebeveynli olan ortalama altı çocuktan beşi diğer ebeveynle düzenli görüşmektedir. 5 yıldan daha fazla süredir tek ebeveynli olan çocuklarda ise düzenli görüşenlerle düzenli görüşmeyenlerin sayısı birbirine yakındır. Yani tek ebeveynlik süresi arttıkça diğer ebeveynle düzenli görüşme oranı azalmaktadır.

Çocuk ile diğer ebeveyn arasındaki ilişkinin devam etmeme nedenleri annenin başka bir bölgede olan baba evine geri dönmesi ve maddi imkânsızlıklar olarak açıklanabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi çocukları ile düzensiz ilişki sürdüren anneler daha çok kırdaki yaşayan ya da düşük SES'ten olan ailelerde yoğunlaşmaktadır. Bununla beraber annelerin çocuklarıyla düzensiz bir ilişki kurmalarındaki diğer etkenler de annenin yeniden evlenmesi ya da çocuk ile görüşmeye karşı isteksizlik duygusudur.

Babalarda çocuk ile düzenli ilişki kurmama nedenleri arasında ise babanın bu ilişkiyi sürdürme konusundaki isteksizliği en çok karşılaşılandır. Babanın yeniden evlenmesi, başka bir şehre ya da ülkeye taşınması gibi faktörler de buna neden olmaktadır. Çocukları ile düzensiz görüşen babaların bir kısmı boşanma ya da ayrılık sonrasında ilişkilerini bir süre sürdürmüş daha sonra görüşme sıklıkları giderek azalmıştır. Ayrıca boşanma ya

da ayrılık sonrasında tümüyle ilişkiyi kesenler de mevcuttur. Bu, özellikle çocuğun çok küçük olduğu baba-çocuk arasında özel bir ilişki kurulamadan ayrılığın gerçekleştiği durumlarda yaygındır.

Babaları ile düzenli ilişki sürdürmeyen çocuklar babalarını artık yabancı biri olarak gördüklerinden söz etmiştir. Nadiren geçirilen zamanlarda baba çocukları babaanne gibi akrabalara götürmekte bu da baba ile çocuğun yakın bir ilişki kurmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte babanın uzun süredir isteksiz olduğunu hisseden çocuklar da, zaten babaları tarafından istenmediklerini düşündüklerinden kendileri de iletişimi kesebilmektedir. Daha çok erkek çocukları bu yönde karar almaktadır. Ayrıca babası ile görüşmeyen ya da nadir olarak görüşen çocuklardan bir kısmı kendi istekleri ile görüşmediklerini belirtmiştir. Bunun en önemli nedeni birlikte yaşanan dönemde babanın anneye karşı uyguladığı fiziksel ya da duygusal şiddettir. Bu nedenle babalarını sevmediklerini, babalarından korktuklarını dile getiren çocuklar vardır.

Çocuk ile diğer ebeveynin ilişkilerine sürdürmelerine çocukla birlikte yaşayan ebeveynin tavrı çoğunlukla olumludur. Bunun en önemli nedeni diğer ebeveynin yokluğunun çocuk üzerindeki olumsuz etkisinin bu sayede azalmasıdır. Annelerin ve babaların çoğu çocuk istediği sürece bu iletişime engel olmamak eğilimindedir. Bununla birlikte her ne kadar baba isteksiz olsa da babayı çocuğu ile görüşmesi yönünde teşvik etmeye çalışan anneler de bulunmaktadır.

“Git diyor, özlemişsindir diyor, gitmek istemediğim zaman bile git diyor.” (Erkek çocuk, 12 yaş, C1 SES, kent, Samsun, boşanma, 1.5 yıl)

Sayısı az olmakla beraber babanın yalan gibi kötü alışkanlıkları, çocuğa karşı duygusal ya da fiziksel şiddet gösterme olasılığı, babanın ilgisizliği gibi nedenlerden ötürü anneler; annenin eşi aldatması, annenin ilgisizliği gibi nedenlerle de babalar çocuğun diğer ebeveynle görüşmesini engellemeye çalışabilmektedir. Ayrıca çocuğu fazla sahiplenmekten ötürü de bu tür durumlar yaşanabilmektedir.

“Şimdi biz babamla futbol oynayıp eğlendiğimiz için beni kıskanıyor, sık görüşme diyor.” (Erkek çocuk, 12 yaş, E SES, kent, Samsun, boşanma, 5 yıl)

3.5. Tek Ebeveynli Ailelerde Yaşanan Hukuksal Süreçler

Bu bölümde tek ebeveynli ailelerin tek ebeveynli olma sürecinde tecrübe ettiği hukuksal süreçler ve bu süreçte karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Hukuksal süreçle ilgili bu

bulgular ebeveynlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin ve odak grupların açık uçlu sorularından elde edilmiştir.

Eşlerin boşanması ve eşlerden birinin vefatı hukuksal olarak tümüyle farklı ele alındığı için bu bölümde vefat ve boşanma nedeniyle tek ebeveynli olan ailelerin deneyimlerine ayrı olarak yer verilmiştir. Ancak boşanma süreci vefata göre daha fazla hukuksal düzenleme içerdiğinden ağırlık boşanmış tek ebeveynli ailelere verilmiştir.

Vefat nedeniyle tek ebeveyn olan anne ve babalar hukuksal süreçte çok fazla zorluk yaşamadıklarını belirtmektedir. Bunun temel nedeni genel olarak annelerin ve babaların yas dönemini çok net hatırlamaması olabilir. Hukuksal prosedürler çok uzun bulunmamakta ve zaten çoğunlukla bu süreç bir yakın tarafından, bazen de avukatlar tarafından takip edilmektedir. Anneler genel olarak bu tür prosedürleri takip etmekte daha az deneyimli oldukları için bu durum özellikle eşi vefat eden anneler için geçerlidir. Kendileri birebir çok fazla hukuksal süreç içinde yer almadıklarından süreçle ilgili çok fazla bir değerlendirme yapmamışlardır.

“Büyük bir mirasımız yoktu, sadece kendi evimiz vardı, onu da dükkânı kapatırken sorunlarımız oldu. Orada da kendi ağabeyim, onun ağabeyi yardımcı oldular. Onlar mücadele ettiler, bana bir şey bırakmadılar.” (Anne, 43 yaş, D SES, kır, İstanbul, vefat, 9 yıl)

“O şoklardan sonra ben bunlarla ilgilenmedim. Avukatlar halettiler. Vekâlet çıkarttık. Hukuksal olarak bir zorlukla karşılaşmadım.” (Anne, 44 yaş, A SES, kent, İstanbul, vefat, 10 yıl)

“O konuda ben her şeyi kayınvalidem ile kayınpederime bırakmıştım, onlar uğraştılar.” (Anne, 29 yaş, B SES, kent, Adana, vefat, 2 yıl)

Ancak bu sürecin başkaları tarafından takip edilmesinin de bazı sakıncaları olabilmektedir; birkaç anne o dönemde ne tür evraklara imza attıklarını bilmediklerinden eşinin ailesi tarafından mal varlıklarına el koyulduğundan bahsetmiştir. Bunun dışında genel olarak hukuksal süreç uzun bulunmasa da vefat eden eşinin maaşının kendisine bağlanmasının çok uzun sürdüğünden dolayı şikayetçi olan birkaç anne de bulunmaktadır.

“Bir zorluk olmadı, sadece maaş bağlanması 3-4 ay sürdü.” (Anne, 29 yaş, C1 SES, kent, Samsun, vefat, 2 yıl)

Boşanmış ebeveynler de genel olarak hukuksal prosedürlere dair bir eleştiri yapmamaktadır; sıkıntılarının çoğunu eşten kaynaklanan anlaşmazlıklar olarak tanımlamaktadır.

Bu dönemde hukuksal açıdan sıkıntı yaşadığını belirten az sayıdaki ebeveyn boşanma davasının uzun sürmesi ya da boşanma kararının hızlı çıkmamasını bunun nedenlerinden birisi olarak açıklamaktadır. Mahkemenin boşanma kararını vermediği durumlar daha çok babanın anneyi terk ettiği ve tüm iletişimi kestiği durumlardır. Anneler, eşleri davaya gelmediği için duruşmanın ertelendiğini ve belli bir zaman sonra davanın düştüğünü belirtmiştir. Düşük ve orta SES'ten boşanamayan anneler tekrar ne zaman dava açabilecekleri konusunda bilgi sahibi olmadığından tekrar dava açmadıklarını dile getirmiştir. Bu annelerin yaşadığı bir diğer sıkıntı da baro tarafından atanan bazı avukatların konu ile yeteri kadar ilgilenmemesi ya da yönlendirmemesidir. Ekonomik olarak sıkıntı yaşayan ve avukat tutacak parası olmayan anneler nafaka gibi konularda yeteri kadar bilgi sahibi olamadıklarını belirtmişlerdir

“Baronun verdiği bir avukat; Nazan Hanım bu gün git yarın gel falan diyor.”
(Anne, 28 yaş, C1 SES, kent, Erzurum, ayrılık, 6 yıl)

“Hukuksal işlerle ilgili hiç bir bilgimiz yok, danışacağımız hiç kimse yok.”(Anne, 18-55 yaş, DE SES, kır, Erzurum, odak grup)

Boşanma sonrasını ilgilendiren konular ise 3 başlıkta incelenebilir: nafaka, mal paylaşımı ve velayet.

3.5.1. Nafaka

Medeni Kanununun 175. maddesine göre boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Medeni Kanununun 329. maddesi ise çocuk için nafaka talebinde bulunmakla ilgilidir. Çocuğa filen bakan ana veya baba, diğerine karşı çocuk adına nafaka davası açabilir. İştirak nafakası olarak bilinen bu nafakanın başlangıcı boşanma kararının kesinleşme tarihidir. Bitiş tarihi ise çocuğun reşit olduğu tarihtir. Eğitim hayatı devam ediyorsa iştirak nafakası devam eder; eğitimi sona erdiğinde nafaka da sona erdirilir. 330. maddeye göre nafaka miktarı, çocuğun ihtiyaçları ile anne ve babanın hayat koşulları ve ödeme güçleri dikkate alınarak belirlenir ve her ay peşin olarak ödenir. Durumun değişmesi hâlinde hâkim, istem üzerine nafaka miktarını yeniden belirler veya nafakayı kaldırır.

Aşağıda nafaka ile ilgili bahsedilen bulgular annenin eski eşinden nafaka aldığı ya da alamadığı durumları kapsamaktadır. Bunun nedeni görüşülen babalar arasında eski eşinden nafaka talep etmiş olan baba olmamasıdır. Çalışmada görüşülen annelere bakıldığında, eşinden herhangi bir nafaka almayan annelerin sayısı eşinden nafaka alanların yaklaşık olarak iki katıdır. Kent ve kıy ayrımına baktığımızda ise arada önemli farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Kentte yaşayan anneler kırdaki annelere göre çok daha fazla oranda eşlerinden düzenli nafaka alabilmektedir. Aynı zamanda yüksek ve orta SES grubundan annelerin düşük SES'ten annelere göre nafaka alma oranı arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Kentte yaşayan veya orta-yüksek SES grubundan olan her üç anneden biri düzenli nafaka aldığı belirtilirken kıyda yaşayan veya düşük SES grubundan olan 10 anneden sadece biri düzenli nafaka almaktadır. Yani daha düşük SES'ten olan ya da kıyda yaşayan anneler eşlerinden maddi bir yardım alamıyor olması son derece yaygındır.

“Benim bir oğlum var bende kalıyor, eski eşim nafaka falan vermiyor. Avukata vereceğim seni dedim. Verme, ben hepsini vereceğim dedi. Ben de mahkemelerde uğraşmak istemiyorum.” (Anne, 18-55 yaş, DE SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Nafaka bağlandı bana da ama vermiyor, para yok diyor.” (Anne, 18-55 yaş, DE SES, kıy, İzmir, odak grup)

“Nafaka bağlandı çocuk için, onu da ödemedi. 13 yılda, 1,5 yıl nafaka aldık, bölük pörçük aldık. Bana başka desteği olmadı.” (Anne, 41, C1, kıy, İstanbul, boşanma, 4 yıl)

Babalarla yapılan görüşmelerde de babaların çoğunluğunun eski eşine nafaka vermediği anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada görüşülen babaların çocuğu ile birlikte yaşayan babalar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Yani nafaka vermediğini belirten babalar iştirak nafakasından değil direk eşe verilen yoksulluk nafakasından söz etmektedir. Babalar eşlerinden böyle bir talep gelmediği, maddi güçlerinin yetersiz olduğu ya da eşiyile kendi aralarında anlaşma yaptıkları için bu konuda yasal bir sürece başvurmadıklarını belirtmiştir.

“Nafaka yok, eşim talep etmedi, ben de üstelemedim. Maddi manevi tazminat olmaksızın boşandık.” (Baba, 24 yaş, C1 SES, kent, Samsun, boşanma, 2 yıl)

Çocuğu ile birlikte yaşayan anneler ise eski eşlerinden nafaka almamalarını iki temel nedene dayandırmaktadır: kendilerinin zaten nafaka talebinde bulunmamaları ya da hakim tarafından nafaka bağlansa bile eski eşin nafakayı ödememesi. Bu iki nedenden

ötürü nafaka almadığını belirten annelerin sayısı birbirine yakındır.

Annelerin eşlerinden nafaka talebinde bulunmama nedenlerinden birisi babanın bunu sağlayacak ekonomik gücünün olmamasıdır. Anneler; eski eşlerinin o dönemde işsiz olduğunu; nafaka verecek düzenli gelire sahip olmadığını ya da borç içinde olduğunu bu nedenle nafaka talebinde bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle düşük SES grubundaki anneler işsizlik probleminden bahsederken borç içinde olma tüm SES gruplarından annelerin dile getirdiği problemdir. Annelerin hem babayı zor bir duruma sokmamak, hem de zaten ödeyemeyeceğini bilmekten dolayı nafaka başvurusunda bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

Nafaka başvurusunda bulunmamanın diğer bir nedeni de annenin baba ile muhatap olmak istememesidir. Bu, boşanmaya neden olan etkenlerle ilişkili olabilir. Boşanma sonrasında eski eşleriyle mümkün olduğunca az görüşmek, hatta mümkünse görüşmemek istediğini belirten annelerin nafaka başvurusunda bulunmaktan kaçındıkları gözükmektedir.

Bununla beraber dava sürecinde babanın anne ile pazarlık yaptığı durumlar da söz konusudur. Bazı annelerin ifadelerine göre, çocukların velayetinin annede olmasının şartı olarak annenin nafaka başvurusunda bulunmaması söz konusu olabilmektedir. Bu konuda diğer bir durum ise nafakanın boşanma ya da çocukların velayetinde bir tehdit unsuru olarak kullanılmasıdır: bazı anneler nafaka başvurusunda bulunması durumunda babanın boşanmayı reddedeceğini söylemektedir. Anneler bu tür durumlar karşısında nafaka başvurusunda bulunmaktan çekindiklerini ifade etmiştir.

“Nafaka isteme vermem dedi, istersen boşanmam dedi. Tamam dedim, bu şekilde boşandık.” (Anne, 31 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 2 yıl)

Daha azınlıkta olmakla beraber babanın belirlenen nafaka ücretini hatta fazlasını kendiliğinden karşılayacağını düşündüklerinden nafaka davası açmadıklarını belirten anneler de vardır. Nafaka ücretinin zaten düşük olduğunu söyleyen bu anneler; babanın okul, yiyecek ihtiyacı ya da tatil masrafı gibi giderleri kendiliğinden karşılamasından dolayı nafakaya ihtiyaç duymamaktadır.

“Mesela dersbane parasını yarı yarıya ödüyoruz. Tatile giderken yardımcı oluyor, nafaka da almıyorum.” (Anne, 46 yaş, C1 SES, kent, Ankara, boşanma, 2.5 yıl)

“Ben nafaka talep etmedim, kendim çalışıyorum zaten, ama o yinede kızımın ihtiyaçlarını karşılamak için para veriyor.” (Anne, 25 yaş, B SES, kent, İzmir, boşanma, 1 yıl)

Mahkeme tarafından yoksulluk ve/veya iştirak nafakası bağlanmasına rağmen eşin nafakayı ödememesine de sıkça rastlanılmaktadır. Babalar nafakaları ya düzensiz ödemekte ya da uzun zamandır hiç ödememektedir. Nafakasını alamayan anneler dava açarak hak talep edebileceklerini çoğunlukla bilmekte, ancak çocuklarının babası olduğu için babayı kötü bir duruma düşürmemek için dava açmamaktadır. Bunun bir nedeni de çocuklarının gözünde olumsuz bir baba modeli oluşmasını engellemektir. Genel olarak anneler çocuk ve baba arasındaki ilişkinin düzenli bir şekilde sürmesini desteklemektedir; bu nedenle babanın nafakayı ödememesi nedeniyle mahkemeye çıkması, hapse girmesi ya da çocuğun gözündeki imajını zedelenmesine neden olarak bu ilişkiyi bozabilecek herhangi bir teşebbüste bulunmak istememektedir. Bu durumun aynı zamanda çocuk ile kendi ilişkilerini de olumsuz etkileyeceği endişesinden dolayı da dava açmamaktadırlar.

“Şu an nafaka almıyorum, davayı geri çektim. Çocuk babasına üzülüyor ve bana nafaka aldurmüyor. Bana, babam bir daha cezaevine girerse beni kaybedersin dedi. Nafakadan vazgeçtim.” (Anne, 31 yaş, C1 SES, kent, Ankara, boşanma, 7 yıl)

Ayrıca mahkeme ile uğraşmamak; ya da birikmiş nafaka bedelini babanın karşılayamayacağını düşündüklerinden de dava açmayı tercih etmemektedirler. Bunun yanı sıra eşleri nafaka ödemeyen anneler arasında nasıl bir prosedür izlemeleri gerektiğini bilmeyenler de bulunmaktadır.

“100 TL gibi bir nafaka bağlandı, ama ben bugüne kadar toptasınız 200 TL almışımdır. Ben bugün dava açsam, hapislerde sürünür ama o çocuğa güzel örnek olmayacak.” (31 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 2 yıl)

“3 ay nafaka aldım. Nafaka almakta zorlanıyorum eşimden. Bunun için de mücadele etmek için cesaret bulamadım, genç bir bayan olduğum için. Haklarımızı bilmiyoruz.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, Ankara, odak grup)

Nafaka ile ilgili karşılaşılan diğer bir sıkıntı ise nafaka miktarının yetersiz bulunmasıdır. Nafaka miktarı nafaka ödeyen eşin gelirindeki artışa paralel olarak artmamakta; zaman içinde bağlanan nafaka değer kaybetmektedir. Anneler arasında nafakanın düşük olduğunu ve arttırılması gerektiğini söyleyenler bu prosedürün uzun ya da karmaşık olacağı endişesiyle yasal başvuru yapmamaktadır.

“5 sene önce arttırma davası açtım, 180 TL oldu, çok az bir miktar, ben kaç yıldır 180 TL alıyorum, illa dava açacağım, onun geliri hesaplanacak falan çok iş görünüyor. Bunun aslında onun maaşıyla otomatik olarak artması gerekiyor.” (Anne, 47 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 10 yıl)

“Nafaka düzenli yatırmadı, 1 sene yatırdı, sonra komik bir rakam oldu. Her sene mahkemeye vermek lazım, yasal prosedürleri aşmak zor.” (Anne, 47 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 6 yıl)

3.5.2. Mal Rejimi

Medeni Kanun aynı zamanda eşler arasındaki mal rejimini de düzenlemektedir. 202. maddeye göre evlendikten sonra birlikte edinilmiş mallar eşler arasında paylaşılır. Hukuksal düzenlemelere rağmen pratikte anne ve babalar için mal paylaşımı süreci çoğunlukla sıkıntılı olarak yaşanmaktadır.

Mal paylaşımı konusunda anne ve babaların ifadeleri karşılaştırıldığında annelerin daha çok mal paylaşımı için “evi almak, eşyayı almak” gibi ifadeler kullandığını, babaların ise bu durumdan “evi vermek, eşyayı vermek” gibi söz ettikleri görülmüştür. Babanın evin reisi ve maddi konulardan başlıca sorumlu kişi olarak görülmesi hanedeki malların da babaya ait olduğu algısına neden olmaktadır.

Tek ebeveynli ailelerde mal paylaşımı olup olmadığı ile ilgili sayısal bulgulara bakıldığında tek ebeveynli anneler ile tek ebeveynli babaların deneyimlerinin bu noktada farklı olduğu görülmektedir.

Görüşülen annelerin yarısından fazlası boşanırken mal varlığı paylaşımı olmadığını belirtmiştir. Bu anneler, mal paylaşımı olmamasının temel nedenini babanın borç içinde olması ya da paylaşımı gerektirecek mal varlığının bulunmaması olarak açıklamaktadır. Bu nedenle aralarında herhangi bir protokol yapmamışlardır. Bu duruma hem yüksek, hem de düşük sosyo-ekonomik statülerden ailelerde rastlanmıştır. Ekonomik gücün gerçekten yeterli olmadığı durumların yanı sıra, babanın mal varlığını saklaması da mal paylaşımı sürecinde annelerin yaşadıklarını ifade ettikleri sıkıntılardan birisidir. Baba; mal kaçırma saiki ile mal varlığını akrabaları üzerine yaparak mal varlığı olmadığı kanaati yaratabilmektedir; bu nedenle anne mahkemede hak talep edememektedir.

“Zaten borca girdiği için mal yoktu ortada.” (Anne, 35 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 2 yıl)

“Boşanmadan evvel benim hiç haberim olmadan, evden de gitmeden onların hepsini satmış. Mahkemede talep edeceğim hiçbir şey yoktu.” (Anne, C1 SES, 53 yaş, kent, İstanbul, 8 yıl)

Babaların ise yaklaşık yarısı eski eşleriyle mal paylaşımı olduğunu ifade ederken geri kalanı böyle bir paylaşım olmadığından söz etmiştir. Babalar da annelere benzer şekilde mal paylaşımı olmamasının nedenini mal varlığının olmaması olarak açıklamaktadır. Bununla birlikte eski eşinin kendisinden herhangi bir şey talep etmediği ya da baba malları evlilik öncesinde edindiği için mal paylaşımında bulunmadıklarını da söylemişlerdir.

“Ben eşimi kaçırmıştım zaten, onların evde bir iğnesi bile yoktu zaten. Hepsi benimdi, bende kaldı.” (Baba, 41 yaş, D SES, kır, İzmir, boşanma, 10 yıl)

“Benim bir arabam vardı, onun da kurulu düzeni vardı. Ben arabamı satıp düğünümü yapmıştım, hepsi de buydu. Zaten evliyken malımız yoktu, hiçbir şeyim de yoktu.” (Baba, 34 yaş, B SES, kır, İzmir, boşanma, 5 yıl)

“Olmadı öyle bir şey yani 300–400 milyonla çalışan adamız sonuçta.” (Baba, 30 yaş, D SES, kent, Şanlıurfa, boşanma, 3 yıl)

Boşanma sırasında en sık yapılan mal paylaşımı evdeki eşyaların paylaşılması şeklindedir. Eşler evden alınacak eşyalar konusunda kendi aralarında anlaşmaya varmaktadır. Babanın evden ayrıldığı, annenin ise aynı evde yaşadığı durumlarda eşyaların çoğunluğu annede kalmaktadır ya da baba evlenirken kendi satın aldığı eşyaları alarak ayrılmaktadır. Anne, çocuğu ile birlikte ya da çocuksuz olarak baba evine döndüğü durumlarda ise evdeki eşyaların çoğunu babaya bırakmaktadır. Bu durumlarda anne daha çok çeyizini ve kendi kişisel eşyalarını almaktadır. Özellikle fiziksel şiddet gibi nedenlerle boşanma ya da ayrılığın gerçekleştiği durumlarda evden sadece valizini alıp çıktığını söyleyen anneler de vardır.

“Hiç dayağı eksik olmadı, bütün gün dayak yedim, yine de gitmezdim. Yine dövünce oğlum beni evden çıkardı evden hiçbir şey almadık. Terliğimizle çıktık evden, çocuklarımın her şeyi hala orada, hiçbir şeyi de vermedi. Ticari araba çağırдық bindik gittik. Gidiş o gidiş.” (Anne, 47 yaş, C2 SES, kent, Adana, boşanma, 8 yıl)

Ev ya da araba gibi daha büyük değer taşıyan malların paylaşımı ise farklılık göstermektedir. Medeni Kanun’un belirttiği gibi evi yarı yarıya paylaşan anne ve babaların yanı sıra babanın evi tümüyle anneye bırakması da söz konusu olabilmektedir. Anneler çocuğun velayetinin kendilerinde olduğundan ötürü babanın aile düzeninin bozulmaması adına evi kendilerine bıraktığını ifade etmişlerdir.

“Birlikte emek verdik, borç ödedik, yarı yarıya paylaştık, senin benim olmadı.”
(Anne, 44 yaş, C1 SES, kent, Samsun, boşanma, 3 yıl)

“Bir tek evimiz vardı, evi ikiye böldük çünkü benim ailem de destek vermişti, ortak almıştık. Biz evlendiğimizde o ev olsaydı talepte bulunmazdım.” (Anne, 26 yaş, A SES, kent, Ankara, boşanma, 3 yıl)

“Fazla bir şeyimiz yoktu, kendi evim vardı, evim için her şeyim hazırdu, evimi sattım, içindekileri sattım. Yarısını kendisine verdim, yarısını kendim aldım.”
(Baba, 26 yaş, C1 SES, kent, Ankara, boşanma, 2 yıl)

Bunun dışında eşinin zaten evi evlenmeden önce satın aldığını bu nedenle ona ait olduğunu söyleyenler de vardır. Anneler tarafından bu durumun yadsınmadığı anlaşılmaktadır.

“Malların paylaşımını şöyle söyleyeyim evimiz evlenmeden önce onun eviydi zaten yani evlendikten sonra bir paylaşım olmadı. Evden ben kendi eşyalarımı aldım.”
(Anne, 26 yaş, C2, kent, İzmir, boşanma, 1 yıl)

Evi evlenmeden önce almasına rağmen borçları birlikte ödediklerini ancak yine de evin eski eşine kaldığını belirten anneler de vardır. Anneler bu durumdan genel olarak şikâyetçidir. Ayrıca Medeni Kanun'da mal rejimi uygulaması gelmeden önce boşanma gerçekleştiği için eşinden mal talep edemeyerek boşandığını söyleyen bir anne de vardır.

3.5.3. Velayet

Medeni Kanunda 336. madde; evlilik devam ettiği sürece anne ve babanın velâyeti birlikte kullanacağını söylemektedir. Ortak hayata son verilmiş veya ayrılık hali gerçekleşmişse, hâkim, velayeti eşlerden birine verebilir. Çocuğun velayeti anne ve babadan birinin ölümü halinde sağ kalan ebeveyne, boşanma durumunda ise çocuğun birlikte yaşamasına karar verilen tarafa aittir. 182. Madde ise çocuğun anne ve baba ile ilişkisini daha netleştirmesine yardımcı olur. Mahkeme boşanma veya ayrılığa karar verirken, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenler. Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuk için özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararlar esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmakla yükümlüdür. Daha sonraki dönemlerde tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına bakılarak bu katılım miktarında artış olmasına mahkeme karar verebilir.

Örnekleme yapısı oluşturulurken de tek ebeveyn olan annelere çalışmada daha fazla yer verilmesinin nedenlerinden birisi Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi çocuğun mahkeme tarafından çoğunlukla anneye veriliyor olmasıdır.

Çocuğun özellikle yaşının küçük olduğu durumlarda çocuk annede kalmaktadır. Bu hem ebeveynlerin tercihidir hem de mahkemenin eğilimi bu yöndedir. Babalar da genel olarak çocuğun annenin yanında olmasını desteklemektedir; bu nedenle çoğunlukla velayet konusunda önceden kendi aralarında anlaşmaktadırlar.

“Küçük olduğu için zaten iki taraf olarak anlaştık, ileride gelip ben de zaten görürüm dedi.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kent, Ankara, 5 yıl)

Annenin evi terk ettiği; annenin aldatması nedeniyle boşanmanın gerçekleştiği; annenin maddi ya da psikolojik açıdan yeterli olmadığı durumlarda velayeti babalar almaktadır. Bununla birlikte annenin çocuğu özellikle istememesi ya da kendi ailesinin anneye yaptığı baskıdan ötürü çocuğu babaya bırakmak zorunda kalması da söz konusu olabilmektedir. Hatta velayetin annede olmasına rağmen bu nedenlerden ötürü babada kalan çocuklar da bulunmaktadır. Anne yeterli ekonomik güce sahip olamadığından ötürü baba evine dönebilmekte ancak annenin kendi ailesi her zaman anneye çocuğun bakımı için destek vermemektedir; bu nedenle anne de çocuğu babada bırakmak zorunda kalabilmektedir. Anneanne ve dedenin çocuğu istememesinin nedeni sadece maddi değildir; aynı zamanda annenin tekrar evlenebilmesi için çocuksuz olması gerektiğini düşünmelerinden de kaynaklanmaktadır.

“İkinci bir eş için istenmez. Mesela yeni koca çocuksuz gel diyor.” (Baba, 18-55 yaş, DE SES, kır, Şanlıurfa, odak grup)

“İşte benim bakacak mali durumum zaten yok dedi. Ailesi de burada, ailesi de karşı çıktı herhalde.” (Baba, 31 yaş, C1 SES, kent, Ankara, 1 yıl)

Buradaki en çarpıcı bulgulardan birisi çalışmanın yapıldığı tüm illerde çoğu anne-baba ayrılık-boşanma durumunda çocuğun anne ile yaşamasını normal bulurken; Şanlıurfa’da durum daha farklıdır. Baba çocuğun sahibi olarak algılanmaktadır. Hatta anne-babanın yanı sıra aile büyükleri de bu süreçte önemli bir söze sahiptir. Bu bölgede geniş aile yapısının çalışmadaki diğer illere göre daha yaygın olması, çocuğun sadece ebeveynlere değil aynı zamanda tüm aileye ait olduğu algısını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle annenin velayetin kendisinde kalması konusunda ısrarcı olduğu ya da babanın çocuğu istemediği durumlar dışında baba anlaşmalı olarak velayet başvurusunda bulunmakta ya da velayet

anneye verilse bile çocuk babada yaşayabilmektedir.

“Büyüklerimiz karar verir. Çocuklar babaların yanında kalır. Ama mahkeme sürecinde de ispatlamak lazım bunu.” (Baba, 18-55 yaş, DE SES, kır, Şanlıurfa, odak grup)

Velayet kararı alınırken çocuğa kimde yaşamak istediği nadiren sorulmaktadır. Zaten çocuğun anne ile yaşaması gerektiği düşünüldüğünden anne-baba anlaşmalı olarak velayetin annede olmasını talep etmektedir. Bu tür durumlarda çocuklara kiminle yaşamak istedikleri sorulmamaktadır. Eğer her ikisi de çocuğun velayetini almak istiyorlarsa çocuğun fikrini sormaktadırlar.

Sorulduğu durumlarda ise çocuklar çoğunlukla kararsızlık hissetmekte; anne ya da babası arasında seçim yapmakta zorlanmaktadır. Ancak yine de tüm çocuklar bu sorunun kendilerine sorulması gerektiği konusunda hemfikirlerdir (%86).

Tablo 42 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 14

“Anne babanın boşanması durumunda çocuğa hangi ebeveynle yaşamak istediği sorulmalıdır.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		Toplam
	Kız çocuk	Erkek çocuk	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	8	8	7	12	6	8	12	9
Katılmıyorum	9	2	3	12	0	8	4	5
Katılıyorum	27	33	36	12	22	40	15	30
Kesinlikle katılıyorum	56	57	54	64	72	44	69	56
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Bu sorunun cevabı daha çok anneye yaşamak yönünde ya da kimseyi üzmemek için seçimi onlara bırakmak şeklindedir. Annelerini tercih etmelerindeki en göze çarpan neden babalarının anneleri kadar kendilerine iyi bakamayacağını düşünmeleridir. Bu nedenle annelerini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Babası ile yaşamayı tercih eden çocuklar kendilerini çok fazla babalarına düşkün olarak tanımlamaktadır.

“Annemi seçtim çünkü anneme daha çok ihtiyaç duyuyorum.” (Kız çocuk, 11 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 5 yıl)

“Babam her zaman yanımda olamazdı çalışacaktı o yüzden annemin yanında kaldım.” (Kız çocuğu, 12 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 2 yıl)

Ayrıca baba eğer evde fiziksel ve duygusal şiddet uyguluyorsa çocuk bundan uzak kalmak için de annesi ile olmayı tercih edebilmektedir. Hem annesini bu durumda yalnız bırakmama isteği, hem de babasına karşı duyduğu kızgınlık ve korku tercihlerini şekillendirmektedir.

“Bu kadına neden şiddet uyguladın, neden bu çocuğun ayağını kızgın yağla yaktın diye sordu hâkim babama... Biz hep birlikte annemizle yaşamak istiyoruz dedik. Babamızla yaşamak istesek yine şiddet yapar diye.” (Erkek çocuk, 8 yaş, C2 SES, kent, Erzurum, boşanma, 6 yıl)

Çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile ilişkisi de kanunla güvence altına alınmıştır. Mahkeme çocuğuyla ayrı yaşayan anne ya da babanın çocuğu ne zamanlarda göreceği ile ilgili düzenleme yapmaktadır. Bu tür düzenlemeler anne ve babalar tarafından desteklenmektedir. Çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile ilişkilerini sürdürmesi için yasal düzenlemenin olması gerektiği düşüncesini ebeveynlerin %90'ı katılmaktadır. Anne ve babalar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ebeveynlerin yaşadığı yer ve sosyo ekonomik statüsüne göre bu konuya bakışları değişmemektedir. Bu konu çocukların düşünceleri ise ebeveynlerle benzerlik göstermektedir (%92).

Tablo 43 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 46

“Yasalar çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile ilişkilerini sürdürmesi konusunda düzenlemeler yapmalıdır.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	1	5	1	5	0	1	5	2
Katılmıyorum	8	10	9	5	8	8	8	8
Katılıyorum	48	41	48	44	48	49	41	47
Kesinlikle katılıyorum	43	44	42	46	44	42	46	43
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

3.6. Tek Ebeveynli Aile Olmanın Ekonomik Hayatlarına Etkisi

Bu bölümde tek ebeveynli olmanın ailelerin ekonomik durumuna etkisi yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık ve kapalı uçlu sorularına verilen yanıtlar ve odak grupların açık uçlu soruları ve cümle tamamlama çalışmasından elde edilen bulgular ışığında ele alınmıştır.

Ailenin ekonomik durumuna etki, anne, baba ve çocukların bakış açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Bu kapsamda ayrıca tek ebeveynli ailelerin ekonomik anlamda beklentileri ve ihtiyaçları da ele alınacaktır.

3.6.1. Ekonomik Duruma Genel Bakış

Ekonomik sıkıntılar tek ebeveynli ailelerin zorluk yaşadıklarını belirttikleri durumların başında gelmektedir. Görüşmeler ve odak gruplarda çıkan bulgulara göre tek ebeveynli ailelerin süreç sonrasında ekonomik durumlarının çoğunlukla olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Burada tek ebeveynli olmanın anne ve babalar üzerindeki ekonomik etkilerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelere bakıldığında tek ebeveyn olan annelerin ekonomik olarak sıkıntı çekeceği ifadesi ile aynı fikirde olan ebeveynlerin oranı %93 iken; babaların ekonomik sıkıntı çekeceğini düşünenlerin oranı %59'dur. Kentte ve kıyıda yaşayan ya da farklı SES grubundan ebeveynler arasında bu konuya yaklaşımda farklılık görülmemektedir.

Tablo 44 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 31

"Çocuğuyla yalnız yaşamak anne için ekonomik sorunlar yaratır." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	1	8	1	10	0	3	5	3
Katılmıyorum	4	3	5	3	5	3	5	4
Katılıyorum	37	44	39	29	54	32	35	38
Kesinlikle katılıyorum	58	45	55	58	41	62	55	55
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki açık uçlu sorularda paylaşılan deneyimler de bu bulguları desteklemektedir. Görüşülen annelerin büyük bir çoğunluğu bu süreçten ekonomik olarak olumsuz etkilendiğini belirtirken, görüşülen babaların sadece yarısı olumsuz etkiden bahsetmiştir.

Ekonomik durumda belirgin bir düşüş olmasa bile, ekonomik yük ve sorumlulukların anne babanın paylaştığı bir durumdan sadece tek ebeveynin üzerine yüklenmesi durumu

hissedilen olumsuzlukları arttırmaktadır. Ebeveynler artık yalnızdır ve bu durum onların bütün ekonomik kararlarda tek sorumlu olarak hissetmelerine yol açmaktadır.

Tablo 45 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 32

“Çocuğuyula yalnız yaşamak anne için ekonomik sorunlar yaratır.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	1	8	1	10	0	3	5	3
Katılmıyorum	4	3	5	3	5	3	5	4
Katılıyorum	37	44	39	29	54	32	35	38
Kesinlikle katılıyorum	58	45	55	58	41	62	55	55
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Bununla beraber yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonunda katılımcılara tek ebeveynli ailelerinde yaşamlarını kolaylaştırmak için neye ihtiyaç duydukları sorulmuştur. Bu soruya hemen hemen tüm ebeveynler maddi durumlarının düzelmesiyle ilgili bir yanıt vermektedir ki bu da maddi ihtiyaçların yoğunluğuna işaret eden başka bir göstergedir. Hem anneler hem de babalar en fazla kira yükünden kurtulmaya ve çocukların eğitim masraflarının karşılanmasına; bununla birlikte ebeveyn ve çocuk için ücretsiz psikolojik desteğe ve çocuk için ücretsiz kreş hizmetine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Ayrıca anneler çocuk ile beraber tatile çıkabilme ve daha fazla sosyal etkinliğe katılma gibi maddiyata dayalı diğer isteklerini de dile getirmiştir.

“Psikologa falan gitmek isterdim ama sigortam yok, hiç gidemedim. Şu anda da sigortasız çalışıyorum. Maddi durumum yüksek olsa sosyal aktivitelere katılmak isterdim. Mesela bu kadın kuruluşlarıyla bir yerlere gitmek, konserlere falan gitmek isterdim. Sosyal açıdan daha iyi olabilirdi.” (Anne, 33 yaş, C1, kent, Samsun, boşanma, 5 yıl)

“Nasıl Mor Çatı olayı var, eşleri terk edip kadınlar gidiyor, erkekler için de olabilir. Yani psikolojik yardım alabileceğim, ihtiyacı olanların belli bir ölçüde maddi yardım alabilecekleri yaygın olarak rehabilitasyon merkezleri olsa.” (Baba, 40 yaş, D SES, kent, İzmir, boşanma, 4 yıl)

Tablo 46 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 31

"Tek ebeveynli ailede yaşayan çocuk parasal sorunlar yaşar." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		
	Kız çocuk	Erkek çocuk	Kent	Kır	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	5	6	7	4	7
Katılmıyorum	27	18	25	16	22
Katılıyorum	31	38	36	28	34
Kesinlikle katılıyorum	37	38	32	52	37
TOPLAM	100	100	100	100	100

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde uygulanan ankette, çocuklara "tek ebeveynli ailede yaşayan çocuk parasal sorunlar yaşar" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Çocukların %71'i çocuğun parasal sıkıntı yaşadığını düşünmektedir. Kız ve erkek çocuklar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Çocukların yaşadığı yer kıyaslandığında ise, kentte yaşayan çocukların %68'i bu ifadeye katılırken, kırdaki bu oran % 80'e çıkmaktadır. Çocuklar kendi deneyimlerini anlattıkları açık uçlu sorularda da çocukların büyük çoğunluğu ekonomik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte özellikle anne ve babası boşanmış ya da ayrılmış, kentte yaşayan ve yüksek SES grubundan olan çocuklar arasında ekonomik açıdan daha avantajlı olduklarını belirtenler bulunmaktadır. Bu durumdaki çocuklar, hem annelerinden hem de babalarından ayrı harçlık almakta, iki ebeveyne de istediklerini aldırma konusunda kolaylık yaşamaktadırlar.

Öte yandan kız ve erkek çocuklarına tek ebeveynli ailelerinde hayatlarını kolaylaştırmak için neye ihtiyaçları olduğu sorulmuş; bu soruya çocuklar da maddiyat ağırlıklı yanıtlar vermişlerdir. Özellikle orta ve düşük SES grubu çocuklar bilgisayar, bisiklet, kendine ait bir oda gibi dileklerin yanı sıra, ailenin yaşadığı sıkıntılardan etkilendikleri için doğrudan maddi sorunların çözümüne ilişkin yanıtlar da vermişlerdir. Kız çocukları ağırlıklı olarak daha fazla para, kira ödememek, ebeveynin iş bulması ya da daha fazla maaş alması gibi isteklerini dile getirmişlerdir. Erkek çocukları ise bunlara ek olarak, kendilerinin bir an önce büyüyüp aileye destek olabilmek isteklerini dile getirmişlerdir.

3.6.2. Ekonomik Yükü Arttıran Faktörler

Tek ebeveynli anneler en sık olarak dile getirdikleri ekonomik sıkıntılar daha çok çocuklarla ilişkilidir. Özellikle çocuklar büyüdükçe artan masraflar, tek ebeveyn olan annelere ekonomik anlamda endişe vermektedir. Artan okul masraflarını karşılayamama,

çocukları dershaneye gönderememe, beraber tatile çıkamama ve çocukların diğer isteklerini karşılayamamak çocuk ile ilgili ekonomik sıkıntıların en çok hissedildiği konulardır. Ayrıca tek ebeveynli olan çocuğu mutlu etmek için yapılan harcamaların artması da ekonomik yükü arttırmaktadır. Bununla birlikte kira gibi evle ilgili masraflar da anneler için sorun teşkil etmektedir. Tek ebeveyn olduktan sonra anneler bu tür ekonomik sıkıntıları daha fazla hissetmektedir.

Ekonomik yükü etkileyen faktörler temel olarak annenin iş gücünde yer alması ve ait olduğu sosyo-ekonomik statüdür. Anneler için ekonomik yükün tek ebeveyn kaldıktan sonra artmasının ardındaki en önemli sebep, ekonomik özgürlüğe sahip olmamasıdır. Özellikle evlilik boyunca gelir getiren herhangi bir ekonomik aktivite içinde yer almamış ya da alamamış olan anneler, tek ebeveynlik ile birlikte çocukların masrafları, kira ve evin ihtiyaçları konusunda büyük sıkıntılar çekmektedir.

Bununla birlikte hâlihazırda çalışan annelerde de benzer şekilde ekonomik yükün arttığı görülmektedir. Hanede daha önce hem anne hem de baba gelir getiriyor iken; tek ebeveyn olduktan sonra hanenin gelirinin azalması bu durumun nedenlerinden birisidir.

Tek ebeveynli olmanın ekonomik duruma etkisine ailelerin sosyo-ekonomik statüsü bazında baktığımızda, özellikle düşük SES grubundaki annelerin daha fazla sıkıntı çektiğini görmekteyiz. Bu SES grubundaki annelerin gelir getirecek bir işte çalışmamlarının yanı sıra, nafaka alma konusunda iyi avukat tutamama ya da haklar konusunda bilgili olmama gibi nedenlerden dolayı yüksek SES grubundan annelere göre ekonomik olarak daha fazla zorluk içinde oldukları görülmektedir.

Tek ebeveyn olan babalar da anneler gibi çocukla ilişkili konularda ekonomik sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. Benzer şekilde çocuğu mutlu etmek için çocuk için yapılan harcamaların artması da babaların ekonomik yükünü arttırmaktadır. Kira, ev masrafları gibi konularda sıkıntı yaşadıklarını babalar daha az dile getirmişlerdir.

Bu tür masraflarda sıkıntının hissedildiği durumlar eğer anne çalışıyorsa hanenin gelirinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Babaların sosyo-ekonomik statüleri de ekonomik yükü etkileyen faktörler arasındadır. Annelerden farklı olarak, düşük SES grubundaki babalar tek ebeveyn olduktan sonra ekonomik durumunun kötüye gittiğini diğer SES grubundan babalara göre daha az dile getirmektedir. Daha yüksek SES grubundaki babaların ekonomik olarak daha olumsuz etkilendiğini hissetmesinin sebebi yine kadınların ekonomik özgürlüğüyle ilişkilidir. Yüksek SES grubundaki ailelerde çoğunlukla hem

anne hem de babanın çalışıyor olması, düşük SES grubundaki annelerin ise genellikle çalışma hayatından uzak olması bu farklılaşmayı açıklamaktadır.

“Eşim bankacıydı, onun büyük katkısı vardı. Tek başına kalınca bir anda bütün sorumluluk bana binince maddi olarak bocaladım.” (Baba, 38 yaş, A SES, kent, İstanbul, boşanma, 4 yıl)

Babaların ekonomik yükünü arttıran faktörlerden bir diğeri ise ilk dönem ayrılık, boşanma ya da vefat yaşayan babalarda işe olan konsantrasyonun azalması ve buna bağlı maddi kayıplardır. Hatta babalar bu dönemde işten ayrılabilmekte, iş değiştirebilmek ya da iş yerini kapatabilmektedir.

“Kendime ait makine yedek parçaları üzerine bir şirketim vardı, 3 ayda orada çok büyük bir kayıım oldu. İşe gidemedim, işler yürümedi, arkamı toparlayacak kimse yoktu. Biraz da ben bıraktım... 2 ay sonra feshettim şirketi.” (Baba, 27 yaş, A SES, kent, Adana, vefat, 8 ay)

Bunun dışında babanın yaşam tarzının değişmesi de ekonomik yükü arttırabilmektedir. Evdeki düzenin değişmesinden dolayı dışarıda yeme-içmeye daha fazla para harcanıyor olması, ilk dönemlerde sosyal hayatının artması ile harcamaların arttığı görülmektedir. Konuya çocukların bakış açısından yaklaştığımızda ise çocukların ekonomik hayata dair algılarının ailenin çocuk ile ilgili yaptığı harcamaların paralelinde değiştiği söylenebilir. Aile bütçesi daha olumluya gitmese bile çocuk kendisi için yapılan harcamaların artması ya da en azından azalmaması doğrultusunda olumsuz bir değişim algılamamaktadır.

Ancak çocukların büyük bölümü ekonomik sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir. Çocuklar tek ebeveynli olduktan sonra özellikle okul, kıyafet, oyuncak, sosyal aktivitelere katılım gibi kendi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yaşadıkları sıkıntıları dile getirmiştir. Bu sıkıntıları yaşayan çocukların büyük bir bölümünün harcamalarına ilişkin bir otokontrol mekanizması geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle kendilerine herhangi bir şey satın almak istediklerinde ya da para isteyecekleri zamanlarda daha çekinerek sormakta, ebeveyn üzülmesin diye soramamakta veya doğrudan ebeveynden istemek yerine abla ya da ağabeyden istemektedirler. Bu dönemde ayrıca çocukların aile bütçesi ve ekonomik zorluklarla ilgili farkındalıkları artmaktadır.

3.6.3. Ekonomik Yükü Hafifleten Faktörler

Tek ebeveynli ailelerin ekonomik yükünü hafifleten faktörler temel olarak ebeveynin ailesinin desteği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte evlilikte ekonomik

sıkıntı yaratan konuların ortadan kalkması, ebeveynin ya da çocuğun iş gücüne katılımı, kurum ve kuruluşlardan alınan maddi yardımlar da tek ebeveynli ailenin bütçesine katkıda bulunmaktadır.

Aile Desteği

Tek ebeveyn olan annenin ailesi ekonomik açıdan anneyi çeşitli yollarla desteklemektedir. Bunlar arasında annenin “baba evine” dönmesi ekonomik yükü hafifleten faktörler arasında öne çıkanlardan birisidir. Anneler babalardan farklı olarak özellikle ekonomik sıkıntılarını hafifletmek için baba evine dönmektedir. Bu sadece çalışmayan anneler için geçerli değildir; azımsanmayacak sayıda anne bu yönteme başvurmaktadır. Özellikle genç yaşta tek ebeveyn olmuş annelerin ailelerinin yanına dönme konusunda daha eğilimli olduğu görülmektedir. Ekonomik nedenle baba evine dönmekte en öne çıkan motivasyon kira yükünün ortadan kalkmasıdır. Bununla birlikte ailenin ya da aile bireylerinden birisinin de annenin yanına taşınması söz konusu olabilmektedir. Her iki durumda da anneler hanenin gelirinden de faydalandıkları için maddi anlamda rahatlamaktadırlar. Ancak belirtilmelidir ki, baba evine dönmek zorunda kalan anne aileye yük olduğunu hissettiği için rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle aileden temel ihtiyaçlarının dışında alışveriş yapma, arkadaşlarla dışarı çıkma, tatil gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanması ya da doğrudan nakit para istemek konusunda çekince duymaktadır.

Bununla birlikte anne aile yanına taşınmasa da ailesi maddi açıdan yine de anneye destek olabilmektedir. Ayrıca daha fazla aile desteği alabilmek için aileye yakın bir semte ya da aynı semte taşınmak da tercih edilmektedir. Ailenin verdiği destek daha çok çocukların masrafları ya da evle ilgili gıda gibi masrafların karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Bazen de anne, kendi anne-babasına ait olan eve taşınarak kira yükünü ortadan kaldırebilmektedir. Bunun dışında eğer anne çalışıyorsa çocuğun bakımını annesi üstlenebilmektedir. Böylece bu durum kreş masraflarının ortadan kalkmasını da sağlamaktadır.

Özellikle eşi vefat eden annelere, eşinin ailesinin destek olduğu durumlar da mevcuttur. Anne, kimi durumlarda kayınvalide ve kayınpederden maddi destek alarak geçinmekte, hatta onların yanına taşınmakta ya da onların yanında yaşamaya devam edebilmektedir. Bu duruma daha çok kırdan rastlanmaktadır.

Babalar için de aile desteği önemli olmakla beraber bu desteğin ekonomik boyutu annelerde olduğu kadar baskın değildir. Babalar daha çok çocuk bakımı ve ev düzeni gibi konularda aileden yardım almayı amaçlamaktadır. Tek ebeveyn olduktan sonra anne-

babası ile yaşamaya başlayan babaların sayısı da annelere benzer şekilde az değildir. Benzer şekilde genç yaştaki babalarda bu duruma daha fazla rastlanmaktadır. Her ne kadar temel motivasyon ekonomik yükü hafifletmek olmasa da babaların aile evine dönmesi, kendi ailesinin babanın yanına taşınması ya da ayrı yaşasalar bile çocuğun gün içinde bakımının babaanne tarafından üstlenilmesi babanın giderlerini azaltmaktadır.

Evlilikteki Ekonomik Sıkıntıların Ortadan Kalkması

Evlilik süresince ekonomik olarak sıkıntı yaşanabilen noktalar diğer ebeveynin eve gelir getirmiyor olması, gelirini hane için harcamaması ya da ekonomik konulardaki kararların ebeveynlerinden sadece birisi tarafından alınıyor olmasıdır. Evliliğin sona ermesiyle bu sıkıntıların ortadan kalkması da ekonomik açıdan rahatlama sağlayabilmektedir.

Tek ebeveyn olarak anneler artık her ne kadar ekonomik sıkıntılar yaşasa da psikolojik olarak bir rahatlama söz etmektedir. Kendi istedikleri harcamayı özgürce yapabildikleri, eve istediği şeyi alabilmeleri bu anlamda ekonomik kararlarda serbestliklerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Evlilik süresince eş tarafından ekonomik istismara maruz kalan annelerde ise ev ekonomisi ve paranın kontrolü artık annede olduğu için ekonomik açıdan hissedilen rahatlama daha fazladır.

Ekonomik açıdan rahatlama olmasının bir diğer nedeni de diğer ebeveynin evlilik süresince zaten çalışmıyor yani gelir getirmiyor olmasıdır. Bu şikâyeti dile getiren anneler orta ve düşük SES grubundandır. Bununla beraber evlilik süresince babanın gelirini hanenin masrafları için kullanmadığından şikâyet eden farklı SES grubundan anneler bulunmaktadır. Bu nedenle bu anneler için tek ebeveyn olmak evden “bir boğazın eksilmesini” sağlayarak, maddi durumu olumlu yönde etkilemektedir.

“Tabi rahatladım çünkü adam çalışmıyordu gider çok fazlaydı hem ona bakıyordum hem kendime hem çocuklara. En azından bir külfet azaldı diyorsun.” (Anne, 33 yaş, C2 SES, kent, İzmir, boşanma, 4 yıl)

Babaların ekonomik yükünü hafifleten başlıca faktör, ise evliliğin bitmesi ile daha önceden çalışmayan eşin masraflarını karşılamak zorunda olmamaları böylece, hanenin masraflarının azalmasıdır. Ancak bu rahatlama bahsedilen babaların oranı annelere göre daha düşüktür. Bunun bir nedeni babaların annelerin iş gücüne katılmamasını her zaman olumsuz olarak algılamaması olabilir. Anneler için ise daha önce bahsedildiği gibi baba evin geçimini sağlamaktan sorumlu asıl kişidir.

İş Gücüne Katılım

Çalışma kapsamında görüşülen annelerin yaklaşık üçte ikisi çeşitli iş kollarında çalışmaktadır. Görüşülen her üç anneden biri daha önceden çalışmıyorken tek ebeveyn olduktan sonra düzenli ya da düzensiz bir işte çalışmaya başladığını belirtmiştir. Böylece bu anneler tek ebeveyn olduktan sonra hem gelir getirici hem de gelirin harcanması konusunda söz sahibi olmuştur. Bu durum kendilerini maddi açıdan daha özgür hissetmelerine olanak sağlamıştır. İş hayatına girmek, hem ekonomik durumun iyileşmesine, hem de annenin maddi konularda karar alma gücünün artmasını sağlamaktadır.

Bu noktada belirtilmelidir ki, annelerin iş gücüne katılımı ya da katılma eğilimi yaşanan çevredeki iş olanakları ve sosyal iletişim ağları ile de yakından ilgilidir. Düşük SES grubundaki anneler daha çok hasta bakıcılığı, temizlik, mutfak işleri gibi iş kollarında çalışma fırsatı bulabilmektedir. Kimi zaman evde yapılan elişi, örgü, takı gibi objelerin sosyal ağlar vasıtasıyla satışı da, düzenli bir iş bulunamadığı durumlarda ekonomik gelire katkı yapmaktadır. Ancak, çalışmak istedikleri ya da çalışmayı gerekli gördükleri halde, yaşadıkları şehrin istihdam koşulları ve yapısı nedeniyle iş bulamayan anneler de bulunmaktadır. Kırsal bölgelerde ve küçük şehirlerde anneler için iş imkânlarının daha kısıtlı olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte yeterli eğitim ve vasıflara sahip olamadıkları için çalışmak istese de iş bulamayan anneler vardır. Annenin ekonomik sıkıntısını azaltmak için çalışmak isteyen anne, eğer çocuğunun bakımını üstlenecek kimse yoksa çocuğunu kreşe vermek durumundadır; ancak bu da başka bir ekonomik sıkıntıya neden olduğundan dolayı çalışmaktan vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca iş hayatında “dul kadın” olarak anılmaktan korktuğu ya da ailesi çalışmaya izin vermediği için çalışma hayatına katılmayan anneler de bulunmaktadır. Bu anneler, iş gücüne katılamadığı için ailenin ekonomik yükünü hafifletme noktasında sıkıntı yaşamaktadır.

Tek ebeveynli ailelerde ekonomik yükü hafifletmek amacıyla iş gücüne katılım sadece annelerde değil çocuklarda da görülebilmektedir. Özellikle düşük SES grubundaki ailelerde, vefat ya da boşanma sonrası özellikle erkek çocuğun üzerine evin reisi olma yükü bindiği görülebilmektedir. Bu durumda çocuk okulu terk etmek, ya da okulu bırakmasa bile bir yandan da çalışmak zorunda kalmaktadır. Kız çocukları arasında da, okul masraflarının artması nedeniyle, maddi yükü hafifletmek ve aynı zamanda anne çalışmaya başladığı durumlarda ev işleri ve kardeşlerin bakımını üstlenmek için kimi kız çocukların okulu bırakmak zorunda kaldığı görülmüştür. Ancak iş gücüne katılım daha çok erkek çocuklarında görülmüştür.

Maddi Yardım Alınan Kurum ve Kuruluşlar

Bu bölümde ebeveynlerin başvurduğu kurumsal destek mekanizmaları, yarı yapılandırılmış görüşmelerin ve odak grupların açık uçlu sorularına verilen cevaplar ışığında incelenmiştir.

Türkiye’de kendi aileleri, tek ebeveynler için temel ekonomik destek kaynağıdır. Bununla birlikte çeşitli kurum ve kuruluşlar da tek ebeveynli ailelere maddi olanaklar sağlayabilmektedir; ancak çoğu zaman bu destek ailenin desteğine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmamaktadır.

Yardım alınan kuruluşlar arasında en çok dile getirilen kurum Kaymakamlık ile birlikte Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’dır. Bu kurumlardan ağırlıklı olarak nakdi yardım alınmaktadır. Nakdi yardımın yanı sıra öğrenci yardımı, kuru gıda, ekme, yakacak, aşevinden verilen sıcak yemek ve kıyafet yardımı da yapılmaktadır. Bu tür yardımlar ayrıca çeşitli vakıf ve dernekler ya da belediyeler tarafından da sağlanmaktadır.

Özellikle düşük SES grubundan ebeveynler çeşitli yardım kurum ve kuruluşlarından maddi ve psikolojik destek almakta ya da bu kurum ve kuruluşlara yardım başvurusu yapmaktadır. Babalara kıyasla çok daha fazla annenin kurumsal yardım aldığını ya da kurumsal yardıma başvurduğunu görmekteyiz. Anneler hem aynı hem de nakdi yardıma başvurmakta ve anneler arasında kurumsal yardıma başvurma anlamında kent ve kırsal arasında belirgin bir farklılık görülmektedir. Babalar ise kurumsal yardımı daha çok kömür ve kuru gıda gibi aynı yardım şeklinde almaktadır; çalışma kapsamında kurumsal yardım aldığını söyleyen babaların tümü kırsal yaşamaktadır.

“Kaymakamlık kömürümü ve gıdamı yılda 2 kere veriyor. 8 ayda bir gelersen 150–200 TL veriyorlar. Ben çocuklarımın o zamanki ihtiyaçlarını karşılıyorum.” (Anne, 32 yaş, D SES, kırsal, İstanbul, boşanma, 4 yıl)

“Kaymakamlıktan alıyorum. Kışlık odun, kömür, yiyecek sağlıyor. Kendileri getiriyorlar, o iyi oluyor.” (Baba, 49 yaş, D SES, kırsal, İzmir, boşanma, 2 yıl)

Görüşmeler sırasında yardım alma konusunda belirtilen şikâyetlere bakıldığında ise kurumlardan yapılan yardımların çoğu zaman eşit bir şekilde dağıtılmadığı ifade edilmiştir. Özellikle muhtarlığa yapılan başvurularda, muhtar ile ilişkilerini iyi tutan kimselerin ihtiyaç oranına bakılmaksızın daha fazla yardım alabildiği belirtilmiştir.

Bunun yanında birçok ebeveyn ekonomik yardım için nereye ve nasıl başvuracağı hakkında bilgi sahibi değildir. Bu konuda yeterli bilgilendirme olmamasının ebeveynler için kurumsal desteği zorlaştırdığı görülmüştür. Kurumsal yardım alan ebeveynler çoğunlukla

bu yardımlar hakkında çevrelerindeki komşuları ve akrabalarından bilgi almakta, konu ile ilgili kurumsal bilgilendirme yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra başvuru koşul ve prosedürlerinin zor olması da kurumsal maddi destek almanın önündeki bir engeldir.

“Ekonomik yardım almadım. Düşündüm ama yolunu bulamadım, o işleri bilemedim nasıl yapılır edilir. Yol gösteren de olmadı. Muhtar mı, belediye mi? Yol gösteren de olmadı.” (Baba, 34 yaş, B SES, kır, İzmir, boşanma, 6 yıl)

“Hiç yardım almadım. Birkaç sene önce bir kere başvurduğum kaymakamlığa. Bana vermemek için özrünüz var mı diye sordu. Yok dedim o zaman yardım edemiyoruz dedi.” (Anne, 33 yaş, C2 SES, kent, İzmir, boşanma, 4 yıl)

“Ben bir derneğe gittim. Bankaya borcun olduğuna dair belge, aldığın maaş bordrosu, çocukların gittiği okul gibi bir sürü belge istiyorlardı. Fotokopi çektirecek param yoktu. Ben bulup buluşturup derneğe götürdüm. Devletten yardım gelecek diye bekliyordum. Haber falan gelmeyince en sonunda ben gittim. Kabul edilmemiş. Neden diye sorunca bunu biz bilemeyiz dediler.” (Anne, 51 yaş, D SES, kent, İzmir, vefat, 10 yıl)

Ebeveynler tarafından Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nın sağladığı “öğrenci yardımı” ve kaymakamlıklar tarafından verilen “öğrenci yardımları” çok önemli bulunmakla beraber, yardım miktarının yetersiz olduğu da bu yardımdan faydalanan birçok ebeveyn tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca bu yardım, sadece ilköğretim ve ortaokul seviyesindeki çocuklar için sağlandığından, özellikle çocuklar üniversite sınavına gireceklerinde dersane, kurs gibi yerlere gitmekte zorluk çektikleri; üniversiteye girdikten sonra da maddi sıkıntılar yüzünden okulu bitirmekte zorluk çektikleri görülmektedir.

Bunun dışında ekonomik yükü hafifleten yardımlardan birisi vefat maaşısıdır. Vefat durumunda eşten kalan vefat maaşısının bağlanması, maddi yardım ihtiyacını bir nebze azaltsa da, özellikle başka herhangi bir geliri olmayan düşük SES grubunda tek başına vefat maaşısı yeterli olmamaktadır. Bu nedenle bu aileler kurum ve kuruluşlara başvuruda bulunmak zorunda kalmaktadırlar; ancak vefat maaşısı bağlandıktan sonra yapılan yardım başvuruları geri çevrilmiştir.

“Vakfa başvurduğum, 200 TL babamın maaşısı çıkınca gelmedi.” (Anne, 48 yaş, C2 SES, kent, İzmir, boşanma, 9 yıl)

Eşiyle henüz resmi olarak boşanmamış ancak ayrı yaşayan annelerden birkaçı ise resmi boşanma gerçekleşmediği için başvurusunun reddedildiğini belirtmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin anket bölümünde ebeveynlerin kurumsal destek almak konusundaki beklentileri de sorgulanmıştır. Anne ve babaların neredeyse tümü devletin çocuğun ekonomik refahını güvence altına alması ve tek ebeveynlere ihtiyaç durumunda maddi destek sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Tüm SES gruplarından anne ve babalar bu konuda hemfikirlerdir. Tek ebeveyn olma sebebi, kent-kır ve anne babalar arasında da anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 47 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 47

“Yasalar tek ebeveynli çocuğun ekonomik refahını güvence altına almak için düzenlemeler yapmalıdır.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	0	3	0	3	30	0	3	1
Katılmıyorum	1	3	2	0	3	0	3	1
Katılıyorum	30	30	31	28	31	31	27	30
Kesinlikle katılıyorum	69	64	67	69	66	69	67	68
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 48 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 49

“Devlet boşanan, terk edilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden anne/babaya ihtiyaç durumunda maddi destek sağlamalıdır.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	1	3	0	4	0	1	2	1
Katılmıyorum	1	3	2	0	3	1	0	1
Katılıyorum	37	44	39	29	54	32	35	38
Kesinlikle katılıyorum	58	45	55	58	41	62	55	55
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grupların açık uçlu sorular bölümünde de her SES grubundan anneler en çok maddi sıkıntılarla ilgili sorunlara çözüm bulunması konusunda kurumsal yardım talep etmiştir. Maddi sıkıntılar başlığı altında hayatlarını en çok kolaylaştıracak iki şey ev sahibi olup kira yükünden kurtulmak ve çocukların eğitim masraflarının karşılanması olmuştur. Bununla beraber kendilerine iş imkânı sağlanması, eşten kalan borçların silinmesi, sigortalı bir işe sahip olmak, devletin tek ebeveyn annelere

emekli maaşı bağlaması ve üniversite çağındaki çocuklara ücretsiz dersane hizmeti de en çok dile getirilenlerdir.

“Kadın için devletin düşünmesi gereken en önemli şey, bu kadın nasıl geçiniyor, çocuğuna nasıl bakıyor, sigortası var mı? Bu çocuk dünyaya geldiyse, nafaka konusu zorunlu olarak ödenmesi gerekiyor.” (Anne, 30 yaş, C1 SES, kır, İstanbul, boşanma, 9 yıl)

“Manevi olarak bir şeye ihtiyacım yok ama maddi olarak maaşımın iyi olmasını isterim. 577 alıyorum ben, 450 kira var, evde yemek pişmiyor. Burada kalan yiyecekler oluyor, onlar atılacak, müdürlerim de biliyor, yiyebileceğimiz kadarını götürüyorum, ya da yemekhanede yiyorum. 577 öyle yetiyor.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kır, İstanbul, boşanma, 13 yıl)

3.6.4. Tek Ebeveynli Olmanın İş Hayatına Etkisi

Tek ebeveyn olmanın iş hayatına getirdiği etkiler ebeveynlerin sorumluluklarının artmasına paralel olarak artış göstermektedir. Hem iş hayatını hem de evle ilgili sorumlulukları bir arada yürütmek ebeveynleri zorlamakta; bu zorluklar da iş hayatını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak burada da, tek ebeveyn olmanın iş hayatına olumlu ve olumsuz etkilerine baktığımız zaman anne ve babalar arasında önemli farklılaşmalar olduğunu görülmektedir.

Çalışan annelerin büyük bir bölümü tek ebeveyn olduktan sonra duygusal ve psikolojik sorunlarını atlatmak, evdeki üzüntü ve problemleri unutmak için iş hayatına daha fazla önem vermeye başladıkları, işlerine sarılarak daha fazla ilgilendikleri görülmektedir.

Tek ebeveyn olmanın iş hayatına olumsuz etkilerine bakıldığında ise annenin tüm sorumluluğu tek başına üstlenmesi nedeniyle iş hayatında zorluk yaşayabilmesidir. Hem çalışıp hem ev işlerini yapmak, bir yandan da çocuklar ile ilgilenmek iş hayatında yorgunluğa neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra anne çocuk bakımı konusunda aileden ya da başka birilerinden yardım alamadığı durumlarda, çalışma motivasyonu düşmektedir. Çünkü çocukları evde yalnız bırakma düşüncesi sıkıntı vermektedir.

“Ben şimdi çalışmak istiyorum ama kızım ufak ilkokula gidiyor onu bırakamıyorum. Sabah okula gidiyor öğlen yemek için dışarı çıkıyorlar güvenemiyorum mecburen işe gidemiyorum. Mesela kızımı rahatlıkla bırakabileceğim bir yer olsa gözüm arkada kalmaz ben de rahatlıkla çalışırım.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, vefat, 3 yıl)

Annelerin iş hayatında zorlandıkları noktalardan bir diğeri ise çocukların sorumluluğu çoğunlukla birlikte yaşadığı ebeveynin üzerinde olduğu için; çocuklara dair hastalık, veli toplantısı gibi acil durumlarda iş yerinden eşlerin bir arada yaşadığı ailelere göre daha sık olarak izin almak zorunda olmasıdır.

Bir diğer sıkıntı yaşanan konu ise annelerin tek ebeveyn olmalarından ötürü işyerlerinde sözlü ya da fiziksel tacize uğramaları nedeniyle işten ayrılmak ya da iş değiştirmek zorunda kalmalarıdır. Hatta bu tür durumları yaşamamak için ayrılmış, boşanmış olduğunu ya da eşinin vefat ettiğini söylemeyen anneler vardır.

Çalışan annelerden bazıları da iş hayatına dair sıkıntılarını dile getirmiş, bu konuda taleplerde bulunmuştur. Bazı anneler iş hayatında kendilerini güvende hissetmediklerini vurgulamıştır. Ailede sadece tek ebeveynin bulunması ve annelerin iş yaşamındaki yerinin çok daha hassas olması nedeniyle, bu konuda yalnız ebeveynlerin iş yaşamlarında devlet tarafından iş güvencesi gibi pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiğini düşünen anneler de mevcuttur. Bunun yanında, çalışırken çocuklarını güvenle bırakacağı bir yer olsa, iş hayatına atılıp ailenin geçimini sağlayabileceğini söyleyen anneler de bulunmaktadır.

“Geçimimi sağlıyorum kazancımla ama gelecek korkusu oluyor. Ben özellikle eşinden ayrılmış bayanların devlet tarafından iş güvencesi getirilmesi gerektiğine ve desteklenmeleri gerektiğine inanıyorum. Tek başına, eşinden ayrı hayat süren bayanların işten çıkarılmasının zorlaştırılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bayanlar toplu işten çıkarmalarda hemen gözden çıkarılıyorlar. Bunun için de devlet ne gerekiyorsa yapmalı, zorlaştırmalı.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, Samsun, odak grup)

Babalar için tek ebeveyn olmanın çoğunlukla iş hayatı üzerinde olumlu bir etkisi olmamaktadır. Tek ebeveynlik iş ile olan bağları zayıflatmakta, babanın annelere kıyasla bir süre de olsa iş yerinde sıkıntılar yaşamasına daha fazla yol açmaktadır. Çoğu baba, işe konsantrasyonda zorluk çektiğini, bir süre işe gitmediğini ya da gidemediğini söylemektedir. Ayrıca tek ebeveyn oldukları ilk zamanlarda alkol kullanımının ve sosyal hayatın artması sonucunda iş hayatının olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Çoğu zaman babalar geceleri alkol kullandıkları ve eve geç döndükleri için işe geç kalma, sabah işe yoğunlaşamama gibi olumsuz durumlar yaşamaktadır. Bu durum genellikle ilk dönemde yaşansa ve geçici olsa bile, bazen babaların işlerini kaybetmelerine ya da uzun vadeli olumsuz ekonomik sonuçlara neden olabilmektedir.

“Eşimi kaybettikten sonra 3 ay işe gidemedim. Biraz içkiye girdim, sonra toparladım.

İşe gidince insanlarla uğraşmak bana zor gelmişti. Sabah iş yerime geç kalıyordum, iş yerimde sıkıntılarım oluyordu, fırça yiyordum. İşler ters gidiyordu ama şimdi normal.” (Baba, 30 yaş, D SES kent, Ankara, vefat, 2 yıl)

“Oldu, çok oldu aslında. Eskiden severdim işimi, artık sevmiyorum. Bilmiyorum, mutsuzluğum işime yansdı galiba. Olay şu, başka bir iş de olsa sevmeyecektim. Çalışmak zor geliyor sanki.” (Baba, 27 yaş, B SES, kent, Adana, vefat, 1.5 yıl)

Anneler gibi babalar da, iş saatlerinde çocukları bırakacak yer konusunda sıkıntı çekmektedir. Çoğunlukla babaanneler ve diğer yakın akrabalar bu konuda kurtarıcı olsalar da, yakın akrabaların uygun olmadığı durumlarda işi uygun olan kimi babalar çocuklarını işe götürmek zorunda kalmaktadır.

3.7. Tek Ebeveynli Aile Olmanın Sosyal Hayatlarına Etkisi

Bu bölümde, aile üyelerinin tek ebeveynli olduktan sonra sosyal hayatlarında yaşadıkları değişimlere yer verilmektedir. Çalışmanın bu bölümündeki bulgular temel olarak odak gruplardaki açık uçlu sorular ve cümle tamamlama uygulaması ile yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki açık ve kapalı uçlu sorulara verilen yanıtlara dayanmaktadır. Öncelikle tek ebeveynli aile olmanın sosyal hayata etkisi anne, baba ve çocuklar için sırasıyla ele alınmıştır. Daha sonra ise tek ebeveynli olmanın çocukların okul hayatına etkisi, ebeveynlerin yalnız kadın ve yalnız erkek olmaya bakış açıları, yeniden evlenmeye yaklaşımları ve tek ebeveyn olmanın cinsel hayata etkisi ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

3.7.1. Tek Ebeveyn Olmanın Ebeveynlerin Sosyal Hayatına Genel Etkileri

Tek ebeveynli ailelerin sosyal hayatlarına baktığımızda, tek ebeveyn olma nedenine bağlı olarak bireylerin sosyal çevrelerinden gelen tepkilerin değiştiğini, buna paralel olarak kişilerin de sosyal yaşam içerisindeki davranışlarını değiştirmek zorunda hissettiklerini görmekteyiz. Bir başka deyişle aile bireyleri çeşitli durumlarda kendi davranışlarını denetlemek durumunda kaldıklarını ifade etmektedirler.

Özellikle anneler tarafından dile getirilen en belirgin etki, bireylerin tek ebeveyn olduktan sonra daha az sosyalleşmek durumunda kaldıklarıdır. Vefat, ayrılık veya boşanma sonrası kendini diğer evli çiftlerden ve ailelerden farklı konumlandırmaya başlayan anneler, diğer kişilerle ilişkilerini olabildiğince azaltmaya ve daha çok kendisiyle aynı tecrübeleri paylaşmış olan kişilerle iletişim kurmaya yönelebilmektedir. Her sosyo-ekonomik statüden anneler için geçerli olan bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır:

- *Dedikodu endişesi:* Anneler doğrudan deneyim sahibi olmasalar da çevrelerindeki kişilerin kendilerinin arkasından konuştuğunu düşünmekte, herhangi bir dedikodu olmaması için sosyal hayatlarında aşırı dikkatli davranmaktadır. Hatta bu nedenle “kafes hayatı” yaşadığını söyleyenler de bulunmaktadır.
- *Kendini farklı ve yalnız hissetme:* Anneler kendilerini zaman zaman tek ebeveyn olmayan annelerden farklı hissettiğinden dolayı buna bağlı olumsuz duygular yaşamamak için sosyal hayatlarını kısıtlama yoluna gidebilmektedirler. Bazı anneler bu sebeple kendilerini daha fazla eve kapattıklarını ve insanlardan soyutladıklarını belirtmektedir.
- *Çocukların etkileneyeceği endişesi:* Kimi annelerin en büyük endişesi anne, baba ve çocuğun bir arada olduğu ailelerle görüşüldüğünde çocuğunun babanın yokluğunu daha çok hissedeceğidir. Bu nedenle anne, kendini ve çocuğunu bu tür ortamlara sokmaktan kaçınmakta, zamanla sosyal çevresi de buna göre şekillenmekte ve daralmaktadır.
- *Çevrenin ilişkisini azaltması:* Kimi durumlarda; komşu ve arkadaş çevresindeki diğer kadınların kendilerini ve eşlerini tek ebeveyn olan anneden uzak tuttukları; diğer kadınlar tarafından “potansiyel tehlike” olarak görüldükleri belirtilmiştir. Bu sebeple örneğin komşu ziyareti evde komşunun eşi yokken yapılmakta; evin babası geldiğinde anne ziyareti sona erdirmektedir.
- *Karşı cinsin “farklı” beklentilerine karşı kendini koruma duygusu:* Tek ebeveyn olduktan sonra karşı cinsin yaklaşımının değiştiği yöndeki algı, annelerin kendilerini geri çekmelerine neden olmaktadır. İş yerinde, mahallede ve diğer sosyal çevrede anneler erkeklere çok daha mesafeli davranmaya başladıklarını ifade etmiştir.

Bütün bunlar “başta erkek olmadan” sosyal hayata katılmanın bir kadın için halen tehlikeli olarak algılandığına işaret etmektedir. Bunun yanında, annelerin bu kaygıları fiziksel görünümüne de yansımaktadır. Çoğu anne artık evden dışarıya çıkarken dikkat çekmemek ve kendilerini olası tehlikelerden koruyabilmek adına kılık kıyafetlerine daha fazla özen gösterdiğini, kimi sosyal ortamlarda yüzük takarak dul veya boşanmış olduğunu gizlediğini, hareket ve tavırlarında ise zamanla erkekleşme olduğunu belirtmektedir.

“Ben kendimi sosyal hayattan biraz çektim, hareketlerime daha dikkat ediyorum. Eşimle gittiğimiz insanlara, artık gece gitmiyorum, gündüz gidiyorum, fazla samimi olmuyorum. Zaten hareketlerime dikkat ediyorum, giyimimi bile değiştirdim. Kendi evimde rahatım ama arkadaşım eşiyile geldiği zaman daha

ona göre giyiniyorum. Karşımdaki farklı düşünmesin diye. Çocuğumu bahane ediyorum, fazla görüşmüyorum. Toplum sizi çok farklı şey yapıyor. Geç gelseniz göze batıyorsunuz. Bunları duymamak için kendi kabuğuma çekiliyorum.” (Anne, 44, C1 SES, kent, İstanbul, vefat, 13 ay)

Tek ebeveynli olmanın annelerin sosyal hayatına etkisinin boyutu kent-kır, SES, tek ebeveynli olma nedeni, iş gücüne katılım gibi etkenlere göre farklılık gösterebilmektedir.

Özellikle kırdan ya da küçük ve nispeten daha kapalı bir çevre içinde yaşayan ebeveynler bu etkiyi çok daha fazla hissetmektedirler. Kırdan görüşülen annelerin çoğu, dul ya da boşanmış kadın olarak dışarıya tek başına çıkmanın dedikoduya neden olmak ile neredeyse eş anlamlı olduğunu düşünmekte; dolayısıyla zorunlu sebeplerle bile olsa dışarı çıkacakları zaman akrabaları, arkadaşları veya tercihen erkek çocuklarını da yanlarına almaya özen göstermektedirler.

Vefat nedeniyle tek ebeveyn olan annelerle boşanma ya da ayrılık nedeniyle tek ebeveyn olanlar arasındaki farka bakıldığında; genellikle vefat sebebiyle tek ebeveyn olan annelerin sosyal hayatlarının daha az etkilendiği anlaşılmaktadır. Vefat durumunda, komşular ve yakın çevreden çok daha fazla destek görülmekte, bu anlamda anneler kendilerini daha az yalnız hissetmektedirler. Sosyal hayatlarının olumsuz etkilenmesinin en büyük nedeninin ise kendi isteksizliklerinden kaynaklandığını söylemektedirler. Buna ek olarak, sosyal hayata katılım sırasında devreye giren tek başına dışarı çıkmamaya çalışma, kıyafetlerine dikkat etme, belirli saatlerde dışarı çıkma gibi otokontrol mekanizmaları eşi vefat etmiş annelerde de geçerli olsa bile, eşinden ayrılmış annelerle kıyaslandığında çevrenin bakış açısının yukarıda bahsedildiği gibi olumsuz yönde değişimini daha az dile getirmektedirler.

Sosyal hayatın etkilendiği noktalardan birisi de iş hayatındaki arkadaşlarla olan ilişkilidir. Tek ebeveyn olmanın çalışan annelerin iş arkadaşlarıyla olan ilişkisine etkisine bakıldığında, ebeveynlerin genel olarak tek ebeveyn olan annenin iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini düşünmediği görülmektedir (%71). Daha düşük SES grubundan ebeveynler daha yüksek SES grubundakilere göre, annenin iş arkadaşları ile ilişkisinin olumsuz etkileneceğine daha çok katılmaktadır. Bölgesel farklılıklara bakıldığında ise Şanlıurfa ve Erzurum'da yaşayan ebeveynlerin bu ifadeye katılım oranının diğer şehirlerdeki ebeveynlere oranla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 49 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Anketi - Soru 19

"Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması iş arkadaşları ile ilişkilerini olumsuz etkiler" (%)

	Yaşadığı şehir										SES
	Adana	Ankara	Erzurum	İstanbul	İzmir	Samsun	Ş.urfâ	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	29	19	31	32	30	29	6	33	23	28	26
Katılmıyorum	53	62	13	45	44	43	41	57	45	32	45
Katılıyorum	18	19	37	18	15	21	35	5	22	35	21
Kesinlikle katılıyorum	0	0	19	5	11	7	18	5	10	5	8
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çalışan annelerin kendi deneyimleri paylaştıkları bölümde ise; çalışan annelerin hemen hemen yarısı kendi iş arkadaşları ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Bu olumsuz değişim tüm SES grubundan anneler için geçerlidir. Bu durum çevrenin dul kadına bakış açısıyla yakından ilişkilidir. Çoğu anne, doğrudan kendisi tecrübe etmese bile, iş yaşamında dul ya da boşanmış kadın olmanın, kişilerin kendilerine karşı bakış açılarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Bununla birlikte işyerinde erkek patronlarından ya da iş arkadaşlarının sözlü ya da fiziksel tacizi ile karşılaşan ve hatta bu nedenle işlerini değiştiren anneler de bulunmaktadır. Bir diğer yaşanan sıkıntı da iş arkadaşlarının dedikodusuna maruz kalmaları bu nedenle ilişkilerini azaltmalarıdır. Bu nedenlerden ötürü çalışmaya başladığı yerde hiç evlenmemiş olduğunu söyleyen, dul veya boşanmış olduğunu gizleyen, ya da evlilik yüzüğünü hala takan anneler bulunmaktadır.

Tek ebeveyn olduktan sonra ev değiştirmenin de sosyal hayata olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Tek ebeveyn olduktan sonra kendi ebeveynlerinin yanına dönen annelerin genellikle sosyal yaşamı kısıtlanmaktadır. Aile yanına dönen anneler, aileden izin almak, aileye çevreden laf gelmesin diye kendini kısıtlamak zorunda hissetmekte, eskiden sahip oldukları sosyal çevreden uzaklaşmaktadırlar. Ailenin ebeveyn üzerinde sosyal yaşamını kısıtlaması yönünde baskı oluşturabildiği de görülmektedir. Bu tür durumlarda ebeveynin ailesi, ebeveyne artık dul ya da boşanmış olduğunu hatırlatarak, bekâr olduğu günlerden

farklı davranmaya yönlendirmektedir. Bir diğer yandan ev değiştirmek sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkiyi de ortadan kaldırabilmektedir. Yaşadıkları semttan taşınarak yabancıları oldukları bir sosyal çevreye giren anneler, burada kendilerine yeni bir yaşam ve yeni bir sosyal çevre kurabilmekte, bu sayede kendileri hakkında konuşulması ihtimalini en aza indirmektedir.

Kimi durumlarda ise, annelerin tek ebeveyn olduktan sonra sosyal yaşamlarının olumlu yönde etkilendiği görülebilmektedir. Ancak bu olumlu etkiler annenin ait olduğu SES grubu ve yaşadığı yerle ilişkilidir.

Özellikle yüksek SES grubundan olup üç büyük şehirde yaşayan annelerin çalışma hayatına adım atarak ya da eşlerinin kendilerine uyguladığı baskının ortadan kalkmasıyla sosyal yaşamları çok daha hareketli ve zengin olmaya başlamıştır. Eskiden anne üzerinde baskı uygulayan eşin yokluğu, kimi anneler için belirli bir özgürleşme sağlamış, eve giriş-çıkış saatleri, giyim, görüşmek istediği kişiler konusunda da kendi kararlarını daha rahat alabilmelerine yardımcı olmuştur. Ayrıca, tek ebeveyn olduktan sonra çalışma hayatına adım atan, özellikle de nitelikli işlerde çalışmaya başlayan annelerin sosyal çevreleri de genişlemiş, bu nedenle sosyal hayatları yine olumlu yönde etkilenmiştir.

Tek ebeveyn olmak annelerin sosyal hayatını etkilediği gibi babaların da sosyal hayatını etkilemektedir; bu etkinin nedenleri bazı noktalarda benzerlik gösterirken bazı noktalarda farklılaşmaktadır:

- *Kendini farklı ve yalnız hissetme:* Anneler gibi babalar da kendilerini zaman zaman tek ebeveynli olmayan ailelerden farklı hissettiğinden dolayı anne-babanın beraber olduğu ailelerin olduğu ortamlara girmekten kaçınmaktadır.
- *Çevrenin hoş karşılamayacağı inancı:* Çoğu baba ailece daha önce görüştüğü çevre ile artık eskisi kadar sık ve rahat görüşemediğini buna bağlı olarak sosyal çevrelerinin daraldığını ifade etmiştir. Burada en önemli bariyer babanın yalnız erkek olarak eski çevresinde hoş karşılanmayacağını ya da rahatsızlık yaratacağını düşünmesidir.
- *Çocuklarla geçirilen zamanın artması:* Yukarıdaki nedenlere ek olarak çevreden bağımsız nedenlerle babanın sosyal hayatında değişimler de olabilmektedir. Çocuklarıyla beraber yaşayan babalar, çocuklarıyla daha fazla ilgilenebilmek adına sosyal hayatlarını kısıtladıklarını, özellikle akşamları eve erken dönmek zorunda hissettikleri için önceden sık görüştüğü arkadaşlarıyla çok daha seyrek görüştüğünü dile getirmektedirler.

Tek ebeveynli olmanın babaların sosyal hayatlarına etkisinin boyutu özellikle tek ebeveyn olma nedeni ve ev değiştirip değiştirmemesi ile ilişkili iken babanın yaşadığı yer ve ait olduğu SES grubu bu etkinin büyüklüğünü çok etkilememektedir.

Tek ebeveyn olma nedenine bakıldığında; vefat nedeniyle tek ebeveyn olan babaların hissettikleri kayıp duygusu sonucunda sosyalleşme isteklerinin diğer tek ebeveyn olan babalara göre daha azaldığı görülmüştür. Çevrenin olumlu yaklaşımına rağmen, bu babaların sosyal hayata katılımları özellikle ilk dönemde azalmış, hayatlarını yoğunlukla iş ve ev arasında geçirmeye başlamışlardır. Bununla beraber eşi vefat etmiş ve çocuğunu tek başına büyüten baba olmak, babanın komşular ve yakın çevre tarafından daha sıcak karşılanmasını ve yaşanan çeşitli zorluklarda yardım görmesini sağlamaktadır. Çevrenin bu olumlu yaklaşımı eşiyle ayrılmış ya da boşanmış babalar tarafından daha az dile getirilmiştir.

Babanın hanede kiminle yaşadığı da sosyal hayatı üzerinde etkilidir. Baba evine dönmek ya da kendi ailesinin babanın yanına taşınması, annelerin tersine, babaların tek ebeveyn olarak sosyal hayatlarından karşılaştıkları olumsuz etkileri büyük ölçüde azaltmaktadır. Özellikle genç babalar, vefat ya da boşanma sonrası kendi anne ve babaları ile yaşamaya başladıklarında çocuğun bakım görevini kendi anne babalarına vermektedir. Böylece daha önce annenin sorumluluğunda olan çocuğun bakım görevini tek ebeveyn olmalarına rağmen kendileri birebir üstlenmemekte; bu sayede sosyal yaşamlarını diğer babalara göre daha rahat sürdürmektedir.

Tek ebeveyn olmanın babaların iş arkadaşları ile ilişkisine olan etkisine bakıldığında ise hem anket sonuçlarının hem de yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grupların gösterdiği, ilişkinin olumsuz yönde etkilenmediğidir. Babalar, iş arkadaşlarını daha çok dertleştikleri, sorunlarını paylaştıkları kişiler olarak görmektedir. Bu noktada babaların annelerden farklı deneyimlere sahip oldukları söylenebilir.

3.7.2. Tek Ebeveyn Olarak Yalnız Kadın ve Yalnız Erkek Olmak

Annelerin ve babaların yalnız kadın ve yalnız erkek olmakla ilgili algıları ve deneyimleri yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak gruplardaki açık uçlu soru bölümünde irdelenmiştir. Yalnız kadın ve yalnız erkek olmak ebeveynleri öncelikle duygusal anlamda etkilemektedir. Duygusal ihtiyaçların yanı sıra; hem anneler hem de babalar için “yalnız kadın ve yalnız erkek olmak” aynı zamanda ev içi ve ev dışı bir takım işlevsel ihtiyaçların karşılanamaması bakımından da rahatsızlık yaratmaktadır. Ancak yalnız kadın ve yalnız erkek mutlaka olumsuz bir çağrışım yapmamaktadır.

Duygusal anlamda anneler yalnız kadın olmaktan ötürü ev içinde çok yoğun bir sıkıntı yaşamazken; daha çok ev dışında, sosyal hayata karıştıkları noktalarda tek ebeveyn olmanın duygusal sıkıntısını çekmektedir. Bunun nedeni şu şekilde açıklanabilir: çocuklarıyla evde olmaya alışkın olan anne, evin içerisindeki yalnızlık duygusunu çok ağır tecrübe etmemektedir. Babanın evin reisi olduğu ve tüm gün dışarıda çalıştığı aile modeli içerisinde yaşamış olan annelerin bu anlamda ev içerisindeki yalnızlık hissine alışkın oldukları görülmektedir. Annelerin hane içerisindeki yalnızlık hisleri, herhangi bir sorun oluştuğunda paylaşacak kimsenin olmaması noktasında ortaya çıkmaktadır. Yalnız kadın olmanın duygusal zorluklarından birisi bir önceki başlıkta ele alındığı gibi daha çok sosyal hayatı kısıtlamasıdır. Bekâr olmaktan farklı olarak dul ya da boşanmış olmak, sosyal anlamda hissedilen yalnızlık duygusunu arttırmaktadır.

“Sosyal yaşantınız kısıtlanıyor, çevredekilerin bir şey dememesi için. Kendinizi kabullendirene kadar bayağı mücadele vermeniz gerekiyor. Arkadaşlarınızla bir yere gidip, geç vakitte dönemiyorsunuz. Ters bir laf oluyor, huzursuzluk çıkıyor.”
(Anne, 54 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 16 yıl)

Özellikle ilerleyen yaşlardaki anneler yalnızlık endişesini daha fazla taşımaktadır. Çocukların yetişkin olmasıyla beraber evden ayrılacakları düşüncesi hem duygusal açıdan anneyi endişelendirmekte hem de özellikle ekonomik güvenceleri olmayan anneleri yaşlılık döneminde ne yapacakları sorusunu düşünmelerine neden olmaktadır.

Yalnız kadın olmanın işlevsel açıdan zorlukları ise gece geç saatte acil bir durum olduğunda kime, nereye, nasıl başvuracağını bilememek, “hayatın ağır gelmesi”, evin tadilat, tamirat gibi işlerinde ne yapacağını bilememek, kendini güvende hissetmemek gibi noktalarda yoğunlaşmaktadır.

“Çok zor, karanlık çökmeden kapı kilitliyorsun. Duvarlardan ses geliyor, yatarken ses geliyor, iyilik de gelir, şeytanlık da gelir, evlensem mi evlenmesem mi hep düşünüyordum.” (Anne, 47 yaş, C1 SES, kent, Erzurum, vefat, 6 yıl)

Tek ebeveyn olmak kimi durumlarda annelerin kendi deyimleriyle “erkekleşmeyi” de beraberinde getirmektedir. Birçok anne, güçlü olmak zorunluluğu, her türlü sorumluluğu üstlenme, artan yalnızlık duygusu ve hissettikleri sosyal baskı nedeniyle kendilerini zaman zaman erkek gibi hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu erkekleşme deneyimi aynı zamanda bir sonraki bölümde de bahsedileceği gibi cinsel hayatın arka plana atılmasıyla da pekişmektedir.

“Boşandıktan sonra, güçlü görüneceğim imajı vermek için, erkek gibi görünmeye, o davranışlar içine girmeye çalıştım.” (Anne, 26 yaş, A SES, kent, Ankara, boşanma, 3 yıl)

“Yarım erkek gibi oldum, taşlaştım. Artık bir şey hissetmek ayıp gibi geliyor. Kadınlığımı içimden dışladım diyebilirim.” (Anne, 25 yaş, C2 SES, kent, Samsun, boşanma, 4 yıl)

Yalnız kadın olmaya olumlu yaklaşan anneler de bulunmaktadır. Anneler için yalnız kadın olmak bir yandan da özgürleştirici, güçlendirici bir süreç haline gelmiştir. Ekonomik anlamda evin geçimini üstlenen anne, bir yandan da evin idaresi, çocuğun bakımı gibi işleri beraberinde yürütmekte, tek başına girilen bu mücadele ve bunun sonucunda elde edilen başarı anneleri güçlü kılmakta, kendilerine olan güvenlerini arttırmaktadır.

“Şu an rahatım aslında, yalnız olmak bana rahatlığı hissettiriyor. Birinin himayesi altında olmamak rahat bir durum.” (Anne, 25 yaş, B SES, kent, İzmir, boşanma, 1 yıl)

Bu olumlu deneyim aynı zamanda annenin ekonomik gücü, yaşadığı yer, iş gücüne katılımı ile ilişkilidir. Yalnız kadın olmanın maddi sıkıntıyı daha az yaşayan annelerde daha olumlu çağrışımlar yaptığı görülmüştür. Ekonomik özgürlük annenin kendisini sosyal hayatta da özgür hissetmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca eşi ile beraber iken iş gücünde olmayan daha sonrasında çalışmaya başlayan anneler yalnız kadın olmayı daha olumlu algılayabilmektedir.

Annenin yaşadığı yer de yalnız kadın olma deneyimine etkide bulunmaktadır. Özellikle üç büyük kentte yaşayan anneler buralardaki sosyal imkânların çeşitliliğinden dolayı yalnızlığı daha az hissetmektedirler.

Yalnız erkek olmanın babaların üzerindeki etkisine bakıldığında ise; babaların çoğunun ev içerisinde yalnız erkek olduklarını hissettikleri görülmektedir. Babalar yalnız erkek olarak evde hissettikleri boşluktan şikâyet etmiş, bu boşluğu doldurmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Evde yalnız yemek yemek, geceleri tek başına uyumak, evde çocuklar dışında konuşacak kimsenin olmaması ve bütün bunların yarattığı eksiklik duygusu, babalar tarafından sıkça dile getirilmektedir. Babalar için ev içindeki yalnızlık annelerde olduğu gibi alışılmış bir durum değildir; çoğu zaman baba bu duruma hazırlıksızdır. Eve geldiğinde karşılayan bir eşin yokluğu yalnızlık hissini arttırmaktadır; bu yalnızlığı giderecek tek çözüm olarak da bir eşin varlığı gösterilmiştir.

“Dediğim gibi kalkıp evlenip yuva kuran bir insan ayrıldığı zaman bocalar. Gez, dolaş, istediğin yere git ama sonunda yine bakıyorsun kimse yok... Derdini anlatacak kimse yok.” (Baba, 34 yaş, C2 SES, kent, İzmir, boşanma, 6 yıl)

Duygusal anlamda hissedilen yalnızlığın yanı sıra işlevsel ihtiyaçlarla ilgili olarak da babalar yalnız erkek olmaktan şikâyet etmektedir. Babalar özellikle çocukların bakımından birebir kendileri sorumlu olduklarında bu sıkıntı daha fazla yaşanmaktadır. Çocuğun varlığı, babanın sosyal hayatını kısıtlamakta, ev düzeni kurma mecburiyeti kılmaktadır. Ayrıca ev işleri ile ilgili sorumluluklar da babanın yalnız erkek olmayı olumsuz algılamasına neden olmaktadır. Bu sorumlulukların ağırlığı babaların yeniden evlenme isteklerini güçlendirmektedir.

“Çocuk olmadığı zaman yalnız erkek olmak çok güzeldir. Çocuklar olduğunda babasın yine, gideceğin yer, yiyeceğin yemek kısıtlanıyor. Çocukların bakımları da üzerimde, çocuk olmasa bekâr gibi yaşardım.” (Baba, 40 yaş, B SES, kır, İzmir, boşanma, 3 yıl)

3.7.3. Tek Ebeveyn Olmanın Cinsel Hayata Etkisi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki anket ve açık uçlu sorular ile odak gruplardaki cümle tamamlama uygulaması ve açık uçlu sorular tek ebeveyn olarak ebeveynlerin cinsel hayata yaklaşımlarını ve cinsel hayatları ile ilgili deneyimlerini anlamamıza yardımcı olmuştur. Tek ebeveyn olmanın ebeveynlerin cinsel hayatına etkisi ve bu etkilerin ifade edilişi anneler ve babalar arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin kapalı uçlu soru bölümünde yer alan “tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatın olumsuz etkilenmesidir” ifadesine verilen yanıtlar anne ve baba algısındaki farklılığı ortaya koymuştur. Annelerin cinsel hayatının olumsuz etkilendiğini düşünenler toplamda %38 iken; babaların cinsel hayatının olumsuz etkilendiğini düşünenler toplamda %63’e çıkmaktadır.

Kentte yaşayan tek ebeveynler ile kırdaki yaşayanların verdikleri yanıtlar annenin cinsel hayatı için benzerlik göstermektedir. Babanın cinsel hayatı için ise kentte ve kırdaki yaşayan ebeveynlerin yaklaşımları arasında anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte babanın cinsel hayatının olumsuz etkileneceğini söyleyenlerin oranı kırdaki daha fazladır.

Görüşülen ebeveynlerin sosyo-ekonomik statülerine bakıldığında ise; tüm SES

gruplarındaki katılımcıların çoğunluğu babaların cinsel hayatının annelerin cinsel hayatına göre daha olumsuz etkileceği konusunda hemfikirdir. Ancak babaların olumsuz etkileceğini düşünenlerin oranı düşük SES grubundan ebeveynlerde diğer SES grubundaki ebeveynlere göre daha yüksektir.

Tablo 50 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 34

"Anne için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	25	12	20	30	23	17	35	23
Katılmıyorum	44	24	41	32	34	42	38	39
Katılıyorum	23	32	29	15	32	26	17	25
Kesinlikle katılıyorum	8	32	10	23	11	15	10	13
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 51 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 35

"Baba için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		SES			Toplam
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	11	16	11	15	14	12	10	12
Katılmıyorum	24	29	29	12	31	25	20	25
Katılıyorum	47	18	41	38	41	41	40	40
Kesinlikle katılıyorum	18	37	19	35	14	22	30	23
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde açık uçlu sorulara ve odak gruplara da baktığımızda annelerin ve babaların deneyimlerinin farklılaştığı görülmektedir.

Anneler genel olarak cinselliği arka plana atmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ve yaşama dair zorluklarla mücadele etmekten cinselliği bir ihtiyaç gibi görmekten vazgeçmişlerdir. Sadece toplumsal baskılar nedeniyle değil yaşanan psikolojik ve ekonomik sorunlar nedeniyle de kendileri bu duyguyu bastırmıştır. Çoğu anne cinselliğin akıllarına bile gelmediğinden sıkça bahsetmiştir. Üzüntü ve stres sonucu erken menopoza giren, bu nedenle kendisini daha az kadın gibi hisseden anneler de vardır.

“Görmezlikten gelme, durdurma çok var kadınlarda. Yerine farklı şeyler koyabiliyoruz. Cinsellik, babalar için su içmek gibiyse bizim için çikolata gibi.”
(Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İzmir, odak grup)

“Onu kapatıyorsunuz, aklınıza da gelmiyor, çocuğunuzla ilgileniyorsunuz, yorgunluktan aklınıza gelmiyor.”(Anne, 41 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, boşanma, 4 yıl)

“Tabii ki, çok etkiledi. Boşandıktan sonra, güçlü görünceğim imajı vermek için, erkek gibi görünmeye, o davranışlar içine girmeye çalıştım. Bu benim için cinsel açıdan duraklama dönemi. Cinsel duygularım bir süre olmadı, öyle bir arzu hissetmedim.” (Anne, 26 yaş, A SES, kent, Ankara, boşanma, 3 yıl)

Yüksek SES grubundan kentte yaşayan anneler bu isteksizliğin daha çok yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığını belirtirken, düşük SES grubundan ve kırdan yaşayan anneler daha çok kadın ve erkeğin cinsel istek bakımından farklı olduğunu düşünmektedir.

Evlilik döneminde cinsel hayatının düzensiz olduğunu ya da cinsel hayatından zaten memnun olmadığını belirten azımsanmayacak sayıda anne de vardır. Bu nedenle tek ebeveyn olduktan sonra cinsel hayatlarında bir boşluk hissetmediklerini ya da cinsel hayatın sona ermesiyle rahatladıklarını ifade etmişlerdir.

Az sayıda anne ise tek ebeveyn olduktan sonra yeni bir ilişki içine girdiklerinden ötürü cinsel hayatlarında bir eksiklik hissetmemektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinde ve kırdan görüşülen anneler arasında ise bu sebepten bahseden bulunmamaktadır.

Babalar ise tek ebeveyn olarak cinsel hayatlarının genel olarak olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Ancak annelerden farklı olarak babalar yalnız erkek olarak cinsel ihtiyaçları olduğunu daha fazla dile getirmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ve odak gruplarda babalarının yaşının cinsel hayatları ile ilgili sıkıntılarını daha rahat paylaşmaları ile ilişkisi olduğu gözlenmiştir. Genç olan babalar bu sıkıntıları daha kısa ve üstü kapalı ifade ederken; daha ileri yaştaki babalar ise deneyimlerini daha rahat ve açık olarak aktarmıştır.

Babaların cinsel hayatlarının olumsuz etkilenme nedenlerinin başında yeni bir birlikteliğin olmamasından dolayı cinsel hayatlarının da olmaması gelmektedir. Özellikle kırdan yaşayan babalar bunu daha sık dile getirmiştir.

Babaların tek ebeveyn olma nedenleri de sonrasında cinsel hayatlarına etkisini farklılaştırabilmektedir. Yaşanan duygusal sıkıntılar ilk dönemde cinsel isteksizliğe neden olmaktadır. Özellikle eşleri vefat eden babalar bir süre cinsellik konusunu düşünmediklerini, akıllarından geçirmediklerini söylemektedir. Cinsel hayatının olumsuz etkilenmediğini belirten babalar ise ilk dönemlerde daha çok kısa süreli ya da paralı tek gecelik ilişkiler yaşadıklarını belirtmiştir. Bu, ayrılık ya da boşanma yaşayan babalarda daha çok görülen bir durumdur.

Ayrıca çocuğu ile birlikte yaşamak da yeni bir birliktelik yaşamayı ya da cinsel ilişki kurmayı zorlaştırmaktadır. Özellikle kız çocuğu olan babalar bunu daha fazla dile getirmiştir.

Bununla beraber birlikteliği olan ve düzenli cinsel hayatları devam eden babalar ise, yine de eşleriyle olan düzenli cinsel yaşamlarını özlediklerini o dönemde eşleri ile yaşadıkları cinsel hayatlarının olumlu anlamda farklı olduğunu söylemektedir.

“Cinsellik bakımından mutlaka etkiledi, bir eşiniz yok artık. Bir acı yaşamışsınız, uzun süre bir bayan düşünmüyorsunuz. Kız arkadaşlarınız oluyor ama eş gibi olmuyor.” (Baba, 27 yaş, B SES, kent, Adana, vefat, 1.5 yıl)

Aynı zamanda, cinsel hayatı bir baş etme yöntemi olarak kullanan az sayıda baba da bulunmaktadır. Bu babalar, ilk dönemlerde cinsel hayata ayrılan sürenin arttığını ve böylece yaşanan sıkıntıların daha az düşünüldüğünü ifade etmişlerdir.

3.7.4. Tek Ebeveynlerin Yeniden Evlenmeye Yaklaşımı

Ebeveynlerin yeniden evlenmeye bakışları ile ilgili bulgular yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki açık uçlu sorular ile odak gruplardaki cümle tamamlama uygulaması ve açık uçlu sorulara dayanmaktadır.

Genel olarak tek ebeveyn olan annelerin yeniden evlenmeye babalara oranla daha soğuk baktıkları görülmektedir. Anneler temel olarak çocuğun üvey babadan olumsuz etkileneceğini düşündüğünden evliliğe uzak durmakta iken; babalar, evin düzeninin sağlanması, çocukların bakımı ve çocukların önünde kadın modeli olması amacıyla yeniden evlenmeye daha olumlu bakmaktadır.

Annelerin yeniden evlenmeye bakışlarını etkileyen temel faktörler tek ebeveynli olma nedenleri, iş gücüne katılımı, sosyo-ekonomik statüsü, çocuğun yaşı ve cinsiyeti ile birlikte sosyal çevresidir.

Annelerin evlilik konusuna bakışları tek ebeveynli olma nedenlerine göre değişmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde yeniden evlenme konusuna olumlu yaklaşan annelerin hepsinin ayrılık ya da boşanma nedeniyle tek ebeveynli olması bu noktada dikkat çekicidir. Mutlu bir evlilik yapma konusunda kendilerine bir şans daha verme konusunda daha isteklidirler. Vefat durumunda ise, özellikle vefatın üzerinden çok uzun zaman geçmediği durumlarda, annelerin yeniden evlenmeye eğilimli olmadığı görülmüştür. Annelerin eşleriyle beraber oldukları dönemi ayrılık ya da boşanma yaşamış annelere oranla daha olumlu hatırlamaları bunun önemli nedenlerinden birisidir. Ayrıca çocuklarının ve sosyal çevrenin tepkisinden daha fazla çekinmeleri de söz konusudur. Vefat durumunun üzerinden zaman geçtikçe, yalnızlık kaygıları artmakta, yeniden evliliğe bakışları daha olumlu olmaktadır.

Önceki evlilikteki deneyimler de yeniden evlenmeye bakışı şekillendirebilmektedir. Özellikle bir önceki evliliğinde şiddet görmüş ya da olumsuz tecrübeler yaşamış olan anneler yeniden evlenmeye soğuk yaklaşmaktadır. Zaten kendilerini tek ebeveyn olarak daha rahat, mutlu ve huzurlu olarak tanımladıklarından, yeniden evlenmek duygusal ve fiziksel istismara geri dönmek anlamı taşımaktadır.

Annenin iş gücünde yer alıp almaması ve ait olduğu sosyo-ekonomik grup da annenin yeniden evlenmeye yönelik yaklaşımlarını etkilemektedir. Yeniden evlenmek, çalışan ve yüksek sosyo-ekonomik grubundan olan anneler için yeniden büyük bir yükün altına girmek gibi algılanabildiğinden dolayı, bu gruptaki anneler yeniden evlenmeye daha soğuk bakmaktadır. Ekonomik nedenlerle evlenmeyi düşünen annelerin daha çok düşük SES grubundan olduğu görülmüştür. Burada evlenmek anneler için tek başına altından kalkılamayan ekonomik sıkıntıları paylaşma, eve gelir getiren birinin varlığı ile rahatlama nedeniyle daha çok bir tür ekonomik sıkıntılarla baş etme yöntemi olarak görülmektedir.

"Bence bir kadın maaşı varsa evlenmemeli, aksi durumda evlenmeli." (Anne, 48 yaş, D SES, kent, Adana, vefat, 10 yıl)

"Aslında evlenmek istemem ama annem, babam ne kadar baki olacak başımda. Aile olarak pek birbirine bağlı bir aile değiliz, onlara ne kadar güvenebilirim diye düşünüyorum." (Anne, 24 yaş, D SES, kıy, İzmir, boşanma, 3 yıl)

Çocuğun cinsiyeti ve yaşı da annenin yeniden evliliğe bakışını etkilemektedir. Özellikle kız çocuklarıyla beraber yaşayan anneler, üvey babaya güvenmediklerinden dolayı yeniden evlenmeye soğuk bakarken, erkek çocuğuyla yaşayan anneler ise erkek

çocuğunun önünde bir baba modeli ve bir otorite bulunması bakımından evlenmeye daha sıcak bakabilmektedirler. Ancak erkek çocuğunun evin reisi gibi hissettiği ya da anneye karşı korumacı davrandığı çoğu ailede erkek çocuğun tepkisinden dolayı anneler yeniden evlenmekten çekinmektedir. Diğer bir yandan da, çocuğun yaşı küçük ise (0-2 yaş), anneler çocuklarının üvey babaya daha rahat alışacağını düşündüklerinden yeniden evlenmeye daha sıcak bakabilmektedirler.

Annelerin yeniden evlenmeye bakış açısı aynı zamanda sosyal çevrenin yaklaşımından da etkilenmektedir. Anneler için yeniden evlenme isteğini dile getirmek dahi zaman zaman zor olabilmektedir. Özellikle küçük şehirlerde ve kırdaki annelerin bu konuda daha fazla sıkıntı çektiği görülmüştür.

Babalara bakıldığında ise, yeniden evlenmeye bakışlarının annelere göre çok daha olumlu oldukları görülmektedir. Babaların çoğu, yalnız erkek olmaktan dolayı karşılanamayan kendi duygusal ve işlevsel ihtiyaçlarının yeniden evlenerek çözüleceğini düşünmektedir. Bununla birlikte çocuk bakımı, evin düzeninin sağlama gibi konularda tecrübesiz olan ve kendini yalnız hisseden babalar, yeniden evlenmeyi bu sorumlulukların paylaşılması bakımından istemektedir.

“Annem yaşlı, çocuğa zor bakmaya başladı... En azından evlenirim, yuvam olur. Kendi açımdan da iyi olur, yine tekrar eve bağlanırım, evimi bilirim, işimi bilirim, hayatım düzene girer.” (Baba, 25 yaş, C2 SES, kent, Samsun, boşanma, 5 yıl)

Önceki evlilikteki deneyimler de yeniden evlenme isteğini etkileyebilmektedir. Boşanma ya da ayrılığın eski eşten kaynaklandığı düşünüen babalarda karşı cinse karşı duyulan güven duygusunun ciddi biçimde zedelendiği ve bu nedenle yeniden evlenme konusuna daha tereddütlü yaklaşıtları anlaşılmaktadır.

Babaların sosyo-ekonomik statüsü de yeniden evlenmek konusundaki eğilimlerini etkilemektedir. Burada daha düşük sosyo-ekonomik statüden babaların daha yüksek gruba oranla evliliğe daha olumlu baktığını görülmektedir.

Çocukların yaşı da babaların yeniden evlenmeye bakışlarını etkilemektedir. Çocuklarının yaşı küçük olan babalar, üvey annenin çocuk ile ilişkisi konusunda endişeler yaşamaktadır. Bu nedenle de çocukların yaşı büyüdükçe evlilik fikrine daha sıcak bakacaklarını belirtmişlerdir.

“Çocuk etkilenir mi etkilenmez mi bilmiyorum. O yüzden en azından 10 yaşına gelsin diyorum. Şu anda çocuğumun hazır olduğunu düşünmüyorum, mecbur 3–4 sene flört hayatı yaşayacağım.” (Baba, 30 yaş, C1 SES kent, İstanbul, boşanma, 8 yıl)

Annelerden farklı olarak babalar yeniden evlenme konusunda sosyal çevrelerinden olumsuz etkilenmemektedir. Hatta babaların yeniden evlenmesinin kendi ailesi ve toplum tarafından teşvik edildiği söylenebilir.

3.7.5. Tek Ebeveynli Olmanın Çocuğun Sosyal Hayatına Genel Etkisi:

Tek ebeveynli olmanın çocukların sosyal hayatına etkisi de göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Çocuklarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile odak gruplardaki açık uçlu sorulara verilen yanıtlar sosyal hayatlarının temel olarak iki şekilde etkilendiğini göstermektedir: çocukların kendi algısından kaynaklı değişimler ve arkadaşlarının olumsuz davranışları.

Tek ebeveynli olmak, özellikle psikolojik destek alınmadığı ya da anne ve babanın boşanma ya da vefat sonrası düzgün iletişim kuramadığı durumlarda, çocuğun kendisini akranlarından farklı hissetmesine neden olmaktadır. Bu hisler, çocuğun sosyal hayatında içe kapanmasına, çevresiyle kısıtlı iletişim kurmasına neden olmaktadır.

Bu farklı hissetme duygusu, tek ebeveynli olduklarını bilen arkadaşlarının alay gibi sözlü şiddetine maruz kalmaktan korkmalarına da yol açmaktadır. Bu korkular nedeniyle çocukların büyük çoğunluğu için tek ebeveynli olmak utanılacak bir durum haline gelmiştir. Bununla birlikte birçok çocuk da bu sözlü şiddete gerçekten maruz kaldığını dile getirmiştir. Bu özellikle sosyal hayatın içine ilk karıştıkları 7–11 yaş döneminde daha fazla tecrübe edilmektedir. Ayrıca çocuklar tek ebeveynli olduklarını arkadaşları ile paylaştıkları durumlarda bile bu konu hakkında konuşulmasından rahatsız olmaktadır.

Tek ebeveynli olmanın sosyal hayata etkisi çocuğun cinsiyeti ile de ilişkili olarak farklı şekillerde kendini göstermektedir. Özellikle erkek çocuklarının vefat nedeniyle ebeveynlerden birinin kaybı, ya da boşanma sonrası ayrı yaşayan ebeveyn ile düzenli ve sağlıklı bir ilişkisi olmadığı durumlarda fazlasıyla içlerine kapandıkları, sosyal iletişim becerilerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Kız çocuklarında ise aynı durumun gözlemlenmesi yine mümkün iken, yine de erkek çocuklarıyla karşılaştırıldığında sosyal iletişim açısından çok daha rahat ve dışa dönük oldukları gözlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde uygulanan anket çalışmasında çocukların yarısına

yakını (%44) çocuğun tek ebeveynli olmasının arkadaşları ile ilişkisini olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir.

Tablo 52 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 38

"Bir çocuğun anne babasının ayrılmış olması ya da anne/babasının vefat etmiş olması kendi arkadaşları ile ilişkisini olumsuz etkiler." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Kız çocuk	Erkek çocuk	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	26	32	26	36	25	31	27	29
Katılmıyorum	24	27	27	20	25	27	23	25
Katılıyorum	30	27	29	28	31	29	27	29
Kesinlikle katılıyorum	20	15	18	16	19	13	23	17
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Ancak çocukların çevrelerinde kendilerine benzer tecrübeler yaşamış akranlarını gördükleri zaman tek ebeveynli olmayı normalleştirebildikleri ve kendilerini daha rahat ifade edebildikleri görülmektedir. Nitekim görüşülen çocukların arasında tek ebeveynli olmaya olumlu yaklaşan çocukların çoğu, buna sebep olarak çevrelerinde de kendi durumlarında birçok akranları olduğunu belirtmiş olan çocuklardır.

"Arkadaşlarıma annemle babamın ayrıldığını söylemek çok zoruma gidiyor. Benim gibi babası annesi ayrı olan arkadaşlarım var, onlarla arada konuşuruz ama öyle sıradan arkadaşlarıma söylemem. Söylemek istemem daha doğrusu." (Kız çocuk, 17 yaş, C2 SES, kent, İstanbul, boşanma, 13 yıl)

Tek Ebeveynli Olmanın Çocukların Okul Hayatına Etkisi

Bu bölümde yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak gruplarda elde edilen bulguların ışığında tek ebeveynli olmanın çocukların okul hayatına etkisi incelenmektedir. Bu kapsamda, derslerdeki başarıya etki, okulu bırakma, okul arkadaşlarıyla ilişki ve öğretmenlerin tavrı olmak üzere dört başlıkta ele alınmaktadır.

Çocuklar için tek ebeveynli olma sürecinin okul hayatı üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bunda okul hayatının çocuklar için düzenli sosyal yaşamın başlangıcı olmasının etkisi vardır. Araştırma göstermektedir ki, tek ebeveynli olmak çocukların

gerek okul başarısını, gerekse de okul arkadaşları ile olan ilişkisini hem olumlu, hem de olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu noktada öğretmenlerin konuya yaklaşımı da çocuğun okul hayatının bu süreçten nasıl etkilendiği üzerinde önemli rol oynamaktadır.

Tek Ebeveynli Olmanın Derslerdeki Başarıya Etkisi

Çocuklar tek ebeveynli çocukların okul başarısının genel olarak olumsuz etkileneceğini düşünmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde uygulanan anket verileri de bu algıyı desteklemektedir. Buna göre ebeveynlerden birinin boşanma, vefat gibi nedenlerle yokluğunda çocuğun okul başarısının olumsuz etkileneceği ifadesine görüşülen çocukların %73'ü katılmaktadır. Yanıtlarda kız çocuklar ile erkek çocuklar arasında belirgin bir fark yoktur (kız çocuk: %69 – erkek çocuk: %77). Kent- kır ve tek ebeveynli olma nedenine göre de belirgin bir farklılaşma görülmemiştir (kent %72- kır %66; boşanma %76- vefat %68). Daha düşük sosyo-ekonomik statüden çocuklar bu ifadeye daha fazla katılsa da, sosyo-ekonomik gruplar arasında da anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 53 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Anketi - Soru 39

"Ebeveynlerden birinin boşanma, vefat gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını olumsuz etkiler." (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge		Tek ebeveyn olma nedeni			SES		
	Kız	Erkek	Kent	Kır	Boşanma	Vefat	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	15	8	15	4	15	6	23	10	7	12
Katılmıyorum	16	15	13	20	10	26	12	17	15	15
Katılıyorum	22	26	24	24	24	23	18	25	26	24
Kesinlikle katılıyorum	47	51	48	52	51	45	47	48	52	49
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Ebeveynler de tek ebeveynli olmanın çocukların okul hayatındaki başarısını olumsuz etkileyeceği konusunda çocuklarla hem fikirdir. Ebeveynlerin %80'i tek ebeveynli olmanın çocuğun okul başarısını etkileyeceğini düşünmektedir. SES grupları, kent ve kırdaki yaşama ve ebeveynin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır.

Tablo 54 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi - Soru 37

“Ebeveynlerden birinin boşanma, ölüm gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını etkiler.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		
	Anne	Baba	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	2	13	4	8	4	5	5	4
Katılmıyorum	15	18	19	4	14	20	8	16
Katılıyorum	35	33	38	25	51	31	30	35
Kesinlikle katılıyorum	48	36	39	63	31	44	59	45
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Odak gruplarda ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu soru bölümünde çocuklar okul başarıları ile ilgili deneyimlerini paylaşmıştır. Buna göre çocuğun tek ebeveynli olduğu yaş ve okul döneminin okul başarısına önemli etkisi olduğu anlaşılmıştır. Eğer çocuk henüz okula başlamadığı dönemde tek ebeveynli olmuş ise; bu durumun çocuğun daha sonraki okul hayatına olumsuz etkisinin daha az olduğu görülmüştür. Ancak tek ebeveynli olunan dönemde çocuk okula devam ediyor ise, okul başarısına olumsuz etkisi ile daha sık karşılaşılmaktadır.

Tek ebeveynli oldukları dönemde okul çağındaki çocukların büyük çoğunluğu, tek ebeveynli olunan ilk dönemde ve bazen sonrasında da, derslerinde gerileme olduğunu belirtmiştir. Vefat ya da boşanmanın gerçekleştiği ilk dönemlerde okula devam etmekte olan çocukların derslerde sürekli evdeki durumu ya da ebeveynleri düşündükleri; okul arkadaşlarından ve öğretmenlerinden durumu ve sorunları gizleme ya da açıklamak zorunda kalma endişesi taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun yarattığı konsantrasyon bozukluğu dersleri dinlemeyi zorlaştırmakta, dolayısıyla okul başarısını olumsuz etkilemektedir.

“Okul hayatıma, davranışlarıma etkisi oldu. Sessiz, asabi biri oldum, eskiden parmak kaldırım, derslere katılırdım ama kafama takmamaya çalışmama rağmen sanki beynimi törpülemişler. Aklımdan çıkmıyor, hep annemi düşünüyorum, acaba kardeşlerim nasıl diyor.” (Kız çocuk, 16 yaş, C1 SES, kır, İzmir, boşanma, 4 yıl)

“Başarılı olmamı biraz etkiledi, ilk zamanlarda çok dikkat dağınıklığı oluyordu, derslere pek adapte olamıyordum, hayaller kuruyordum, babamın vefatı aklıma geliyordu, dersin ortasında ağlıyordum ama artık öyle bir şey yok.” (Erkek çocuk, 14 yaş, C2 SES, kent, İstanbul, vefat, 1 yıl)

“Ben birden üçüncü sınıfa kadar okul birincisiydim. İlk okumayı söken falan bendim. Dördüncü sınıfta çok durakladım işte, adapte olamadım derslere... Ben belki en iyi okullarda okurdum liseyi ama şu an çok kötü bir okuldayım.” (Erkek çocuk, 17 yaş, D SES, kent, İstanbul, boşanma, 8 yıl)

Sosyo-ekonomik statünün de okul başarısına etkisi bulunmaktadır. Yüksek SES grubundan çocuklar arasında okul başarısının olumsuz etkilenenlerin oranı diğer SES grubundan çocuklara göre daha düşüktür. Yani derslerin olumsuz etkilenmesine daha çok orta ve düşük SES grubundan çocuklarda rastlanmaktadır. Bu durum, yüksek SES grubundan çocukların aldıkları sosyal ve psikolojik desteğin daha düzenli olması ile açıklanabilir. Bununla beraber bu SES grubundaki çocuklar kendi arkadaş çevrelerinde tek ebeveynli olan çocukların olduğundan söz etmiş ve bu nedenle kendilerini çok farklı hissetmediklerini vurgulamışlardır.

Bunun bir diğer nedeni de düşük ve orta SES grubunun yaşadığı ekonomik sıkıntılardır. Okul kitabı dışında test kitabı gibi ek kitaplar satın alamama, dershaneye gidememe ya da özel ders alamama gibi sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin Şanlıurfa’da görüşülen bir kız çocuğu test kitaplarını arkadaşlarıyla paylaştığından söz etmiştir.

Bunun yanı sıra özellikle düşük SES grubundan erkek çocukları arasında okul dışındaki saatlerde çalışmak zorunda kalan çocuklar bulunmaktadır. Okul saati dışındaki zamanlarda işte olduklarından ötürü ders çalışmaya vakit bulamadıklarından bu erkek çocuklar derslerde geri kalmaktadırlar.

“Bazen derslerimi etkiliyor. Okul döneminde yine işe gidiyorum. Sabah 12’de okul başlıyor. 5’de bitiyor. 6.30 da kalkıyorum. Okul vaktine kadar dükkâna gidiyorum. Okuldan sonra yine işe gidiyorum. Oradan da eve gidiyorum. 23:30da gelir gelmez yatıyorum. Sadece Pazar günleri ders çalışabiliyorum.” (Erkek çocuk, 16 yaş, C2 SES, kent, Adana, boşanma, 2 yıl)

Birlikte yaşanan ebeveynin cinsiyetinin de okul başarısına etkisi olabilmektedir. Babanın yokluğunun çocukların okul başarısını olumsuz etkilediği durumlar görülmektedir. Özellikle orta ve düşük SES grubundan ailelerde, annenin eğitimsiz olması, babanın eğitim durumunun daha yüksek olması sık rastlanan bir durumdur. Bu durumda, baba çocuğun derslerine yardımcı olmakta, özellikle matematik gibi sayısal derslerde çocuğa ödevlerini yapma ve ders çalışma konusunda destek olmaktadır. Babanın evden ayrılması ya da vefatı durumunda, çocukların evde dersleri konusunda danışacak ebeveyni kalmamakta, bu durum da derslerini olumsuz etkilemektedir.

“Benim babam üniversite mezunu, annem lise mezunu. Bir matematik dersinde falan yardıma ihtiyacım olduğunda annem pek yardımcı olamıyor ama babam yardımcı oluyordu.” (Kız çocuk, 17 yaş, C2 SES, kent, İstanbul, 13 yıl)

Tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerine baktığımızda ise tek ebeveynli olmanın kız ve erkek çocukları üzerindeki etkisinin farklılaşabildiği görülmektedir. Özellikle kız çocuklar, ilerleyen dönemlerde, yaşanan üzüntüyü unutmak için derslerine daha çok ağırlık verdiklerini belirtirken, erkek çocukların ilerleyen dönemdeki tepkilerinin genellikle okuldan uzaklaşmak yönünde olduğu belirlenmiştir. Özellikle buluş çağındaki erkek çocuklarda bu eğilim daha fazla hissedilmektedir. Nadir olarak erkek çocuklarının da, özellikle baba vefat ettikten sonra, derslerine daha çok önem verdiği, anneyi mutlu etmek ve aileyi geçindirmek için okuması gerektiğini düşündüğü görülmektedir.

Derslerinde iyileşme yaşadığını belirten kız çocuklar bunun sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır: Özellikle küçük yaşlardaki çocuklar yaşadıkları olumsuz durumlar karşısında ders çalışmayı bir baş etme yöntemi olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Bir yandan da, derslerinin iyi olmasını, ebeveynleri ile ilişkileri iyi tutmanın bir yolu olarak da kullanabilmektedirler. İlerleyen yaşlarda ise, okulda başarılı olmayı, içinde bulunulan ekonomik ve sosyal koşullardan bir kaçış ve çıkış yolu olarak da görmektedirler. Bu noktada anne-babanın beraberliğinde annenin çalışmadığı ya da babadan şiddet gördüğü durumlarda, kız çocukların kendilerini gelecekte annelerinden farklı konumlandırmak ya da ailesini yaşanan olumsuz durumdan kurtarmak için çabaladığı ve bu nedenle derslerine yoğunlaştığı öne sürülebilir.

“Ben çok etkilendim, çok olumlu yönde etkilendim. Daha çok gayretlendim. Küçükken daha sessizdim. Derslerde falan çok etkili olmazdım. Ama babam gittikten sonra kendimi o üzüntüye versem o üzülecek, annemi o şekilde ayakta tutmaya çalıştım. Bu sefer derslerime ağırlık verdim. Her şey daha güzel oldu.” (Kız çocuk, 15–17 yaş, ABC1C2 SES, kırsal, İzmir, odak grup)

Tek Ebeveynli Olduktan Sonra Okul Bırakma ya da Okula Ara Verme

Çocukların tek ebeveynli olduktan sonra psikolojik ya da ekonomik nedenlerden ötürü okula ara verdikleri ya da okulu bıraktıkları da görülmüştür.

Okula ara veren çocukların özellikle vefat nedeniyle tek ebeveynli olan çocuklar olduğu görülmektedir. Yaşadığı travma nedeniyle bir süre okula gidemeyen hatta eğitimine bir

sene gibi uzun bir süre ara veren çocuklar bulunmaktadır. Özellikle ebeveyni vefat eden kız çocuklarda bu durum daha fazla yaşanmaktadır. Görüşülen kız ve erkek çocuklar yaklaşık % 10'u kısa ya da uzun dönemli olarak okula bir süre ara verdiklerini belirtmiştir.

“4. sınıfta okula gitmedim, bir ay gidiyordum bir ay gitmiyordum. 4. sınıfta sadece sınavlar olduğunda gittim, evde çalışıyordum okula gitmek istemiyordum öğretmenimin evine gidip notları alıyordum. Öğretmenler sınıfı geçiriyordu.” (Kız çocuk, 15 yaş, C2 SES, kent, Şanlıurfa, vefat, 7 yıl)

Okulu tümüyle bırakan çocukların ise daha çok düşük SES grubundaki erkek çocuklar olduğu anlaşılmaktadır. Düşük SES grubundaki erkek çocuklar arasında okulu bırakıp çalışma hayatına atılan çocuklar vardır. Burada her zaman ailenin çocuğu çalışma konusunda zorlaması geçerli değildir; kimi zaman çocuk ailede yaşanan ekonomik sıkıntıları algılamakta, artan okul masraflarıyla aileye yük olmak yerine çalışarak evin bütçesine destek olmak istemektedir. Daha nadir de olsa, kız çocuklar da tek ebeveynli olduktan sonra okulu bırakabilmektedir. Kız çocukların okulu bırakmasının temel nedeni, çalışmaktan ziyade, okul masraflarının aileye ağır gelmesi, kız çocuğunun ev içinde ev işi, kardeşlerin bakımı gibi daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalmasıdır. Okulu bırakan çocuk, hem sosyal anlamda çevresinden uzaklaşmakta, hem de üzerine yüklenen geçim derdi nedeniyle çocukluğunu yaşayamamaktadır.

“Okulu bıraktım. Bir yandan babamı kaybetmiş olmam, bir yandan da çocukluk aklı olarak ben okumam aileme bakarım dedim. Babamı kaybedince hayattan beklentim kalmadı, bezdim bıktım her şeyden. O sebeple de biraz okula ara verdim ama şimdi devam etmek istiyorum.” (Erkek çocuk, 16, D SES, kır, Şanlıurfa, vefat, 4 yıl)

Tek Ebeveynli Olmanın Okul Arkadaşları ile Olan İlişkiye Etkisi:

Görüşülen çocuklardan çoğu anne-babalarının boşandığını, ya da ebeveynlerden birinin vefat ettiğini okuldaki arkadaşlarına söylemekte sıkıntı çekmektedir. Ebeveynlerden birinin yokluğu, çocuklara göre çoğunlukla utanılacak, gizlenmesi gereken bir konudur. Bunun en önemli sebeplerinden biri, çocukların kendilerini diğer arkadaşlarından farklı hissetmesidir. Ancak sınıfta veya okulda tek ebeveynli başka çocuklar da varsa, bu konuların konuşulması çocuk için daha kolay bir hale gelmektedir. Bu sıkıntılar nedeniyle genellikle çocuklar, tek ebeveynli olduklarını sadece yakın arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Hatta yakın arkadaşlar yine tek ebeveynli çocuklar arasından seçilebilmektedir.

Tablo 55 Ebeveynler Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Anketi - Soru 11

“Çocuklar anne babalarının ayrıldığını ya da anne / babasını kaybettiğini başkalarından gizlemek ister”

%	Erkek çocuk SES			Kız çocuk SES			Yaşadığı Bölge		Tek Ebeveyn Olma Sebebi		
	AB	C1C2	DE	AB	C1C2	DE	Kent	Kır	Boşanma	Vefat	Toplam
Kesinlikle katılmıyorum	38	29	20	22	8	33	24	20	23	23	23
Katılmıyorum	13	13	0	33	13	0	13	4	10	13	11
Katılıyorum	13	29	20	23	33	42	27	32	28	29	28
Kesinlikle katılıyorum	38	29	60	22	46	25	36	44	39	35	38
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablodan da görüleceği gibi, görüşülen çocukların büyük çoğunluğu çocukların tek ebeveynli olduğunu başkalarından gizlemek isteyeceğini düşünmektedir. Kız ve erkekler ve boşanma-vefat ayrımında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak genel olarak, SES grubu düştükçe ve kente oranla kırdaki çocukların bu konuyu konuşmasının daha güç olduğunu görülmektedir; özellikle düşük SES grubundan erkek çocukların bu konuda daha fazla zorluk çektiği anlaşılmaktadır.

Tek ebeveynli olduklarını yakın okul arkadaşlarıyla paylaşan çocukların aslında rahatladıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada çocukların durumlarını açıklamadaki en büyük endişeleri okul arkadaşlarının bu durumla dalga geçeceğini düşünmeleridir. Özellikle babası vefat etmiş ya da babası ile birlikte yaşamayan çocuklarda babanın olmayışı arkadaşlarının dalga geçmesi ya da kavga/tartışma gibi konularda “babasız” yani “korumasız” olmanın yüzlerine vurulması, çocukların belirttiği en büyük endişelerdendir.

“İnsanın kalbini çok kırıyorlar. Dediğim gibi çok arkadaşımın babası ölmüş ama kalbimizi kırıyorlar. Erkekler sizin babanız öldü, bizim babamız ölmedi diye hava atıyorlar.” (Kız çocuk, 11 yaş, C2 SES, kır, Samsun, vefat, 7 yıl)

Bunun yanında, dalga geçilme bile, çocuklar bu konu hakkında sürekli konuşmaktan kaçınmaktadır. Okuldaki diğer çocukların bu konudaki merakı ve sürekli bu konuda soru sormaları tek ebeveynli çocukları rahatsız etmektedir. Anne- babası boşanmış ya da vefat etmiş çocuk olmak, bu tür durumlarda çocuğun diğer özelliklerinin önüne geçmekte; bu konudaki herhangi bir diyalog tek ebeveynli çocukların zaten hissettikleri “farklı olma” duygusunu pekiştirmekte ve kendilerini daha kötü hissetmelerine neden olmaktadır

“Beslenmeni hazırlaman zor olmuyor mu? Mesela sabah kim giydiriyor seni? Kim kıyafetlerini katlayıp yardım ediyor sana? İşte ablam diyordum sadece onun dışında başka bir şey söylemiyordum. Sonra köşeye geçip ağlıyordum, onlara bir şey belli etmiyordum.” (Kız çocuk, 14 yaş, C2 SES, kent, Ankara, vefat, 4 yıl)

Karne günleri, veli toplantıları ve okul çıkışları tek ebeveynli çocuklar üzerinde okulla ilgili stres oluşturan diğer zamanlardır. Çocuklar bu tür günleri tek ebeveynli olduklarını hatırlatan günler olarak tanımlamaktadır. Hatta tek ebeveynliğin ilerleyen zamanlarında bu duruma alıştıklarını belirten çocuklar bile bu tür günlerde zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir. Veli toplantısı, karne günü gibi zamanlarda sadece beraber kalınan ebeveynin katılması ya da ebeveynin çalışmasından ötürü abla-ağabey ya da başka bir yakın akrabasının gelmesi tek ebeveynli çocukları rahatsız etmektedir. Benzer bir şekilde, okul çıkışlarında diğer çocukları almaya anne-babaları gelirken, tek ebeveynli çocuğun beraber yaşadığı ebeveynin almaya gelmesi ya da gelemediği durumlarda çocuğun tek başına dönmek zorunda kalması, çocuklar tarafından belirtilen duygusal zorluklardandır.

Tek Ebeveynli Olma Konusuna Öğretmenlerin Yaklaşımları

Okuldaki öğretmenlerin çocuğa yaklaşımı da tek ebeveynliliğin okul hayatına etkisinde belirleyici bir unsur olmaktadır. Genellikle sınıf öğretmenleri, rehber öğretmenler durumdan haberdardır. Branş öğretmenlerinin ise sadece bir bölümü bu konuda bilgi sahibidir. Çoğunlukla, aileler vasıtasıyla tek ebeveynlilik durumunu öğrenmektedirler. Ancak çocuklar da öğretmenlerinin bu bilgiye sahip olup olmadıklarının farkındadırlar.

Öğretmenlerin tavrının çocuk için çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çocukların deneyimleri öğretmenlerin tavrı ve yaklaşımı konusunda farklılıklar olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin bir bölümü çocuğa tek ebeveynli olmasından dolayı özel bir yaklaşım sergilerken bir kısmı da bu konu hakkında çocukla herhangi bir iletişim kurmamaktadır. Her iki tavrın da etkisinin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

Tek ebeveynli olduğu için öğretmenin kendisine aşırı duyarlı bir tavır sergilediğinden bahseden çocuklar bu konuda farklı düşüncelere sahiptir. Kendisine pozitif ayrımcılık yapmasının özellikle tek ebeveynli olduğu ilk dönemlerde durumla baş etmesine yardımcı olduğunu söyleyen çocuklar vardır. Örneğin, konsantrasyon eksikliği gibi nedenlerle kendisini derse veremeyen çocuklar öğretmenlerinin bu konudan haberdar olduğu için baskı yapmadıklarını ifade etmiştir. Hatta daha büyük yaştaki kimi çocuklar ilerleyen zamanlarda, öğretmenlerine özellikle tek ebeveynli olduklarını söyleyerek pozitif ayrımcılıktan yararlandıklarını belirtmiştir. Ancak bu pozitif ayrımcılıktan rahatsızlık

hissedenler de bulunmaktadır. Bunun nedeni; kendisine torpil yapıldığı düşüncesi, çocuğun diğer arkadaşlarıyla olan ilişkisini etkilemekte, yine “farklılık” hissini öne çıkarmaktadır.

“Söylediğinde acımış gözle bakıyorlar. Sınavlarda yüksek veriyorlar. Ayrıcalık oluyor. Acıyor gibiler. Diğer arkadaşlar da ayrıcalığın farkında ve üstünüze geliyorlar.”
(Kız çocuk, 15–17 yaş, DE SES, kır, Adana, odak grup)

Öğretmenin bir diğer yaklaşımı da tek ebeveynli olmayı normalleştirmeye çalışmaktır. Çocukla bu konu hakkında özellikle hiç konuşmamak şeklinde kendini gösterebildiği gibi tam tersine konuyu sürekli dile getirme ya da üzerine gitme şeklinde de olabilmektedir. Çocuklar kendileriyle bu konuda özel bir ilişki kurulmadığı durumlarda olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkiden bahsetmemektedir. Ancak anlaşılmaktadır ki, konunun üzerine gidilmesi yoluyla normalleştirme çabası çoğu zaman çocuğun kişisel olarak yaşadıklarına yardımcı olmaktan ziyade olumsuz durumlara yol açmaktadır. Örneğin, babası vefat eden bir çocuk öğretmenin kendisine sürekli baba ile ilgili şiirler içeren verdiğini bu nedenle okuldan soğuduğunu söylemiştir.

“Beni en çok sinirlendiren laf öğretmenlerin tek boşanan çift senin annen baban değil demesi. Geç bunları, ben bunları biliyorum ama kafama yerleştiremiyorum; bana asıl bunun için bir şey söyleyin.” (Kız çocuk, 12–14 yaş, ABC1C2, kent, İstanbul, odak grup)

Öğretmenlerin tavrının etkili olduğu bir diğer konu da çocuğun sınıf arkadaşları ile ilişkisidir. Genel olarak bakıldığında okulda öğretmenlerin durumdan haberdar olması çocuğun sınıfta olumsuz etkilenmesini azaltabilmektedir. Çocuğun tek ebeveynli olduğunu bilen öğretmenler diğer çocukların bu konuyla ilgili dalga geçmesi durumunda, bu çocuklara ceza vermek gibi yöntemlerle bunu engelleyebilmektedir. Ancak öğretmenlerin kimi yaklaşımları da çocuğun okul arkadaşları ile ilişkisi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bazı öğretmenler çocukların arkadaşlarına tek ebeveynli olduğunu söylemesi için aşırı baskı yapmaktadır. Ders yılının başında öğrencilerin sınıfta tanışması esnasında, sınıfın önünde tek ebeveynli olduğunu söylemek çocuklar için zorlayıcı bir süreç olmaktadır. Bu noktada, konuşmak istemediği halde öğretmenlerin ısrarcı tavırları çocukların endişesini arttırmaktadır. Bu yaklaşımın tam tersine bazı öğretmenler de çocuk üzerinde “söylemeleri durumunda arkadaşlarının dalga geçeceği” yönünde bir korku yaratmaktadır. Bu korku da çocuğun deneyimlerini paylaşmasını zorlaştırmaktadır ve hissettiği farklılık duygusunu güçlendirmektedir.

Öğretmenlerin çocuklara psikolojik desteğin yanı sıra nadir olarak da ekonomik açıdan destek verdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle düşük SES grubundan öğrenciler, öğretmenlerinin kendilerine gizlice harçlık vererek maddi olarak da yardımcı olduğunu belirtmiştir. Ancak bu yardımın gerçekleştirilme biçimi önemlidir. Çoğu zaman bu yardımın aile bütçesine katkısı olsa da öğretmenlerin, düşük SES grubundaki tek ebeveynli çocuklara yaptıkları kıyafet, kitap gibi yardımları diğer çocukların görecekları şekilde yaptıklarında bu yardım çocukları utandırmakta ve rahatsız etmektedir.

Sınıf ya da branş öğretmenleri dışında tek ebeveynli çocuğun okul hayatında rehber öğretmenlerin rolünün de önemli olduğu görülmüştür. Rehber öğretmenlerle konuşan öğrenciler çoğu zaman bu konuşmanın faydalı olduğunu düşünmektedirler. Rehber öğretmenin verdiği tavsiyeler ya da istenilen zamanda konuşacak birinin olması çocuklar açısından rahatlatıcıdır. Bazı durumlarda rehber öğretmenler belediyenin sağladığı psikolojik danışmanlık merkezleri gibi bir üst düzey destek birimlerine yönlendirme konusunda da yardımcı oldukları bildirilmiştir. Ancak kimi zaman da, rehber öğretmenlerin tutumu çocuğu olumsuz etkilemektedir. Rehber öğretmenin çocukla yeteri kadar ilgilenmediği, çok genel geçer yönlendirmelerde bulunduğu eleştirisi de mevcuttur.

“Rehber öğretmenimle konuşmak pek iyi gelmedi, çünkü okula gelirken sorunlarınızı kapının dışına bırakın der... Ama ister istemez bazı konular benimle birlikte okula geliyor. Bu konuda rehber öğretmenim destek olacağına köstek oldu daha çok.” (Kız çocuk, 16 yaş, A SES, kent, İzmir, boşanma, 1 yıl)

Çocuklardan bazıları sınıf ya da branş öğretmenlerinin kendilerine boşanma ya da vefat durumunun ayrıntılarını sorduğunu ve bundan rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir. Çocukların bu konudaki şikâyetlerine dayanarak, öğretmenlerin bu detayları çocuk yerine öncelikle aile ile görüşmesinin ya da tek ebeveyn olma nedeni gibi detayların rehber öğretmenler danışmanlığında konuşulmasının daha sağlıklı olacağı görülmüştür.

3.8. Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri

Bu bölümde tek ebeveynli olmaktan dolayı ortaya çıkan durumlarla baş etme yöntemleri dört ana başlıkta incelenmektedir: bireysel baş etme yöntemleri, sosyal destek, psikolojik destek ve kurumsal destek. Her bir başlıkta ise, tek ebeveynli olunan ilk ve son dönem baş etme yöntemleri anne, baba ve çocuklar için ayrı ayrı ele alınmaktadır. Baş etme yöntemleri ile ilgili bulgular, yarı yapılandırılmış görüşmelerin anket ve açık uçlu soruları ile odak gruplardaki açık uçlu sorular ve film çalışmasına verilen yanıtlardan elde edilmiştir.

Tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları zorluklarla farklı baş etme yöntemleri geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bu yöntemleri şekillendiren çeşitli faktörler arasında tek ebeveyn olma nedeni en belirleyici olanıdır. Boşanmış ya da ayrılmış bir ebeveynin, çoğu zaman bu durum aniden gelişmediği ve belirli bir sürecin, birikimin sonucunda olduğu için eşi vefat etmiş olanlara göre tek ebeveyn olmaya daha hazırlıklı olabildiğini görmekteyiz. Ayrıca boşanma ya da ayrılık, ebeveynlerin iradesi ve isteği sonucu gelişen bir durum da olabilmektedir. Buna karşın, dul kalmak çoğu zaman aniden gelişen bir durum olduğundan, daha önceden düşünülmüş, hazırlanılmış olma ihtimali daha düşük olmakta ve buna bağlı gelişen tepkiler ve özellikle ilk dönem baş etme yöntemleri farklılaşabilmektedir.

3.8.1. Bireysel Baş Etme Yöntemleri:

Bu bölümde kişilerin yaşanan sıkıntılarla bireysel olarak baş etme yöntemleri, yarı yapılandırılmış görüşmelerin ve odak grupların açık uçlu sorularından elde edilen veriler doğrultusunda ele alınacaktır.

Bireysel yöntemler en sık başvurulan baş etme yöntemlerindedir. Bireylerin bu yöntemlerle sıkıntılarla baş etmesini ikiye ayırmak gerekmektedir. Bir kısım bireysel baş etme yöntemi, yaşanan olumsuzlukları bertaraf etmeye yönelik olumlu yöntemler iken, diğer bireysel baş etme yöntemleri olumsuz yeni sorunlara yol açabilmektedir.

Bireysel Olumlu Baş Etme Yöntemleri

Alınan psikolojik ve sosyal desteklerin yanında, tek ebeveyn olan annelerin büyük çoğunluğu yaşanan sıkıntıları bireysel yöntemlerle de atlattırma çalışmaktadır. Bu bireysel yöntemlerde ortak noktalar bulunmasına rağmen annenin tek ebeveyn olma nedenine, iş gücüne katılımına, sosyo-ekonomik statüsüne ve yaşadığı yere göre farklılıklar görülebilmektedir.

İlk dönemlerde annelerin yaşadıkları sıkıntı ve bunalma nedeniyle evin içinde vakit geçiremedikleri, bu nedenle sık sık yürüyüşe çıkarak, park gibi alanlarda ya da komşularda daha çok vakit geçirerek bu durumla baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Ev, aynı zamanda yaşananları hatırlatması bakımından da ilk dönemde annelere dayanılmaz gelmektedir.

“Dışarıda olmak iyi geliyor, evde olmak beni sıkıyor. Dört duvar arasında olunca olmaz, bütün gün dışarıda olayım.” (Anne, 53 yaş, B SES, kent, İstanbul, boşanma, 10 yıl)

“Dışarı çıkar hava alırdım, evin içinde duramıyordum. Kapının önünde otuyorum. Taşınınca iyi geldi, tanımadığım yere gelince daha iyi oldu çünkü kimse konuşmuyor. Dedikodu da yok.” (Anne, 43 yaş, C2 SES, kent, Erzurum, boşanma, 10 yıl)

Evin içinde geçirilen zamanda ise anneler çoğunlukla kendilerini oyalayacak elişi yapmak, temizlik yapmak ya da internette vakit geçirmek gibi aktivitelere başvurmaktadır. Eşin yokluğuna bu yöntemle alışılmaktadır. İş gücünde yer almayan annelerin özellikle ev temizliği, yemek yapmak gibi uğraşlara daha çok zaman ayırarak kendilerini oyaladıkları görülebilmektedir.

Tek başına kalıp düşünmek, özellikle çocuğuyla yalnız yaşayan ve yaşadıklarını çevresiyle ve ailesiyle konuşmayı fazla tercih etmeyen ebeveynler tarafından belirtilen diğer bir baş etme yöntemidir. Çoğu anne, ilk dönemlerde sık sık tek başına kalıp düşündüğünü, kendi kendine çözüm aradığını belirtmektedir. Tek başına olmak, hem yaşananları başka kişilerle paylaşmakta zorlandıkları için hem de yaşanan duruma nasıl adapte olabileceklerini düşünecek vakit sağladığı için gerekli görülmektedir.

Annelerin bir kısmı da sıkıntıları manevi yollarla atlatmaya çalışmaktadır. Yaşananlara maneviyat yoluyla anlam verilmeye çalışılmaktadır. Burada inançlara ağırlık verme, dine sarılma öne çıkmaktadır. Her yaş grubundan annenin bu yöneme başvurabildiği görülmüştür. Ancak özellikle orta SES grubundan anneler diğer SES grubundaki annelere oranla kuran okumak, namaz kılmak ve dua etmek gibi dini yöntemler yoluyla baş etmeye daha fazla başvurmaktadır. Din, anneler için bireysel bir rahatlama sağlamaktadır; annelere sabır gücü vermekte, tek başına kalmışlık hissini azaltmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda yaşanan sıkıntıların üzerinde tek başlarına kontrol sahibi olamayacaklarını hissettirdiği için de bir rahatlama sağlayabilmektedir.

“Ben çok zorlandığım zaman, sıkıldığım zaman Allah’ıma sığındım, Kuran’ıma sarıldım. O şekilde baş ettim.” (Anne, 52 yaş, C2 SES, kent, İstanbul boşanma, 10 yıl)

“Maneviyata verdim kendimi. Bayağı bir internette araştırma yaptım. Ölüm baktır, herkes tadacak, bunu bildiğimiz için ona teslim olduk. Sürekli kitap okuyorum. Maneviyatla ilgili araştırmalar yaparım. Bugün için de aynı şeyler geçerli ama bu sefer çocuk var.” (Anne, 18-55 yaş, ABC1C2 SES, kent, İstanbul, odak grup)

“Çok ağladım, kimseyle de paylaşmadım, annemle de konuşmadım çünkü nesil farkı vardı ve zıt fikirler vardı. Hep Allah’a dua ettim. Her zor durumda onunla konuştum, yazdım, yazarak içimi döktüm. Namaza bile başladım

bunalım dönemimde. Açığım ama dini yönden inancım tam, dua ettiğim zaman ben rahatlıyordum. O dönemlerimi ben öyle geçirdim.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kır, İstanbul, boşanma, 13 yıl)

Bununla beraber olumlu düşünmeye çalışmak, kendi kendini telkin etmek de pek çok anne tarafından bahsedilen bir yöntemdir. Bu, çeşitli yöntemlerle hayata geçirilmektedir. Kırdaki anneler daha çok tek başlarına kendilerini telkin ederek, olumsuz konular üzerinde düşünmemeye çalışarak baş ettiklerini dile getirirken; kentteki anneler bunun için çeşitli araçları da kullanabilmektedir. Örneğin kentteki anneler daha çok kişisel gelişim ve pozitif düşünce hakkında kitaplar okuyarak da kendini tedavi etmeye çalışabilmektedir. Farklı sosyo ekonomik statüden anneler arasında bu noktada bir farklılık bulunmamaktadır; ancak az sayıda da olsa kentte yaşayan yüksek SES grubundan anneler kitapların yanı sıra kişisel farkındalık seminerleri aracılığıyla da olumlu düşünmeye çalışmaktadır.

“Kişisel gelişim kitaplarını çok okudum ben. Düşünce gelişimi yoluyla insanların bazı yerlere gelebileceğini, “mutlu düşün, iyi ol, iyi gör” gibi .. Ben çok güzel bir ev sahibi olacağım, çok güzel yerlere geleceğim, ben çok güçlü bir insanım öyle diye diye aynanın karşısında inanır mısın böyle kendime bakardım.” (Anne, 39 yaş, E SES, kent, İzmir, boşanma, 10 yıl)

Çocukların varlığının hayatlarına olan etkisi sorulduğunda, anneler çocuklar olmasaydı sadece kendilerinden sorumlu olacakları, hem ekonomik hem de sosyal açıdan daha rahat karar vereceklerini, evlenmeye daha olumlu bakacaklarını ifade etmiş olsalar da; tüm anneler çocukların özellikle ilk dönemde yaşadıklarıyla baş etmelerinde olumlu rol oynadığını vurgulamıştır. Çocukların varlığı bütün anneler tarafında ebeveyni yaşama bağlayan unsur olarak görülmektedir.

“Çocuklar en azından yaşadıklarımı unutturuyor, onlarla ilgilenince zaman geçiyor.” (Anne, 35, E SES, kır, İzmir, boşanma, 5 yıl)

“Çocuğum olmasa hiç atlatamazdım gibime geliyor. O bir sebep gibi geliyor bana.” (Anne, 23 yaş, C1 SES, kent, İzmir, vefat, 2.5 yıl)

Hatta kendini çocuğuna adamak anneler arasında görülen baş etme yöntemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Tek ebeveyn olunan ilk dönemlerde bu, özellikle ayrılık ve boşanma yaşayan anneler arasında daha yaygındır. Çocuklarla vakit geçirmek, onlarla oyun oynamak, hem anne-çocuk ilişkisini olumlu yönde etkilemiş, hem de annenin enerjisini çocuk üzerinde yoğunlaştırarak eş ile ilgili sorunları atlatmasına yardımcı

olmuştur. Çocuklara ayrılan sürenin artması aynı zamanda hissedilen yalnızlık duygusunu da azaltmaktadır. Bu çoğunlukla bilinçli bir şekilde geliştirilen yöntem değildir; anneler yalnızlık duygusuyla baş etmek için kendilerine en yakın olan çocuklarına sarılmaktadırlar. Ancak özellikle yüksek SES grubundan anneler özellikle çocuklara daha fazla zaman ayırmanın yaşadıkları olumsuz deneyimle baş etmelerine yardımcı olmasının yanı sıra çocukların da bu süreci daha kolay atlattığını sağladığını ifade etmiştir. Bununla beraber çocuk psikolojisi ve gelişimi ile ilgili kitapların da çocuklarıyla kurdukları iletişimde yardımcı olduğunu da söyleyen anneler bulunmaktadır. Bu annelerin çoğu fazla orta ve yüksek sosyo-ekonomik statüden olan ve kentte yaşayan annelerdir.

“Ben eve kitaplar aldım, çocuklara nasıl bakabilirim diye, çocuk gelişimi üzerine bir sürü kitap okudum. Nasıl bu işin altından kalkacağım diye düşündüm ve psikolojik yardım almayı düşünmedim.” (Anne, 36 yaş, D SES, kent, İstanbul, boşanma, 3 yıl)

Annelerin son dönem baş etme yöntemlerine baktığımızda ise; travma ve depresyon döneminin atlatıldığını ilk günlerdeki ev içinde duramama ya da sürekli dışarı çıkmak gibi ihtiyaçların sona erdiğini görmekteyiz. Çalışmayan anneler eliş yapmaktan, internette zaman geçirmekten ya da temizlik gibi ev işleri yapmaktan iken çalışan anneler ise işleriyle daha çok meşgul olmaktadır. Genel olarak birçok anne için hayatın ilk günlere kıyasla normalleştiği söylenebilir.

Tüm annelerin ilk dönemde olduğu gibi son dönemde de çocuklarıyla vakit geçirmeye devam ettikleri, onların isteklerini yerine getirmeye çalıştıkları görülmektedir.

“Sabah kalktığı için ilk önce şükrediyorum. Benim iki kızım var. Onlara bakmak zorundayım. Arkamda kimse yok ki. Benim moralli olmam lazım. Yoksa bana kim moral verecek. Bugün diyorum, çok iyiyim, çok güzelim, benim önüm açık, Allah bana iş verecek diye pozitif düşünmeye çalışırım.” (Anne, 51, D SES, kent, İzmir, vefat, 10 yıl)

Yine din son dönemde de annelerin hayatında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Düzenli şekilde kuran okumak, dua etmek annelerin son dönemde de yaşanan sıkıntıların daha az hissedilmesine yardımcı olmaktadır.

Kişisel becerileri geliştirmek de zorluklarla bireysel olarak başa çıkmada önemli bir yoldur. Kişisel gelişim amacıyla çeşitli beceri ya da meslek kurslarına gitmek, düzenli olarak iş aramak, yarım kalan eğitimi tamamlamak için dışarıdan eğitime devam etmek gibi yöntemlerle de anneler hem ekonomik hem de duygusal sıkıntılarıyla baş etmeye

çalışmaktadırlar.

Babaların ise ilk dönem bireysel baş etme yöntemleri belirli noktalarda annelerin yöntemleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak annelerin aksine, boşanma, ayrılık ya da vefatı takiben ilk zamanlarda neredeyse tüm babaların hayatları çeşitli nedenlerle düzensizleşmiştir. Bu düzensizlik, ilerleyen bölümlerde bahsedileceği gibi babaların ilk dönemde ev dışına yönelme eğilimiyle yakından ilişkilidir.

Anneler gibi babalar da, ilk dönemde yaşananları düşünmemeye çalıştıklarından, farklı şeylerle kendilerini meşgul ederek sorunlarla baş ettiklerinden sıkça bahsetmişlerdir. Yine babalar için de, sakın bir yere gidip saatlerce sessiz kalıp düşünmek, kendi kendini teselli etmeye çalışmak ve tek başına dışarı çıkıp dolaşmak tek ebeveyn olunan ilk dönemde sıkıntıları atlatmak için başvurulan yollardır.

“Baş etmenin çaresi yok, beceremesem bile becermek zorunda kaldım. Kendimi başka şeylere verdim, TV izledim, kendimi teselli ettim, boşandığım dönemler biraz sıklaştı sonra düzene girdi.” (Baba, 44 yaş, C1 SES, kent, Şanlıurfa, boşanma, 4 yıl)

“Saatlerce ses çıkarmadan otururum, düşünürüm. Kafamda yeni şeyler düşünüyorum. Sıkıntıdan uzaklaştırmıyor ama kafamı meşgul ediyor.” (Baba, 27 yaş, A SES, kent, Adana, vefat, 8 ay)

Tek ebeveynliğin son dönemlerinde çocuğun varlığı, babalar için de bir baş etme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek ebeveyn olmanın üzerinde geçen zaman ile beraber, babaların çocuğuyla daha fazla zaman geçirmeye çalıştıkları görülmektedir. İlk zamanlarda babaların arkadaşlarıyla ve karşı cinsle sosyalleşme isteği yerini çocukla daha fazla ilişki kurma isteğine bırakmaktadır. Zaten çoğu baba tek ebeveyn olma sonrası çocuğunu gerçek anlamda tanımaya başladığını ve çocuğun gittikçe kendi hayatını daha fazla kaplamaya başladığını, bu durumun da yaşanan sıkıntıları atlatmalarında rolü olduğunu belirtmektedir. Özetle, babalar ilk dönem dışarıda sosyalleşmekte ancak zamanla çocuklarının yaşamında daha fazla yer almaktadırlar.

Yüksek SES grubundan ve kentte yaşayan babalar arasında kişisel gelişim ve çocuk psikolojisi ile ilgili kitaplar okuyarak bu dönemde yaşadıkları sıkıntılarla baş etmeye çalışanlar da bulunmaktadır.

Çocukların tek ebeveynli oldukları ilk döneme baktığımızda ise daha çok içlerine

kapandıkları görülmektedir. Bu süreçte yüksek sesle müzik dinledikleri, resim yaptıkları, başkalarıyla iletişim kurmadıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda tek başına ya da arkadaşlarıyla oyun oynamak da çocuklara bu süreçte destek olabilmektedir.

Çocukların ilerleyen dönemlerdeki baş etme yöntemlerinde ise hobileri yine önemli bir yer tutmaktadır. Herhangi bir spor dalı, dans, resim gibi hobilere yoğunlaşmak çocukların dikkatini başka bir alana yoğunlaştırmasını sağlayarak, aklında ailesiyle ilgili kendini meşgul eden düşünceleri ve endişeleri ortadan kaldırmaktadır. Erkek çocuklar daha çok bilgisayar oyunlarına ya da basketbol, futbol gibi spor aktivitelerine ağırlık verirken, kız çocuklar ise kitap okumayı, resim yapmayı ya da müzik dinlemeyi tercih etmektedir. Evde evcil bir hayvanın varlığı da çocuklar üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Köpek, kedi, balık, kuş, civciv gibi hayvan besleyen çocukların kendilerini daha iyi hissettiği gözlemlenmiş, çocuklar da bu hayvanlarla vakit geçirmenin kendilerine çok iyi geldiğini belirtmiştir.

Bireysel Olumsuz Baş Etme Yöntemleri

Kimi durumlarda yaşananlardan kaçınmak için kullanılan baş etme yöntemleri yeni sorunlara da yol açabileceği için olumsuzdur. Özellikle ilk dönemde, tek ebeveyn olmayı veya tek ebeveyn olmaktan dolayı yaşanan psikolojik ve ekonomik sıkıntıları kabullenme noktasında zorluk yaşanılması ve yaşananlarla baş edememe bu duruma yol açmaktadır. Tek ebeveyn oldukları ilk dönemde anneler, özellikle eşleri vefat eden anneler, sürekli uyuduklarından, ağladıklarından ya da her şeye tepkisiz kaldıklarından bahsetmiştir.

Bununla birlikte bu dönemde ailesinden, arkadaşlarından ya da bir kurumdan yeterli destek alamadığını düşünen annelerin intihar etmeyi istedikleri hatta intihar girişiminde buldukları durumlar da mevcuttur. İntihar teşebbüslerinin hepsi boşanma veya ayrılık ile tek ebeveyn olmuş annelerde görülmüştür; bu durumda anneler kendini daha fazla suçlamakta, daha yalnız hissetmektedir.

Annelerin ilk dönemlerde sigara içerek rahatlamaları da söz konusu olmuştur. Pek çok anne, çocukları uyuttuktan sonra hiçbir şey yapmayıp sadece odalarında sigara içip düşündüklerinden bahsetmiştir. Bu anneler sigarayı, yaşanan sıkıntılı anlarda kendilerine yardımcı bir madde olarak görmektedir.

“Elimden bir şey gelmediğinde oturup sigara içiyordum.” (Anne, 26 yaş, B SES, kent, Şanlıurfa, ayrılık, 2 yıl)

“Kitap okudum, hemen çalışmaya başladım. İş güç derken, evde de evin işleri, oğlum

falan dağıttım kafamı. Gece de sigara kullanıyordum.” (Anne, 33 yaş, C1 SES, kent, İzmir, boşanma, 5 yıl)

Babalarla kıyaslandığında az sayıda da olsa, ilk dönem alkol alarak kendini rahatlatmaya çalıştığını söyleyen anneler de mevcuttur.

Babaların bir kısmı, ilk dönemlerde daha düzensiz bir hayat yaşadıklarını böylece tek ebeveyn olmanın verdiği sıkıntılardan kaçtıklarını belirtmiştir. Normalden fazla alkol tüketimi, gece hayatına ağırlık verme, karşı cinsle kısa süreli duygusal ya da cinsel ilişkiler yaşama söz konusudur. Özellikle, tüketilen alkol miktarında ve sıklığındaki artış ilk dönemlerde çok belirgindir; daha sonraki dönemlerde ise ortadan kalkmakta ya da bazı babalarda azalarak devam etmektedir.

“Alkol ashında acuları ortaya çıkarıyor ama eğlenmek istiyorsanız alkol almadan da olmuyor. İçince içindeki ruhu dışarı çıkarabiliyorsun. Yalnız da içerdim, yalnız içince tekrar aynı duyguları yaşıyorsun, üzülüyorsun, ağlıyorsun.” (Baba, 27 yaş, B SES, kent, Adana, vefat, 1.5 yıl)

“Kendimi bara attım, bar arkadaşı edindim. İşte bar, kafe, canlı müzik oralara kendimi attım. Bayan arkadaşlarım vardı. Ben o anda her şeyi unuttum, belki kendimi o ortama atmasaydım şu anda ya eroinci olurdu, ya esrarıcı olurdu. Sıkıntıyı o yolla attım.” (Baba, 50 yaş, E SES, kır, Adana, boşanma, 4 yıl)

Çocuklar ise, odalarına kapanıp kimse ile konuşmayarak, ağlayarak, kavga ederek ya da bağırarak kendini dışa vurabilmektedir. Özellikle yaşça büyük erkek çocuklardaki öfke duygusu, artan saldırganlık ile kendini göstermektedir. Yine özellikle 15–17 yaş grubunda ve düşük SES grubundaki erkek çocuklarda alkol ve sigara kullanma eğiliminin hem ilk dönem hem de son dönem baş etme yöntemi olarak dile getirildiği görülmektedir.

Kız çocuklarda intihar etme isteği ya da teşebbüsü görülebilmektedir. Görüşülen erkek çocuklar ise bu tür eğilimleri dile getirmemiştir.

“Babam vefat ettiğiinde yaşamak istemedim. Hatta intihar bile ettim. Hap içtim. Canımdan bir parça gitmiş gibi oldu.” (Kız Çocuk, 15-17 yaş, ABC1C2, kır, İzmir, odak grup)

Bu tür baş etme yöntemlerinin ağırlıkla ilk dönemde baskın olduğunu, son dönemde, aradan geçen zaman ve kabullenişin gerçekleşmesiyle ebeveynlerin daha rasyonel

baş etme yöntemlerine yöneldikleri görülmektedir. Ancak özellikle iyileşme sürecine giremeyen ve bu konuda yeterli destek alamayan çocuklarda bu durumun devam etmesi daha muhtemeldir. Özellikle kentte yaşayan orta ve düşük SES grubundan erkek çocuklar arasında içine kapanma, saldırganlık; kız çocuklar arasında ise intihar eğilimi hayata karşı alınan olumsuz tavrın artarak devam edebildiğine işaret etmektedir.

3.8.2. Sosyal Destek

Türkiye’de sosyal destek mekanizmalarının tek ebeveynli ailelerin yaşadığı çeşitli sıkıntıları çözme noktasında önem taşıdığı görülmektedir. Çalışma kapsamında sosyal destek kavramı, bireyin çevresindeki yakınları, arkadaşları ve diğer kişilerden aldığı psikolojik, ekonomik ve diğer destekler olarak tanımlanmıştır. Bu bölümde, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grupların açık uçlu soru bölümleri ve odak gruplardaki film çalışmasından elde edilen veriler kullanılmış; hem psikolojik hem de ekonomik açıdan çevreden alınan sosyal desteğin ebeveyn ve çocukların baş etmelerine olan katkısı incelenmiştir.

Çevrenin Sosyal Desteği

Psikolojik anlamda alınan sosyal desteğin önemli bir ayağı yaşananları konuşarak sıkıntıları çevredeki yakınlarla paylaşabilmektir. Tek ebeveynli aile olmaktan dolayı yaşanan sıkıntıların paylaşılması ebeveynler ve çocuklar için baş etme anlamında önem taşımaktadır.

Annelerin büyük bir kısmı ilk dönem yaşadıkları sıkıntıları yakın çevreleriyle paylaşmaktadır. Ancak bu konuların konuşulabildiği kişiler kısıtlıdır. Anneler için akranlarıyla konuşup dertleşmek, kendi ebeveynleri ile dertleşmekten çok daha kolaydır. Genel olarak vefat durumunda kayıp duygusundan dolayı yaşananları konuşmak boşanmaya göre daha kolay gelmektedir. Ancak boşanmada taraflar ve onların farklı bakış açısı olduğundan, hem aile bireyleriyle konuşmak, hem de çevrenin tepkisinden çekinme nedeniyle paylaşmak çok daha zor gelmektedir. Özellikle arkadaşlar ve komşular çoğu tek ebeveynin sıkıntılarını atlatmasında büyük rol oynamaktadır. Dışarıdan alınan bu destek, anneler üzerindeki baskıyı azaltmakta, hem de hissedilen yalnızlık hissini bir ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Ancak yine de paylaşılan konular, paylaşılan kişiye göre farklılık gösterebilmektedir. Genellikle en gizli ve samimi konular daha çok yakın aile üyeleriyle ya da en yakın arkadaşla paylaşılmaktadır.

Bu konuları paylaşmayı ve konuşmayı tercih etmeyen ve kimseyle konuşmadığını belirten

az sayıdaki anne de bulunmaktadır. Bu anneler yaşananların paylaşınca büyümesi korkusu; olumsuz deneyimlerini kısa zamanda atlatarak geleceğe odaklanma isteği gibi nedenlerle tek başlarına kalmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Bununla beraber anneler dedikodu endişesi de taşıyabilmektedir; özellikle kırdı ve küçük ilçelerde bu konuları konuşmak daha olumsuz karşılanabilmektedir. Benzer nedenlerle yaşanan yerden başka bir semte ya da şehre taşınmak da annelerin ilk dönem yaşadıkları sıkıntılarla baş etmesine yardımcı olabilmektedir.

Genellikle babalar yaşadıkları sıkıntıları iş arkadaşlarıyla ya da yakın arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih etmektedir. Bu kişiler daha çok kendilerini anladıklarını düşündükleri ve güvendikleri kişilerdir. Babaların anneler gibi vefat durumunda yaşanan sıkıntıları boşanma ya da ayrılık durumuna kıyasla çok daha rahat konuşabildiği görülmektedir. Ancak bu paylaşımlar daha kısıtlı olmaktadır. Paylaşım anlamında babaların annelere göre daha yalnız oldukları anlaşılmaktadır. Babaların konuşmayı tercih etmeme sebebi çevresindekilere güvenmemesi ya da dedikodu endişesi ile birlikte duygusal konular hakkında konuşmakta daha fazla zorlanmalarıdır.

“İnsan bazı şeyleri konuşurken duygusallaşıyor, düğümleniyor boğazında konuşamıyor o yüzden bu konular açıldığı zaman da kapatıyordum. Üzerime gelirse orayı terk ediyordum.” (Baba, 48, C1 SES, kent, Samsun, boşanma, 4 yıl)

Çocukların sosyal çevrelerinden aldığı manevi desteğe bakıldığında ise; arkadaşlarla geçirilen vaktin hem ilk dönemde hem de son dönemde önemli olduğu görülmektedir. İlk dönemde, evde değişen durumdan kaçınmak ya da yaşananları görmezden gelmek için çocukların dışarıda daha fazla vakit geçirmeleri söz konusu olabilmektedir. Özellikle yaşça daha büyük olan çocuklar, arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirerek boşanma ya da vefat durumunu unutmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Evden uzaklaşma, bu anlamda yaşanan sıkıntıların geçici bir süre de olsa unutulmasını sağlamaktadır. Bu aslında son dönemde de başvurulan bir yöntemdir.

Ancak görülmektedir ki; çocuklar tek ebeveynli olmaktan dolayı yaşadıkları sıkıntıları paylaşma konusunda zorluk çekebilmektedir. Özellikle erkek çocuklar bu anlamda daha fazla içe kapanık ve paylaşımından uzak durmaktadırlar. Tek ebeveyn olmayı utanılacak bir durum olarak gören çocuk, sıkıntılarını ancak çok yakın bir iki arkadaşıyla, ya da kendisiyle benzer durumu tecrübe etmiş arkadaşlarıyla paylaşabilmektedir.

“Kendi kendime konuşuyorum, çoğu zaman bira alırım kendimi yansıtmak için. Zarar vereceksem kendime veririm zararımı. Serhat neden böyle diyorum kendime,

zaten cevap da geliyor. Kendi kendime konuşuyorum." (Erkek çocuk, 17 yaş, D SES, kır, İstanbul, boşanma, 15 yıl)

Sosyal çevre, ekonomik destek anlamında da tek ebeveynlere hem ilk dönemde hem de son dönemde yardımcı olabilmektedir. Kurumların dışında, komşular ve arkadaşlar hem nakdi, hem de erzak, kıyafet gibi ayni yardım sağlamaktadır. Ancak tek ebeveyn olma nedenine bağlı olarak bu ekonomik yardım kaynakları ve miktarı da farklılaşmaktadır. Boşanma ya da ayrılık nedeniyle tek ebeveyn olmak, sosyal bağların da zayıflamasına yol açabilmekte; bu nedenle komşular ve yakın çevreden yardım istemek ya da yardım görmek vefat durumuna göre daha seyrek olmaktadır. Vefat durumunda birçok komşu ve arkadaş çeşitli yardımlarda bulunurken, boşanma ya da ayrılık nedeniyle tek ebeveynli olan aileler bu anlamda daha yalnız ve izole bırakılmakta ya da yardım alsalar bile kısıtlı miktarda almaktadırlar.

Ebeveynin Ailesinin Sosyal Desteği

Aile desteği, tek ebeveynli ailelerde anneye maddi desteğin yanı sıra manevi sıkıntılarla baş etmelerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Aile, çevrenin dışlamasına ya da olumsuz tutumuna karşı tek ebeveyn olan anneye dayanak olabilmektedir. Özellikle boşanma durumunda ailenin sosyal anlamda desteği anneye yardımcı olmaktadır. Görüşülen annelerde boşanma sonrası ailesinin tam desteğini alanların bu süreci çok daha kolay atlatabildikleri, kendilerine olan güvenlerinin daha fazla, yaşam hakkındaki düşüncelerinin daha olumlu olduğu görülmüştür.

Aile ile sıkıntıların konuşulması da anneleri rahatlatmaktadır. Anneler sorunlarını genellikle kız kardeşleri ve büyük kız çocukları ile konuşmayı tercih etmektedir. Kendi anne babalarının ise, özellikle boşanma ve ayrılık durumlarında, nesil farkı nedeniyle hissettikleri ve yaşadıklarını tam anlamadığını da eklemiştirler. Kendi anne babaları ile de tek ebeveynlik deneyimlerini paylaşabildiklerini belirten anneler ise daha çok orta ve yüksek SES gruplarından ve kentte yaşayanlardır.

Ailenin destek olmadığı ya da destek olurken ebeveynleri olumsuz etkilediği durumlar da mevcuttur. Ayrıca boşanma süreci boyunca ailenin boşanmaya karşı çıkması nedeniyle ebeveynleri yalnız bırakabilmekte, aşırı tepki gösterebilmekte ya da evliken verdikleri desteği geri çekebilmektedir. Bu tür durumlarda, ebeveyn kendini daha yalnız hissetmekte, sosyal anlamda da kendisini dışarıya daha fazla kapatmaktadır. Örneğin Samsun'da kırdan yaşayan annelerden birisi kendi anne babası boşanmasına karşı çıktığı için kendisine şiddet uygulayan eşinden gizlice boşandığını ve ailesine kocasının şehir

dışında çalıştığını söylediğini; bu nedenle de yaşadığı maddi ve manevi sıkıntıları tek başına atlatmaya çalıştığını söylemiştir.

Her ne kadar annenin kendi ailesi çocuk için destek olsa da, bunun tersi olan örneklerde görülmüştür. Örneğin orta ve düşük sosyo-ekonomik statüden ailelerde ekonomik sıkıntı yaratacağı düşüncesiyle ya da Şanlıurfa, Erzurum gibi doğu illerinde ebeveynin yeniden evlenmesini zorlaştıracacağı için ebeveyne çocuğu diğer ebeveyne bırakması konusunda baskı yapılabilmektedir. Çocuğu ile yaşayan ebeveyn özellikle ailesinin yanına döndüyse, ailesinin bu tavrı ebeveynde duygusal baskı yaratabilmektedir. Ya da bu baskıyı yaşamamak için ailesinden uzaklaşan, iletişimini koparan anneler de vardır.

Babalara baktığımızda, aile desteğinin maddi alanda ve çocuk bakımı ve ev işleri gibi konularda olduğu kadar manevi olarak da önemli olduğu görülmektedir. Aile ile yaşanan sıkıntıları paylaşabilmek hem ilk dönemde tek ebeveynli olma sürecini daha rahat atlattıklarına, hem de sonraki dönemlerde olumlu yaklaşımlar sergilemelerine olanak vermektedir. Bu paylaşım sorunlarını daha az dile getirebildiklerinden ötürü daha çok, kendi anneleri bazen de kız kardeşleri ile gerçekleşmektedir.

Yine boşanma sürecinde, annelere benzer şekilde babalarda aile desteğinden yoksun kalabilmekte; bu süreci çok daha yalnız ve zor atlatabilmektedir. Bunun yanı sıra babalar annelere nazaran manevi destek ihtiyaçlarını daha az talep etmektedir. Aile ile konuşmak babalar için daha zor bir süreçtir; özellikle doğu illerindeki babalar, tek ebeveynli olmakla ilgili konuları kendi babalarıyla konuşmanın neredeyse imkânsız olduğunu belirtmişlerdir.

Çocuklar için de ebeveynin ailesi hem maddi, hem de manevi destek anlamında önemlidir. Ebeveynlerden birinin vefatı söz konusu ise ya da çocuk birlikte yaşamadığı ebeveyni ile düzenli görüşmüyorsa çocuğun beraber yaşadığı ebeveynin anne, baba, kardeş gibi yakın akrabaları diğer ebeveynin görevini üstlenebilmektedir. Hala, dayı, dede ve babaannelerden alınan bu tür destek sadece maddi anlamda değil, manevi olarak da önemlidir. Bu nedenle çocuklar sıkıntılarını beraber yaşadıkları ebeveynlerinin ve kardeşlerinin yanı sıra yakın akrabaları ile de paylaşabilmektedir.

Ancak pek çok çocuk, beraber yaşadığı ebeveynin daha fazla üzüleceği endişesi ile onlarla konuşmaktan kaçınmaktadır; kimi zaman ise ebeveynin kendisine yönelik sözlü şiddet uygulamasından korktuğu için konuşmamaktadır. Bu noktada kardeşin varlığı çocuklar için rahatlatıcı olmaktadır. Ebeveynler ya da arkadaşlarıyla sıkıntılarını paylaşamayan çocuklar; kardeşleriyle bu konuları daha rahat konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Tek çocuk olanlar ise kardeşleri olsaydı bu dönemde sıkıntılarını onlarla paylaşacaklarını, böylece bu hissettikleri

olumsuz duyguların azalacağını ve bu durumu daha kolay atlatacaklarını düşünmektedir.

“Kardeşim olsaydı sanki tek kalmamış gibi olacaktım, kardeşim olmadığı için tek kalıyor gibiyim.” (Kız çocuk, 12 yaş, C2 SES, kent, İstanbul, vefat, 6 yıl)

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin anket bölümünde de sonuçlar aynı yönde çıkmıştır. Her SES grubundan kız ve erkek çocuklar yaşananları atlama konusunda kardeşlerin varlığının önemli bir rol oynadığını düşünmektedirler

Tablo 56 Çocuklar Yarı Yapılandırılmış Görüşme Anketi – Soru 40

“Tek ebeveynli ailede birden çok çocuk olması çocukların sorunlarını kardeşleriyle paylaşmalarını sağlayabileceği için sorunları hafifletir.” (%)

	Cinsiyet		Yaşadığı bölge			SES		Toplam
	Kız çocuk	Erkek çocuk	Kent	Kır	AB	C1C2	DE	
Kesinlikle katılmıyorum	2	2	0	8	0	0	8	2
Katılmıyorum	6	18	12	12	10	14	11	13
Katılıyorum	56	35	42	56	37	47	48	45
Kesinlikle katılıyorum	36	45	46	24	53	39	33	40
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

İş Hayatı ve Okul Hayatının Baş Etmeye Olumlu Etkileri

İş hayatının ebeveynlerin karşılaşılan zorluklarla baş etmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Hâlihazırda çalışıyor olan annelerin büyük çoğunluğunun tek ebeveyn olduktan sonra iş hayatına daha fazla önem vermeye başladıkları görülmektedir. İşle daha çok ilgilenmelerinin, sadece ekonomik değil psikolojik sorunlarını atlama konusunda da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Anneler için çalışma hayatı, evden uzaklaşıp düşüncelerini başka bir kanala yönlendirdikleri bir mecradır.

Tek ebeveyn olduktan sonra iş gücüne katılan anneler para kazanıp evi geçindirmeye başladıklarında kendilerini daha güçlü hissetmeye başlamıştır. Hissettikleri bu güç ve özgürlük duygusu yaşanan olumsuz deneyimlerin daha kolay atlatılmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte kendileri için alışveriş yapmak da anneler için bir baş etme yöntemi olabilmektedir.

“Bugün bir şeyim yok ki, zaten sabahdan akşama kadar işteyim, sonra evde çocuğumla uğraşıyorum. İşim bana iyi geldi, kesinlikle iyi geldi.” (Anne, 33 yaş, B SES, kent, Ankara, boşanma, 2 yıl)

Aynı zamanda iş hayatı farklı bir sosyal hayatla tanışma açısından da önemlidir. Artan sosyal çevre evde yaşanan sıkıntıların daha az hissedilmesine yardımcı olmaktadır. Daha önce ev ve yakın çevre içinde kısıtlı kalan anneler, iş gücüne katıldıktan sonra daha fazla insanla bir araya gelmiş, farklı tecrübeler yaşamaya başlamıştır. Bütün bunlar da annelerin iyileşme sürecini hızlandırmıştır.

“Ama her şey eşimi kaybettikten sonra başladı. Bir çatıdan çıkıyorsun, İş hayatına atılıyorsun, dış dünyaya atılıyorsun. İnsanlarla konuşuyorsun, daha atılgan ve konuşkan oluyorsun. Gerçekten muhteşemim çok atılganım. Hakkımı savunabiliyorum.” (Anne, 41 yaş, C1 SES, kent, İstanbul, vefat, 11 yıl)

İş yaşamının babalar üzerindeki etkisine bakıldığında ise çalışma hayatının babalar için ilk dönemde bir baş etme yöntemi olmadığı görülmektedir. Çoğunlukla bu dönemde daha düzensiz bir hayat yaşadığını belirten babalar işe yoğunlaşma sorunu yaşamaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde iş hayatı benzer şekilde babalar için de yaşadıklarını atlatmalarında önemli rol oynamaktadır.

Çocukların baş etme sürecinde okul hayatının etkisi ele alınacak olursa; bu süreci atlatmada okul hayatının bazı çocuklara zaman zaman yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kız çocuklarında, ilk dönemde olduğu gibi son dönemde de derslere ağırlık verme ve derslerde başarılı olma isteği, kendilerini daha iyi hissetmeleri için bir araçtır. Okul hayatı, hem yaşanan sıkıntıların başka bir kanala yoğunlaşarak unutulması, hem de ilerisi için ekonomik ve sosyal sıkıntılardan bir kaçış yolu olarak görülebilmektedir.

3.8.3. Psikolojik Destek

Tek ebeveyn olunan ilk dönemlerde ebeveynler ve çocuklar psikolojik destek olarak yaşananlarla baş etmeye çalışabilmektedir. Ancak alınan psikolojik desteğin süresi ve içeriği anne, baba ve çocuklar için, tek ebeveyn olma nedenine ve sosyo-ekonomik statüye göre değişmektedir. Bu bölümde yarı yapılandırılmış görüşmelerin açık uçlu soruları ve odak grupların açık uçlu soru bölümlerinde elde edilen bulgular ışığında bir baş etme yöntemi olarak psikolojik destek incelenecektir.

Görüşülen annelerin yarısına yakını psikolojik destek almış, destek alanların da sadece

üçte biri terapi görmüştür. Özellikle orta SES grubundan anneler, düşük ve yüksek SES grubuna göre psikolojik destek almayı daha sık tercih etmektedir.

Çalışma kapsamında eşi vefat eden annelerin eşiyle ayrılmış ya da boşanmış annelere göre psikolojik tedaviye daha olumlu baktığı ve kendileri için daha fazla psikolojik destek aldığı görülmektedir. Bunun nedeni de şu şekilde açıklanabilir: vefat etme çoğunlukla boşanmaya ya da ayrılık sürecine göre daha aniden ortaya çıkan bir durumdur; bu nedenle eşi vefat eden kişilerde bu süreç daha travmatik olarak kendini gösterebilmektedir. Boşanma ve ayrılık yaşayan anneler ise daha çok çocuklarını psikolojik tedaviye yönlendirmektedir. Tedavi alma nedenlerine bakıldığında ise boşanan ya da ayrılan annelerin çoğunlukla uykusuzluk, eşi vefat eden annelerin ise ağırlıkla depresyon şikâyeti ile tedavi gördükleri anlaşılmaktadır.

Psikolojik destek daha çok devlet hastanelerinden alınmaktadır. Özel hastane ve kliniklerin yanı sıra nadir olarak anneler kadınlarla ilgili çalışan derneklerden de danışmanlık ve psikolojik destek almışlardır.

“Kendim Çapa’ya gittim, çocuğu götürmeye, aile için de varmış. Ben yaşadıklarımı paylaşmak istiyorum dedim. 3 psikoloğa gittim, gece 05:00’te bile arayabiliyordum bu insanları. Bu ilacı içmek istemiyorum diyordum. Çok destek oldular.” (Anne, 34 yaş, C1 SES, Kent, İstanbul, boşanma, 4 yıl)

Devlet hastanelerinden alınan destek çoğunlukla ilaç kullanımının önerilmesi ile sınırlı kalmaktadır. İlaç tedavisi düşük SES grubundaki annelerde daha yaygın iken terapi daha çok yüksek SES grubundaki annelerde görülmektedir. Psikolojik destek sırasında kullanılan ilacın kendilerini sakinleştirdiğini söyleyen anneler, bir süre sonra ilaç kullanımını bırakmıştır. Annelerin bir kısmı ilaç kendilerini fazlasıyla uyuşturduğu ve “ölü gibi” hissettikleri için; bir kısmı da ilaç kullanmanın zararlı olduğunu düşündüklerinden kullanmayı bırakmıştır. Ancak yine de özellikle düşük SES grubundan anneler tek ebeveynli aile olmalarının üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen ilaç kullanmaya devam etmektedir.

“Psikolojik tedavi için doktora gittim. Hap verdi, kendimi daha kötü hissettim çünkü onları kullanınca unutkanlık yaşıyordum, yolu şaşırıyordum, beni daha çok hüzünlendiriyordu. Bıraktım.” (Anne, 36 yaş, C2 SES, kent, Erzurum, boşanma, 6 ay)

“Bir kere devlet hastanesine gittim. Doktor konuşmuyor ki, adı psikolog, yani içini

açması seni konuşurması lazım. Eşimden boşandım dedim hemen bir sinir hışı yazdı. Yani TV’de görüyoruz mesela “Çocuklar Duymasın”da; en ufak bir şeyde Meltem gidip psikologla konuşuyordu ama burada öyle bir şey yok.” (Anne, 44 yaş, C2 SES, kent, Şanlıurfa, ayrılık, 7 yıl)

Görüşülen babaların ise yalnızca yaklaşık dördte biri psikolojik destek almıştır. Psikolojik destek alan babaların çok büyük bir bölümü orta ve üst SES grubundandır. SES grubu düştükçe psikolojik destek alma oranının da oldukça düştüğü görülmektedir.

Kent ve kırdaki yaşayan babaları karşılaştığımızda ise; kırdaki babalarda psikolojik destek alma oranının kenttekilere göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Babalar hem vefat hem de boşanma durumunda psikolojik yardıma başvurabilmektedir; tek ebeveyn olma nedenine göre belirgin bir farklılaşma görülmemiştir. Babaların psikolojik destek almalarındaki temel nedenleri uykusuzluk, sinirli olma, dikkat toplayamama olarak belirtilmiştir. Nadiren de olsa depresyon geçirdiğini söyleyen babalar bulunmaktadır.

Psikolojik destek çoğunlukla ilaç kullanımını içermektedir. Ancak ilaca yönlendirilen babalar kullanmalarına rağmen ilaç kullanımına annelere göre daha soğuk bakmaktadır. Babalar çoğunlukla ilk aylardan sonra ilaç tedavisini yarım bıraktıklarını ifade etmiştir.

“Bir görüşmeye girdim, sonra ilaç verildi, kullandım 1–2 ay sonra kestim. Dozajı arttırdılar, ben bağımlı olacağım diye bıraktım.” (Baba, 30 yaş, D SES, kent, Ankara, vefat, 3 yıl)

“Gece uykularım kaçtı, kullanmadığım ilaç kalmadı rahatlama açısından. Stresli olursan git gez, rahatla uyu diyordu. Fakat düşünce beynimde, nereye gitsem benimle geliyor. Uykusuz işe gidiyorum, verim alamıyorum, uykularım düzenli olsun diye ilaç aldım. O şekilde yardım aldım.” (Baba, 40 yaş, B SES, kır, İzmir, boşanma, 3 yıl)

Tüm görüşmeler ve odak gruplara bakıldığında, psikolojik destek alan çocuk sayısının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu oran erkek çocuklarında daha düşüktür. Psikolojik destek alan az sayıdaki erkek çocuğun hepsi kentte yaşamaktadır. Tedavi gören çocukların çok büyük bölümü sadece terapi görmektedir; ilaç kullanan çocukların sayısı düşüktür. Hastanelerin yanı sıra belediyelerin ve MEB’in sağladığı çocuklara yönelik psikolojik destek hizmetinden de yararlanan az sayıda aile bulunmaktadır. Bu kurumlardan alınan psikolojik destekte okuldaki rehberlik öğretmenlerinin kurumlara yönlendirmesi de etken olmaktadır.

Çocuklar hem vefat hem de boşanma durumunda psikolojik tedavi alabilmektedir. Çoğu zaman çocuklarda psikolojik desteğe, tek ebeveynli olduktan hemen sonraki dönemde başvurulmaktadır. Yüksek SES grubundan ve üç büyük kentte yaşayan çocukların ise, sık olmasa da, boşanma ya da ayrılık öncesi ailesi ile beraber pedagoğ desteği aldığı da görülmüştür.

Psikolojik desteğe devam etme ebeveynlerin ve çocukların ne kadar süredir tek ebeveynli aile yapısı içinde olduğu ile ilişkilidir. Psikolojik destek çoğunlukla ilk iki yıl içerisinde alınmakta olup, daha sonra tedaviye son verilmektedir. İlerleyen dönemlerde de psikolojik desteğe devam eden anne ve babalar bulunmakla beraber annelerin genellikle babalardan daha uzun süreli bir tedavi aldığı görülmüştür. İlerleyen dönemlerde çocukların da psikolojik desteğe devam ettiği ya da tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerinde tedaviye başladığı görülebilmektedir. Bu daha çok çocuklarda okuma zorluğu çekme, intihar teşebbüsü gibi belirgin bir sorunla karşılaşıldığında gerçekleşmektedir.

Tüm bu süreçte tek ebeveynli ailelerin psikolojik destek almamasının en öne çıkan nedenleri maddi sıkıntılar, bu konuda yeterli bilgi sahibi olmama, önyargılar ve diğer destek kanallarının yeterli bulunmasıdır.

Maddi sıkıntılar özellikle düşük SES grubunun önündeki engellerden en önemlisidir. Çoğu ebeveyn, psikolojik destek almama sebebi olarak maddi durumlarının yetersizliğini göstermiştir. Psikolojik destek devlet hastanelerinde ücretsiz olarak veriliyor olsa bile, kimi aileler sosyal güvenceleri olmadığı için bu hizmetten faydalanamamıştır. Özellikle düşük SES grubu ve devlet hastanelerinden uzak kırsal bölgelerinde yaşayan kimi ebeveynler için de düzenli olarak hastaneye gitmenin maliyeti nedeniyle bu istekten vazgeçilmiştir. Kimi örneklerde de yakın çevrede ya da akrabalar arasında tanıdık bir psikoloğ bulunmakta, ebeveynler ve çocuklar, doğrudan ofis ziyareti yerine, resmi olmayan şekillerde bu kişilerle sohbet ederek de destek almaktadır. Bu şekilde psikolojik desteğin getireceği maddi yük de ortadan kaldırılabilir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin anket bölümünde katılımcılara devletin tek ebeveynli ailelere psikolojik ve ekonomik destek sağlaması ile ilgili ifadeler de sorulmuştur. Neredeyse görüşülen tüm ebeveynler, devletin tek ebeveynli çocuk ve ebeveynlere ücretsiz psikolojik danışmanlık sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Ebeveynin yaşadığı yere, sosyo-ekonomik statüsüne ve tek ebeveyn olma nedenine göre bir farklılık bulunmamaktadır.

Bunun yanında ve buna bağlı olarak psikolojik destek alınacak birimler konusunda bilgi

SONUÇ
ve
DEĞERLENDİRMELER

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin yaşamlarına ve ihtiyaçlarına ilişkin sonuçlar ebeveyn ve çocukların tek ebeveynli olarak algıları ve hukuksal, ekonomik, sosyal ve psikopedagojik açılardan olumlu ve olumsuz deneyimleri göz önüne alarak sunulmaktadır.

Çalışmadaki hukuksal süreçlere dair sonuçlar nafaka, mal rejimi ve velayet kapsamında ele alınabilir. Velayet ile ilgili süreçlerde çoğunlukla ebeveynlerin sıkıntı yaşamadıkları görülmüştür. Hem ebeveynlerin hem de mahkemenin eğilimi çocuğun velayetinin çoğunlukla anneye verilmesi yönünde olması bunun temel nedenidir. Ancak mal rejimi ve özellikle nafaka ile ilgili konularda tek ebeveynli anneler sorunlarla karşılaşabilmektedir. Annelerin özellikle düşük SES grubundan veya kırdaki yaşayanların eski eşin maddi gücünün olmaması dışında bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları da nafaka alımlarının önünde bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte babanın anneye nafaka ödemek zorunda olmasına rağmen ödememesine de sıkça rastlanmaktadır. Çalışmada görüşülen anneler arasında, yukarıdaki nedenlerden herhangi birinden ötürü eşinden nafaka almayan annelerin toplam sayısı eşinden nafaka alanların yaklaşık olarak 2 katıdır. Çalışmada görüldüğü üzere ekonomik sıkıntılar tek ebeveynli aile olduktan sonra daha fazla hissedilmektedir. Tek ebeveyn olarak anneler bu sıkıntıyı daha fazla taşımaktadır. Bu Türkiye’de kadının iş gücüne katılımının hala sınırlı olması ve ekonomik özgürlüğe sahip olmaması ile yakından ilişkilidir. Ayrıca çocuk bakımından da sorumlu olduğu göz önüne alındığında ücretsiz kreş gibi imkanların olmaması ya da annenin evliliğin ilk gününden itibaren vasıflı bir işte çalışmamış olması annenin tek ebeveyn olduktan sonra çalışması önündeki en büyük engellerdir. Bu nedenle özellikle genç yaşta anneler arasında baba evine dönmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük SES grubundan olan ve kırdaki yaşayan annelerin nafaka gibi noktalarda eski eşlerinden destek alamıyor olması da dikkate değer bir unsurdur.

Bununla beraber tek ebeveynli olduktan sonra dershaneye devam edememe, ek kitap satın alamama, iş gücüne katılmak zorunda olma ya da ev işlerine yardımcı olmak amacıyla okulu bırakma gibi ekonomik kaynaklı sıkıntılar çocukların okul başarısı konusunda da engel oluşturabilmektedir. Kısacası tek ebeveynli olduktan sonra sadece aile bütçesinde bir düşüş olmamakta aynı zamanda ailenin sosyal mobilitesi aşağıya doğru bir düşüş gösterebilmektedir. Bu değerlendirme Brandwein, Brown ve Maury Fox'un (1974) ve Norton ve Glick'in (1986) tek ebeveynli olma sonucu sosyo-ekonomik statü kaybının ve çocukların eğitime yapılan yatırımın düşmesiyle ailenin yoksullaşmasına neden olduğunu söylediği çalışması ile benzerlik taşımaktadır.

Çalışmanın geneline bakıldığında tek ebeveynli aile üyelerinin sosyal hayatlarının çoğunlukla olumsuz etkilendiği açıktır. Dünya literatüründe annelerin ve çocukların tek ebeveynli aile olarak sosyal hayatlarındaki olumsuz değişimler sıkça incelenmiştir. Hetherington, Cox ve Cox, 1979; Wallerstein ve Kelly'nin araştırmalarında söz ettikleri gibi yalnız annelere karşı toplumda uygulanan ayrımcılık ve dışlama gibi sosyal baskıların günümüz Türkiye'sinde de devam ettiği görülmektedir. Bunlara ek olarak, Gasser ve Taylor'ın (1976) da göstermiş olduğu gibi bu mevcut çalışmada, babaların sosyal hayatlarının, özellikle tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerinde çocukla geçirilen vaktin artmasıyla birlikte kısıtlandığı görülmüştür.

Tek ebeveyn olma nedenine göre sosyal baskının ya da desteğin farklılık göstermesi bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan birisidir. Hem annelere hem de babalara vefat durumunda çevreleri çok daha fazla ve çeşitli yardımlar yaparken, ayrılık ya da boşanma yaşayan ebeveynler bu tür destekleri çok daha az almakta ya da hiç alamamaktadır. Bu nedenle boşanmış anne ve babalar toplumsal hayata karışma konusunda daha fazla çekince içindedir.

Tek ebeveynli aile bireylerinin bu süreçte ve özellikle ilk dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı duygusal açıdan sıkıntı içinde oldukları görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici bulgulardan birisi aile bireylerinin çoğunlukla ilerleyen zaman içinde tek ebeveynli aile olmaya pozitif bir yaklaşım içinde bulunmaya başlamalarıdır. Diğer önemli bir bulgu ise dünya literatüründe tek ebeveynli aile olmanın psikolojik olumsuz etkileri özellikle çocuk ve kadınlar açısından ele alınmaktayken; bu çalışma göstermiştir ki aslında babalar için de bu süreç ağır ve zorlayıcı olabilmektedir.

Çalışmada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de anne-baba ve çocuk ilişkisidir. Çocuk ve birlikte yaşadığı ebeveyn bu süreçte birbirlerine destek olmaktadır ve yürütülen ilişki çoğunlukla pozitif yönde değişmektedir. Ancak anne-baba ve çocuk

ilişkisinde sorunlu alanın özellikle çocuk ve birlikte yaşamadığı ebeveyni ile arasındaki ilişki olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadının hane reisi olduğu tek ebeveynli aileler daha yaygındır; bu da aslında çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyninin çoğunlukla baba olduğuna bir işarettir. Çalışmadaki bulgular çocuk ile babanın, anneye kıyasla düzenli görüşme oranlarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Hatta düzenli görüşme oranı tek ebeveynli olma süresindeki artışa bağlı olarak azalmaktadır. Baba ile düzenli görüşüldüğü durumlarda ise çocukla baba arasında yeteri kadar bağ kurulmamış olması da söz konusu olmaktadır. Yani Maldonado’nın (2005) belirttiği gibi baba çocuk ilişkisi “Disneyland Babaları”ya da “ziyaret eden amcalar” olarak nitelendirilebilecek bir ilişki düzeyinde kalmaktadır. Bu da çocuğun duygusal gelişiminde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Zaten mevcut çalışmada da diğer ebeveyn ile düzenli ve sağlıklı ilişkiler yürüten çocukların tek ebeveynli diğer çocuklara göre kendilerini daha mutlu hissettiklerine işaret etmektedir.

Dünya literatüründe ebeveyn ve çocuğun cinsiyetinin ebeveyn çocuk ilişkisini etkileyip etkilemediği tartışılmaktadır. Bu çalışmada ebeveynlerin cinsiyetlerine bağlı rollerinin yanı sıra çocuğun cinsiyetinden kaynaklı ihtiyaçlarının ilişkideki dinamikleri etkilediği görülmüştür. Örneğin anne ve erkek çocuğun bir arada olduğu ailelerde anne fedakar ve şefkatli rolünü, erkek çocuk da toplumun ona verdiği ailenin reisi olma görevini üstlenebilmektedir. Baba ve kız çocuğun bir arada olduğu ailelerde ise çoğu zaman otoriter ya da anneye göre mesafeli baba figürü karşısında, kız çocuk yaşadığı fiziksel değişimler ya da erkek arkadaş gibi konuları paylaşamaması bir sorun olarak görülmektedir. Bir diğer örnek ise babaların erkek çocukları ile kız çocuklarına göre daha rahat zaman geçirmeleridir. Benzer şekilde Updegraff, McHale, Crouter ve Kupanoff (2001) de yaptıkları çalışmada; babaların erkek çocukları ile daha fazla zaman geçirirken; annelerin kız çocukları ile daha fazla zaman geçirdiğini ortaya koymuştur.

Çalışmada vurgulanması gereken noktalardan birisi de aile bireylerinin çoğunlukla psikolojik desteğe ihtiyaç duymaları ancak psikolojik destek kanallarına ulaşımın yeterli olmamasıdır. Bu sadece maddi sıkıntılardan kaynaklanmamakta aynı zamanda psikolojik destek almaya yönelik toplumdaki önyargılar da bunu engelleyebilmektedir. Odak gruplarda ve yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar böyle bir çalışmaya katılmanın kendilerini rahatlattığından ve bu konuları, tanımadıkları ancak güven duyabilecekleri kişilerle paylaşmanın iyi hissettirdiğinden söz etmiştir. Bu noktada bireyin kendisi ile ilgili farkındalığın artmış olması da psikolojik destek almanın aslında süreçle baş etmenin önemli bir yolu olduğunu göstermektedir.

Bütün bu süreçlerde ebeveynin anne-babası ve yakın akrabaları kendileri ve çocukları için en büyük destek kaynağıdır. Tek ebeveynli aile olma sürecinde ve sonrasında ebeveynin ailesi sadece manevi olarak değil maddi konularda ve hatta hukuksal süreçlerde ilk başvuru yeri. Bunun temel nedeni Türkiye’de tek ebeveynli ailelere yönelik bütüncül ve yaygın kurumsal desteğin olmamasıdır. Ebeveyn bu nedenle her türlü konuda ailesinden yardım istemek durumunda kalmakta ve bunun sıkıntısını yaşamaktadır. Bununla beraber ebeveynin ailesinin yetersiz kaldığı ya da destek vermediği durumlarda tek ebeveynli ailelerin yaşadığı olumsuzlukların boyutu çok daha büyük olmaktadır.

ÖNERİLER

5. ÖNERİLER

Tek Ebeveynli Aileler Araştırması'nın nitel ve nicel bulgularından hareketle (1) hukuksal sürece ilişkin öneriler, (2) ekonomik sıkıntılara yönelik öneriler, (3) sosyal hayata ilişkin öneriler (4) psikolojik desteğe yönelik öneriler, (5) yeni araştırma önerilerine yönelik öneriler olmak üzere toplam beş başlık altında geliştirilmiştir:

5.1. *Hukuksal Sürece İlişkin Öneriler*

- Özellikle düşük SES grubundan ebeveynlerin hukuksal prosedürlere dair bilgisinin daha az olması ve avukat tutacak maddi gücünün olmaması nedeniyle sadece boşanma ya da vefat sürecinde değil, öncesi ya da sonrasında da nafaka, mal rejimi ve velayet gibi konularda ücretsiz hukuksal danışmanlık alabileceği birimlerin yaygınlaştırılması önerilmektedir.
- Nafaka miktarının tek ebeveynliliğin ilerleyen dönemlerinde yetersiz kaldığı durumlarda da annelerin, prosedürlerin uzun ve karmaşık olacağı endişesiyle nafaka arttırma davası açmadığı görülmüştür. Babanın maaşının artmasına paralel olarak nafaka miktarında artış yapılmasına yönelik süreci kolaylaştırıcı bir sistem geliştirilebilir. Örneğin Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) nafaka veren babanın maaşındaki değişimleri belirli aralıklarla ilgili birimlerle paylaşabilir; istenildiği takdirde nafaka miktarının arttırılması için başvuru yapılabileceği konusunda ebeveynler bilgilendirilebilir.
- Annelerin eski eşlerinden nafaka talep edememesi, babanın annenin nafaka talebini pazarlık konusu yapması ya da anneyi nafaka talebine karşın tehdit etmesi ile de ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle annenin hakları konusunda baro ya da bu konuda yetki verecek uzmanlar tarafından bilgilendirilmesi önem taşımaktadır. Mahkeme sürecinde an-

nelerin bu bilgiye ulaştıklarından emin olunması sağlanabilir.

- Özellikle ayrılma ya da boşanma süreçlerinde şiddetin yaşandığı evlerin tespit edilmesi, kadın ve çocukların korunması ve bu olumsuz etkilerle mücadele için çocuk ve kadınlara özel program ve yardım olanaklarının sağlanması büyük önem taşımaktadır.
- Birlikte yaşamadığı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdüren çocuklar bu süreci daha kolay atlatmaktadırlar. Bu nedenle aile mahkemelerinde yer alan pedagoğların çocuğun birlikte yaşamayacağı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdürmesinin önemi konusunda ebeveynleri bilgilendirmesi elzemdir. Buna ek olarak, mahkeme sürecinde çocukların anne-baba arasında pazarlık konusu haline gelmesi çocukları çok yıpratın bir süreç olmaktadır. Yine aile mahkemelerindeki pedagoğlar çocuğun ruhsal sağlığını merkeze koyan bir yaklaşımın belirlenmesinde etkin olmalıdır.
- Vefat eden eşinin maaşının kendisine bağlanması uzun sürmesi ile ilgili şikayetler göz önüne alındığında, vefat sonrası maaş sürecini hızlandırıcı bir sistemin oluşturulması için gerekli hukuksal ve idari düzenlemelerin gözden geçirilmesi önerilmektedir.

5.2. Tek Ebeveynli Ailelerin Yaşadığı Ekonomik Sıkıntılara İlişkin Öneriler

- Çalışma kapsamında özellikle annelerin büyük bir kısmının tek ebeveyn olduktan sonra ekonomik yükü hafifletmek için iş gücüne katıldığı; bir kısmının ise çalışmak istemesine rağmen yaşadığı yerde istihdam olanakları kısıtlı olduğundan bu imkanı bulamadığı görülmektedir. Dolayısıyla, tek ebeveynlere, özellikle tek ebeveyn olan annelere yönelik öncelikli istihdam politikaları oluşturulması, hem tek ebeveynli ailelerin ekonomik sıkıntılarını gidermeye yardımcı olacak, hem de ülke ekonomisine katkıda bulunacaktır.
- Çalışan tek ebeveynli anne ve babalar, çalışma süresi boyunca çocuklarını bırakacak yer konusunda sıkıntı çekmektedir. SHÇEK izni ile açılan özel kreş ve gündüz bakımevlerinde eşi vefat etmiş ve çalışan ebeveynlerin çocukları ve çalışmak zorunda olan ve boşanmiş kişilerin çocuklarının da dahil olduğu bir kitleye %5 kontenjan ayrılarak ücretsiz bakım hizmeti verilmesi şart koşulmuştur. Ancak bu kontenjanın yetersiz olduğu, birçoğ annenin böyle bir olanaktan haberdar olmadığı veya yararlanamadığı görlmştir. Tek ebeveynli ailelerin çocuklarını güvenerek bırakacakları devlet garantisindeki ücretsiz kreşlerde bu çocuklar için kontenjanın arttırılması ve bu konuda yaygın bilgilendirme, hem annelerin istihdam oranını arttıracak, hem de tek ebeveynli çocukların psiko-pedagojik gelişimine katkıda bulunacaktır.

- Tek ebeveynli ailelere yönelik vergi indirimi ya da çocuk yardımı gibi ekonomik yükün hafiflemesine yardımcı olacak paketler sunulabilir. Pek çok ülkede tek ebeveynli ailelere yönelik çeşitli miktar ve koşullarda vergi indirimleri mevcuttur. Türkiye’de de, örneğin bakmaktan yükümlü olunan çocuk sayısı da göz önüne alınarak tek ebeveynli ailelere yönelik bir vergi indirimi uygulanması önerilebilir.
- Tek ebeveynli çocuklar arasında ekonomik sıkıntılar nedeniyle okul başarısı olumsuz etkilenen, okula ara veren ya da okulu bırakanlar bulunmaktadır.
 - › Okul hayatında bu tür sıkıntılar yaşayan çocukların öğretmenleri tek ebeveynlere kurumsal destek verecek kurum ve kuruluşları bilgilendirebilir ve böylece bu çocuklar kurumsal destek almak konusunda önceliklendirilebilir.
 - › Özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’ndan alınan öğrenci yardımları çocukların eğitim hayatına sağlıklı biçimde devam etmesi için önemlidir. Ancak ailenin maddi sıkıntıları nedeniyle bu yardımların ailenin diğer ihtiyaçları için harcandığı durumlar görülmektedir. Bu nedenle sadece tek ebeveynli öğrencilere özel doğrudan nakdi yardımdan ziyade; yardımcı kitapların ücretsiz verilmesi, başarılı çocuklara devlet bursları sağlanması, ücretsiz dersane ve etüt kontenjanlarının açılması, okula gidiş gelişlerde ücretsiz ulaşım hizmetleri gibi yardımları içeren bir öğrenci destek sistemi sunulabilir. Bu desteğin alınan diğer ekonomik yardımlardan bağımsız olarak verilmesi tek ebeveynli çocukların okul hayatının sürekliliği ve derslerdeki başarısı için destekleyici olacaktır.
 - › Tek ebeveynli ailelerde ekonomik yükü hafifletmek için erkek çocukların küçük yaşta iş hayatına atılması, sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri önünde önemli bir engeldir. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesi 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasaklamaktadır. On dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar ise okula devamlarına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çalışma süresi de yasa ile kısıtlanmıştır. Bu yasaya aykırı işçi çalıştıran işverene ise para cezası verilmesi de İş Kanunu’nda yer almaktadır. Ancak bu para cezasının düşük olmasından ötürü caydırıcı olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte bu yasaya uyulması ile ilgili iş yerlerinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından denetiminin ve takibinin önemi tekrar vurgulanmalıdır.
- Tek ebeveynli ailelerin özellikle annenin hane reisi olduğu örneklerde kira yükü nedeniyle baba evine döndüğü ve kendi aile düzenini kurmakta zorluklar

yaşanabildiği görülmüştür. Kira yükünü hafifletici düzenlemeler ya da ev satın almayı kolaylaştıracak düşük faizli ev kredileri gibi desteklerin verilmesi bu ailelerin baba evine dönmek zorunda kalmadan yaşamlarını devam ettirmelerine yardımcı olabilir.

5.3. Sosyal Hayata İlişkin Öneriler

- Tek ebeveynli aile üyelerinin karşılaştıkları en büyük sıkıntılardan birisi toplumdaki tek ebeveynli aile olmaya yönelik önyargılardır.

- › Ders kitaplarında iki ebeveynli örneklerinin yanı sıra tek ebeveynli ailelere de yer verilmelidir. Bu tür okumaların dersler kapsamında yapılıp tartışılması hem tek ebeveynli çocuklara yalnız olmadıklarını hissettirecek, hem de diğer çocukların önyargılarını hafifletecektir.

- › Reklam ve TV dizilerindeki aile modellerinin ebeveynler ve çocuklar tarafından taklit edildiği görülmektedir. Bu kapsamda tek ebeveynli aileler ile ilgili önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak reklam ve TV programlarının yayınlanması tek ebeveynli aile olarak sosyal hayatta yer almayı kolaylaştıracaktır. Sağlıklı ve mutlu tek ebeveynli aile örneklerinin sergilendiği programlar varolan önyargıların aşılmasında önemli rol oynayacaktır.

- Tek ebeveynli ailelerin diğer tek ebeveynli aile üyeleri ile bir araya gelebileceği sosyal ortamların oluşturulması bu ailelerin sosyal hayata karışmalarını teşvik edici bir girişim olabilir.

- Çocukların tek ebeveynli olmaktan dolayı gerek okul başarıları, gerekse okul arkadaşlarıyla ilişkilerinin olumsuz etkilenebildiği görülmüştür. Tek ebeveynli çocuklar okulda tek ebeveynli olduklarının anlaşılması ve bilinmesinden endişe duyduklarını sıklıkla belirtmişlerdir. Bazı durumlarda öğretmenler de bu endişeleri arttırıcı tutum ve tavırlar sergileyebilmektedir. Okul rehber öğretmenlerinin ve diğer öğretmenlerin bu konuda duyarlılık kazanmasını sağlayacak yöntemler geliştirilmelidir. Tek ebeveynli çocuğun okula devam konusunda motivasyonunun kırılmasını ve derslerdeki başarısının düşmesini önleyecek örneklerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

- › Öğretmenlerin çocuğun ebeveyni ile ilgili soruları çocuğa direk sormaması ya da sınıfın önünde sormaması; bu tür bilgilerin öğretmene ebeveyn tarafından verilmesi

- › Çocuğun kendisini sınıf arkadaşlarından farklı hissetmesine neden olacak ödevler vermemeye dikkat etmesi (vefat eden ebeveyni ile ilgili şiir yazmak gibi)
- Tek ebeveynli çocukların yaşadıkları olumsuz durumları atlatmalarında hobilerin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Ancak ekonomik sıkıntılar nedeniyle kimi zaman çocuklar ilgi alanlarını genişletememekte ya da ilgilendikleri faaliyetleri yapamamaktadır. Bu nedenle belediyeler gibi yerel kurumlar vasıtasıyla çocukların sosyal, sportif ve kültürel etkinliklere katılımını arttırmak amacıyla bu tür etkinliklerin ücretsiz sunulması ve bu etkinliklere katılımın teşvik edilmesi, maddi sıkıntı içindeki tüm çocukların olduğu gibi tek ebeveynli çocukların da sosyal hayatını olumlu etkileyecektir. Örneğin bu desteği gerçekleştirmenin yollarından birisi varolan yetim kartı uygulamasının kapsamının tek ebeveynli çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve sağladığı olanakların çeşitlendirilmesi olabilir.
- Anneler ve çocuklar arasında tek ebeveynli aile olarak tatile gidemediklerini belirtenler bulunmaktadır. Bu aile bireyelerine uygun bütçelerde çocuk ve aile tatil kampları gibi çeşitli tatil programları sunulabilir.

5.4. Psikolojik Destek Alma Yollarına İlişkin Öneriler

- Odak gruplarda katılımcıların birbirleriyle olan paylaşımları tek ebeveynli aile olmayı sadece kendilerinin değil, başkalarının da tecrübe ettiğini göstermelerini sağlamış olması bakımından önemlidir. Katılımcılar odak gruplarda kazandıkları bu farkındalığın daha sonra sosyal hayatlarında hissettikleri yalnızlık ve farklılık duygusunu azaltmaya yardımcı olacağını ifade etmiştir.
- › Bu çalışmalar sadece tek ebeveyn olduktan sonraki dönemi değil sürecin yaşandığı dönemi de kapsayacak şekilde hazırlanabilir. Bu program çeşitli konu başlıklarını içerebilir. Örneğin programda çocuklara ve yetişkinlere yaşlarına uygun olarak; ayrılık / vefat sürecinde yas duygularını, endişelerini tanımlama ve ifade etme yöntemleri, ayrılıktan / vefattan dolayı kendilerini suçlamamaları gerektiği öğretilir ve ilgili temel hukuki hakları konusunda bilgilendirilir.
- › Grup çalışmaları gibi uygulamaların daha çok yüksek SES'ten olan ve kentte yaşayan kişilere uygun olabileceği ön yargısına karşın bu çalışmada düşük SES'ten olan ve kırdaki yaşayan ailelerin de bu çalışmaya katılmaktan fayda sağladıkları kendilerince ifade edilmiştir.

- › Odak noktasının diğer yaşlılar ile yakın ilişkiler geliştirmek olduğu ergenlik döneminde gençler, çok daha geniş ilişkiler açısından destek görmeye ihtiyaç duyarlar.
- › Daha küçük yaştaki çocuklar için bireysel yada grup terapileri çocukların kendilerini anlamalarına ve kendi hissettiklerini yaşlılarına ve ailelerine doğru ifade etmelerine yardımcı olur. Bu nedenle Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı yaşları da kapsayacak şekilde çocuk ve yetişkinlerle bu tür grup çalışmalarının başlatılması, katılımların teşvik edilmesi ve sürekliliğinin sağlanması tek ebeveynli ailelerin bu süreçle baş etmelerine yardımcı olacaktır.
- Tek ebeveynli aile fertlerinin, özellikle çocuğun / çocukların psikolojik sağlıklarını desteklemek ve / veya bozulmamasını sağlamak adına devlet tarafından sağlanacak ücretsiz psikolojik destek hizmetinin sunulması ve bu konuda bilgilendirmelerin yapılması aile bireylerinin bu süreçle sağlıklı bir şekilde baş etmelerine yardımcı olacaktır. Bu hizmet boşanma aşamasında olan aile bireylerinin tamamına zorunlu kılınabilir. Hizmet sağlayıcıların da niteliklerinin bu işi yapmaya uygun olması için gerekli eğitimi almaları gerekmektedir. Bu hizmet hem boşanma sürecinde hem de sonrasında belirli bir süre devam etmelidir.
- Devlet hastanelerinde psikolojik tedavi alan ebeveynler genellikle sadece ilaç kullanımının önerildiğinden ve terapi yapılmadığından söz etmiştir. Bu da başvuruların sorunla baş etmelerini ancak geçici olarak sağlayabilmiştir. Devlet hastanelerinde hasta sayısının yüksek olmasından kaynaklı olduğu varsayımına bağlı olarak Sağlık Bakanlığı'nın psikiyatrist ve psikolog sayıları konusunda bir iyileştirme yapması önerilmektedir.
- Ebeveynler ve çocuk arasında bu doğru iletişimin sağlanması için ailelere tek ebeveynli olma süreci boyunca verilecek kurumsal destek bu konudaki riskleri minimuma düşürecektir. Bu nedenle SHÇEK bünyesinde oluşturulmuş Aile Danışma Merkezleri'nin toplumda bilinirliğinin artırılması yönünde çalışmalar yapılması ve bu hizmetin yaygınlaştırılması önerilmektedir.
- › Örneğin İspanya hükümeti STK'lar ile işbirliği yaparak boşanmış çiftler ve çocukları için "aile buluşma noktası" adında birimler açmıştır. Bu birimlerde boşanmış ebeveyn, çocuğunu bu merkeze getirmekte ve ebeveyn boşanmış olduğu eşyle karşılaşmadan çocuğunu görebilmekte aynı zamanda birimde çalışan uzmanlar tarafından ebeveynlere çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda destek verilmektedir. Ülkemizde de geliştirilebilecek bu tür birimler

sayesinde hem boşanma veya ayrılık durumunda çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyni ile görüşmesi kolaylaşacak hem de ebeveyn- çocuk iletişiminin daha sağlıklı, kontrollü ortamlarda gerçekleşmesi mümkün olacaktır.

- Tek ebeveyn olduktan hemen sonra ebeveyni yüksek derecede stres altında olan çocukların genellikle başkalarından yardım alması gerekir. Ancak çocuklara doğrudan müdahale özel bilgi ve beceriler gerektirir. Bu müdahalenin zamanında olması önemlidir. Sağlanan destek her zaman çocuğa göre düzenlenmelidir; çocuğun yaşı, gelişim dönemi, kültürel ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, aile, akrabalar, resmi ve resmi olmayan destek kaynakları sürece dahil edilmelidir. Çocuklara sağlanacak olan destekte tek bir yol ya da metod değil; bireysel/grup eğitim ve terapi teknikleri gibi farklı yaklaşımların birlikte kullanılmasına ihtiyaç vardır.

5.5. *Yeni Araştırmalara İlişkin Öneriler*

- Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin sayısına ilişkin istatistiki bilgilerin bulunmaması diğer ülkelerin tek ebeveynli aile oranları ile sağlıklı karşılaştırmalar yapılması önünde bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca tek ebeveynli aileler üzerine yapılacak gelecek çalışmalarda bu tür istatistiki bilgilerin önceden mevcut olması çalışmada temsili örneklem belirlenmesini kolaylaştıracaktır.
- Türkiye'de tek ebeveynli ailelere ilişkin sınırlı sayıdaki çalışmalar çoğunlukla bu aile tipinin olumsuz özellik ve etkilerine odaklanmaktadır; ancak yapılan bu çalışma ailelerin bu süreçle ilgili deneyimlerinin çok farklı değişkenlere bağlı olduğunu ve bu ailelerin süreci mutlaka olumsuz olarak tecrübe etmediklerini göstermektedir. Bu nedenle çok boyutlu ve bütüncül yaklaşımları benimseyen araştırmaların devam etmesi, konunun daha sağlıklı biçimde ele alınmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda sunulan araştırma önerileri aşağıda yer almaktadır:
 üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri; eğer olumsuz etkiler mevcut ise bunların giderilmesine yönelik çözüm önerilerinin tartışıldığı araştırmalar Türkiye için de gereklidir.
 - › Farklı disiplin ve yaklaşımların harmanlandığı çalışmalarla konuya yaklaşımın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Gelecekteki çalışmalarda da psikoloji, sosyoloji, hukuk, demografi ve eğitim bilimlerinin birarada yer alması önerilmektedir. Böylelikle farklı disiplinler bu konunun farklı boyutlarına odaklanarak konuya ilişkin hem derinlemesine hem de bütüncül bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

› Çalışmada tek ebeveynli aile olma deneyiminin etkileri karşısında çocukların baş etme düzeylerinin farklılaştığı görülmüş ve bunun nedenlerine yer verilmiştir. Ancak tek ebeveynli çocukların baş etmelerine yardımcı olan faktörlere ilişkin daha derinlemesine ve kapsamlı bir araştırma bu süreci sağlıklı atlatamayan çocuklar için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır.

› Çalışmada ebeveynin ve çocuğun cinsiyetinin ebeveyn-çocuk ilişkisini şekillendirmede önemli bir rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Kız çocuk-baba ve erkek çocuk-annenin bir arada yaşadığı tek ebeveynli ailelerin cinsiyet farklılığından ötürü farklı deneyimler yaşadığı göz önüne alındığında bu konuda karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir. Buna ek olarak, tek ebeveyn olarak anne ve babaların bu süreci farklı yaşadığı görülmüştür. Bu tür karşılaştırmalara odaklanmak Türkiye’de annelik, babalık rolleri ve beklentileri ile cinsiyet rollerini anlamaya katkı sağlayacaktır.

› Dünyada tek ebeveynli aile literatürüne bakıldığında; tek ebeveyn olduktan sonra annelerin iş gücüne katılımında artış olup olmadığına dair tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar iş gücüne katılım ile ilgili politikaların oluşmasını şekillendirmektedir. Tek ebeveyn olduktan sonra annelerin iş gücüne katılımlarının anneler ve aile bireyleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri; eğer olumsuz etkiler mevcut ise bunların giderilmesine yönelik çözüm önerilerinin tartışıldığı araştırmalar Türkiye için de gereklidir.

› Türkiye’de tek ebeveynli ailelere verilen kurumsal desteğin yetersiz olduğu; tek ebeveynlere özgü bütüncül politikaların henüz yerleşmediği görülmüştür. Tek ebeveynli ailelerin kurumsal destek aldığı kurum ve kuruluşlardaki ilgili uzman kişilerle derinlemesine görüşmeler yapılması önerilmektedir. Bu görüşmeler kurumsal destek mekanizmalarının işleyişi ve destek süreçlerinin sağlıklı işleminin önündeki bariyerlerin anlaşılmasını, ayrıca tek ebeveynli aileler için oluşturulacak destek politikalarının içeriği ve yöntemi ile ilgili uzman önerilerinin alınmasını sağlayacaktır.

› Araştırmanın bir bulgusu da eşten ayrılma/boşanma ve eşin vefatı durumlarının tek ebeveyn ve çocuk(lar) için maddi açıdan güçlükler neden olduğudur. Boşanan çiftin nafaka talebini işleme koyabilmesi ve nafaka miktarını belirlemede etkin olması için hukuksal desteğe ihtiyacı vardır. Bu konuda hukuksal açıdan bilgilendirici hizmetlerin verimli bir şekilde ihtiyaç sahiplerine nasıl

ulaştırılacağına dair konunun muhatabı olan kişilerle araştırma yapmak önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

6. KAYNAKÇA

Alikaşifoğlu, M.(2008). Ergenlerde Davranışsal Sorunlar. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi, 63, 5-59.

Amato, P.R.(1987). Family Processes in One-Parent, Stepparent, and Intact families:The Child's Point of View. *Journal of Marriage and Family*, 49 (2), 327-337.

Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287.

Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Separation from a parent during childhood and adult socioeconomic attainment. *Social Forces*, 70, 187-206.

Aseltine, R.H., & Kessler, R.C. (1993). Marital disruption and depression in a community sample. *Journal of Health and Social Behaviour*, 34, 237-251.

Aslıhan, M.N. (1998). Parçalanmış veya tam aileye sahip çocukların öz-kavramı depresyon düzeyleri ve akademik başarılarının yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırılması. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.

Astone, N. M., & McLanahan, S. S. (1991). Family structure, parental practices, and high school completion. *American Sociological Review*, 56, 309-320.

Avustralya Hükümeti Aile Yardımı Ofisi Resmi Sayfası (2010). Family Assistance Payment Rates. <http://www.familyassist.gov.au/payments/payment-rates/> Erişim tarihi: 15 Ekim 2010

Avusturalya Hükümeti Çocuk Destek Ajansı Resmi Sayfası (2010). My family is separating – What now? : Legal Aid. <http://familyseparation.humanservices.gov.au/LegalSupport/LegalAid.aspx>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010

Barth, R. P., Claycomb, M., & Loomis, A. (1988). Services to adolescent fathers. *Health and Social Work*, 13, 277-287.

Başar, F., 1996. Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10-11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendilerini algılama biçimlerinin incelenmesi. Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Web Sayfası (2010), Başvuru Kayıt Formu, <http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/217/Basvuru+ve+Koşullar/> Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2010.

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Web Sayfası (2010), Kreş ve Gündüz Bakımevleri. <http://shcek.gov.tr/kres-ve-gunduz-bakimevleri2.aspx>, Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2010.

Bianchi, S.M. (1994). The changing demographic and socioeconomic characteristics of single parents families. *Marriage & Family Review*, 20(1&2), 71-97.

Booth, A. & P. Amato. 1991. Divorce and psychological stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 32, 396-407.

Brandwein, R.A., Brown, C.A., & Fox, E. M. (1974). Women and Children Last: The Social Situation of Divorced Mothers and Their Families, *Journal of Marriage and Family*, 36 (3), 498-514.

Bulatao, R. A., & Fawcett, J. T. (1983). Influences on child-bearing intentions across the fertility career: Demo-graphic and socioeconomic factors and the value of children, 60-F, Honolulu, HI: Papers of the East-West Population Institute.

Bulut Serin, N. & Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 8(2), 117-128.

Burden, D. S. (1986). Single parents and the work setting: The impact of multiple job and

homelife responsibilities, *Family Relations*, 35(1), 37-43.

Burgess, J. K. (1994). Widowers as Single Fathers. *Marriage & Family Review*, 20 (3&4), 447 – 461.

Buvinic, M ve Gupta, G. R. (1997). Female- headed households and female-maintained families: Are they worth targeting to reduce poverty in developing countries, economic development and cultural change, The University of Chicago Press.

Cavan, R. S. (1964). Subcultural variations and mobility. In H. T. Christensen (Ed.), *Handbook of marriage and the family* (535- 581). Chicago:Rand McNally.

Chant, S. (2003). Female household headship and the feminisation of poverty: Facts, fictions and forward strategies. London School of Economics Gender Institute, 9, 1-65.

Chiriboga, D. A. (1982). Adaptation to marital separation in later and earlier life. *Journal of Gerontology*, 37, 109-114.

CLEISS (2010). French Social Security System: Family Benefits. Center of European and International Liaisons for Social Security http://www.cleiss.fr/docs/regimes/regime_france/an_3.html. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

Colletta, N. D. (1983). Stressful lives: The situation of divorced mothers and their children. *Journal of Divorce*, 6(3), 19-31.

Coontz, S. (1992). *The way we never were*. New York: Basic Books.

Çelikoğlu, C. (1997). Boşanmanın çocukların benlik saygısına etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Çoban, A. & Özbesler, C. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(18), pp. 31-41.

Danziger, S.K., & Radin, N. (1990). Absent does not equal uninvolved: Predictors of fathering in teen mother families. *Journal of Marriage and Family*, 52(3), 636-642.

DELNI Website, New Deal, Department for Employment and Learning, <http://www.>

delni.gov.uk/index.cfm/area/information/page/NewDeal, erişim tarihi: 12 Eylül 2009.

Demo, D. (1993). The relentless search for the effects of divorce: Forging new trails or tumbling down the beaten path? *Journal of Marriage and the Family*, 55, 42-45.

Edgar, D. (2004). Globalization and western bias in family sociology. In J. Scott, J. Treas ve M. Richards (Eds.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Families* (3-16). Oxford: Blackwell Publishing.

Erkan, G. (1986). Boşanmaların çocukların benlik tasarım düzeyine etkisi. *H.Ü.S.H.Y.O. Dergisi*, 4,(2-3), 141-160.

Flaquer, L. (2000). Family policy and welfare state in Southern Europe. Institut de Ciències Polítiques i Socials, Working Paper, Barcelona.

Fox, G. L., & McBride Murry, V. (2000). Gender and families: Feminist perspectives and family research. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1160-1172.

Gasser, R. D ve Taylor, C.M. (1976). Role adjustment of single parent fathers with dependent children. *The Family Coordinator*, 25(4), 397-401.

Georgas, J. et al. (2001). Functional relations in the nuclear and extended Family: A 16-culture study, *International Journal of Psychology*, 36 (5), 289-300.

Georgas, J. et al. (2006). *Families across cultures: A 30-nation psychological study*. Imprint Cambridge, UK; New York : Cambridge University Press, 2006.

Glasser, P., & Navarre, E. (1965) The problems of families in the AFDC program. *Children*, 12, 151-157.

Glenn, N. D. & Kramer, K. B. (1987). The marriages and divorces of children of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 811-825.

Greif, G. L. (1985). *Single fathers*. Lexington, MA: D. C. Heath & Co.

Greif, G. L., & DeMaris, A. (1990). Single fathers with custody. *Families in Society*, 71, 259-266.

Goldberg, G. S. (1990). The United States: Feminization of poverty amidst plenty. In G. S. Goldberg & E. Kremen (Eds.), *The feminization of poverty: Only in America?* (17-58). New York: Greenwood Publishing Co.

Goode, W.J. (1948). *After divorce*. Glencoe: The Free Press.

Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü. (HÜNEE) (1968). *Türkiye'de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Hanson, S. (1986). Healthy single parent families. *Family Relations*, 35, 125-132.

Hawkins, A., & Belsky, J. (1989). The role of father involvement in personality change in men across the transition to parenthood. *Family Relations*, 38, 378-384.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1979). Stress and coping in divorce: A focus on women. In J. Gullahorn (Ed.), *Psychology and women in transition* (95-128). New York: B. H. Winston & Son.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1985). Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 518-530.

Hook, J. ve S. Chalasani. (2008). Gendered expectations? Reconsidering single fathers' childcare time, *Journal of Marriage and Family*, 70(4), 978-990.

Ingoldby, B. (2006). Family origin and universality. In B. Ingoldby ve S. Smith (Eds.), *Families in Global and Multicultural Perspective* (67-78). California: Sage Publications.

İrlanda Hükümeti Sosyal Hizmetler Resmi Sayfası (2010). One-Parent Family Payment. Citizens Information: Public Service Information. http://www.citizensinformation.ie/categories/social-welfare/social-welfare-payments/social-welfare-payments-to-families-and-children/one_parent_family_payment. Erişim tarihi: 16.10.2010

Josephson, E. (1969). The matriarchy: myth and reality, *Family Coordinator*, 18 (3), 268-276.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). Cross-cultural perspectives on family change, In R. Liljestrom R. & E. Özdalga (Eds.), *Autonomy and dependence in the family: Turkey and Sweden in*

critical perspective (19-38). İstanbul: Swedish Research Institute.

Kain, E. (1990). *The myth of family decline*. Lexington, MA: Lexington Books.

Karakuş, S. (2003). Anne babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, Türkiye.

KELA (2010). Child care benefits. The Social Insurance Institution of Finland. <http://www.kela.fi/in/internet/english.nsf/NET/081101131410EH?OpenDocument>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

Kitson, G. C. (1992). *Portrait of divorce: Adjustment to marital breakdown*. New York: The Guilford Press.

Kitson, G. C., & Morgan, L. A. (1990). The multiple consequences of divorce: A decade review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 913-924.

Kjeldstad, R. (1998). Enslige forsergere: Forsergelse og levekar for og etter overgang til en ny livsfase. *Social and Economic Studies*, 100, Statistics Norway.

Kobrin, F.E. (1976). The fall in household size and the rise of the primary individual in the United States. *Demography*, 31, 127-138.

Krein, S. F. (1986). Growing up in a single parent family: The effect on education and earnings of young men. *Family Relations*, 35, 161-168.

Krein, S. F., & Beller, A. H. (1988). Educational attainment of children from single-parent families: Differences by exposure, gender, and race. *Demography*, 25, 221-234.

Le Bourdais, C., Desrosiers, H. & Laplante, P. (1995). Factors related to union formation among single mothers in Canada. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 410-420.

Lehmann, P & Wirtz, C. (2004) Household formation in the EU – Lone parents. EUROSTAT, *Statistics in focus*, 3(5), ECHP UDB.

Lansford, J.E., Ceballo, R., Abbey, A., & Stewart, A.J. (2001). Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and

stepmother households. *Journal of Marriage and Family*, 63 (3), 840-851.

Maldonado, S. (2005). Beyond economic fatherhood: Encouraging divorced fathers to parent. *University of Pennsylvania Law Review*, 153(3), 921-1009.

Mueller, D. P., & Cooper, P. W. (1986). Children of single parent families: How they fare as young adults. *Family Relations*, 35, 169-176.

Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*. New York: MacMillan.

Newman, K. (1986). Symbolic dialectics and generations of women: Variation in the meaning of post-Divorce downward mobility. *American Ethnologist*, 13(2), 230-252.

Norton, A.J., & Glick, P.G. (1986) One parent families: A social and economic profile. *Family Relations*, 35(1), 9-17.

OECD (2008). Gerat Britain. Country chapter for OECD series: Benefits and wages. <http://www.oecd.org/dataoecd/25/0/44429259.pdf>. Erişim tarihi: 16 Ekim 2010.

OECD (2008). Spain. Country chapter for OECD series: Benefits and wages. <http://www.oecd.org/dataoecd/24/60/44429152.pdf>. Erişim tarihi: 16 Ekim 2010.

Oppenheimer, V.K. (1994). Women's rising employment and the future of the family in industrial societies. *Population and Development Review*, 20 (2) 293-342.

Parsons, T. (1955). The American family: Its relations to personality and to the social structure. R. F. Bales ve T. Parsons (Eds.), *Family, socialization and interaction process* (3-33). New York: Free Press.

Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory, *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 349-360.

Pierson, J. ve Thomas, M. (1999). *Dictionary of Social Work*. London: Collins Education.

Pledge, D.S. (1992). Marital separation/divorce A review of individual responses to a major life stressor. *Journal of Divorce & Remarriage*, 17(3&4), 151- 182.

Pong, S-L., Dronkers, J. & Hampden-Thomson, G. (2003). Family policies and children's

school achievement in single- versus two-parent families. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 681–699.

Rainwater, L., & Yancy, W. L. (1967). *The Moynihan Report and the politics of controversy*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press.

Richards, L. N., & Schmiede, C. J. (1993). Problems and strengths of single-parent families: Implications for practice and policy. *Family Relations*, 42(3), 277-285.

Risman, Barbara J. (1986). "Can men 'mother'? Life as a single father." *Family Relations* 35(1), 95-102.

Ross, C. E., & Wu, C. (1995). The links between education and health. *American Sociological Review*, 60, 719–745.

Ruspini, E. (1999). Lone mothers and poverty in Italy, Germany and Great Britain, evidence from panel data. Working Papers of the Institute for Social and Economic Research, Paper No. 99-10. Colchester: University of Essex.

Sanik, M. M., & Mauldin, T. (1986). Single versus two parent families: A comparison of mother's time. *Family Relations*, 35, 53-56.

Sardoğan, M., Karahan, F., Dıcel, A. ve Menteş, Ö., (2007). Ebeveyne bağlanma düzeyine ve anne babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 12-23.

Secombe, K., and Warner, R. L. (2004). *Marriages and families: Relationships in social context*. New York: Thomson Learning.

Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). "Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri." *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 117-128.

Shapiro, Adam. (1996). Explaining psychological distress in a sample of remarried and divorced persons: The influence of economic distress. *Journal of Family Issues*, 17, 186-203.

Statistics Austria (2009). *Family Benefits in Austria, Social Benefits at Federal Level*.

http://www.statistik.at/web_en/statistics/social_statistics/social_benefits_at_federal_level/family_benefits/index.html. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

Strell, M. ve Duncan, S. (2004). Combining lone motherhood and paid work: the rationality mistake and Norwegian social policy. *Journal of European Social Policy*, 14(1), 41-54.

Şentürk, Ü. (2006). "Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler (Malatya Uygulaması)", Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Malatya, Türkiye.

Şirvanlı Özen, D. (1999). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri II: Sosyal destek. *Çocuk ve Gençlik Sağlığı Dergisi*, 6(2), 83-88.

Şirvanlı Özen, D. (2003). The impact of interparental divorce on adult attachment styles and perceived parenting styles of adolescents: Study in Turkey. *Journal of Divorce & Remarriage*, 40(1/2), 129-149.

Taylor, R. J., Chatters, L.M., Tucker, B.M., & Lewis, E. (1990) Developments in research on black families: A decade review. *Journal of Marriage and Family*, 52(4), 993-1014.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Aile Yapısı Araştırması 2006. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Yerinde Bilgi Edinme Projesi-İngiltere Raporu. <http://aile.gov.tr/index/index/konu/172/lang/TR>. Erişim tarihi: 15 Eylül 2010.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Avusturya Raporu. <http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/142/lang/TR>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Finlandiya Raporu. <http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/142/lang/TR>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Yerinde Bilgi Edinme Projesi-İrlanda Raporu. <http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/142/lang/TR>.

Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Yerinde Bilgi Edinme Projesi-İspanya Raporu. <http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/142/lang/TR>. Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

Thompson, L., & Walker, A. J. (1995). The place of feminism in family studies. *Journal of Marriage and Family*, 57(4), 847-865.

Toksoy, Ş.E. (2005). Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkileri. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

TÜİK (2006). Aile Yapısı Araştırması. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.

TÜİK (2009). Toplumsal Cinsiyet, Aile ve Yaşam İstatistikleri, kaynak: http://www.tuik.gov.tr/YayinListe.do?method=YayinListe&tb_id=41&cust_id=11, erişim tarihi: 2 Eylül 2010.

Turğut, M. & Abduşoğlu, A. (2009). A report on the study of divorce. The Researches on Family T.R.Prime Ministry Directorate General of Family and Social Research, 291-304.

UK Direct Government Web Sayfası (2010). Financial help for lone parents. http://www.direct.gov.uk/en/Parents/Moneyandworkentitlements/YourMoney/DG_4003043 Erişim tarihi: 15 Ekim 2010.

Umberson, D., & Williams, C. L. (1993). Divorced fathers: Paternal role strain and psychological distress. *Journal of Family Issues*, 14, 378-400.

Updegraff, K., McHale, S.M., Crouter, A.C. ve Kupanoff, K. (2001). Parents' Involvement in Adolescents' Peer Relationships: A Comparison of Mothers' and Fathers' Roles. *Journal of Marriage and Family*, 63 (3) pp. 655-668.

Wallerstein, J.S. (1996). The psychological tasks of marriage: Part 2, *American Journal of Orthopsychiatry*, 66 (2), 217-227.

Wallerstein, J. S., & Blakeslee, S. (1989). Second chances: Men, women, and children a

decade after divorce. New York: Ticknor & Fields.

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. (1980). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.

Wang, H., & Amato, P. R. (2000). Predictors of divorce adjustment: Stressors, resources, and definitions. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 655–668.

White, J. M., & Klein, D. M. (2002). *Family Theories*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Whitehead, B.D. (1993). "Dan Quayle was right." *Atlantic Monthly*, 5, 24-31.

Winchester, H.P.M. (1990). Women and children last: The poverty and marginalization of one-parent families. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 15(1), 70-86.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldız, S. A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 125-144.

Yılmaz, A. (1998). Tek ebeveynli ve iki ebeveynli ailelerden gelen üniversite öğrencilerinin kendilik imgesi. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, 5(3), 142-150.

EKLER

7. EKLER

7.1. Ek 1 - Odak Grup Görüşme Akışı - Çocuklar

- Moderatörün kendini tanıtması
- Şimdi birbirimizi tanıyalım. Bize biraz kendinizden bahseder misiniz? (Okulu, sınıfı ve evde kimlerle yaşadığı sorulacak)
- Ipsos KMG'nin bağımsız bir araştırma ajansı olduğunun açıklanması
- Görüşme konusunun ve kapsamının paylaşılması
- Doğru ya da yanlış cevap olmadığının ve katılımcının her söylediğinin önem taşıdığına açıklanması.
- Ses kaydının açıklanması.

Tanışma – Isınma

Şimdi birbirimizi daha iyi tanımak için bir oyun oynayalım.

Şimdi yanımızdaki bir kişi ile eş olacağız. Birbirimize istediğimiz soruyu sorabiliriz. Herkes eşine soru soracak ve bunun için toplam 5 dakika süremiz var. Daha sonra tüm gruba ne soru sorduğunu ve arkadaşının verdiği cevabı söyleyecek. Yani herkes kendi eşini gruba tanıttirilecek.

Film Çalışması

Şimdi size bir film izlettirmek istiyorum. Bu filmi izledikten sonra film ile ilgili neler düşündüğünüzü ve neler hissettiğinizi merak ediyorum. İlk önce hiç yorum yapmadan filmi izleyelim, sonrasında görüşlerinizi paylaşmanızı isteyeceğim.

- Film size ne düşündürdü? İlk aklınıza gelen ne oldu? (Olumlu ve olumsuz çağrışımlar)
- Peki filmi izlerken kendinizi nasıl hissettiniz?
- Filmdeki kişiler ile ilgili yorum yapacak olsanız ne söylersiniz? Sizce neler yaşıyorlar? Yaşadıkları onlara ne düşündürtüyor? Nasıl hissettiriyor?
 - › Ebeveyn: anne / baba
 - › Çocuklar
 - › Diğer aile bireyleri
 - › Arkadaşlar; konu-komşu
- Sizce bu film gerçekçi bir film mi? Hayatta böyle şeyler oluyor mu? Abartılı gelen bir yan var mı? Hangi yanı/yanları abartılı? Neden?
- Peki siz kendi yaşamınızı düşündüğünüzde;
 - › Sizin yaşadıklarınız ile filmdeki hikayenin benzer yanları var mı? Eğer varsa nedir?
 - › Peki hangi sahneler sizin yaşadıklarınızla, tecrübelerinizle örtüşmüyor? Farklılıkların nedeni ne olabilir?

Cümle Tamamlama

Film ile ilgili çalışmamız burada bitti. Şimdi başka bir çalışma yapacağız. Herkese elimdeki bu kağıtlardan dağıtacağım. Sizden ricam bu cümleleri tamamlamanız. İstedığınız şekilde aklınıza gelenleri yazın. Çok uzun yazmanıza gerek yok. Doğru ya da yanlış yok! İsmi yazmak zorunda değilsiniz, isteyenler yazabilir

Bitirdikten sonra herkes istediği bölümü gruptaki diğer kişilerle paylaşacak, hepsini paylaşmak zorunda değilsiniz.

- Annesi ve babası ile birlikte yaşayan çocuk
- Anne ve babası ayrılmış çocuk
- Annesi vefat etmiş çocuk
- Babası vefat etmiş çocuk
- İyi evlat
- Benim için, anne
- Çocuğu ile yalnız yaşayan anne olmak
- Boşanmış anne olmak
- Eşi vefat etmiş anne olmak
- Eşinden ayrı yaşayan ancak boşanmamış anne olmak
- İyi anne
- Benim için, baba
- Çocuğuyla yalnız yaşayan baba olmak
- Boşanmış baba olmak
- Eşi vefat etmiş baba olmak
- Eşinden ayrı yaşayan, ancak boşanmamış baba olmak
- İyi baba
- Elimde olsa

Aile Resmi

Şimdi başka bir oyun oynayacağız (uygulama yapacağız). Sizden aile dediğimde aklınıza gelen düşüncelerin, duyguların resmini çizmenizi rica ediyorum. Burada gördüğünüz tüm kalemleri kullanabilirsiniz, isterseniz oyun hamuru da kullanabilirsiniz. Resim yapmak istemezseniz buradaki dergilerden resimler seçerek aileyi anlatan bir kolaj çalışması yapabilirsiniz.

- › Bu yaptığın çalışmada ne anlatıyorsun? Sence aile nedir?

Tipik Bir Gün Çalışması

- Şimdi sizden, eğer hatırlayabiliyorsanız, annenizle ve babanızla birlikte yaşadığınız döneme geri dönelim. Neler hatırlıyorsunuz? Bana tipik bir gününüzü anlatabilir misiniz?

- Peki şimdi de tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri düşünecek olursak; o dönemde neler yaşadınız? O zaman hayatınızda neler değişti? Sizden birer cümle olarak şu sorulara cevap vermenizi isteyeceğim. Elimizdeki kağıtlara yazalım.

- › Ne düşündünüz?
- › Nasıl hissettiniz?
- › Bedeninizde neler hissettiniz?

- Peki bugünü düşündüğünüzde bu resimde neler değişti? Neler sizin için aynı? Yine aynı şekilde bu sefer bugün için bu sorulara cevap vermenizi isteyeceğim. Yine her bir bölüme birer cümle yazabilir misiniz?

- › Ne düşündünüz?
- › Nasıl hissettiniz?
- › Bedeninizde neler hissettiniz?

- Şimdi yazdıklarımızı paylaşalım.
 - › Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde ne düşünüyordunuz? Bugünlerde aklınızdan neler geçiyor?
 - › Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde ne hissediyordunuz? Bugünlerde kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
 - › Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde bedeninizde neler hissediyordunuz? Bugün nasıl?
 - › Peki bu süreçte en çok zorlandığınız neydi? Neden?
 - › Vefat durumunda sorulmayacak: Peki sizin için daha olumlu olan şeyler var mıydı? Neler?

Ebeveyn ile İlişki

- › Annen baban bu durumu sana nasıl açıkladı?
- › Peki bu dönemde çocuk olarak neler yaşadın? Bu durumu nasıl karşıladın?
- › Annenin / babanın sana (ve varsa kardeşlerine) olan davranışları değişti mi?
- › Senin/sizin onlara olan davranışların(ız) değişti mi?
- › Sence annen(baban) bu durumla ilgili neler düşünüyor, neler hissediyor?

Boşanma, terk durumunda

- › Evden ayrılan ebeveynin hakkında ne düşünüyorsun?
- › Evden ayrılan ebeveynin ile nasıl iletişim kuruyorsun? Düzenli görüşüyor musun? Nerede? Ne sıklıkta?
- › Ne tür durumlarda evden ayrılan annen/baban ile görüşmek istiyorsun? Neden?

- › Birlikte yaşadığın annen/baban bu konuda neler düşünüyor, hissediyor?
- › Evden ayrılan annen/babandan ayrılıp eve dönerken aklından neler geçiyor, neler hissediyorsun?

Herkese sorulacak

- › Peki evden ayrılan anne/babanın akrabaları ile görüşüyor musun? Nerede? Ne sıklıkta?
- › Ne tür durumlarda evden ayrılan annen/baban ile görüşüyorsun? Sen ne zamanlarda görüşmek istiyorsun?
- › Birlikte yaşadığın annen/baban bu konuda neler düşünüyor, hissediyor?

Hukuksal olarak

- *Boşanma, terk durumunda:* Hangi ebeveynin ile yaşayacağına nasıl karar verildi? Sana bu konuda hiçbir şey söylendi mi? Soruldu mu? Sen ne söyledin? Diğer ebeveynin bu konuda bir şey söyledi mi?
- Peki sen hiç mahkemeye gittin mi? Neler yaşadın?

Evdeki hayat

- Tek ebeveyn olduktan sonra yaşadığınız ev değişti mi?
- Eğer değişmediyse; bu konuda neler düşünüyorsun? Nasıl hissediyorsun? Değiştirmek ister miydin? Neden?
- Eğer değiştiyse; kimlerle yaşamaya başladınız? Hayatında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- Evde yaptığın şeyleri düşünecek olursan eskiden yapmadığın şimdi yaptığın bir şey var mı?
- Ev işlerini genellikle kim yapıyor? Sen hiç ev işi yapıyor musun? Neler yapıyorsun?

Sana yardım eden birisi var mı?

Ekonomik olarak

- Sence evde parasal olarak bir değişiklik oldu mu? Hiç böyle bir şey hissettin mi?
- Sen kendin için bir şey almak istediğinde kime soruyorsun?
- *Boşanma durumunda:* Diğer ebeveyninden hiç para aldığın ya da istediğin durumlar oluyor mu? Ne zamanlarda?

Okul hayatı

- Sadece annen ya da babanla yaşamaya başladığında okul hayatında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- Okuldaki arkadaşlarına bu durumdan bahsettin mi? Neden?
- Peki öğretmenlerine bu durumdan bahsettin mi? Neden?
- Okuldaki arkadaşların bu konuda bir şey söyledi mi? Neler söylediler? Nasıl tepki verdiler?
- Peki öğretmenlerin bir şey söyledi mi? Onların tepkisi nasıl oldu?

Toplum

- Akrabalarınızla bu durumu nasıl karşıladı? Nasıl tepki verdi? Onların sana karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- Komşularınız nasıl karşıladı? Onların davranışlarında bir değişiklik oldu mu?
- Peki sence birlikte yaşadığın annenin/babanın çevresi ile ilişkisinde değişiklik oldu mu? Ne gibi? (daha az arkadaşlarla birlikte vakit geçirmek gibi)
- Peki bugünü düşündüğünüzde o dönemden farklı ve benzer olan şeyler nelerdir? Tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri ile bu günleri kıyaslayacak olsanız ne söylersiniz?

Peki tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri tekrar düşündüğümüzde;

- Eğer yaşadığınız olumlu şeyler varsa; neler buna katkıda bulundu?
- Tek ebeveynli olduğun ilk zamanları düşünecek olursan: Sadece anne / babanla yaşamaktan dolayı zorluk yaşadığını hissettiğin durumlarda baş etmek için neler yapıyordun?

Peki bugün kendini daha iyi hissetmek için neler yapıyorsun?

- Daha çok bu durumu kimlerle konuşmayı tercih ediyorsun? Neden?
- Peki şu anda birlikte yaşadığın anne/babanla bu konuyu hiç konuşuyor musun? Neden?
- Eğer kardeşi varsa; kardeşinle/ablanla/ağabeyinle konuşur musunuz? Neden?
- Bunun dışında hiç başka bir yerlerden birilerinden yardım almak ister misin? Nerelerden?

Posta Kutusu Egzersizi

• Peki şimdi son bir uygulamamız olacak. Şimdi size posta kutusu uygulaması yaptıracağım. Sizden ricam aile üyelerinizden, arkadaşlarınızdan, tanıdıklarınızdan herhangi birine şimdiye kadar söylemek istediğiniz ancak söyleyemediğiniz şeyleri yazıp bu posta kutusuna atmanız. Olumlu ya da olumsuz ne söylemek istiyorsanız yazabilirsiniz.

1. İsteddiğiniz kişiyi seçebilirsiniz?

2. İsteddiğiniz şeyleri söyleyebilirsiniz?

Bunları şu anda okumayacağız. Yazıp bu kutuya atmanız yeterli. İsminizi isterseniz yazabilirsiniz, isterseniz yazmayabilirsiniz.

Öneriler & Sonuç

- Benim soracaklarım bu kadar. Ancak bu sohbeti tamamlamadan önce bu çalışmayla ilgili neler düşündüğünüzü ve hissettiğinizi paylaşabilirseniz çok memnun olurum. Olumlu ve olumsuz her türlü fikrinizi ve duygunuzu lütfen paylaşın.
- Burada olmak ve bu toplantıya katılmakla ilgili neler düşünüyorsunuz? Şu anda kendi-

nizi nasıl hissediyorsunuz?

Kapanış

- Herkese katılımından dolayı çok teşekkür ederim. Sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

7.2. Ek 2 - Odak Grup Görüşme Akışı - Ebeveyn

- Moderatörün ve yardımcı moderatörün kendini tanıtması
- Sizi tanıyalım. Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?
- Çalışıp çalışmadığı, çocukları (yaş cinsiyet), evde kimlerle yaşadığı vb
- Ipsos KMG'nin bağımsız bir araştırma ajansı olduğunun açıklanması
- Görüşme konusunun ve kapsamının paylaşılması
- Doğru ya da yanlış cevap olmadığının ve katılımcının her söylediğinin önem taşıdığına açıklanması. Gizlilik ilkesinin açıklanması
- Ses kaydının açıklanması.

Tanışma – Isınma

Şimdi birbirimizi daha iyi tanımak için bir oyun oynayalım / uygulama yapalım. Şimdi yanımızdaki bir kişi ile eş olacağız.

Birbirimize istediğimiz soruyu sorabiliriz. Herkes eşine 3 tane soru soracak ve bunun için

toplam 5 dakika süremiz var. Daha sonra tüm gruba ne soru sorduğunu ve arkadaşının verdiği cevabı söyleyecek. Yani herkes kendi eşini gruba tanıtacak.

Film Çalışması

Şimdi size bir film izlettirmek istiyorum. Bu filmi izledikten sonra film ile ilgili neler düşündüğünüzü ve neler hissettiğinizi merak ediyorum. İlk önce hiç yorum yapmadan

filmi izleyelim, sonrasında görüşlerinizi paylaşmanızı isteyeceğim.

- Film size ne düşündürdü? İlk aklınıza gelen ne oldu? (Olumlu ve olumsuz çağrışımlar)
- Peki filmi izlerken kendinizi nasıl hissettiniz?
- Filmdeki kişiler ile ilgili yorum yapacak olsanız ne söylersiniz? Sizce neler yaşıyorlar? Yaşadıkları onlara ne düşündürüyor? Nasıl hissettiriyor?

- › Ebeveyn: anne / baba
- › Çocuklar
- › Diğer aile bireyleri
- › Arkadaşlar; konu-komşu

- Sizce bu film gerçekçi bir film mi? Hayatta böyle şeyler oluyor mu? Abartılı gelen bir yan var mı? Hangi yanı/yanları abartılı? Neden?
- Peki siz kendi yaşamınızı düşündüğünüzde;
- Sizin yaşadıklarınız ile filmdeki hikayenin benzer yanları var mı? Eğer varsa nedir?
- Peki hangi sahneler sizin yaşadıklarınızla, tecrübelerinizle örtüşmüyor? Neden?

Film ile ilgili çalışmamız burada bitti. Şimdi başka bir çalışma yapacağız.

Cümle Tamamlama

Herkese elimdeki bu kağıtlardan dağıtacağım. Sizden ricam bu cümleleri tamamlamanız. İstedığınız şekilde aklınıza gelenleri yazın. Çok uzun yazmanıza gerek yok. Doğru ya da yanlış yok!

- Benim için, anne
- Çocuğuyla beraber yaşayan yalnız anne olmak
- Boşanmış anne olmak
- Eşi vefat etmiş anne olmak

-
- Eşinden ayrı yaşayan ancak boşanmamış anne olmak
 - İyi anne
 - Benim için, baba
 - Çocuğuyla beraber yaşayan yalnız baba olmak
 - Boşanmış baba olmak
 - Eşi vefat etmiş baba olmak
 - Eşinden ayrı yaşayan, ancak boşanmamış baba olmak
 - İyi baba
 - Annesi ve babası ayrılmış çocuk
 - Anne ve babası boşanmış çocuk.....
 - Annesi vefat etmiş çocuk
 - Babası vefat etmiş çocuk
 - İyi evlat.....
 - Tek ebeveyn olunca ekonomik durum
 - Tek ebeveyn olunca cinsel yaşam
 - Tek ebeveyn olunca yeni bir eş bulmak
 - İyi ki
 - Keşke

Aile Resmi

Şimdi başka bir oyun oynayacağız (uygulama yapacağız). Sizden aile dediğimde aklınıza gelen düşüncelerin, duyguların resmini çizmenizi rica ediyorum. Burada gördüğünüz tüm kalemleri kullanabilirsiniz, isterseniz oyun hamuru da kullanabilirsiniz. Resim yapmak istemezseniz buradaki dergilerden resimler seçerek aileyi anlatan bir kolaj çalışması yapabilirsiniz.

- Bu yaptığın çalışmada ne anlatıyorsun? Sizce aile nedir?

Tipik Bir Gün Çalışması

• Şimdi eşinizle birlikte yaşadığınız döneme geri dönelim. Sabahtan akşama kadar bir gününüzü nasıl geçirdiğinizi anlatabilir misiniz?

• Peki şimdi de tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri düşünecek olursak; o dönemde neler yaşadınız? O zaman hayatınızda neler değişti? Sizden birer cümle olarak şu sorulara cevap vermenizi isteyeceğim.

- › Ne düşündünüz?
- › Nasıl hissettiniz?
- › Bedeninizde neler hissettiniz?

• Peki bugünü düşündüğünüzde bu resimde neler değişti? Neler sizin için aynı? Yine aynı şekilde bu sefer bugün için bu sorulara cevap vermenizi isteyeceğim. Yine her bir bölüme 1er cümle yazabilir misiniz?

- › Ne düşündünüz?
- › Nasıl hissettiniz?

- Bedeninizde neler hissettiniz?
- Şimdi yazdıklarımızı paylaşalım.
- Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde ne düşünüyordunuz? Bugünlerde aklınızdan

neler geçiyor?

- Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde ne hissediyordunuz? Bugünlerde kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
- Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde bedeninizde neler hissediyordunuz? Bugün nasıl?
- Tek ebeveynli olduğunuz ilk günlerde en çok nelerde zorluk yaşadınız? Başka?
- Peki sizin için daha olumlu olan şeyler var mıydı? Neler?

Ekonomik açıdan

- Peki siz aynı evde mi yaşamaya devam ettiniz, yoksa taşındınız mı? Neden? Bu durum sizi nasıl etkiledi?
- (Eğer taşındı ise); kimlerle yaşamaya başladınız?
- Hayatınızda maddi açıdan bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- *Eğer çalışıyorsanız:* İş hayatınıza bir etkisi oldu mu? Nasıl?

Çocuk ile ilişki

- Peki bu süreçte ebeveyn olmak ile ilgili neler yaşadınız?
- Çocuğunuza bu durumu nasıl açıkladınız?
- Çocuğunuz nasıl karşıladı?

Hukuksal olarak

- Hukuksal açıdan nelerle karşılaştınız? Ne tür hukuki durumlar yaşandı?
- *Boşanma:* Siz resmi olarak boşandınız mı? Bu süreç nasıl işledi?
- *Boşanma, terk durumunda:* Çocuğunuzun kiminle yaşayacağına nasıl karar verdiniz?

Vesayet durumu nasıl belirlendi?

- Çocuğunuza kiminle yaşamak istediğini sordunuz mu? Yoksa sizin ya da mahkemenin kararı mı belirleyici oldu? Neden?
- Peki çocuğunuz anne/babası ile görüşüyor mu? Sizin bu konuya yaklaşımınız nasıl?
- Eğer görüşüyorsa ne sıklıkta?
- *Eğer görüşmüyorsa:* görüşmeme nedeni nedir? Çocuğunuz bu konuda sizce ne düşünüyor, hissediyor?
- Peki çocuğunuz anne/babasının akrabaları ile görüşüyor mu? Neden? Eğer görüşüyorsa; ne sıklıkta?
- Malların paylaşımı nasıl gerçekleşti? Yasal olarak nasıl bir süreç yaşandı?
- *Vefat durumunda:* Yasal olarak bu süreçte neler yaşadınız? Vasiyet ile ilgili neler yaşadınız?

Toplum

- Yakın diğer aile bireyleri nasıl karşıladı? Nasıl tepki verdi? Onların size karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu?
- Komşular / iş arkadaşları nasıl karşıladı? Onların size karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu?

Yalnız kadın/erkek olmak

- Tek ebeveynli ailede yalnız kadın / yalnız erkek olmak nasıl bir durum? Yalnız kadın / yalnız erkek olarak neler yaşıyorsunuz?
- Cinsel hayatınıza nasıl bir etkisi oluyor? Erkek ve kadın arasında sizce bir fark var mı?
- Peki yeniden evlenmeyi düşünüyor musunuz? Neden?
- Peki bugünü düşündüğünüzde o dönemden farklı ve benzer olan şeyler nelerdir? Tek

ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri ile bu günleri kıyaslayacak olsanız ne söylersiniz?

Peki tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günleri tekrar düşündüğümüzde;

- Yaşadığınız olumlu değişimleri düşündüğünüzde; bunların daha iyi olmasında neler etkili oldu, katkı sağladı?
- Peki olumsuz deneyimlerinizi düşündüğünüzde, bu sorunlarla baş etmek için neler yapmaya çalıştınız? Sorunlarınızı çözmek için hangi yöntemlere başvurdunuz?
- Birisinden / birilerinden yardım istediniz mi? Yardım aldınız mı? Neden bu kişiler? Bu kişilere nasıl ulaştınız?
- Kişiler dışında bir yerlere başvurdunuz mu? Nerelere? Nasıl bir yardım? Neden buraya başvurdunuz?
- Sonuç ne oldu?

Bugünü düşündüğünüzde ise;

- Farklı ya da benzer bir durum söz konusu mu?
- Eğer olumsuz bir deneyim söz konusu ise: bugün baş etmek için neler yapıyorsunuz?
- Birisinden / birilerinden yardım alıyor musunuz? Neden bu kişiler? Bu kişilere nasıl ulaştınız?
- Kişiler dışında bir yerlerden yardım alıyor musunuz? Nerelere? Nasıl bir yardım? Neden buradan yardım alıyorsunuz?

Posta Kutusu Egzersizi

• Şimdi sizinle posta kutusu uygulaması yapacağız. Sizden ricam aile üyelerinizden, arkadaşlarınızdan, tanıdıklarınızdan herhangi birine şimdiye kadar söylemek istediğiniz ancak söyleyemediğiniz şeyleri yazıp bu posta kutusuna atmanız.

1. İsteddiğiniz kişiyi seçebilirsiniz?
2. İsteddiğiniz şeyleri söyleyebilirsiniz?

Bunları Şu anda okumayacağız. Yazıp bu kutuya atmanız yeterli. İsminizi isterseniz yazabilirsiniz, isterseniz yazmayabilirsiniz.

Öneriler & Sonuç

- Benim soracaklarım bu kadar. Ancak bu sohbeti tamamlamadan önce bu çalışmayla ilgili neler düşündüğünüzü ve hissettiğinizi paylaşabilirsiniz çok memnun olurum. Olumlu ve olumsuz her türlü fikrinizi ve duygunuzu lütfen paylaşın.
- Burada olmak ve bu toplantıya katılmakla ilgili neler düşünüyorsunuz? Şu anda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

Kapanış

Herkes katılımdan dolayı çok teşekkür ederim. Sizin eklemek istediğiniz bir şey varmı?

7.3. Ek 3 - Yarı Yapılandırılmış Soru Formu - Çocuk

- Moderatörün ve yardımcı moderatörün kendini tanıtması
- Seni tanıyalım. Bana biraz kendinden bahseder misiniz?
- Çalışıp çalışmadığı, çocukları (yaş cinsiyet), evde kimlerle yaşadığı vb
- Görüşme konusunun ve kapsamının paylaşılması
- Ipsos KMG'nin bağımsız bir araştırma ajansı olduğunun açıklanması
- Doğru ya da yanlış cevap olmadığı ve katılımcının her söylediğinin önem taşıdığı açıklanması. Gizlilik ilkesinin açıklanması
- Ses kaydının açıklanması.

Kapalı Uçlar Soru Bölümü

Şimdi sana bir soru formu vereceğim. Bu soruları cevaplamayı rica ediyorum. Bu formu siz kendiniz doldurabilirsiniz, isterseniz ben de size yardımcı olabilirim. İsteddiğiniz

zaman bana soru sorabilirsiniz.

Her bir soru için 4 farklı ifade yer alıyor. Bu ifadelerden size en uygun olanını seçmenizi rica ediyorum. Sadece bir ifade seçeceksin. Sana uygun olan ifadeye karşılık gelen rakamı yuvarlak içine almanı rica ediyorum.

Aşağıdaki ifadelerden sana en uygun olanını seçebilir misin?

1. Bir aile için en iyisi anne-baba ve çocuğun aynı evde yaşamasıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

2. Çocuğun sağlıklı gelişimi için anne, baba ve çocuğun aynı evde yaşaması gereklidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

3. Anne-baba arasındaki sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması çocuk için en iyi çözümdür.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

4. Anne-baba arasında sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması ailedeki herkes için en iyi çözümdür.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

5. Yalnız anne ve çocuktan oluşan aile eksik bir ailedir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

6. Yalnız baba ve çocuktan oluşan aile eksik bir ailedir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

7. Ayrılık durumunda kardeşleri birbirinden ayırmamak gerekir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

8. Anne ve babalar boşanırken çocuklarını hiç düşünmezler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

9. Anne ve babalar aralarındaki anlaşmazlığı genellikle çocuklarına yansıtırlar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

10. Anne ve babalar aralarındaki anlaşmazlığı çocuğa yansıtmamalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

11. Anne ve babalar aralarındaki anlaşmazlıkta çoğu kez çocuklardan taraf tutmalarını beklerler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

12. Anne baba ayrılık durumunda çocuklarına daha çok ilgi göstermelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

13. Anne babanın boşanmasının nedeni çoğu zaman çocuklardır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

14. Anne babanın boşanması durumunda çocuğa hangi ebeveynle yaşamak istediği sorulmalıdır

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

15. Ayrılık durumunda bir çocuğun annesiyle yaşaması babasıyla yaşamasından daha uygundur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

16. Anne; ailenin geçimi sağlamak için baba ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

17. Baba, ailenin geçimi sağlamak için anne ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

18. Ayrılık durumunda anne tek başına çocuklarına bakamaz.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

19. Ayrılık durumunda baba tek başına çocuklarına bakamaz.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

20. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması sorumluluklarını arttırdığı için yaşamını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

21. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması sorumluluklarını arttırdığı için yaşamını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

22. Babanın yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan anne temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

23. Annenin yokluğunda, çocuğuyla yalnız yaşayan baba temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmakta zorlanır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

24. Tek ebeveynli ailede çocuk temizlik, yemek gibi ev işlerine yardımcı olmalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

25. Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan anne için alışveriş, fatura yatırmak gibi ev-dışı işlerin yapılmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

26. Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan baba için alışveriş, fatura yatırmak gibi ev-dışı işlerin yapılmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

27. Çocuğu ile yalnız yaşayan anne sorumluluklarını akrabaları gibi yakın çevresindekilerle paylaşır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

28. Çocuğu ile yalnız yaşayan baba sorumluluklarını akrabaları gibi yakın çevresindekilerle paylaşır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

29. Çocuğuyla yalnız yaşamak anne için parasal sorunlar yaratır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

30. Çocuğuyla yalnız yaşamak baba için parasal sorunlar yaratır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

31. Tek ebeveynli ailede yaşayan çocuk parasal sorunlar yaşar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

32. Anne ya da baba için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi çocuğa hem anne hem baba olmaktır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

33. Çocuk için tek ebeveynle yaşamamanın zorluklarından birisi diğer ebeveyni özlemektir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

34. Kahvaltıda, akşam yemeğinde tüm aile bir arada olamamak tek ebeveyn olmanın bir zorluğudur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

35. Tüm aile birlikte tatil yapamamak tek ebeveyn olmanın bir zorluğudur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

36. Yaşgünü, sünnet, mezuniyet gibi özel günler ebeveynlerin ayrılığı sonrasında da anne-baba-çocuk tarafından birlikte kutlanmalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

37.Çocuklar anne babalarının ayrıldığını ya da anne / babasını kaybettiğini başkalarından gizlemek ister.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

38. Bir çocuğun anne babasının ayrılmış olması ya da anne / babasının vefat etmiş olması kendi arkadaşları ile ilişkisini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

39. Ebeveynlerden birinin boşanma, vefat gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

40. Tek ebeveynli ailede birden çok çocuk olması çocukların sorunlarını kardeşleriyle paylaşmalarını sağlayabileceği için sorunları hafifletir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

41. Anne ya da babası ile yaşayan tek ebeveynli çocuk gelecek endişesi yaşar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

42. Anne ve babanın ayrılması durumunda çocuğun evden uzaklaşan anne ya da baba ile görüşmesi birlikte yaşadığı annesi ya da babası tarafından desteklenmelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

43. Anne ve baba ayrıldığında çocuğun evden uzaklaşan annenin ya da babanın yakın akrabaları ile görüşmesi birlikte yaşadığı ebeveyni tarafından desteklenmelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

44. Yasalar çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile görüşmesini desteklemelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

Lütfen aşağıdaki soruları cevaplandırmadan önce görüşmeyi yapan kişiye haber veriniz. Bu soruların nasıl cevaplandırılması gerektiği konusunda size yardımcı olacak.

45. Senden aşağıdaki ifadeleri sıralamanı istiyorum. Bir çocuğu düşündüğünde aşağıdaki ifadeleri 1'den 9'a kadar en kötüden daha hafife doğru sıralayabilir misin? 1 en kötü, 9 ise en hafif anlamına geliyor.

Babanın terketmesi
Babanın vefat etmesi
Babanın çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
Annenin terketmesi
Annenin Vefat
Annenin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
Anne ile babanın boşanması
Annenin babadan boşandıktan sonra yeniden evlenmesi (üvey babasının olması)
Babanın anneden boşandıktan sonra yeniden evlenmesi (üvey annesinin olması)

46. Şimdi de bir anneyi düşündüğünde aşağıdaki ifadeleri en kötüden daha hafife doğru 1'den 6'ya kadar sıralayabilir misin? 1 en kötü, 6 ise en hafif anlamına geliyor.

- Eşin terketmesi
- Eşin vefat etmesi
- Eşin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
- Eşden boşanma
- Eski eşin başka biriyle evlenmesi
- Eski eşin yeni evliliğinden çocuk sahibi olması

47. Şimdi de bir babayı düşündüğünde aşağıdaki ifadeleri en kötüden daha hafife doğru 1'den 6'ya kadar sıralayabilir misin? 1 en kötü, 6 ise en hafif anlamına geliyor.

- Eşin terketmesi
- Eşin vefat etmesi
- Eşin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
- Eşden boşanma
- Eski eşin başka biriyle evlenmesi
- Eski eşin yeni evliliğinden çocuk sahibi olması

Tek Ebeveynli Aile İle İlgili Tecrübeler

- Peki sence tek ebeveynli çocuk olmak nasıl bir durum? Bu konuda neler düşünüyorsun?
- Tek ebeveynli çocuk olmak sana nasıl hissettiriyor?
- Tek ebeveynli çocuk oldukta sonra senin hayatında neler değişti?
- Sence tek ebeveynli çocuk olmanın zorlukları var mı? Eğer varsa neler?
- *Vefat durumunda sorulmayacak:* Peki sence olumlu yanları var mı? Eğer varsa neler?

Aşağıdaki başlıklar irdelenecek:

Ebeveyn ile ilişki

- › Annen baban bu durumu sana nasıl açıkladı?
- › Peki bu dönemde çocuk olarak neler yaşadın? Bu durumu nasıl karşıladın?

- › Annenin / babanın sana (ve varsa kardeşlerine) olan davranışları değişti mi?
- › Senin/sizin onlara olan davranışların(ız) değişti mi?
- › Sence annen(baban) bu durumla ilgili neler düşünüyor, neler hissediyor?

Boşanma, terk durumunda

- › Evden ayrılan ebeveynin hakkında ne düşünüyorsun?
- › Evden ayrılan ebeveynin ile nasıl iletişim kuruyorsun? Düzenli görüşüyor musun? Nerede? Ne sıklıkta?
 - Ne tür durumlarda evden ayrılan annen/baban ile görüşmek istiyorsun? Neden?
 - Birlikte yaşadığın annen/baban bu konuda neler düşünüyor, hissediyor?
- › Evden ayrılan annen/babandan ayrılıp eve dönerken aklından neler geçiyor, neler hissediyorsun?

Herkese sorulacak

- › Peki evden ayrılan anne/babanın akrabaları ile görüşüyor musun? Nerede? Ne sıklıkta?
 - Ne tür durumlarda evden ayrılan annen/baban ile görüşüyorsun? Sen ne zamanlarda görüşmek istiyorsun?
 - Birlikte yaşadığın annen/baban bu konuda neler düşünüyor, hissediyor?

Hukuksal olarak

Boşanma, terk durumunda:

- › Hangi ebeveynin ile yaşayacağına nasıl karar verildi? Sana bu konuda hiçbir şey söylendi mi? Soruldu mu? Sen ne söyledin? Diğer ebeveynin bu konuda bir

şey söyledi mi?

- Peki sen hiç mahkemeye gittin mi? Neler yaşadın?

Evdeki hayat

- › Tek ebeveyn olduktan sonra yaşadığınız ev değişti mi?
- › Eğer değişmediyse; bu konuda neler düşünüyorsun? Nasıl hissediyorsun? Değiştirmek ister miydin? Neden?
- › Eğer değiştiyse; kimlerle yaşamaya başladınız? Hayatında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- › Evde yaptığın şeyleri düşünecek olursan eskiden yapmadığın şimdi yaptığın bir şey var mı?
- › Ev işlerini genellikle kim yapıyor? Sen hiç ev işi yapıyor musun? Neler yapıyorsun? Sana yardım eden birisi var mı?

Ekonomik olarak

- › Sence evde parasal olarak bir değişiklik oldu mu? Hiç böyle bir şey hissettin mi?
- › Sen kendin için bir şey almak istediğinde kime soruyorsun?
- › *Boşanma durumunda:* Diğer ebeveyninden hiç para aldığın ya da istediğin durumlar oluyor mu? Ne zamanlarda?

Okul hayatı

- › Sadece annen ya da babanla yaşamaya başladığında okul hayatında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- › Okuldaki arkadaşlarına bu durumdan bahsettin mi? Neden?
- › Peki öğretmenlerine bu durumdan bahsettin mi? Neden?

- › Okuldaki arkadaşların bu konuda bir şey söyledi mi? Neler söylediler? Nasıl tepki verdiler?
- › Peki öğretmenlerin bir şey söyledi mi? Onların tepkisi nasıl oldu?

Toplum

- › Akrabalarınızla bu durumu nasıl karşıladı? Nasıl tepki verdi? Onların sana karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu? Nasıl?
- › Komşularınız nasıl karşıladı? Onların davranışlarında bir değişiklik oldu mu?
- › Peki sence birlikte yaşadığın annenin/babanın çevresi ile ilişkisinde değişiklik oldu mu? Ne gibi? (daha az arkadaşlarla birlikte vakit geçirmek gibi)
- › Tek ebeveynli aile olduğunuz ilk günlerle bu günleri kıyaslayacak olsan ne söylersin? İlk zamanlardan bu güne kadar değişen şeyler var mı? Neler?

Baş Etme Yöntemleri

- › Tek ebeveynli olduğun ilk zamanları düşünecek olursan: Sadece anne / babanla yaşamaktan dolayı zorluk yaşadığını hissettiğin durumlarda baş etmek için neler yapıyordun?
- › Peki bugün kendini daha iyi hissetmek için neler yapıyorsun?
- › Daha çok bu durumu kimlerle konuşmayı tercih ediyorsun? Neden?
- › Peki şu anda birlikte yaşadığın anne/babanla bu konuyu hiç konuşuyor musun? Neden?
- › Eğer kardeşi varsa; kardeşinle/ablanla/ağabeyinle konuşur musunuz? Neden?
- › Bunun dışında hiç başka bir yerlerden birilerinden yardım almak ister misin? Nerelerden?
- › Peki bugün tek ebeveynli ailede, sadece annen / babanla yaşadığın evde

hayatını kolaylaştırmak, kendini daha iyi hissetmek için neye ihtiyacın var? Ne olsa daha kolay olurdu?

- Son olarak bugüne kadar söylemek isteyip de söyleyemediklerinizi yazmanızı isteyeceğim. Bu kısa bir mektup gibi olabilir. Bu mektubu kime isterseniz yazabilirsiniz. Olumlu ya da olumsuz her şeyi yazabilirsiniz. Yazdıklarınızdan sonra içinizin rahatlayacağını düşününüz. İstedığınız gibi yazabilirsiniz. Daha sonra bu mektubu masadaki zarflara koyabilirsiniz. şu anda bu mektubu okumayacağız. İsim yazmak zorunda değilsiniz. İstedğin kadar yazabilirsiniz.

Öneriler&Sonuç

- Benim soracaklarım bu kadar. Ancak bu sohbeti tamamlamadan önce bu çalışmayla ilgili neler düşündüğünü ve hissettiğini paylaşabilirsen çok memnun olurum. Lütfen olumlu ve olumsuz her türlü fikrini ve duygunu bizimle paylaşabilirsin.
- Burada olmak ve bu toplantıya katılmakla ilgili neler düşünüyorsun? şu anda kendini nasıl hissediyorsun?

Kapanış

- Katılımından dolayı çok teşekkür ederim. Senin eklemek istediğin bir şey var mı?

7.4. Ek 4 – Yarı Yapılandırılmış Soru Formu- Ebeveyn

- Moderatörün kendini tanıtmaması
- Sizi tanıyalım. Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?
- Ipsos KMG'nin bağımsız bir araştırma ajansı olduğunun açıklanması
- Görüşme konusunun ve kapsamının paylaşılması
 - › Biz farklı konularda araştırma yapan bir şirketiz. Bugün sizinle burada aileler hakkında konuşacağız. Sizin gibi annelerle (babalarla) sohbet ediyoruz. Sohbetimiz yaklaşık 1-1,5 saat sürüyor. Tek ebeveynli ailelerde neler yaşandığını anlamaya çalışıyoruz.

- Sizin aklınıza tek ebeveynli aile deyince ne geliyor?
(Moderatöre not: Kapalı uçlu soru bölümünde tek ebeveynli aile ifadesi kullanılmaktadır. Eğer katılımcı için net bir ifade değilse: anne-babanın boşandığı, ayrı yaşadığı ya da anne babadan birinin vefat ettiği aileler olarak tanımlanacak)
- › Bugün boşanmış, terk edilmiş, terk etmiş, eşi vefat etmiş annelerin tecrübelerini, annelerden memnun olduklarını ve memnun olmadıklarını konuşuyor olacağız
- Doğru ya da yanlış cevap olmadığı ve katılımcının her söylediğinin önem taşıdığı açıklanması.
 - › Bu sohbette size tek ebeveynli aile olmakla ilgili bazı sorular soracağım ancak bu soruların doğru ya da yanlış cevabı yok! Herkesin fikri benim için ayrı ayrı önemli
 - › Biz burada paylaşılanlar sonrasında öneriler geliştiriyoruz. Ancak sizin kişisel bilgilerinize kesinlikle yer vermiyoruz

Ses kaydının açıklanması.

- › Burada konuştuklarımız bizim için çok önemli. Sohbet sırasında not alması çok zor olduğu için ses kaydı alıyoruz. Notlarımızdaki eksik yerleri tamamladıktan sonra bu kayıtları siliyoruz.

Kapalı Uçlar Soru Bölümü

Şimdi size bir soru formu vereceğim. Bu soruları cevaplamanızı rica ediyorum. Bu formu siz kendiniz doldurabilirsiniz, isterseniz ben de size yardımcı olabilirim. İstedığınız zaman bana soru sorabilirsiniz.

Her bir soru için 4 farklı ifade yer alıyor. Bu ifadelerden size en uygun olanını seçmenizi rica ediyorum. Sadece bir ifade seçeceksiniz. Size uygun olan ifadeye karşılık gelen rakamı yuvarlak içine alınız

Aşağıdaki ifadelerden size en uygun olanını seçiniz.

1. Aile bireyleri için en iyisi anne-baba ve çocuğun aynı evde yaşamasıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

2. Çocuğun sağlıklı gelişimi için anne, baba ve çocuğun aynı evde yaşaması gereklidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

3. Anne-baba arasındaki sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması çocuk için en iyi çözümdür.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

4. Anne-baba arasında sürekli anlaşmazlık olduğunda anne ve babanın ayrılması ailedeki herkes için en iyi çözümdür.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

5. Yalnız anne ve çocuktan oluşan aile eksik bir ailedir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

6. Yalnız baba ve çocuktan oluşan aile eksik bir ailedir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

7. Genellikle anne ve baba aralarındaki anlaşmazlığı çocuğa yansıtırlar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

8. Anne ve baba aralarındaki anlaşmazlığı çocukla paylaşmalıdırlar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

9. Anne ve baba aralarındaki anlaşmazlığı çocuğa yansıtmamalıdırlar.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

10. Anne ve baba aralarındaki anlaşmazlıkta çoğu kez çocuklardan taraf tutmalarını bekler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

11. Ebeveynlerden birinin boşanma, ölüm gibi nedenlerle yokluğu çocuğun okul başarısını etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

12. Yalnız yaşayan ailede birden çok çocuk olması çocukların sorunlarını kardeşleriyle paylaşmalarını sağlayabileceği için sorunları hafifletir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

13. Baba, ailenin geçimini sağlamak için anne ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

14. Anne, ailenin geçimini sağlamak için baba ve çocuktan ayrı bir yerde yaşayabilir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

15. Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması kendi anne-babası ve kardeşleri ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

16. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması kendi anne-babası ve kardeşleri ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

17. Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması komşuları ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

18. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması komşuları ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

19. Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması iş arkadaşları ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

20. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması iş arkadaşları ile ilişkilerini olumsuz etkiler.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

21. Bir annenin çocuğu ile yalnız yaşaması sorumluluklarını arttırdığı için yaşamını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

22. Bir babanın çocuğu ile yalnız yaşaması sorumluluklarını arttırdığı için yaşamını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

23. Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan babanın temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

24. Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan annenin temizlik, yemek gibi ev işlerini yapmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

25. Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan baba için alışveriş, fatura yatırmak gibi ev-dışı işlerin yapılmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

26. Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan anne için alışveriş, fatura yatırmak gibi ev-dışı işlerin yapılmasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

27. Annenin yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan babanın evde disiplini,düzeni sağlamasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

28. Babanın yokluğu, çocuğuyla yalnız yaşayan annenin evde disiplini,düzeni sağlamasını zorlaştırır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

29. Çocuğu ile yalnız yaşayan anne sorumluluklarını yakın çevresindekilerle paylaşır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

30. Çocuğu ile yalnız yaşayan baba sorumluluklarını yakın çevresindekilerle paylaşır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

31. Çocuğuyla yalnız yaşamak anne için ekonomik sorunlar yaratır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

32. Çocuğuyla yalnız yaşamak baba için ekonomik sorunlar yaratır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

33. Tek ebeveyn olmanın en büyük zorluğu eşin eksikliğini hissetmektir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

34. Anne için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

35. Baba için tek ebeveyn olmanın zorluklarından birisi cinsel hayatının olumsuz etkilenmesidir

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

36. Tek ebeveyn olmanın en büyük zorluğu çocuğa hem anne hem baba olmaktır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

37. Anne için tek ebeveyn olmanın en büyük zorluğu, babanın artık aynı evi paylaşmayacağını çocuğa anlatmaktır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

38. Baba için tek ebeveyn olmanın en büyük zorluğu annenin artık aynı evi paylaşmayacağını çocuğa anlatmaktır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

39. Annenin olmadığı, yalnız baba ve çocuğun yaşadığı bir ailede kız çocuğun önünde bir kadın örneği olmaması önemli bir sorundur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

40. Babanın olmadığı; yalnız anne ve çocuğun yaşadığı bir ailede erkek çocuğun önünde bir erkek örneği olmaması önemli bir sorundur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

41. Kahvaltıda, akşam yemeğinde tüm aile bir arada olamamak tek ebeveyn olmanın bir zorluğudur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

42. Tüm aile birlikte tatil yapamamak tek ebeveyn olmanın bir zorluğudur.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

43. Çocuğun yaşgünü, sünnet, mezuniyet, nişan gibi özel günleri ebeveynlerin ayrılığı sonrasında da anne-baba-çocuk tarafından birlikte kutlanmalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

44. Eşler ayrıldığında çocuğun evden uzaklaşan anne ya da baba ile görüşmesi birlikte yaşadığı ebeveyni tarafından desteklenmelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

45. Eşler ayrıldığında çocuğun evden uzaklaşan annesinin ya da babasının yakın akrabaları ile görüşmesi birlikte yaşadığı ebeveyni tarafından desteklenmelidir.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

46. Yasalar çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babası ile ilişkilerini sürdürmesi konusunda düzenlemeler yapmalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

47. Yasalar tek ebeveynli çocuğun ekonomik refahını güvence altına almak için düzenlemeler yapmalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

48. Devlet tek ebeveynli çocuğa psikolojik destek sağlamalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

49. Devlet boşanan, terkedilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden anne/babaya ihtiyaç durumunda maddi destek sağlamalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

50. Devlet boşanan, terkedilen ya da eşini ölüm nedeni ile kaybeden ebeveynlere ihtiyaç durumunda psikolojik destek sağlamalıdır.

Kesinlikle katılıyorum	4
Katılıyorum	3
Katılmıyorum	2
Kesinlikle katılmıyorum	1

Lütfen aşağıdaki soruları cevaplandırmandan önce görüşmeyi yapan kişiye haber veriniz. Bu soruların nasıl cevaplandırılması gerektiği konusunda size yardımcı olacak.

51. Sizden aşağıdaki ifadeleri sıralamanızı istiyorum. Çocuğun ruhsal sağlığı ve gelişimini düşündüğünüzde en kötüden daha hafife doğru aşağıdaki ifadeleri 1den 9a kadar sıralayabilir misiniz? 1 en kötü, 9 ise en hafif anlamına geliyor.

Babanın terketmesi
Babanın vefat etmesi
Babanın çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
Annenin terk etmesi
Annenin Vefat etmesi
Annenin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
Anne ile babanın boşanması
Annenin babadan boşandıktan sonra yeniden evlenmesi (çocuğun üvey babasının olması)
Babanın anneden boşandıktan sonra yeniden evlenmesi (çocuğun üvey annesinin olması)

52. Şimdi de bir anneyi düşündüğünüzde aşağıdaki ifadeleri en kötüden daha hafife doğru 1den 6ya kadar sıralayabilir misiniz? 1 en kötü, 6 ise en hafif anlamına geliyor.

Eşin terketmesi
Eşin vefat etmesi
Eşin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması
Eşden boşanma
Eski eşin başka biriyle evlenmesi
Eski eşin yeni evliliğinden çocuk sahibi olması

53. Şimdi de bir babayı düşündüğünüzde aşağıdaki ifadeleri en kötüden daha hafife doğru 1den 6ya kadar sıralayabilir misiniz? 1 en kötü, 6 ise en hafif anlamına geliyor.

Eşin terketmesi

Eşin vefat etmesi

Eşin çalışmak için başka bir şehir/ülkede yaşaması

Eşden boşanma

Eski eşin başka biriyle evlenmesi

Eski eşin yeni evliliğinden çocuk sahibi olması

SINGLE PARENTS STUDY

SINGLE PARENTS STUDY*

The primary purpose of this study is to determine the psychological, economic, social, legal and cultural effects of becoming a single parent family through death, divorce or separation on the remaining family members. Research has been conducted on how family members have been affected from becoming a single parent family, as well as the development of consequent coping mechanisms. Action recommendations have been developed based on the results of the study.

The results will be used to understand the problems that single parent families experience and also to recommend solutions in the context. Furthermore, it will help define related social problems and provide solutions, as well as gather information regarding families in Turkey; one of ASAGEM's primary tasks.

Below are the proximate points studied in order to reach the main objective:

- Determining the effects of absence of one of parents due to separation, divorce or death on family members.
- Observing effects of becoming a single parent family on the psychological and social development of children
- Revealing the psychological effects on parents, along with the economic burden and changes in social communication networks
- Examination of the effects on relationship among family members
- Scrutinizing the coping mechanisms that are developed to overcome

* Semiha Feyzioğlu Project Director, Ipsos KMG Senior Qualitative Research Executive
Ceren Kuşcuoğlu Project Assistant, Ipsos KMG Qualitative Research Executive

problems that result from this new situation

- Understanding individual coping mechanisms
- Revealing support mechanisms that help single parent family members to cope with the process of becoming a single parent family
- In line with the research findings;
- Designing an action plan in order to help families get over the psychological problems that are experienced as a single parent family both in the initial phase and the present.
- Presenting recommendations in order to eliminate problems that single parent families face in the socio-cultural sphere
- Developing recommendations in order to remove the prospective prejudices towards society's approach to single parent families
- Revealing measures against the economic problems that single parent families face
- Determining the problem areas in legal arrangements concerning single parent families, and revealing insights about how these problem areas could be improved.

The main target group in the study is defined as:

- Single parent mother
- Single parent father
- *Girls*: Female child living with a single parent
- *Boys*: Male child living with a single parent

In this study, mother/father is defined as an individual who lives with her/his dependent

children, whose spouse either passed away, or who lives apart from his/her spouse due to divorce or separation. Those who continue living with the spouse despite divorce are out of the scope of this research.

Parents interviewed in this study are chosen among age range of 18-55. The age is limited to this range with the assumption that individuals within this age group could express themselves more easily.

Girl or boy is defined as the child between 7-17 age range and living with the single parent (mother or father). Children below 7 express themselves differently than children in school age, their verbal expression skills are limited prior to schooling; therefore they are not included in the scope of this study.

All informants have been living in a single parent family for at least 6 months. This period is presumed to be sufficient for the family members to gain enough experience about living in a single parent family and be ready to share their experiences. In case of death of a parent; one year experience of living in a single parent family is looked for; since inclusion of parents and children before one year could run a psychological risk for them.

Research Methodology

In this study, qualitative research techniques are primarily used. Along with qualitative research, quantitative methods are also utilized. Owing to qualitative research, the subject has been analyzed with multidimensional perspective; and quantitative research has helped to enrich the research results.

A total of 473 participants are included in the study, in Istanbul, Ankara, Izmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa and Erzurum. The original goal was to conduct 32 focus group discussions and 270 semi-structured interviews in urban and rural areas; whereas a total of 33 FGDs with 197 people and 276 semi-structured interviews were realized.

Number of focus group discussions and semi-structured interviews and their distribution are determined through the distribution of variables of target group: family members, socioeconomic group and place of residence in a way to provide qualitatively significant data. TÜİK ADNKS 2009 (Turkish Statistical Institute Address Based Population Registration System) data has been used as baseline in creating this distribution.

With the number of single parent families in Turkey is not clear, household structure

of Ipsos KMG household panel has been used as reference in developing the sample. In Ipsos KMG household panel, there are 6500 households selected as representative of Turkey in basic variables. 9,5% of these families are single parent families. While 8.6% of these are households with single parent mothers, only 0.9% is households with single parent fathers. Therefore, in this study, a large part of the respondents are selected from the single parent families with mothers. However, in order to understand the dynamics of the process where single fathers are also involved, number of single parent fathers included into the study is taken into consideration in order to collect meaningful data.

The target group has been classified according to socioeconomic status. This classification is determined by using a socioeconomic (SES) matrix that is based on the education level and occupation of the household head (the person who provides the largest income to household). In the study; upper SES groups are defined as AB, middle SES groups are defined as C1C2 and lower SES group are defined as DE.

In the sample, there is a distribution based on urban and urban-rural areas. Determination of the urban areas is realized according to TÜİK 12 NUTS classification. Areas with a population 20.001 and over are defined as urban; while areas with a population of 20.000 and below are defined as rural. Urban-rural area distribution on the basis of SES is realized according to SES distribution of TIAK (The Television Audience Research Committee).

Sample Design

Distribution of focus group discussions according to cities and on the basis of urban-rural, mother, father, children and SES variables are detailed on Table 1, Table 2, Table 3 and Table 4:

Tablo 1
Focus Groups Sample Distribution

Cities	Number of People			Number of Focus Groups		
	Total	Mother	Father	Girl	Boy	Total
Ankara	25	2	1	1	1	5
İstanbul	60	5	2	2	1	10
İzmir	33	2	1	1	1	5
Adana	23	3	-	1	-	4
Şanlıurfa	16	1	1	-	1	3
Erzurum	21	2	-	-	1	3
Samsun	19	2	-	1	-	3
TOTAL	197	17	5	6	5	33

The total number of FGDs is limited to 33; the distribution of focus group discussion sample has been realized according to the information regarding single parent family ratios obtained from Ipsos KMG Household panel data. According to this data, number of FGDs with fathers is kept less in number than FGDs with mothers. Since the number of FGDs is limited to five with fathers, they are not conducted in each city; however, semi-structured interviews are realized with fathers in all cities. Similarly, FGD with girls and boys are distributed among cities in order to conduct at least one FGD with children in each city. Again, semi-structured interviews have included both boys and girls in each city.

Tablo 2
Focus Groups – Distribution on the basis of City-Rural Areas and SES

Cities	Urban	Rural	ABC1C2	DE
Ankara	3	2	4	1
İstanbul	9	1	7	3
İzmir	3	2	4	1
Adana	3	1	3	1
Şanlıurfa	2	1	2	1
Erzurum	2	1	1	2
Samsun	2	1	2	1
TOTAL	24	9	23	10

Tablo 3
Sample Distribution of Semi-Structured In Depth Interviews

Cities	Mother	Father	Girls	Boys	Total
Ankara	20	7	7	6	40
İstanbul	45	11	19	18	93
İzmir	20	7	6	7	40
Adana	13	4	5	4	26
Şanlıurfa	13	4	4	5	26
Erzurum	12	3	5	5	25
Samsun	12	4	5	5	26
TOTAL	135	40	51	50	276

Tablo 4

Semi-Structured In Depth Interviews – Distribution on the basis of city-rural areas and SES

Cities	Urban	Rural	AB	C1C2	DE
Ankara	30	10	10	19	11
İstanbul	78	15	23	59	11
İzmir	28	12	8	18	14
Adana	19	7	6	11	9
Şanlıurfa	16	10	3	15	8
Erzurum	18	7	2	14	9
Samsun	18	8	5	12	9
TOTAL	207	69	57	148	71

Data Collection Methods

Focus group discussion and semi-structured in-depth interviews are utilized as the main data collection techniques. The focus group discussions detect the existing situation: mainly, the effects of being a single parent family on individuals, problems that occur due to living in a single parent family and the coping mechanisms developed in order to solve these problems.

The group dynamic created throughout the focus group discussion encourages participants to share their experiences and express themselves comfortably. Several projection techniques are used in order to obtain deeper understanding during the discussions. Since traumatic experiences are revealed during discussion, the techniques are carefully selected to protect, heal and develop the participants.

Techniques Used in Focus Group Discussions:

- **Movie Exercise:** The focus group discussions begin with participants watching a 7 minute recording from a 1978 Turkish movie called “Neşeli Günler.” The movie is about a divorced couple where three of the kids stay with the mother while the other three live with the father. One reason this movie was chosen was because it is both known and liked by the majority of both children and parents. After viewing, participants are asked for their impressions, particularly about the similarities and differences between their own experiences and those of the characters. This technique serves to warm up and relax the participants, facilitating their sharing.
- **Fill in the Blanks Exercise:** Parents and children are provided with different self-completion questionnaires and asked to express their perception of family members

and single parent family members as well as their approach towards certain situations as a single parent family. This activity allows for the collection of written data.

- **Collage Exercise:** In order to understand the family perception of participants, they are asked to use crayons, pictures from magazines and/or play dough to answer the question: "What is family for you? What does it mean for you?" Each participant then shares the collage with other group members and expresses orally the meaning of family for her/him. The collage technique is similar to artistic expression in terms of receiving important clues about the individual, and also helps study a sensitive subject such as single parenting within the group atmosphere. The technique is also protective and relaxing for the participants.
- **Cookie Man Exercise:** For a comprehensive understanding of the single parenting experience, each participant in the focus group discussion is provided a human body "cookie man" visual. On this visual the participants are asked to note down their thoughts, feelings and physical reactions for both the first time they became a single parent family and how they feel today. With this technique, thoughts, feelings and physical reactions that have endured, as well as those that have changed, are revealed. This technique allows single parent family members to realize the positive changes they have gone through.
- **Letter Exercise:** At the end of the focus group discussions, a letter writing activity is conducted as a relaxation exercise. The participants are asked to write a letter to anybody they want to; and the subject up to their choice. The person they are writing to does not have to be alive. Participants are told they can write anything negative or positive that they could not express until today, then asked to place the letters in an envelope. Since the exercise is meant to be therapeutic, participants are not asked to share the letters with other group members.

In the semi-structured interviews, close-ended questionnaire and in-depth interview techniques are used. The participants are first asked to fill in the close-ended questionnaire; then are asked questions that help share their experiences with in-depth interviews.

Techniques used in Semi-Structured Interviews:

- **Questionnaire:** Participants are asked to rate their level of agreement to certain statements on a scale of four. Parents and children are provided different questionnaires. These questionnaires aim to determine the greatest difficulties participant's face and to guide the creation of the primary action plan.

- ***In-depth interview:*** Single parent family experiences are examined under various headings. The participants are encouraged to share the process and experience of becoming a single parent from the beginning until present.
- ***Letter Exercise:*** Similar to the letter-writing activity during the focus group discussions, this exercise provides a therapeutic conclusion to the semistructured interviews.

RESEARCH FINDINGS

Family Perception of Single Parents

All participants, when asked about family, understood a unit that consists of a mother, a father and child living together. However, they agree there are some exceptions: They expressed that it was more beneficial for the health of the family if parents separated rather than lived in constant conflict. It should be noted this idea was supported more by the parents than by the children. Children in general tend to prefer to see the mother and father together.

Both parents and children defined the mother as sacred, self-sacrificing and indispensable because of her devoting her life to her child without any reciprocity. The mother is the person holding the family together. Children see their fathers as symbols of trust and power, as well as idols. Children as well as other family members see the father as the head of the house who is responsible for protecting the family and bringing home the bacon.

Family members agree that the single parent acts both as the mother and the father for the child. In general, the single mother is considered more self-sacrificing and powerful than her counterparts; she is seen as clinging to life for her child and constantly struggling economically. Single fathers are also seen as sacrificing and more involved with his children than fathers who live with their spouses, but having difficulty with child-care and housework since he is identified more with work outside the home by most.

Experiences as Single Parents

In general, mothers suffer serious anxiety upon first becoming a single parent. This is due to having to raise the child by themselves, as well as to the financial difficulties that come with single parenthood. Furthermore, the idea that they have to solve the problems they

encounter by themselves without someone to share it with cause single mothers to feel lonely. In addition, they are worried that when they encounter a problem they will have no assistance in finding a solution or even share the problem with, which leads to feelings of loneliness and emptiness.

In addition, some divorced or separated mothers feel unhappy or bitter because of the idea that they failed to maintain a happy marriage, while widow mothers suffer shock and pain from not having the chance to see their husbands anymore.

These negative feelings are not just about themselves, but also arise from fears that the situation might also negatively affect their children. They are also concerned with how to explain to their children why they became a single parent.

Although small in number, there are some women who feel relieved and peaceful after becoming a single mother due to negative experiences during the marriage.

We see that mothers' thoughts and feelings generally shift towards the positive as time passes. They feel more powerful and confident because they were able to stand on their own without their spouses and establish a new life for themselves and their children. Another reason is the disappearance of emotional and physical violence experienced by some separated or divorced mothers, leading to a more peaceful and happy environment.

However there are some mothers who still feel bad after time passes; the reasons being continued economic difficulties, feeling alone and incomplete in social life, and concern that child will be unhappy and face problems due to living with a single parent. In addition, mothers who were abandoned by their husbands and have yet to hear from him or those who do not know the reason of separation live in uncertainty, still maintaining the depression experienced in the initial phase of separation.

Despite the general perception that fathers are powerful, many feel emotionally weak and inadequate in the first stages of single parenting. During this period, the single fathers' biggest concern is how to raise the child alone. However, unlike the mothers' anxiety, single fathers are anxious about being inadequate in child care.

Intense pain and sorrow are common feelings for fathers in the initial phase of single parenting. Widower fathers mentioned they were callous or not themselves, while separated and divorced fathers feel hurt and anger. However, some feel more freedom after separation or divorce since they no longer bear the responsibilities of marriage and are able to socialize.

Contrary to single mothers, the fathers feel less free as time passes, mainly due to an increased awareness of their responsibilities in rearing children in the absence of mothers. Previously, the responsibility of raising a child belonged to the mother, but undertaking this responsibility has caused them to have more limited lives.

The majority of the fathers report feelings of loneliness and emptiness in the absence of their spouses. These feelings are reflected in both their social lives and within the home. Thus the majority of separated or divorced fathers feel guilt; the ones who define themselves emotionally healthy, relieved or peaceful are in the minority. On the other hand, after establishing a relationship with their child, fathers who once felt weak and insufficient start feeling strong and proud.

Children living in single parent households mentioned that first they were afraid of not being able to see the mother/father whom they do not live anymore or were in sadness, unhappiness, and loneliness due to longing for deceased parent. It is also understood that there are some children, especially ones aged 12 and above, show angry reactions to their family or their environment during this period.

In the initial phase, children aged 12 and above in a separated or divorced family think that they will not be loved by their families as much as in the past; while younger children mostly focus on the reason of separation or divorce. If the child is too little to recall the first time of being a single parent, these interrogations appear after the child start school. Another major source of unhappiness of children in the latter period is doing activities such as having breakfast, getting school report card, celebrating birthday etc not with whole family but only with one parent. The absence of mother/father causes child feel incomplete especially in the activities in which they are together with their peers.

Over time, children concede to have a single parent. This is mainly seen in children whose parent died; however ones from separated or divorced families have more difficulty accepting the fact as they retain their hopes regarding the reunion of their families. Besides that, witnessing the happiness of parent even in the absence of other parent; and being in regular communication with both parents eases the process for child.

There are children aged 12 and above who feel more like an adult due to the financial and moral support they give their parents' responsibilities. However, children in this age group and especially boys also can feel weak or unprotected in the absence of their fathers.

It can be also seen that children give more severe reactions even in the latter stages to the experience of being a single parent family; and the responses of girls and boys are different from each other. The boys who experienced it more negatively seem to be more reserved and having difficulty to express themselves while girls much more easily demonstrate their anger or mention their desire to die more often.

The relationship between child, father and mother

The relationship between child and his/her parent living together

The relationship between child and parent living together mostly exhibits positive changes. Children and parents after the separation/divorce of parents or the death of one of the parents start to show their loves each other more and try to fulfill their requests.

However, despite the positive relationship between child and mother, the burden of mother's responsibility is sometimes reflected on the mother-child relationship in case of not being able to share responsibility with her ex spouse or her close environment such as her family.

Independent of whether the mother starts working after becoming a single parent or she is already working; time spent with children diminishes due to increasing responsibilities of single motherhood.

Mothers with male children or older female children face difficulty to establish an authority over children as well, because of absence of father. Besides that, boys sometimes adopt the role of man of the house, and interfere with the lives of their mothers and their sisters. The other difficulty in the relationship between boys and mothers is not being able to do some activities such as going to football match, dealing with cars together.

Examples of the negative relationship between father and child coincide with the adolescence period of children, especially girls. Girls encounter difficulty with their fathers in sharing physical changes in their bodies or talking about special topics such as having a boyfriend. The other distress in relationship between girl and father is not doing activities very often that girl desires, like in the boy-mother relationship. In addition to these, girl also can have a different type of role in her relationship with her father where girl lives with her father and is responsible for housework.

The relationship between child and his/her parent whom s/he does not live with

Mothers not living with the child in the same household are in more regular contact with the child than fathers are. It is understood that the 4 in 5 mothers who participated the study have regular relationship with the child while only half of the fathers keep seeing their children regularly.

The rate of children living in rural areas who regularly see their parent not living in the same household are lower than that of their counterparts in urban areas. Moreover, rate of children from low socio-economic status who are in regular contact with their parents are lower than the ones from middle and upper socio economic status.

Gender of children has no significant impact on keeping regular relation with parent. However, age of children characterize the frequency of the communication among children and parent not living together. The rate of children aged 13 years and below who see regularly their parents are higher than younger children's. At this sense, it can be said that longer duration of single parenthood refer to less regular communication among child and parent not living in the same household.

The main reason for the lack of regular communication among mother and the child can be explained as mothers having to turn back to her "father's house" in another region; and facing financial difficulties. Re-marriage of mother or her unwillingness to see the child are the other reasons. It is understood that the reason of fathers for not being in regular contact with child is mainly his unwillingness to do so; re-marriage or moving to other city/country are other barriers as well. Additionally, father-child relationship is sometimes cut where there is no special relationship established since the beginning if separation or divorce occurs in the early age of child.

The parent's unwillingness also reduces the child's motivation to keep a regular relationship. The decision not to see parent under these circumstances is taken by boys more often than girls. Furthermore, children may refuse to see their fathers themselves if their fathers used to apply physical or emotional violence towards their mothers.

The attitude of parent about the relationship between the child and other parent mostly tend to be positive; their main tendency is not to prevent the child from seeing other parent so long as the child wants to connect. Although rarely experienced; factors such as cultural differences, father's bad habits such as lying to his family, probability of father's applying emotional or physical violence towards child; lack of interest of father are

mentioned by mothers as reasons for preventing the child's communication with the father. Lack of interest in the child on the part of the mother and cheating constitute the causes of fathers to put barrier in front of mother-child relationship.

Legal Processes in Single Parent Families

Findings on the legal problems of single parents were mostly discussed in the context of marital divorce. It is understood widowers cannot recall the period of mourning very clearly and generally stated that they did not face any difficulty in terms of legal issues. Furthermore, in incidences of death those procedures are mostly followed by a close person or sometimes by lawyer of the widower. Although legal processes are not very problematic for majority, lack of knowledge on legal issues may be the cause of difficulties in some cases when the process is followed by others; and the surviving spouse do not have any idea what they signed, therefore property is captured by the family of the deceased. The other problem mentioned is the long duration required to take over the pension of the deceased.

Divorced parents in general do not criticize the legal procedures and believe that most the problems in the process are due to the disputes arising from the ex spouse.

Some single parents expressed difficulties due to divorce cases taking long. This can be a problem especially, for mothers from low and middle SES group since not all are knowledgeable when a divorce case can be re-opened. The other distress felt by those mothers is insufficient guidance of some lawyers appointed by state.

The research findings on alimony cover the spousal support provided by husband, not by wife. It should be noted that no cases of request for alimony by husbands were encountered in the scope of this study.

When considering the mothers interviewed in this study, the number of mothers who get alimony and/or child support from her ex husband are 2 times more than the ones who do not. It is understood that mothers living in rural areas or from low SES groups generally do not get financial support payment from their ex husbands.

Majority of single fathers themselves also stated that they do not give alimony of poverty and of child to their ex spouse. The reasons of not giving alimony expressed by fathers are having no request from their ex wives, being financially insufficient or having their own agreement among each other.

About half of single-parent mothers who do not receive alimony from their ex husbands

did not make any legal application for it while the rest specified that their ex spouse do not make the payment even though the family court ordered to do so.

The fathers' lack of money was one of the reasons cited for mothers not asking for alimony payments. This was seen across the board in all SES groups, though mothers from low SES group mentioned not requesting alimony the most, mainly due to unemployment. Other factors include the mother not wanting a relationship with the father after divorce; fathers who use alimony as a bargaining chip against the mother getting custody of the children; fathers who threaten to not divorce or hand over custody in the case of alimony demands. There are also a small group of mothers who don't bother with the legal procedure because the father is voluntarily giving an amount equal to or greater than alimony already.

It is common to find husbands who don't pay alimony and/or child support despite a court ruling. Reasons mothers don't file an appeal in this situation include not wanting to embarrass the father in the eyes of the children; concern that this might have a negative impact on her own relationship with the child; not wanting to deal with the appeal process; concern that the father might not be able to meet the accumulated payments; not having enough knowledge about the legal procedure itself.

Another problem with alimony payments is that many find the amount too low. However the length and complication of applying to have it increased keeps many from taking it to court.

The most common division of property during the divorce is the division of household items. The caretaker returning to her father's home or just having left the house affects this division. With larger items like the house and the car, it is possible to see the house divided evenly in accordance with marital property; the house given entirely to the mother upon custody, to not upset the order of the household; the house given entirely to the father because it was purchased before the marriage; and even cases where the house is unable to be shared despite both having contributed to the house payments.

When the numbers of property division are analyzed, the experience of single mothers and single fathers diverge dramatically.

The majority of mothers in the study said there was no division of property upon divorce. These mothers cited the fathers' being in debt or insufficient funds as the reason for lack of division. One of the difficulties the mothers faced was the father keeping their

financial records secret.

Nearly half the fathers on the other hand reported division of property with their spouses. They cited lack of finances, lack of demand from the mother, or that the property was purchased before the marriage as reasons for not dividing property.

In Turkey, like in most other countries, custody of children is often given to the mother upon divorce. Particularly when the children are younger the decision of both caretakers and courts leans in this direction.

Fathers get custody when the mother has abandoned the house, when divorce is caused by her adultery, or when she is insufficient psychologically or financially. There are also cases where the mother specifically doesn't want custody: usually for economic reasons; because she feels it will make remarriage difficult, or from pressure from her own parents. There is also a case in Şanlıurfa where the child is perceived to belong to the father or even to the father's parents.

Since most parents agree upon custody of the mother, it is rare to ask the child who they would prefer to live with. When asked, the children are often indecisive. However, all children still feel this decision should be asked them. When they have to pick one parent, it is generally the mother, the most noticeable reason being because they don't believe the father can look at them as well as the mother. Also if the father is committing physical or emotional abuse in the household, the children can prefer the mother in order to get away.

Impact of Being a “Single Parent Families” on the Economic Condition of Families

Parents expressed that they suffer economic difficulties by becoming single parents. The parents' own experiences support this perception.

Single parents' economic difficulties are most commonly regarding the children. Inability to meet rising school costs, not being able to send children to private study halls, not being able to go on vacations together and not being able to meet their children's other demands are the most commonly cited concerns. While mothers also expressed difficulties keeping up with rent and household costs, the fathers tend to bring these concerns up less.

The most common reason for economic burden upon mothers who are not in the

workforce is lack of economic freedom, while for working mothers it is household income dropping to one. Women in the lower socio-economic class suffer not just from inability to have a job that bring higher income, but also from an inability to collect alimony.

Fathers on the other hand can suffer financially from an inability to concentrate on their work. There are even fathers who leave work, change jobs or even close down their workplace during this period. Fathers from higher SES group particularly face the difficulty of no longer having a working spouse contributing to the household income. In addition, upon becoming single parents, fathers spending more on dining outside and other social spending adds to the financial burden.

The majority of children expressed economic difficulties after having a single parent, pointed out this reflected on their school, clothing, toys and social activities. We see that during this period the children became more aware of the family budget and financial difficulties, and developed an auto-control mechanism towards spending.

Single parent families developed various methods of dealing with these problems. These methods include a member of the family joining the work force or the parent receiving financial support from their family or from other institutions. Also, issues that caused financial difficulties during the marriage being lifted can also contribute to a lessening of the new financial burden.

Most often, the principal financial support for single parent families comes from the families of the parent. No matter how much various institutions contribute financially to the single parent, this does not alleviate the need for their family support.

The mother's family can give financial support to her in various ways. By returning to her parents' household, the mother often significantly reduces the financial burden. This approach is used often enough by both working and unemployed mothers to not be negligible. The number of mothers who become single mothers at a young age are more likely to use this option. The removal of rent as well as the cost of raising the children is an important motivator for a return to the parents' house. Even when the mother doesn't return to the house, she often receives financial support from her family.

Fathers on the other hand get support from their parents for child-care and household chores rather than for rent or household costs. Like mothers, younger fathers tend to return to their parents' home. Whether the parents move in with him or they live separately, the father's mother assisting in child-care reduces the cost for the father.

However single parents noted that they are uncomfortable moving back in with their parents and feel they are being a burden.

The main institutions that single parents get support from are the district mayor's office and the Prime Ministry's Social Assistance and Solidarity Fund. Besides financial aid, student aid, dry foods, bread, heating fuel, warm foods and clothing is also provided. This kind of assistance is also provided by various foundations and associations as well as municipal governments.

Single parents of lower socio-economic class and mothers are more likely to apply for institutional aid than fathers. Fathers who request such aid are often ones who live in the countryside.

The most commonly reported obstacles to requesting institutional aid are a lack of knowledge of where to apply, the difficulty of the application procedure, insufficiency of the aid.

Almost all single parents feel the government must ensure the welfare of the child and provide financial assistance to single parents in need. When asked about what would ease the burden on single parents, they ask for institutional assistance in finding solutions for their financial burdens. The two most common solutions cited are ownership of their homes so they can be free of the burden of rent, and that educational costs can be met. Other solutions cited involve providing employment, the erasure of debts left from their spouse, having work with social security, the government providing pension to single mothers, and free private study halls for children approaching university age.

How Being a Single Parent Affects Work Life

Both mothers and fathers cite sole responsibility as the greatest burden on their work life. However, the manner of impact reflects differently on mothers and fathers. Since focus on work is considered a coping mechanism, a significant number of mothers embrace their jobs, while fathers generally suffer a lack of concentration during the initial period and grow distant from their jobs.

Difficulties mothers face in their work life regarding the child include lack of motivation from not getting enough support for child-care and having to leave more frequently than their other colleagues with children for child-related emergencies.

Other problems include potentially having to leave or change work from psychical or verbal harassment from being single mothers, and having to not bring up that they are

single parents to avoid these situations.

Like the mothers, the fathers also expressed concern of not having a place to leave their children, thus having to sometimes bring their children to work.

Besides child-care, fathers also face problems from the negative impact of increased social life and use of alcohol during the initial period. While this period is usually seen in the initial period and temporary, it can lead to fathers losing their jobs and lead to long-reaching economic consequences.

Impacts of Being 'Single Parent Family' on the Social Life of Families

The mothers feel obliged to socialize less when they become single parents. When they socialize, they pay special attention to the way they are dressed which affects their appearance. Mothers mentioned that they pay attention to their social life excessively due to the risk of gossip. Since society, especially women perceive them as potential danger for their spouses; the places that single mothers prefer and the time they spend while they are socializing become limited. Not only the prejudiced approach of the society, but also the sense of the self-preservation against the different expectations of the opposite sex, force them to limit their social life.

In addition to the approach of the society, as single mothers feel themselves different from others who live with their spouse, they stay in the house and alienate themselves from people. Another reason for this self-imposed limitation is the mothers' desire to protect their children from witnessing the lives of other children who have both parents and so feeling sad.

The effect of being a single mother on the social life varies based on several factors such as living in urban-rural areas, SES, the reason for becoming a single-parent and the participation in the work force.

Especially in rural or small areas and relatively in more closed environments, mothers come face to face with more gossip and therefore they prefer to be with their relatives, friends or preferably sons when they go out.

It is understood that, the social life of widow mothers are less affected compared to

divorced or separated mothers.

Widow mothers feel less lonely in social life since they receive more support from their environment. The restrictions on their social lives mostly stem from their own reluctance. Although widow mothers also function in social life with a self-control mechanism, the divorced or separated mothers experience the change in a more negative way.

Single mothers who lead a more liberated and vibrant social life with the elimination of the pressure from spouse; as well as those who participate in working life and especially in qualified jobs after separation, are generally ones living in three major cities and belong to the high SES groups.

Since single fathers feel different from two parent families just like single mothers, they try not to go to the places where they can come across with two parent families and this is one of the reasons negatively affecting their social life.

Furthermore, as single fathers think that they will not be welcomed or tolerated by the people that they previously were in contact with, they refrain from seeing them as often. In addition, fathers restrict their social lives and see their friends much rarely since they spend more time looking after their children.

The size of the impact of being a single father is particularly based on the reason for becoming a single parent and is largely a function of moving out of the house or not.

Widower fathers feel sense of the loss greatly. As a result, in spite of the support they receive from their environment, their desire to socialize is less compared to the other single parent fathers. When the single fathers live with their own parents, they tend to feel the negative effects of single parenthood in social life less since they can share the responsibility of childcare. The place of the father's residence and the SES group he belongs to, does not significantly affect the size of this impact so much.

Being Single Woman and Single Man as a Single Parent

Mothers do not experience intense problems inside home due to being a single woman, but go through emotional problems in their social life. Fathers mostly feel negative about being a single man inside the house. Mother, who is used to being at home with the kids, does not experience the loneliness inside home intensely. But for fathers, the loneliness at home is not a familiar situation.

Mothers' concern about being a single woman mostly result from being alone in older ages, having no one to help in emergencies or in situations where heavy work is needed, or feeling themselves physically insecure.

Perceived positive aspects of being a single mother are feeling themselves free and stronger because of holding all responsibility by themselves. Mothers who experience being single more positively, are mostly among upper SES groups or those who join the workforce after becoming a single parent. Also mothers living in urban areas feel themselves less alone due to the variety of social opportunities especially in three big cities.

Being a single father does not have a positive association among majority of fathers. Loneliness is experienced at home due to absence of wife; fathers feel this more when they undertake the responsibility of child care and housework alone.

Affect of Being a Single Parent on Sexual Life

Mothers and fathers have different rates of agreement in the expression that sexual life is affected negatively after becoming a single parent. While most parents think that fathers' sexual life is affected negatively (63%), the level of participation is lower for the idea that mothers' sexual life is affected negatively (38%).

Single mothers have suppressed their sexual feelings and abstain from seeing sexuality as a need not only because of the social pressure, but also because of the economic and psychological problems they go through. Mothers who associate lack of sexual drive to being a single parent are those from upper SES group living in urban areas. Mothers from lower SES group living in rural areas relate this lack of sexual desire to the fact that sexual needs of women and men are different.

Different from mothers, fathers expressed the negative effect on their sexual life more. Primary reason behind this negative effect for fathers is the absence of new relationship. Especially fathers living in rural areas have expressed this more frequently.

Approach of Single Parents to Remarriage

In general, single mothers are more distant to remarrying compared to single fathers. While mothers avoid remarrying because the child would be affected negatively by the stepfather; fathers are more positive about remarrying with the need of a woman in providing order at home, child care and having a female model for children.

Due to the pressure of social environment, voicing the desire to remarry could be more difficult for mothers. Especially in small cities and in rural areas, mothers may suffer from this pressure more, while fathers are highly encouraged to remarry.

Separated or divorced mothers are more willing to give themselves a chance to have a happy marriage. However widow mothers especially in the initial phase have no tendency to remarry. Past experiences with marriage may also shape mothers' approach to marriage. Mothers who have experienced spousal violence or other negative experiences are not likely to remarry.

Among working mothers and mothers from upper SES group, remarrying may mean getting under a burden again. Therefore mothers from these groups have a weaker tendency to remarry compared to mothers from lower SES group and non-working mothers. Mothers who are willing to remarry for economic reasons are mostly from lower SES group.

Single mothers with female child abstain from remarrying because of lack of trust in stepfather; while single mothers with male child are afraid of the negative reaction of the child. However, if the child is young (0-2 age), mothers are more prone to remarrying since they think the child can become attached to stepfather.

Fathers think that functional and emotional needs of themselves and children will be met by remarrying. But the negative experiences in the previous marriage could also affect the desire to remarry.

It is understood that fathers from lower socioeconomic status have a more positive approach to remarrying than higher SES fathers. Nevertheless, the age of the children also have an effect in fathers' approach. Fathers with children of small age have concerns about the relation of stepmother with the child; but as the age of the child gets older the idea is received more positively.

Effect of Being A Single Parent Family on Child's Social Life

Being a single parent family in general has a negative effect in the social life of children. Especially in the primary school period where the children get into social life, children may feel themselves different than their peers. This is valid mostly in situations where the child does not receive psychological support in this process, or when the parents cannot establish a proper communication with the child after divorce or death. Children

perceive being a child with single parent as a situation to be ashamed of; therefore they limit their communication with the social environment. Besides, children are afraid of the verbal violence of their friends; even in situations where being a single parent family is told to friends, the children feel uneasy when the issue is brought up. It is also understood that boys become more introverted and their social communication skills are affected negatively; while girls are usually more expressive and extraverted in terms of communicating.

Children can normalize being a child with single parent and express themselves more comfortable when they have peers with one parent around them.

Effect of Being A Single Parent Family on School Success of Children

It is understood that school success of children from all SES groups generally decrease after becoming a single parent family. In the first days, the children have difficulties in following the classes since they tend to think about the situation at home and their parents, or because of the concerns of explaining the situation to their friends and teachers; hence the school success is affected negatively.

Children among the upper SES group mentioned a decrease in their school success less than other children since they could receive more regular social and psychological support; and there are more children among them with similar experience. Another reason is that children from lower and middle SES groups also experience economic problems such as not having chance to go to private courses, or having to join the workforce after-school. In the later days, girls start studying more in order to forget about the sorrow they had. For girls, being successful at school can also be a way to escape from the existing economic and social conditions. The reaction of especially adolescent boys is distancing themselves from the school.

In some cases, children may suspend the school for a certain period, or leave the school completely. Especially children whose parent has passed away may suspend the school because of the trauma they experienced.

Among boys from lower SES group; there are cases where the child completely leaves the school and joins the workforce. Though rare, some girls may leave the school because the school expenses become a burden to the family or because of the new responsibilities at home.

While teachers' approach is a determinant factor in effect of being a child with single parent on school success; there are differences in terms of teachers' approaches. Some teachers apply positive discrimination to child with single parent, and this helps child cope with the situation especially in the initial phase of becoming a single parent. But there are children who feel uncomfortable because this positive discrimination highlights the feeling of difference.

Some of the teachers try to normalize single parent families by not talking about this subject, or by continuously mentioning it. Normalization through continuously addressing the issue in this way causes problems for children rather than helping them. Talking to counselor teachers usually helps the children. Recommendation received from the counselor or having access to the teacher is relaxing for children. However, it is also stated that some counselors do not pay sufficient attention to children but only provide very general guidance.

Coping Mechanisms of Single Parent Family Members

Among the coping mechanisms that single parent family members develop in order to deal with the problems, individual methods are the most frequently used mechanisms. Even in cases where the family member receives psychological and social support, it is understood that most single mothers try to get over their negative experiences through individual coping mechanisms.

In the first days of becoming a single parent, mothers spend most of their time out of house because the house is a reminder of what they have gone through. When inside the house, especially housewives focus on housework in order to distract themselves. Most mothers prefer staying alone frequently; think and try to find solution to their problems by themselves.

Mothers who try to cope with their problems through spiritual ways try to attach meaning to the negative experiences through focusing on religious beliefs. Though mothers from all age groups can prefer this method; it is understood that mothers from middle SES group are more prone to this method compared to mothers from other SES groups. Nevertheless, mothers living in rural areas are more likely to inculcate themselves, while mothers living in urban areas may do so by reading on individual development and positive thought.

The presence of children is an element that attaches mothers to life by reducing the

feelings of loneliness, especially in the initial days. For this reason, devoting themselves to children is one of the initial coping mechanisms especially experienced among separated or divorced mothers. Mothers also try to keep spending most of their time with the children and fulfill their needs and wants in the present as well.

In we look at the recent situation; it is understood that most negative situations such as not being able to stay inside the house tends to end; and life tends to become normalized compared to the initial phase. However, religion still has an important life in coping with becoming a single mother. Along with this, going to various courses in order to increase personal skills, completing the education are also ways for mothers to get over both emotional and economic problems that they face.

Mothers who cannot cope with what they have gone through in the initial react to the situation differently. While widow mothers stated that they used to sleep or cry all the time and remained indifferent to everything; divorced or separated mothers mentioned that they used to blame themselves and had more tendency to suicide more, especially in situations where support is enough from social sphere or institutions. Many mothers also stated that they try to relax themselves by smoking cigarettes.

Almost all fathers' lives have become disorganized in the initial days. Similar to mothers, in the initial phase, fathers also try not to think about what they have gone through and try to console themselves individually. In the recent phase, fathers usually begin to spend more time with their children, thus the presence of children becomes a way of coping for them as well.

Fathers who experience difficulties in getting over may begin to consume more alcohol than usual, spend more time outside at nights hanging in bars, experience short term emotional or sexual relationships with women. Increase in the amount and frequency of alcohol consumption is significant.

Children become more introverted in the initial phase of becoming a single parent family; and choose to stay alone by resorting to activities such as listening to music in high volumes and drawing. It is understood that boys especially in 15-17 age groups and in lower SES group may begin to smoke and consume alcohol. Those who stated that they wanted to commit suicide or attempted suicide are girls.

Social Support

It is seen that social support mechanisms, which are defined as the psychological, economic and other kinds of support received from friends and other people in social sphere of individual, have a crucial role in solving the problems in Turkey that single parent families go through.

For both mothers and fathers; talking about death of a spouse is easier than talking about divorce; for the spouses mostly refrain from the reactions that they could receive from the society. Most mothers share their problems in the initial phase with their friends of similar age, while fathers mostly share with their colleagues at work and with close friends. This support decreases the pressure on the parent and feelings of loneliness. In terms of sharing, fathers are more alone compared to mothers, due to the fear of gossip and the difficulty they experience while talking about emotional issues. Few mothers state that they cannot talk to anyone about their problems with the fear that it will be difficult to forget if they talk about it; and because in rural places talking about these issues are received negatively by the society.

For children, spending time with friends is crucial both in the initial and recent phase. Older children prefer to spend more time outside in the initial phase in order to avoid the changing situation at home. However, children, who perceive being a single parent family as a situation to be ashamed of, can share their problems only with very close friends, or with children who have experienced similar situations.

Social environment may also provide economic support to the family. However in the case of divorce or separation, the weakening of social networks complicate requesting or receiving help from neighbors and other people; therefore economic support received from social environment is more in cases of death of a spouse.

The support of extended family has a role in coping with the psychological problems as well as economic problems. Family becomes a foundation for the single parent, against the negative approach and exclusion of the social environment. It is understood that mothers, who receive full support of their family after divorce, can get over this process much easily; their self-confidence is higher, and their perspective on life is more positive. Within the family, mothers usually share their problems with their sisters and older daughters. Mothers who state that they could share their experiences on single parenting with their own parents are mostly from middle and upper SES groups and from urban places. Being able to share with the family is crucial also for fathers; but it is usually more

difficult. Fathers mostly talk to their mothers and sometimes with their sisters since they feel more comfortable in expressing themselves.

Mother and father of the parent are crucial for the children as well both in terms of moral and economical support. Close relatives of the parent the child is living with, such as grandmother, grandfather, aunt and uncle can also take over the responsibilities of the other parent.

Apart from these, work life also helps mothers get over their psychological problems. For mothers, work space is a place where they can get away from house and direct their thoughts to a different channel. At the same time, mothers who start working begin to feel themselves stronger as they are now sustaining the family by themselves. For fathers, work is helpful in coping with problems only in later phases of single parenting.

Effect of school on coping is observed only in girls. For girls, being successful at school not only helps feel themselves better psychologically, but also provides a guarantee for their future.

Psychological support

Psychological support is received mostly only in the first two years after becoming a single parent by all family members. Almost half of the mothers interviewed have received psychological support after becoming a single parent. Mothers from middle SES group prefer receiving psychological support more frequently than mothers in lower and upper SES group. Among the fathers interviewed, only one fourth of them have received psychological support; and most of these fathers are from middle and upper SES group. While there is no difference among mothers living in rural and urban areas in terms of rate of receiving psychological support; fathers living in rural areas receive psychological support less than those living in urban areas.

Psychological support is received mostly from state hospitals; in fewer cases it is received from private hospitals, clinics and from organizations that work for women. Psychological support received from state hospitals is mostly limited to drug medication therapy. While use of medication is more prevalent among mothers in lower SES group; those who receive therapy sessions are mostly mothers from upper SES group. Some mothers have cut the use of drugs because the medication have desensitized them too much; while others have cut off with the thought that medication is dangerous for the body. In any case, especially mothers from lower SES group tend to keep using medication even it

has been a long time since they became single parents. Fathers remain more distant to medication and drug usage compared to mothers; and most fathers have quit using drugs after the first couple of months.

The number of children who received psychological support is low. For boys, the number is even lower; all boys who receive psychological support live in urban areas. Most children receive only therapy sessions without using medications. Apart from the hospitals, there are very few children who receive psychological support from municipalities and Ministry of Education with the guidance of teachers.

The reasons behind not receiving psychological support differ according to the SES group of the family. While families in lower SES group or living in rural areas distant from the city centers do not seek psychological support due to economic problems and lack of information; middle and upper SES families mostly have prejudices against psychological support or they find other support mechanisms such as family and social environment sufficient.

Suggestions

The findings of the study provide a road map for how single parent families can take steps to correcting, organizing and making better their new lives. The provides action items for members of single parent families.

Recommendations for legal procedures include extending the scope of free legal consultation regarding alimony, property division and custody for both recent single parents and in the ensuing years.

Particularly, the role of pedagogues in family courts is emphasized, with them having to focus on the psychological well-being of the child and how the child can maintain a relationship with the parent they will not be living with. One of the recommendations is the establishment of family meeting points to ensure these relations are healthy and periodic.

Another focus is the need to develop public programs to provide employment opportunities for single parents, particularly single mothers. Another issue is the need to provide free nurseries for single parents during their working hours. It is also suggested that single parents be afforded tax breaks and public family/child support. To ensure these measures are not abused, a monitoring mechanism must also be created and is important to ensure such services reach the intended targets.

One of the greatest problems faced by single parent family members is popular prejudice regarding single parent families. One solution is to provide suitable and happy single parent family examples alongside dual parent families in textbooks, commercials and television programs.

The government providing free psychological support services and informing the public of these services will assist in family members psychological health. To minimize difficulty during this period, the psychological support programs must be prepared in a manner unique to single family parents, must be located in family consultation centers, be widespread and effective and cover the entire period from right before becoming a single parent and after.